

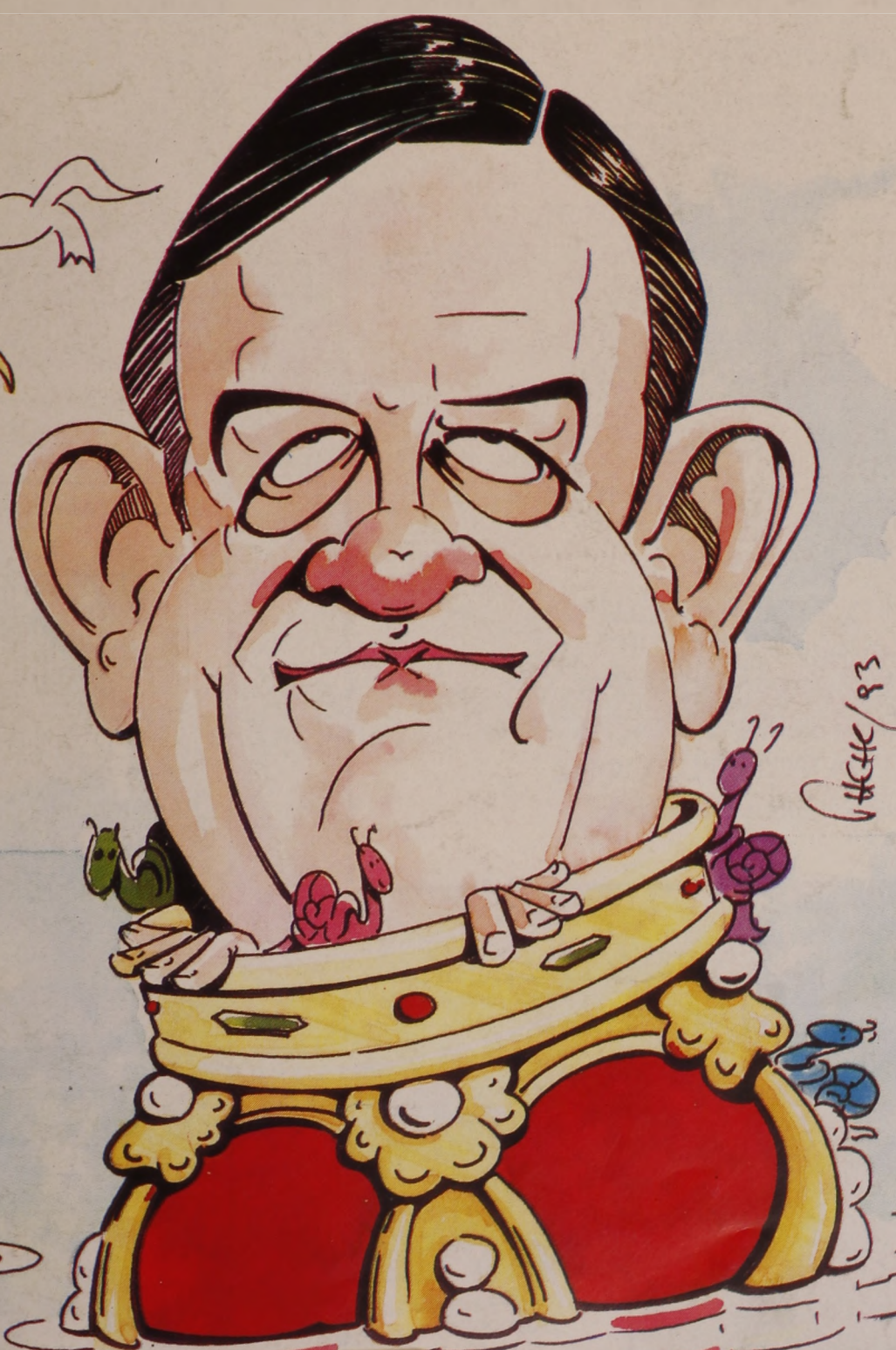
ΑΝΤΙ

Περίοδος Β'
Τεύχος 530
Παρασκευή
20 Αυγούστου 1993
Δρχ. 300

Ψυγείστες με κρινολίνα

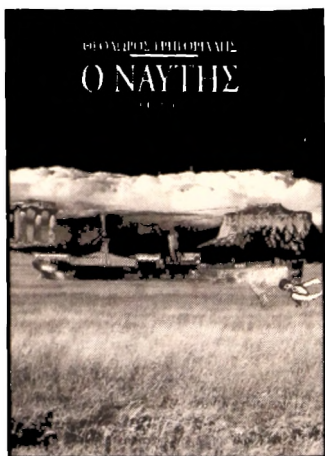
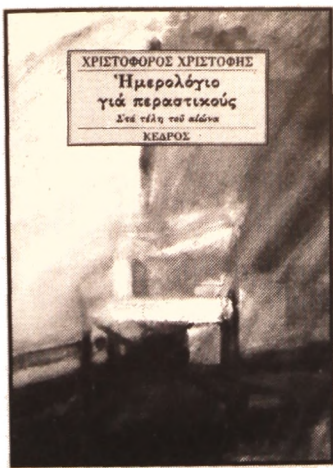
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

• ΤΟ ΜΠΑΖΩΜΑ
ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

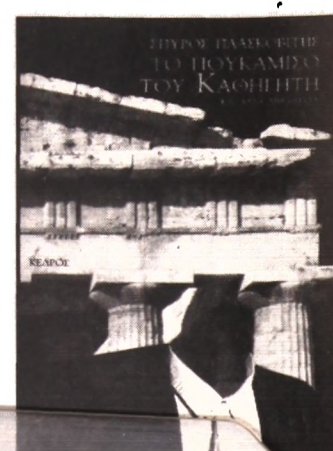
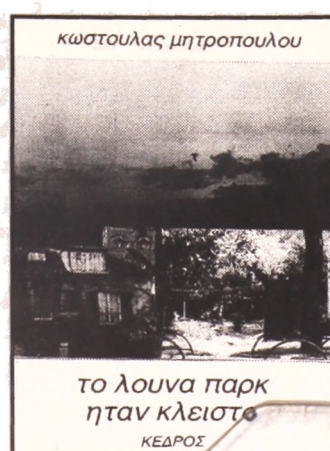
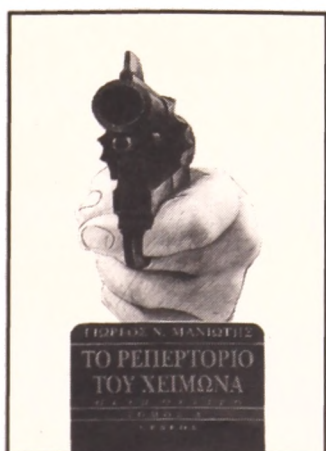
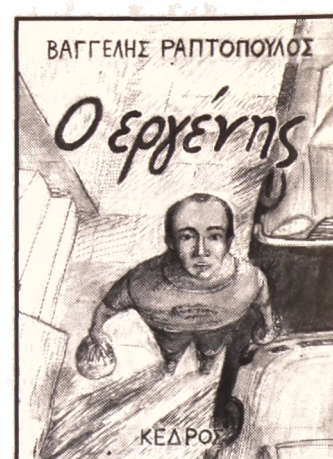
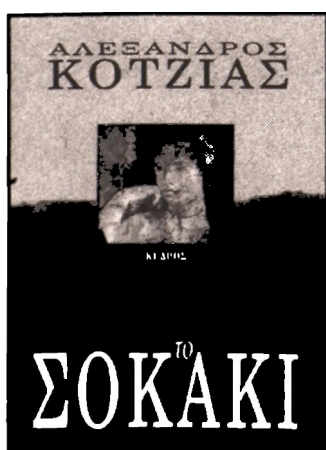
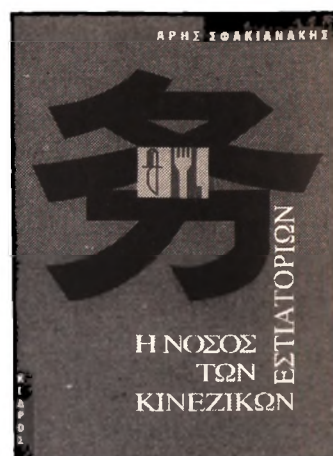
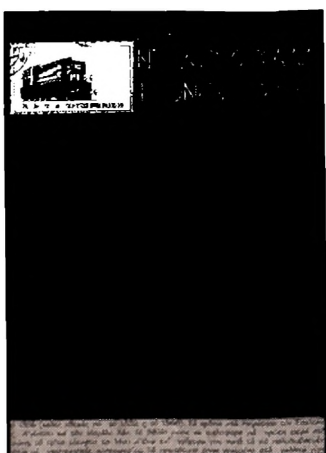
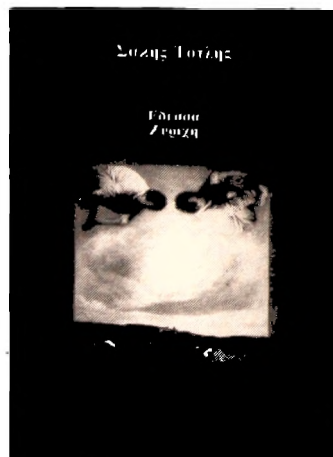
• ΔΙΥΛΙΣΤΗΡΙΑ/ΠΕΡΑΜ
Ο ΘΑΝΑΤΟΣ
ΠΑΡΑΜΟΝΕΥΕΙ!

• ΟΤΕ: ΤΟ ΦΑΥΛΟ
ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟ

ΚΕΔΡΟΣ το ελληνικό βιβλίο

- ΓΙΩΡΓΗΣ ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
Ανώφελες διήγημα
- ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Ο ναύτης
- ΣΩΤΗΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου
- ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ
Το σοκάκι
- ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΝΙΩΤΗΣ
Το ρεπερτόριο του χειμώνα
- ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Χειριστής ανελκυστήρος
- ΚΩΣΤΟΥΛΑ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ
Το λούνα παρκ ήταν κλειστό
- ΣΠΥΡΟΣ ΠΛΑΣΚΟΒΙΤΗΣ
Το πουκάμισο του καθηγητή
- ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΡΑΠΤΟΠΟΥΛΟΣ
Ο εργένης
- ΑΡΗΣ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ
Η νόσος των κινέζικων εστιατορίων
- ΣΑΚΗΣ ΤΟΤΛΗΣ
Ο συνδυασμός
- ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΣΙΑΜΠΟΥΣΗΣ
Εκτός έδρας
- ΝΑΤΑΣΑ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ
Ξένοι στην πόλη •
- ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΗΣ
Ημερολόγιο για περαστικούς

ορίοδος Β'
όνος 20ός
ύχος 530
ισκευή 20 Αυγούστου 1993,
300

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

μοχάρους 60 • 115 21 ΑΘΗΝΑ
Τηλ: 72.32.713 - 72.49.300
72.32.819 - 72.48.240
72.26.107 TELEX: 214179 ANTI

ότης:
ΙΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
νοκράτους 131
21 Αθήνα

φημίσεις:
ΛΥΝΑ ΓΚΙΟΚΑ

μματεία - Λογιστήριο:
ΣΙΑ ΡΟΥΜΠΟΥ

ιδοποίηση, Μοντάζ:
ΣΙΑ ΛΕΒΟΝ

τοστοιχειοθεσία - Φιλμς:
ΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ιστου Λαδά 1 - Αθήνα
.. 32.33.114 - 32.19.182
Χ: 32.33.114

τύπωση:
ΘΟΤΥΠ Α.Ε.
ίου 5 - Περιστερι
31 Αθήνα
.. 57.22.201

θε ενιπόγραφο άρθρο εκφράζει τις
όψεις του συγγραφέα του.
ρόγραφα δεν επιστρέφονται.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

τερικού
μ. 3.400 δρχ.
σια 6.800 δρχ.
σια Οργανισμών,
πεζών, κτλ.: 25.000 δρχ.
ητητική ετήσια: 6.100 δρχ.

τερικού
ώπη - μεσογ. χώρες:
ιηνη: δολ. 27
ια: δολ. 54
Ι.Α. - Καναδάς - Αν. Ασία -
τραλία - Ωκεανία:
ιηνη: δολ. 30
ια: δολ. 60

μβάσματα, επιταγές:
ΡΗΣΤΟΣ
ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
ημοχάρους 60
15 21 ΑΘΗΝΑ
Η ΤΕΥΧΟΥΣ: δρχ. 300
ΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: δρχ. 500

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

- Για τα διδλοπωλεία της Αθήνας:
Περιοδικό «ΑΝΤΙ»
Δημοχάρους 60
ηλ.: 72.32.713 - 72.48.240
- Για τα διδλοπωλεία Β. Ελλάδας:
Κέντρο του βιβλίου.
Πουλouκτσή και Σια Ε.Ε.
Λασσάνη 9,
ΤΗΛ. (031) 285.857
546 22 Θεσσαλονίκη

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Αγγελική
Χατζημιχάλη.
Δεν είναι ο
μοναδικός
«χαμένος
θησαυρός» μας.
Όμως αξίζει να
ξαναζηήσει
ανάμεσά μας.
Στο αφιέρωμα
του ΑΝΤΙ για την
εξαιρετική (και
αγνοημένη)
λαογράφο μας
γράφουν:

Στ.
Παπασπύρου, Λ.
Παπαγαλάνη -
Καλαφάτη, Κ.
Ιωάννου -
Γιανναρά, Δ.
Λουκάτος, Μ.
Φαλτάιτς, Ξ.
Αντωνιάδης, Ρ.
Σταθάκη -
Κούμαρη (σελ.
49-56)

Γράφουν ακόμη:

Ο Τάσος Παππός επισκοπεί την πολιτική κατάσταση μετά την από βραχονησίδος εις βραχονησίδα περιοδεία του τώως και την ψήφιση του νομοσχεδίου για τον ΟΤΕ· ο Δημήτρης Στρατούλης για τα παραλειπόμενα από την κοινοβουλευτική διαδικασία στη διάρκεια της συζήτησης του επίμαχου νομοσχεδίου· ο Δ. Κωστάκης κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για μια πυριτιδαποθήκη στο Πέραμα που απειλεί ολόκληρη την πρωτεύουσα! Ακόμα, άρθρα για τις τελευταίες εξελίξεις στο διεθνή χώρο, κείμενα για την τέχνη και τον πολιτισμό, και οι υπόλοιπες μόνιμες στήλες.

ΤΟ ΜΠΙΑΖΩΜΑ ΤΗΣ ΝΥΜΦΗΣ

Μια (ακόμη) κριτική στις προτάσεις για την επιχωμάτωση της παλιάς παραλίας της Θεσσαλονίκης κι ένα σχόλιο πάνω στα σχόλια που επιδιώκουν να «φρενάρουν» κάθε πιθανή αντίρρηση στο άκρως εξωραϊστικό, μέγα έργο. Γράφουν ο Π. Μαρτινίδης και ο Δ. Φιλιππίδης (σελ. 16-19)

ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ

ΜΗΠΩΣ μέσα στην υπερβολή χάνουμε κάποτε τη σοβαρότητά μας; Ο λόγος για το «θέμα των ημερών»:

ΜΕΣΑ στο πλήθος των τουριστών που ενσκήπτουν κάθε καλοκαίρι στην πατρίδα μας, φέτος περιελήφθη και ο τέως βασιλιάς Κωνσταντίνος.

ΑΝΑΨΑΝ και φούντωσαν οι αντεγκλήσεις και οι αντιπαραθέσεις. Είναι όμως αυτής της σοβαρότητας τα πράγματα; Μήπως θα άξιζε να δούμε ψυχραιμότερα και σοβαρότερα –δηλαδή με χιούμορ και κάποια δόση «πλάκας», όπως της αξίζει, την όλη ιστορία;

ΑΣ ΤΑ ΠΑΡΟΥΜΕ με τη σειρά και ας δούμε τα «μέτωπα». Η άφιξη έγινε εν κρυπτώ και παραδύστω για μας τους μη επαίοντες. Βέβαια, είναι προφανέστατο ότι εκτός από τον «ΑΝΤΕΝΝΑ» και οι «βασιλικοί βουλευτές» το ε γνώριζαν –δηλαδή και ο πρωθυπουργός, ο οποίος και τους εκάλυψε πολιτικά. Ποιοι άλλοι συντάχθηκαν μ' αυτούς; Μα, ο Αυγουστίνος Καντιώτης, ο περίφημος «μπουρλοτιέρης της Φλώρινας».

ΑΝ ΞΕΧΑΣΟΥΜΕ τη μειωμένη σοβαρότητα των «βασιλικών ανδρών» –και μην ισχυρισθείτε ότι πρόκειται για εκπροσώπους του ελληνικού λαού, δηλαδή ότι πρόκειται εκ μόνου του λόγου αυτού για σοβαρά πρόσωπα–, ας ξεχάσουμε και τον Καντιώτη του οποίου οι λόγοι και τα έργα έχουν καταγραφεί ανάμεσα στα πιο πρωτόγονα καλαμπούρια και ας θυμηθούμε τον ίδιο τον τέως, όταν, στριμωγμένος από τις φωνές και τις διαμαρτυρίες, εψέλλισε. Διότι ναι, βεβαίως δεν ομολόγησε ότι αποδέχεται το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος του 1974, αλλά στάθηκε ψοφοδεής μπροστά στο φακό και ομιλούσε περί δημοκρατικού πολιτεύματος κ.ο.κ. Κι αναρωτήθηκε τότε κάθε λογικός: «Αυτός λοιπόν είναι ο άνθρωπος, ο γενναίος “βασιλιάς”, που θέλει να κυβερνήσει τον τόπο μας; Μα αυτός δεν έχει το κουράγιο να φωνάξει το “δίκιο” του»!

ΕΤΣΙ λοιπόν ένας εσμός αξιολύπητων και καταγέλαστων –«βασιλιάς», Καντιώτης, «βασιλικοί βουλευτές» σαν τον Ζαχαράκη, τον Καλογιάννη και τους ομοίους τους– είναι όσοι «ξεσήκωσαν» τον κόσμο και –κυρίως– έδωσαν τα εξάστηλα στον Τύπο και τις «δραματικές» ενημερώσεις από την τηλεόραση!

ΓΙΑΤΙ εδώ, δηλαδή στα όσα κατέγραψαν και όπως τα κατέγραψαν τα μέσα ενημέρωσης, είναι και η πέτρα του σκανδάλου. Όχι ότι δεν υπήρχαν θέματα που έκαιγαν τις ημέρες εκείνες. Αλλά το «θέμα» έκαιγε: είχε και τη μικρή του σκανδαλιά.

ΙΣΩΣ άλλη έπρεπε να ήταν η αντιμετώπιση του τέως: εκεί, στα «ψιλά» των εφημερίδων και με διάθεση που ταιριάζει σε ψοφοδεείς και γελοίους: με το «ψιλό» έπρεπε να τον είχαν πάρει. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν έγινε, με αποτέλεσμα το θέμα να λάβει πολιτικές διαστάσεις που ίσως να μην του αρμόζουν και να είμαστε, πλέον, όλοι υποχρεωμένοι να σκεφτούμε πάνω σ' αυτές του τις διαστάσεις.

ΜΠΟΡΕΙ λοιπόν ο «ΑΝΤΕΝΝΑ», τα πρωτοσέλιδα και η ραδιοτηλοψία εν γένει να παραφούσκωσαν το πρόβλημα, ωστόσο σημαντικότερες πολιτικές ευθύνες για την έλευση του τέως έχει ο ίδιος ο πρωθυπουργός. Βάσιμα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο ίδιος ο Κ. Μητσοτάκης έστησε την υπόθεση, προκειμένου να αποψιλώσει τον κ. Σαμαρά από τα ακραιφνή εθνικόφρονα –και φιλοβασιλικά– στοιχεία. Θέλησε έτσι ο πρωθυπουργός να φανεί «βασιλικότερος» του κ. Σαμαρά. Το κατάφερε βέβαια, αλλά μπερδεμένος στην κουτοπονηριά του δεν είχε προβλέψει ούτε τα αντιμοναρχικά αντανάκλαστικά του μεγάλου μέρους των ελλήνων πολιτών ούτε την αντίδραση του Προέδρου της Δημοκρατίας.

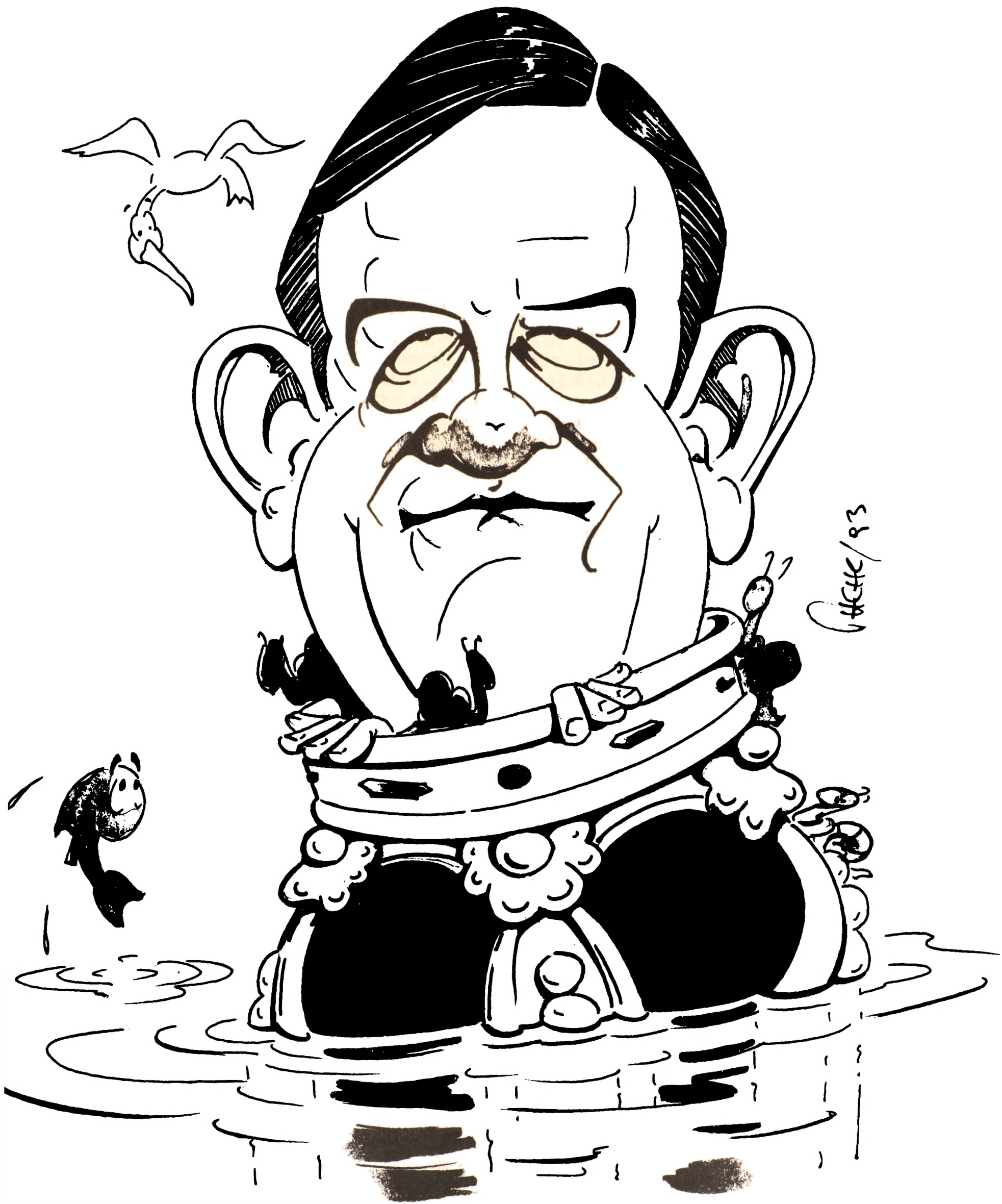
ΕΤΣΙ, η ενδοπαραταξιακή διαμάχη για την άγρα των φιλοβασιλικών ψήφων πήρε «δραματικότερους» τόνους για τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη. Αναγκάστηκε ο ίδιος (αλλά και διά φωνής του κ. Μαγγίνα) να μαζέψει τα ασυμμάζεφτα: «Αν ο κύριος τέως δεν καθίσει ήσυχα, κ.ο.κ.».

Η ΙΣΤΟΡΙΑ αυτή edίδαξε πολλά, πιστεύουμε. Ο κ. Μητσοτάκης βρίσκεται σε εξαιρετικά δύσκολη θέση. Μετρώντας τις συνεχείς αποτυχίες των μικρόκαρδων πολιτικών ελιγμών και επιλογών του, απέδειξε ότι είναι μαθηματικά καταδικασμένος σε μια βαριά ήττα.

Προσπαθεί να κρατηθεί ως την τελευταία ώρα που του επιτρέπουν οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί. Με μικροπονηριές και άθλια επινοήματα. Αλίμονο σ' αυτόν που του απέμεινε ο τέως για να τον χρησιμοποιεί στα μικρά ενδοπαραταξιακά του παιχνίδια. Αυτές, οι μικρές, άψυχες συμμαχίες του απέμειναν;

ΠΕΡΙΜΕΝΟΥΜΕ...

αντί

ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ ΜΕ ΚΡΙΝΟΛΙΝΑ

Ο καημένος ο τέως... Μια ζωή υποχείριος των πολιτικών παιχνιδιών που παίζουν άλλοι. Αυτή τη φορά, τη συνδρομή του ANTENNA και της τηλεψίας, εν γένει, ως φαίνεται, κάνει παιχνίδι για τις ψήφους των βασιλοφρόνων ο πρωθυπουργός. Αντίπαλός του, ο Αντ. Σαμαράς. Κατά τα άλλα, οι έλληνες τηλεθεατές θαυμάζουν την... αίγλη των τουριστών με τα κρινολίνα!

Εν τω μηνί Αθύρ...

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ, διακοπές, ραστώνη... Και στον ημερήσιο Τύπο μπορείς ακόμη να απαντήσεις περιγραφές νέων δημοσιογράφων για τη «θάλασσα που στραφταλίζει» (σε κάποιο νησί του Αιγαίου) ή για τη μερική απώλεια της ευαισθησίας μας: «Γιατί δεν απολαμβάνουμε πια -αναρωτιώνται- την εκδρομή, το φρούτο, το ηλιοβασίλεμα;»... Αλλά ερωτήματα έχει και το «Πολιτικό Δεκαπενθήμερο»: Γιατί πρέπει -«εν τω μηνί Αθύρ...»- να ασχοληθούμε αναγκαστικά με τον «τέως», να διαβάσουμε υποχρεωτικά το άρθρο του κ. Π. Μπούμη, καθηγητή του Κανονικού Δικαίου (προκειμένου να έχουμε γνώμη για την «εσωτερική κρίση στους κόλπους της Εκκλησίας»), γιατί πρέπει να σταθούμε στα «είπα ξείπα» του προέδρου του ΠΑΣΟΚ (για τη διενέργεια ή μη δημοψηφίσματος για τον ΟΤΕ) ή στην πολιτική συμπεριφορά του κ. Α. Σαμαρά, η οποία -αν πιστέψουμε την «Καθημερινή»- «αρχίζει πλέον να ανησυχεί σοβαρά την κυβέρνηση»; Επιτέλους, μπορούμε να ζήσουμε ένα δεκαπενθήμερο και χωρίς τους κυρίους αυτούς! ΚΑΠΟΙΟΙ θα διαφωνήσουν ενδεχομένως: «Ε, όχι και να υποτιμούμε τον κίνδυνο από την παρουσία του έκπτωτου Κωνσταντίνου στη χώρα μας και τα σχέδιά του -έστω μακροπρόθεσμα- εις βάρος του δημοκρατικού μας πολιτεύματος!» Κάποτε η στήλη αυτή χρησιμοποιούσε τον υψιπετή Κάλβο ή τους «Αλεξανδρινούς βασιλείς» του Καβάφη, για να διαδηλώσει την αλλεργία της απέναντι στο βασιλικό θεσμό: «Αν οπότεν πεθαίνη/πονηρός βασιλεύς/έσθην' η νύκτα εν' άστρον/ ήθελον μείνει ολίγα/ ουράνια φώτα»... Όσο για τους Αλεξανδρινούς μπορεί κάποτε να μαζεύονταν για «να δουν της Κλεοπάτρας τα παιδιά/τον Καισαρίωνα και τα μικρά του αδέρφια», αλλά, από τότε, ήξεραν «τι κούφια λόγια ήσανε αυτές οι βασιλείς»... Σήμερα, η ίδια αυτή στήλη επισημαίνει ότι «του πάει πολύ» -ν' ανησυχούμε, δηλαδή, για ένα χαζοχαρούμενο Κωνσταντίνο, τόσον «μπουνταλά» ώστε με τις κινήσεις και δηλώσεις του, να έχει εξοργίσει ακόμη και την εταιρεία δημοσίων σχέσεων Burson-Marsteller, που, επί πέντε χρόνια, προετοίμαζε, με κάθε λεπτομέρεια, την πρώτη του αυτή επίσκεψη στην Ελλάδα! (Το ότι κατάφερε να εξοργίσει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, την κυβέρνηση, τα πολιτικά κόμματα, σύσσωμη την ελληνική κοινή γνώμη, αυτό, βέβαια, δεν είναι πλέον «είδηση»!).

ΠΡΟΒΛΕΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Ο Κωνσταντίνος, και ως «ιδιώτης» δεν πρόκειται

να ξαναδεί την Ελλάδα -όποια κυβέρνηση και αν έχουμε! «Ήλθε, είδε και θα απέλθει» -έγραψε η Μαριάννα Πυργιώτη, στον «Ελεύθερο Τύπο»-έχοντας δημιουργήσει προβλήματα όχι βέβαια στη χώρα, αλλά στον εαυτό του». Έτσι, το μόνο αναπάντητο ερώτημα είναι γιατί, προς τι, τα ιδιωτικά ΜΜΕ («ΑΝΤΕΝΝΑ», «Μέγκα», κ.ά. αλλά και η ΕΡΤ, σε μικρότερο βαθμό) εξακολουθούν ν' ασχολούνται με τον φαιδρό αυτό κύριο και, προπαντός, γιατί βουλευτές του ΠΑΣΟΚ, αλλά και της Αριστεράς, δημιουργούν αχλύ κινδυνολογίας γύρω από το σημερινό, παγιωμένο δημοκρατικό μας πολίτευμα. Να συνιστά, άραγε, η κινδυνολαγνεία επιτρεπτή μορφή αντιπολίτευσης;

ΑΛΛΑ ΕΧΟΥΜΕ και την εσωτερική κρίση στην Εκκλησία, η οποία απειλεί το κύρος της «Ελληνικής Ορθόδοξου Εκκλησίας» -ίσως και το «ορθόδοξον τόξον», που προετοιμάζουν μερικοί - μερικοί... Πλην, για την επίλυση της κρίσης αυτής, η πολιτεία -μας διαβεβαιώνουν οι ειδικοί- δεν πρέπει να έχει κανένα λόγο. Και κατά την άποψη του καθηγητή κ. Π. Μπούμη: «Κανένας άλλος, εκτός από τα αρμόδια εκκλησιαστικά όργανα, τα οποία δρουν 'κατ' ακρίβειαν ή κατ' οικονομίαν'', δεν έχει το δικαίωμα και τη δυνατότητα να ακυρώσει και να αναθεωρήσει ή μάλλον να τακτοποιήσει και να θεραπεύσει μια αντικανονική πράξη, η οποία μάλιστα έχει σχέση με το θεσμό της ιερωσύνης»...

(Αν δεν κατέχετε τον όρο «κατ' οικονομίαν», ο κ. καθηγητής τον εξηγεί με περισσή σαφήνεια: Απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωτηρία του ανθρώπου -γράφει- είναι το βάπτισμα, δηλαδή η κατάδυση και ανάδυση του φωτιζομένου, στο όνομα της Αγίας Τριάδος, μέσα σε αγιασμένο νερό και από κανονικό ιερέα ή αρχιερέα... Τι γίνεται, όμως, στην περίπτωση που ένα βρέφος πεθαίνει ξαφνικά; Στην περίπτωση αυτή, η Εκκλησία επιτρέπει -χάριν της σωτηρίας του βρέφους- την εφαρμογή της «οικονομίας». Επιτρέπει δηλαδή και σε ένα λαϊκό (άνδρα ή γυναίκα) να ανυψώσει το παιδί τρεις φορές στον αέρα και στο όνομα της Αγίας Τριάδος, για να θεωρηθεί αυτό βαπτισμένο... Άλλως το βρέφος δεν πηγαίνει στον παράδεισο, αλλά Κύριος οίδε που...).

ΦΥΣΙΚΑ, ευχής έργο θα ήταν αν ο αρχιεπίσκοπος και οι τρεις «αποκοπέντες» (Νικόδημος, Θεολόγος και Κωνσταντίνος) «τα έβρισκαν» μεταξύ τους, με βάση τα δικά τους συναξάρια... Το πράγμα, όμως, σαφώς περι-

πλέκεται από τη στιγμή που η Ιερά Σύνοδος θα προχωρήσει στην καθαίρεση των «τριών» και οι «τρεις» θα προσφύγουν και πάλι στο Συμβούλιο της Επικρατείας -δικαίωμα που έχει κάθε Έλληνας πολίτης- για τα περαιτέρω. Κάπου, βέβαια, παρεμβαίνει η πρόταση του πρώην πρωθυπουργού κ. Γ. Ράλλη, που εισηγείται να απαγορευθεί η προσφυγή κληρικών σε κοσμικά δικαστήρια -πρόταση που «μελετάται» από την κυβέρνηση... Αλλά ο κοινοτικός μας επίτροπος κ. Ι. Παλαιοκρασσάς έχει αντίθετη γνώμη. Εφόσον η Εκκλησία, λέει, δέχεται και υπάγεται σε όλους τους άλλους νόμους της πολιτείας και οι μητροπολίτες διορίζονται με διατάγματα που υπογράφει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, θα πρέπει να δέχεται και τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας. Στον κ. Παλαιοκρασσά απάντησε ο εκπρόσωπος Τύπου της Ιεράς Συνόδου κ. Ι. Χατζηφώτης: Οι αντιδράσεις του κ. Παλαιοκρασσά θυμίζουν αντιδράσεις «προτεστάντη» και όχι «ορθόδοξου». Αυτά που λέει να τα πει στις Βρυξέλλες και όχι εδώ! Και ο χορός καλά κρατεί. Και κάποιοι άρχισαν να διερωτώνται πάλι -όπως στο μεσαίωνα- αν το πάνω χέρι πρέπει να το έχει ο αυτοκράτορας ή ο πάπας και αν η γνώση περνά μέσα από την παραμόρφωση...

ΕΙΠΑΤΕ τίποτε περί «εφήμερου εντυπωσιασμού» σε σχέση με τις πρακτικές του προέδρου του ΠΑΣΟΚ; Το «Βήμα», ως γνωστόν, είναι σοβαρή εφημερίς. Και την περασμένη Κυριακή, κύριο της θέμα ήταν η δήλωση του κ. Α. Παπανδρέου ότι «μελετά» την ιδέα διεξαγωγής νομοθετικού δημοψηφίσματος, για το θέμα του ΟΤΕ. Πλην, προτού αλέκτωρ λαλήσαι, το ΠΑΣΟΚ ανακοίνωσε ότι ο πρόεδρος του απεχθάνεται τους «εφήμερους εντυπωσιασμούς» (και τους λαϊκισμούς...) γι' αυτό και αποφάσισε να ρίξει το μπαλάκι στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, για την αναπομπή του νομοσχεδίου!

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ γραμμή κινήθηκε και ο πρόεδρος της «'Ανοιξης», καθώς και οι συνδικαλιστές του ΟΤΕ. (Για το ότι δεν έχουμε τηλεφώνια πριν από μας, για το ότι «μέχρι το 1991, περνούσαμε 66 μήνες για να πάρουμε

έφωνο», για τον, ως τώρα, «ασφυκτικό ιγκαλισμό του ΟΤΕ από την εκάστοτε ισία του κυβερνώντος κόμματος», κ.λπ., νείς δε λέει λέξη! Η εφημερίδα «Τα Νέα», λιστα, σχεδόν περιχαρής, προεξοφλεί ότι περα από τις τροπολογίες που τεύχθηκαν- οι υποψήφιοι «στρατηγικοί ενδυτές» ταλαντεύονται, «φοβούνται ν' οράσουν τον ΟΤΕ»!

ΛΩΣ... ΟΜΩΣ. Ο πρόεδρος της «Πολιτι- 5 'Ανοιξης», κ. Α. Σαμαράς -μας πληροφο- ρεί η «Καθημερινή»- «ενδέχεται να ζητή- από τους δουλευτές της Νέας Δημοκρα- 5, τους οποίους επηρεάζει, να άρουν την πιστοσύνη τους από την κυβέρνηση, περί 'Οκτώβριο, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί η ρα σε πρόωρες εκλογές το Νοέμβριο».

ην πολιτική, δέβαια, τίποτε δεν αποκλείε- 5. Όμως η ίδια εφημερίδα, σε άλλη στήλη 5, διερωτάται αν «η απόρρητη υπηρεσιακή ηηλογραφία ενός υπουργού μπορεί να ωρηθεί, μετά τη λήξη της θητείας του, σωπική ιδιοκτησία του, την οποία μπο- 5 ελευθέρως να χρησιμοποιεί»... Αν με αυ- 5 τους τίτλους ή με τη γνωστή εθνοκαπη- 5 γύρω από το θέμα των Σκοπίων θα 5 τήσει την ψήφο του ελληνικού λαού ο κ. Α. 5 μαράς, μάλλον δεν θα ευτυχήσει. Και ας 5 στεύουν μερικοί ότι το «αδιέξοδο δήμα

του εθνικισμού» φέρνει οπαδούς και ψηφο- 5 φόρους...

ΤΕΛΙΚΑ και η στήλη αυτή -παρά τις εισά- 5 γωγές και τους προλόγους της- αυτοπαγι- 5 δεύθηκε στα «θέματα αιχμής» του δεκαπεν- 5 θήμερου...

Και, όμως, θα μπορούσαμε να γράψουμε, 5 εν εκτάσει, για τους 1.013 Πόντιους αδελ- 5 φούς μας που έφθασαν (προχθές Τετάρτη) 5 στην Αλεξανδρούπολη, από το Σοχούμι της 5 Γεωργίας, μακριά από τη φρίκη του πολέ- 5 μου. «Όταν γην τήνδε νοστήσας τύχης»... 5 (Ας πούμε και δυο θερμά λόγια για την 5 ωραία προσφώνηση του υφυπουργού 'Αμυ- 5 νας κ. Γ. Σταθόπουλου: Δεν υπάρχουν χώ- 5 ρες χωρίς προβλήματα -τους είπε. Αλλά σας 5 υποσχόμαστε τα προβλήματά σας εδώ να 5 είναι, τουλάχιστον, λιγότερα και μικρότερα 5 από αυτά που γνωρίσατε στην ως τώρα ζωή 5 σας...).

ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΑΜΕ να σταθούμε στην έκ- 5 κληση των 15 ορφανών παιδιών από τη Βοσ- 5 νία - Ερζεγοδίνη (φιλοξενούμενα της 'Ενω- 5 σης Προσωπικού Εφημερίδων Αθηνών), 5 προς τα ελληνικά πολιτικά κόμματα. «Πα- 5 ρακαλούμε βοηθήσετε να σταματήσει ο πό- 5 λεμος, για να ζήσουμε χωρίς φόβο»... Και, 5 φυσικά, θα μπορούσαμε -αλλάζοντας θέμα- 5 να σταθούμε στον «μουσικό Αύγουστο», ας

πούμε στο 16ο Διεθνές Μουσικό - Χορωδια- 5 κό Φεστιβάλ Κεφαλλονιάς, που ετοιμάζεται 5 να ανοίξει τις πύλες του το Σάββατο 28 Αυ- 5 γούστου, με μουσική Χέντελ, αλλά και θυζα- 5 ντινή μουσική και λατινοαμερικανική μου- 5 σική, αλλά και με τραγούδια των Ζουλού. 5 Ποιος πρώτος είπε ότι ο κόσμος έγινε ένα 5 μικρό χωριό;

ΚΑΙ ΕΠΕΙΔΗ η δημοσιογραφία δεν πρέπει, 5 υποχρεωτικά, να είναι πάντα «μαυροφορού- 5 σα», και επειδή τα ιδιωτικά τηλεοπτικά μας 5 κανάλια εξακολουθούν να επιδίδονται στην 5 ανθρωποφαγία, ας κλείσουμε και με μια ευ- 5 χάριστη είδηση: Ναι, πράγματι, τα στεγα- 5 στικά δάνεια γίνονται τώρα πιο προσιτά, 5 εφόσον αφορούν την απόκτηση πρώτης κα- 5 τοικίας... Όσο για τον αγγλικό «Ιντεπέ- 5 ντεντ», που προφητεύει βαλκανικό πόλεμο, 5 με εμπλοκή της Ελλάδας και της Τουρκίας, 5 μπορούμε και να τον αγνοήσουμε. Η θάλασ- 5 σα, τον Αύγουστο, στην Ελλάδα, δεν «στρα- 5 φταλίζει» μόνο. Αναζωογονεί. Για όσους 5 ακόμη παραθερίζουν, καλό καλοκαίρι. Και 5 αν βρεθείτε κατά το Σούνιο, βοηθήστε κά- 5 ποιους νέους αρχαιολόγους, που με πάθος 5 προσπαθούν να «ενεργοποιήσουν» το αρ- 5 χαιολογικό μουσείο του Λαυρίου. Τα εγκαί- 5 νιά του έγιναν επί υπουργίας Κ. Τσάτσου, το 5 1974... Και μείναμε στα εγκαίνια!

ANTHΝΩΡ

ΑΝΟΙΚΤΟ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

Τακτικό Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ίνστιτούτων Ομαδικής Ανάλυσης (E.G.A.T.I.N.)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

ΕΤΗΣΙΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

- Ομαδικής Ψυχοθεραπείας
- Δυναμικής της Οικογένειας
- Κοινωνικής Ψυχιατρικής
- Δυναμικής Ψυχιατρικής
- Ψυχολογικών Αξιολογήσεων

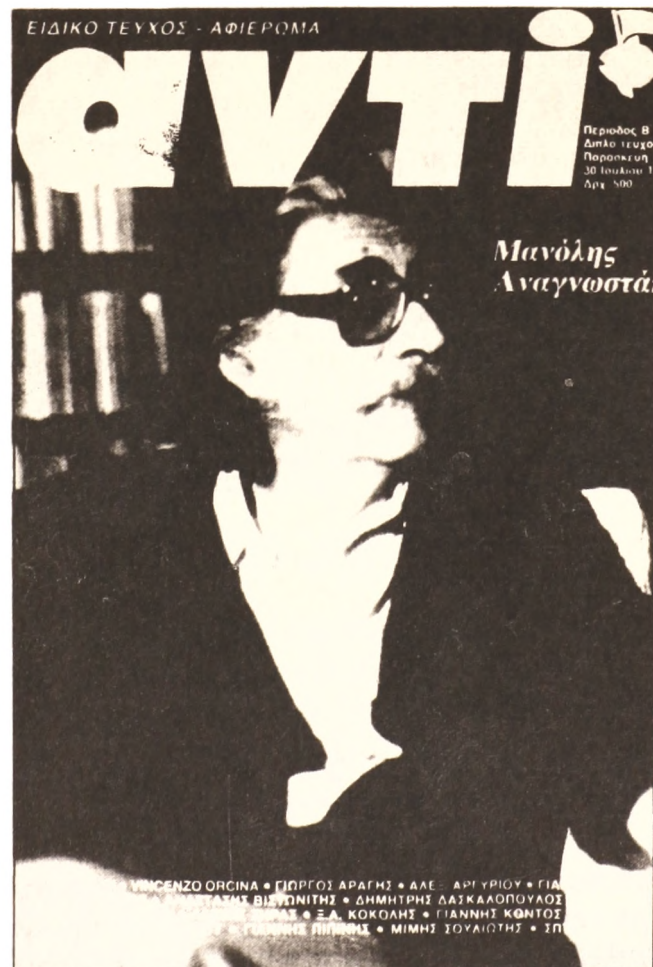
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΙΣ

- ΟΜΑΔΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΘΕΡΑΠΕΙΑ & ΨΥΧΟΔΡΑΜΑ
- ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
- ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ

• ΣΥΜΠΟΣΙΑ • ΣΥΝΕΔΡΙΑ • ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ • ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ • ΕΠΙΟΠΤΕΙΣ

Σ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΗ 1 & ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ, 114 72 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ: 644.7533 - 643.5980 - 644.5140

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΜΑΝΟΛΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

Ένα έκτακτο τεύχος του ANTI, που συζητιέται, αφιερωμένο αποκλειστικά στον ποιητή Μανόλη Αναγνωστάκη, θα βρísκεται στα περίπτερα και στα βιβλιοπωλεία ως το μέσο του Σεπτεμβρίου

Με 100 σελίδες, εκλεκτές συνεργασίες και πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Μην το χάσετε

ΤΡΙΑ ΠΟΥΛΑΚΙΑ ΚΑΘΟΝΤΑΙ...

Τρία πουλάκια κάθονται –ξανά– γύρω από τα Σκόπια. Το ένα ασχολείται με υποκλοπές και (που και που) με την εξωτερική πολιτική. Ακούει στο όνομα **Νίκος Γουλλάκης** και όταν δεν έχει πολλή δουλειά στα καθ' ημάς μπορεί και να συναντάται με τον **Κύρο Γκλιγκόρωφ** –προφανώς όχι για να παίξουν «ξερή».

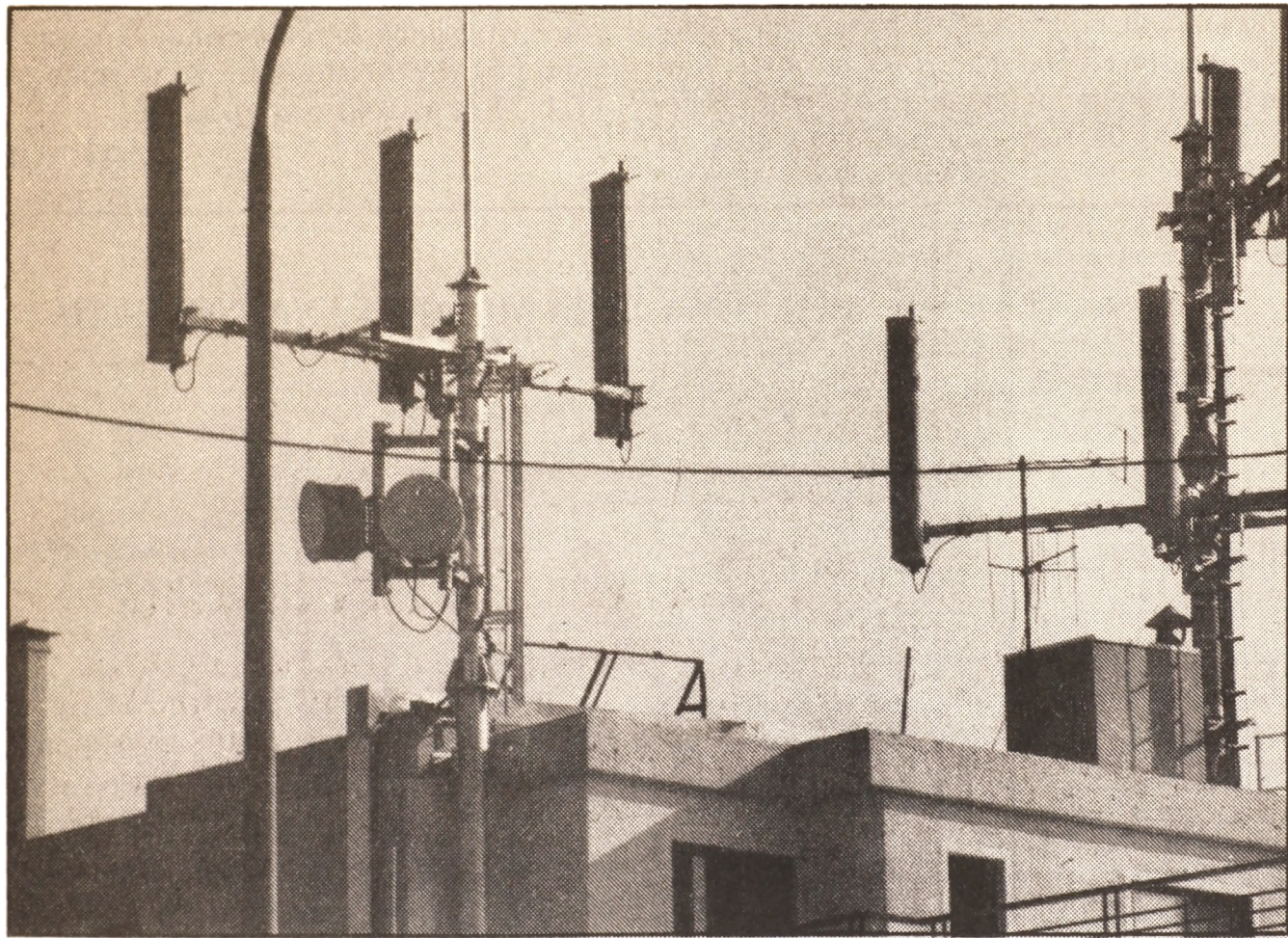
Το πρόβλημα έγκειται στο με ποια πρόσωπα η κυβέρνηση ασκεί εξωτερική πολιτική –πρόβλημα ηθικό, που προκαλεί ηθικολογικά πρωτοσέλιδα.

Το δεύτερο κάνει παρατεταμένες διακοπές. Που και που δγάζει κραυγές (αντιπολίτευση το ονομάζουν, ευσχήμως) πλειοδοτώντας στα εθνικά θέματα.

Έχει απωθημένο με την ποινικοποίηση των πάντων, προτάσσει την εθνοκαπηλεία στο κελιάδισμά του και αφού του δίνεται η δυνατότητα, όταν δεν εκβάλλει πομφόλυγες ηθικολογεί εκ του ασφαλούς. Δεν θα σας πούμε το όνομά του.

Το τρίτο δγήκε πρόσφατα από το κλουδί – πήρε μαζί του δραπετεύοντας διάφορους σκοπούς που επικαλούνταν την υπέρβαση. Παλιότερα ηθικολογούσε μόνο, τώρα κραάζει «αξιοποιώντας» τα κατορθώματά του ενόσω ήταν στο κλουδί.

Οι κρωγμοί του, γνωστοί. Αντώνιε Σαμαρά, Αγιώργη καβαλάρη, σας βαρεθήκαμε. Κατά βάθος είσαστε και σεις πολύ μονόχορδος.

ΚΕΡΑΙΕΣ ΠΑΝΤΟΥ

Στο τχ. της 9ης Ιουλίου δημοσιεύθηκε ρεπορτάζ που αναφερόταν στις κεραίες κινητής τηλεφωνίας που, με κάλυψη του Κατσιγιάννη και χωρίς περαιτέρω νομιμοποίηση, «φυτεύθηκαν» στην κυριολεξία στο κέντρο του Πειραιά.

Καθώς φαίνεται δεν είναι οι μόνες. Αντίστοιχες, τεράστιες μάλιστα, που διάζουν κατάφωρα το τοπίο, έκαναν την εμφάνισή τους σε ακίνητο, στην πλατεία της Πολιτείας, στην Κηφισιά (βλ. φωτογραφία).

Έπειτα από σχετική έρευνα, μάθαμε ότι η εταιρεία STET, στην οποία ανήκουν οι κεραίες, εξαπάτησε τον ιδιοκτήτη του ακινήτου, δημιουργώντας του την εντύπωση ότι πρόκειται για κεραίες σαν αυτές της τηλεόρασης. Μετά την ξαφνική εγκατάσταση προσφεύγει στη δικαιοσύνη για καταγγελία της σύμβασης. Η αστυνομία λέει ότι η εγκατάσταση είναι νόμιμη, μετά το πολυνομοσχέδιο του Κατσιγιάννη, που επιτρέπει τέτοιες εγκαταστάσεις οπουδήποτε, ακόμη και σε αμιγώς οικιστικές περιοχές, χωρίς άδεια της πολεοδομίας αλλά μόνο με απλή έγκριση...

ΣΚΥΦΤΟΥΛΗ, ΜΗ ΣΚΥΒΕΙΣ

Η εκ νέου σύλληψη και κράτηση του Επαμεινώνδα Σκυφτούλη, ο οποίος δύο φορές είχε απαλλαγεί για την ίδια υπόθεση (για την τρομοκρατική δομδιστική επίθεση στο Θησείο), με την αμφίδολης πειστικότητας κατάθεση ενός μάρτυρα που είπε στον ανακριτή ότι τον αναγνώρισε, θα μπορούσε να είναι μια αστεία φάρσα. Πόση φάρσα μπορεί να είναι, όμως, μια ιστορία που απολήγει στην –προσωρινή, έστω– στέρηση της ελευθερίας ενός πολίτη, που από την πρωτόδικη εκδίκαση της υπόθεσής του κρίθηκε αθώος;

Ο Επαμεινώνδας Σκυφτούλης ισχυρίζεται ότι δεν έχει καμία σχέση με την τρομοκρατία. Όταν αποφυλακίσθηκε δεν θέλησε να χαθούν τα ίχνη του, θέλοντας έτσι, έμπρακτα, να δηλώσει ότι δεν έχει τίποτα να φοβηθεί. Καταχωρισμένος, ωστόσο, ανεξίτηλα στη λίστα των συνήθων υπόπτων, έπρεπε να το περιμένει ότι κάποιο πρωί θα ξαναχτυπήσουν την πόρτα του –και δέβαια δεν θα είναι ο γαλατάς. Γιατί η περίπτωση του γελοιοποίησε και το σύστημα κατασκευής ενόχων από μια φιλύποπη –ανίκανη, κατά τα άλλα– αστυνομία και την αξιοπιστία κυβερνητικών ιθυνόντων όπως η κ. Ντόρα Μπακογιάννη, που έσπευδε να προκαταλάβει τις δικαστικές αποφάσεις, χαρακτηρίζοντάς τον ένοχο.

Γι' αυτό, Σκυφτούλη, μη σκύβεις...

Η.Κ.

★ Κάθε βράδυ, μόλις πέσει το σκοτάδι, στην οδό Καλλιδρομίου και Ιπποκράτους, το παρακείμενο αστυνομικό τμήμα υψώνει ένα πρόχειρο οδόφραγμα, που απαγορεύει στα αυτοκίνητα τη διέλευση από την Καλλιδρομίου. Αν κάποιος θέλει να διασχίσει το δρόμο, είναι υποχρεωμένος να κάνει μια μεγάλη παράκαμψη κάμποσων τετραγώνων.

Αναρωτιόμαστε γιατί χωρίς κανένα λόγο κλείνει ο δρόμος τα βράδια. Φοβούνται άραγε τα ηρωικά όργανα της τάξης μην πέσουν θύματα τρομοκρατικής ενέργειας ή, απλώς, τους ενοχλεί ο θόρυβος των διερχομένων την ώρα που όλη η φύσις ησυχάζει; Όπως και να 'ναι, ωστόσο, αναρωτιόμαστε από πού αντλούν το δικαίωμα να υποχρεώνουν σε αλλαγή πορείας εκατοντάδες πολίτες κάθε βράδυ. Από πού, άραγε;

Η.Κ.

ΠΑΔΕΣ

1 ...

ιάδες και πρεζάκηδες του θρησκευτικού ατισμού συνεχίζουν να δεσπάζουν στα ιτοσέλιδα των εφημερίδων και τα δελτία ρσεων. Η κρίση στην Εκκλησία εχίζεται, το απανταχού της επικρατείας πετώννυμον πλήρωμα να σκανδαλίζεται οι αντιμαχόμενες φατρίες, με τεταμένες διάφορες υποκριτικές ρήσεις ευσεβείας, να προσπαθούν άλλοι να τήσουν πάση θυσία τα κεκτημένα κι οι να τους «αδειάσουν».

όσο, το ζήτημα αποκτά ευρύτερες πτήσεις, γίνεται πολιτικό πρόβλημα από τιγμή που η νομοθετική και η δικαστική υσία καλούνται να λύσουν τον... γόρδιο μό. Ποια κυδέρνηση, ωστόσο, σε μέρες ιτέρα «εθνικής εξάρσεως», με την λησία σε πάρα πολλές περιπτώσεις να ουργεί ως ομάδα πίεσης, θα σκεπτόταν υτονόητο (εφόσον «ανήκομεν στις ώπας»): τη δρομολόγηση των δικασιών για το χωρισμό της Εκκλησίας το κράτος;

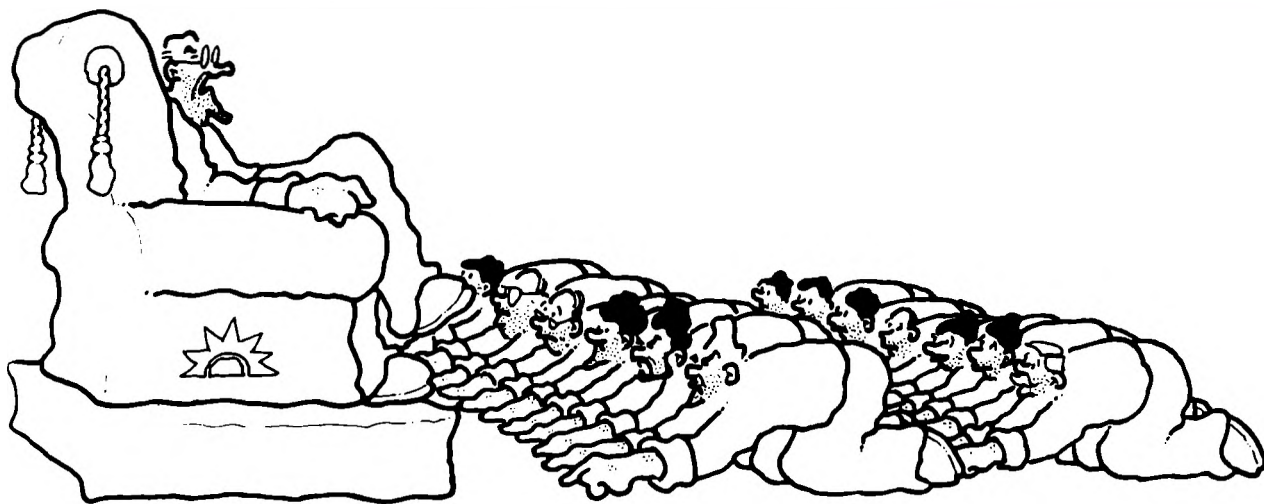
ο δεν συμβαίνει αυτό, το «δυσίν κυρίοις άζεσθαι» που ισχύει για την Εκκλησία θα ουργεί συνεχώς ρήξεις, που θα ρεάζουν την κοινωνική και την πολιτική ζωή: η Εκκλησία δεν θα διευθετεί τα του ου της δάσει (και μόνο) των ιερών όνων, η πολιτεία θα κλυδωνίζεται με κλυδωνισμό της καθεστηκυίας λησιαστικής τάξης και, εν γένει, θα ιρχει πολλή δουλειά και για τους ιάδες και για τους πρεζάκηδες του σκευτικού φανατισμού. Και για τους ζάκηδες των μέσων ενημέρωσης που λάνε ευχαρίστως ίντριγκες και καβγάδες ώρους που, a priori, θεωρούνται οστειρωμένοι!

Σ.Χ.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΑ

καταθέσεις του Παντσαβόλτα φαίνεται δεν πείθουν τους δικαστές του Μιλάνου. και, στις 7 Αυγούστου κλήθηκε να παθέσει σε αντιπαράσταση για κάποιες λες μίζες 600 εκατομμυρίων – ο ίδιος λυρίζεται ότι πήρε μόνο 300 εκατ. Πάντως, καταθέσεις του Παντσαβόλτα, όπως στην ρίπτωση του Μπερλίνι, κάνουν νερά από λλές μεριές. Την ίδια στιγμή, όπως οκάλυψε το μεγαλύτερο εβδομαδιαίο λικό περιοδικό *Πανοράμα*, στο μυστικό μειωματάριο του Γκαρντίνι, διευθυντή ι συνιδιοκτήτη της Φερούτσι, που οκτόνησε με μια σφαίρα στον κρόταφο, νεται λόγος για τις μετοχές του «Ηρακλή» ν είχε αγοράσει ο Μπερλίνι για γαριασμό της Φερούτσι.

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ...
ΣΑΣ ΘΕΛΩ ΣΕ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ
ΓΙΑΤΙ ΑΥΤΟΣ Ο ΕΛΕΕΙΝΟΣ
ΕΙΝΑΙ ΙΚΑΝΟΣ ΝΑ ΕΠΑΝΑΦΕΡΕΙ
ΤΗΝ ΜΟΝΑΡΧΙΑ!...

A. H. H.

Του Δ. ΧΑΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΧΕΡΙ ΣΤΗΝ ΚΟΥΝΙΑ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΚΥΒΕΡΝΑΕΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Η αποκάλυψη στην *Ελευθεροτυπία* ότι η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών φακελώνει πολίτες με δάση τη θρησκευτική τους συνείδηση θα μπορούσε να είναι ένα παιδρό τέχνασμα, για να... λαμπρύνει την ακόμα πιο φαιδρή πραγματικότητα. Δυστυχώς, ως γεγονός, ξεπερνάει κατά πολύ την ηλιθιότητα των πρακτόρων, εμπνευστών και διεκπεραιωτών του φακελώματος. Και όχι μόνο επειδή φέρει την υπογραφή του αρχηγού της ΕΥΠ, του διαδόχου κυρίου Μπαλέ, ούτε μόνο διότι ο κύριος προϊστάμενος (παρά την από πρωθυπουργικά χείλη υποδόθμιση του συμβάντος) υπογράφει την εύφημον μνείαν που απένειμε στον επιμελή υπάλληλό του. Αλλά, κυρίως, διότι τα τελευταία χρόνια η πολιτική ασκείται με αρχές και προσταγές που, ως πριν από λίγο καιρό, θεωρούνταν ξεπερασμένες. Το θρησκευτικό αίσθημα «πήρε τα πάνω» του και η ελληνική ορθοδοξία, στην αναχρονιστική της εκδοχή, τείνει να γίνει για ευρύ φάσμα της πολιτικής μας ζωής ο υποκινητής του τρόπου με τον

οποίο ασκείται η διπλωματία, αλλά και αντιμετωπίζονται πολλά εσωτερικά προβλήματα, που (κατά σύμπτωση) έχουν να κάνουν με τη διαφορά στον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνεται η πραγματικότητα.

Αν δει κανείς τα πράγματα απ' αυτή τη σκοπιά, τότε δικαιούνται να ανησυχεί – και με το παραπάνω. Ακόμα και αν ο πρωθυπουργός – διαβεβαιώνοντας την κοινή γνώμη ότι το φακέλωμα ελλήνων πολιτών με δάση τη θρησκευτική τους συνείδηση δεν είναι στις αρμοδιότητες της ΕΥΠ και, απλά, έγινε με πρωτοβουλία κατώτερου υπαλλήλου – δεν λέει ψέματα, σημασία έχει ότι ο προϊστάμενος της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (το χέρι στην κούνια) ενεργεί εντελώς κατά παράβαση των κυβερνητικών εντολών.

Κι όταν συμβαίνει αυτό – για να θυμηθούμε ένα παλιότερο κινηματογραφικό θρίλερ – «το χέρι στην κούνια είναι αυτό που κυβερνάει τον κόσμο».

Σ.Χ.

Παρασκευή 13 Αυγούστου, **MEGA CHANNEL**, δελτίο των 8.30 μ.μ. Ο δημοσιογράφος Ν. Χατζηνικολάου αναγγέλλει σοβαρό δυστύχημα σε στρατόπεδο της Μυτιλήνης, χωρίς άλλη διευκρίνιση.

Μα καλά, δεν σκέπτονται λιγότερο splatter τρόπους για να κρατήσουν τους τηλεθεατές στο δελτίο τους; Είναι δυνατόν το σασπένς με την αγωνία εκατοντάδων πολιτών που έχουν στρατευμένα παιδιά να είναι στοιχείο προσμετρήσιμο στη θεαματικότητα των καναλιών;

Οι πληροφορίες ή οφείλουν να είναι σαφείς και ολοκληρωμένες ή καλό θα είναι να κρατούνται έως ότου αποσαφηνιστούν. Τα υπόλοιπα είναι παραδημοσιογραφία. Και τα δελτία των ιδιωτικών καναλιών έπρεπε να γνωρίζουν καλά ότι επιβάλλονται δεοντολογικοί φραγμοί στην εκφώνησή τους. Με την αγωνία των τηλεθεατών δεν παίζουν.

● Το ως άνω σοβαρότατο απόπωμα του καναλιού πέρασε πάντως απαρατήρητο από το σύνολο του Τύπου, αφού ουδείς το σχολίασε. Ποιος, όμως, είχε καιρό να ασχοληθεί με τα «ψιλά»; Αφού, το διάστημα που πέρασε, οι πάντες, κανάλια και πρωτοσέλιδα, με προεξάρχοντα τον **ANTENNA**, ασχολούνταν με την περιφορά ανά την Ελλάδα του τέως. Όλα για το θέαμα -ανεξαρτήτως της ποιότητάς του. Και, δυστυχώς, το θέαμα της περιφερόμενης τέως βασιλικής οικογένειας ήταν από τα πλέον άθλια...

● «Ο χωροφύλακας και ο δημοσιογράφος δεν πιάνονται φίλοι. Ο πρώτος αν κάνεις στραβοτιμονιά θα σε συλλάβει. Ο δεύτερος θα σε αποκαλύψει». Τάδε έφη **Σταύρος Ψυχάρης**, διευθυντής του **Βήματος**, σε συνέντευξή του -όχι στο Κανάλι 29 αλλά στο περιοδικό **FLASH**.

● Ωστόσο, ό,τι μετά παρησίας δηλώνει φαίνεται ότι δεν το τηρεί. Δεν εξηγείται αλλιώς το γεγονός ότι ενέδωσε στη φιλική -προφανώς- χειρονομία του Ανδρέα Παπανδρέου να κάνει αποκλειστική δήλωση στο **Βήμα** της περασμένης **Κυριακής**, σχετική με το δημοψήφισμα με το

οποίο επαπειλούσε την κυβέρνηση ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, αναφορικά με το θέμα του ΟΤΕ. Η απειλή, όμως, γρήγορα ξεφούσκωσε, αφού αποδείχθηκε πυροτέχνημα χωρίς νόημα, μια που ο κ. Παπανδρέου δεν θα εξασφάλιζε με τίποτε τις 180 ψήφους βουλευτών που απαιτούνταν προκειμένου το δημοψήφισμα να γίνει πραγματικότητα. Τι έμεινε; Μια πομπώδης σαπουνόφουσκα στο πρωτοσέλιδο της έγκριτης κυριακάτικης εφημερίδας.

Αυτά παθαίνει όποιος δημοσιογράφος πέφτει θύμα των φιλικών του σχέσεων και των συμπαιδιών του -καταπώς θα 'λεγε και ο κ. Ψυχάρης.

● Λίγο πριν τα κανάλια ετοιμάσουν τις νέες εσπεράντο εκπομπές τους για το «νέο ξεκίνημα» του φθινοπώρου, το στοίχημα για ψήγματα, έστω, ποιοτικής αναβάθμισης της τηλεψίας φαίνεται εκ των προτέρων χαμένο. Το στοίχημα φαίνεται να χάθηκε ακόμη και για τον δυναμικό **SEVEN-X**, που αποσιλώθηκε από στελέχη χωρίς να κάνει έστω μια προσπάθεια, για την τιμή των όπλων, να σώσει ό,τι σώζεται. Όμως, ο κ. Κουλουκουντής φαίνεται ότι δεν είχε την πρόθεση να επενδύσει σοβαρά ποσά σε ένα τηλεοπτικό δίκτυο -μολονότι ανήκει στη λέσχη των προνομιστών που πήραν άδεια πανελλαδικής εμβέλειας. Τελευταία πράξη, το διαζύγιο με το γενικό διευθυντή του σταθμού, τον **Ροδόλφο Μορώνη**, ο οποίος

ακούγεται ότι έβαλε πλώρη για την κρατική ραδιοτηλεόραση.

● Οι μάχες των ενθέτων, βοηθημάτων στις κυκλοφορίες των εφημερίδων, εν όψει του φθινοπώρου, προβλέπεται πλέον να γίνονται εκ του συστάδην. Έτσι, στον **Ελεύθερο Τύπο** προετοιμάζουν λαϊκό ένθετο που θα «φέρει» λίγο στη **Star** και θα μοιράζεται δωρεάν, μες στο κυρίως σώμα της εφημερίδας. Τίτλος του: **Κεντρί**. Γνωστή και η συνταγή του - δυστυχώς για τη δεοντολογία.

● Περιοδικό για την τέχνη ετοιμάζει ο εκδοτικός οργανισμός **Λυμπέρη**. Τίτλος του: **ART**.

● Πριν από μερικούς μήνες, απροειδοποίητα, εμφανίστηκε στα περίπτερα η ελληνική μετάφραση ενός από τα ειδικά τεύχη του **Monde Diplomatique**, αφιερωμένη στα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Μαθαίνουμε ότι το εγχείρημα είχε αρκετή επιτυχία και θα συνεχιστεί. Με τριμηνιαία συχνότητα, το περιοδικό θα κυκλοφορεί πάντα με μια θεματική ενότητα και με άρθρα θεωρίας, που πάντα φτάνουν σχετικώς δύσκολα στον έλληνα αναγνώστη. Την επιμέλεια έχει ο δημοσιογράφος **Γ. Καπόπουλος** και το εκδοτικό εγχείρημα στηρίζει ο εκδοτικός οίκος **Δρομέας**. Από το δεύτερο τεύχος του περιοδικού, που κυκλοφορεί οσονούπω, δεν θα λείψουν και ελληνικές συνεργασίες, οι οποίες θα πλαισιώσουν τα μεταφρασμένα κείμενα. Οι συνεργασίες αυτές ελλήνων διανοουμένων γίνεται προσπάθεια να μο-

νιμοποιηθούν και στα επόμενα τεύχη. Καλόδεχτα.

● **JAZZ και Τζαζ**: ο τίτλος ενός πολύ στυλάτου και πολύ ουσιαστικού περιοδικού για την τζαζ που δεν αφήνει τίποτε σ' αυτό το μουσικό χώρο να περάσει απαρατήρητο. Διευθυντής του ο **Γιώργος Χαρωνίτης** και συνεργάτες του κάποιοι από τους φανατικότερους θιασώτες του μουσικού αυτού ρεύματος: **Κώστας Γιαννουλόπουλος**, **Αργύρης Ζήλος**, **Γιώργος Μπαράκας**. Ποιος είπε ότι στο χώρο του περιοδικού Τύπου δεν γίνονται σημαντικά πράγματα;

● Μετά την αποστασιοποίηση της **Αυγής**, η οποία οριστικοποιεί το στίγμα της ως δήμα διαλόγου στο χώρο της Αριστεράς και της Οικολογίας και όχι ως κομματικό όργανο του Συνασπισμού, κυκλοφορείται εβδομαδιαίο κομματικό φύλλο. Θα λέγεται **Διάλογος**, θα είναι η εξέλιξη του ενθέτου στην τωρινή **Αυγή** που φιλοξενεί κείμενα εσωκομματικού διαλόγου και, ανάμεσα στους επιτελείς του συμπεριλαμβάνονται δημοσιογράφοι που αποχώρησαν μετά τη διαφάνισή τους για τις κατευθύνσεις και το ιδιοκτησιακό καθεστώς της **Κυριακάτικης Αυγής**, όταν έγινε μεγάλου σχήματος.

● Έρχεται ο Σεπτέμβριος, μέσο τα κεφάλια και για τους φίλους της **Εποχής**. Που ξανακυκλοφορεί από την πρώτη **Κυριακή** του μήνα, μετά τις παρατεταμένες θερινές της διακοπές.

Μπορεί το κάπνισμα να βλάπτει σοβαρά την υγεία, ωστόσο μάλλον βοηθάει πολλούς να τους κατεβαίνουν ωραίες ιδέες. Ωραία ιδέα είχαν και οι υπεύθυνοι μάρκετινγκ της καπνοβιομηχανίας «Παπαστράτος», που τον ετήσιο απολογισμό χρήσεως της επιχείρησης κόσμησαν φέτος με φωτογραφίες ηθοποιών του κινηματογράφου που καπνίζουν. Από τον Κωνσταντάρη και τη Βασιλειάδου στη Χαιτηγοουρθ, τον Μπόγκαρτ και τον Τζαίμς Κάγκνετ, που, αν και καπνιστές, ήταν με κανέναν τρόπο «ηθοποιοί του τσιγάρου» -όπως έχει επικρατήσει να λέγονται λιγότερο ταλαντούχοι συνάδελφοί τους, που στη σκηνή ή στην οθόνη καταφεύγουν στη λύση του τσιγάρου όταν δεν έχουν, μέσα στην αμηχανία τους, «τι να κάνουν τα χέρια τους»...

Μικρή οθόνη - σπαγγέτι στη χώρα του μουσακά

Ένα καινούργιο κανάλι
μοιμάζεται να μπει στην
αθημερινή μας ζωή. Το SUPER-
HELLAS θα αρχίσει να εκπέμπει
ακονιστικά από την 1η Σεπτεμβρίου
ώστε κατά τη διάρκεια του
αυγούστου θα αναμεταδίδει το
ήμα του SUPER CHANNEL
EUROPE, του αγγλικού
καναλιού που αναμεταδίδεται
πό δορυφόρο.

Η ιστορία του SUPER HELLAS άρ-
χισε πριν από τρισήμισι χρόνια,
όταν ο ιταλικός όμιλος Marcucci
Communications ζήτησε την άδεια
να έχει δική του συχνότητα μέσα
από τα κανάλια της ελληνικής τηλεόρασης.

Οι Ιταλοί έχουν ήδη μια έντονη παρουσία
στο χώρο του ελληνικού Τύπου.

Η είσοδος του εκδοτικού οργανισμού
RIZZOLI έχει αποσπάσει ένα μεγάλο μέρος
του ελληνικού αναγνωστικού κοινού, κυ-
ρίως με άχρωμες εκδόσεις περιοδικών όπως
l'Avantage για τη γυναικεία μόδα, το Elle
και τη διακόσμηση το Car & Driver για το
αυτοκίνητο κ.λπ. Ο ελεύθερος χρόνος της
γυναικείας παρουσίας, τόσο στη δουλειά
όσο και στο σπίτι, αποτελούν ένα σημαντικό
μέρος της παρουσίας της RIZZOLI στην
ελλάδα. Η αγορά του ΚΑΙ ήρθε να τονίσει
ακόμη την πρωτοβουλία. Η RIZZOLI εξαρ-
χίζεται όμως από έναν όμιλο του οποίου τα
επίσημα συμφέροντα δεν βρίσκονται στις
εμπορικές δραστηριότητες. Η FIAT, που την
ελέγχει, έχει κατορθώσει να δημιουργήσει
στην Ιταλία μια κοινή γνώμη κομμένη και
μετρημένη στα μέτρα των συμφερόντων της
εταιρείας.

Η πρόσφατη σύλληψη για μίζες του διευ-
θυντή του γραφείου Τύπου της Φερούτσι, ο
ποίος υπήρξε και διευθυντής του επίσημου
ελληνικού ειδησεογραφικού πρακτορείου
ANSA, αφήνει πολλά ερωτηματικά για τις
εξέσεις των μεγάλων βιομηχανικών και χρη-
ματιστηριακών ομίλων με τον τομέα της πλη-
ροφόρησης και κυρίως με τις βιομηχανίες
της ραδιοτηλεόρασης και των εκδόσεων.

Οι διεθνείς ανακατατάξεις στο βαλκανικό
χώρο, με τις ελληνο-ιταλικές προστριβές, με-
ταφράζονται στο χώρο της ενημέρωσης με
έναν αγώνα πληροφόρησης αντι-
πληροφόρησης. Η περίοδος του μπούκοτάς
των ιταλικών και ολλανδικών προϊόντων
έδειξε και τα όρια της αντιπαράθεσης στον
τομέα της ενημέρωσης.

Οι αποκαλύψεις των σκανδάλων και η
ποινικοποίηση της οικονομικής διευθυντι-
κής τάξης στην Ιταλία δεν επιτρέπει να τρέ-
φουμε πολλές αυταπάτες για το ρόλο που
έχει διαδραματίσει η FIAT, και οι ελεγχόμε-
νες εταιρείες της, στις επιλογές της ιταλικής
εξωτερικής πολιτικής στον βαλκανικό χώρο.

Ο Όμιλος Marcucci, που ελέγχει σήμερα
το SUPER HELLAS, ανταγωνίζεται τόσο
τον Μπερλουσκόνι όσο και την FIAT. Η
παρουσία του τόσο στη Μ. Βρετανία με το
διεθνές κανάλι Super Channel Europe όσο
και στην Ιταλία με το μουσικό κανάλι Video-
music ανοίγει κάποιες άλλες προοπτικές στο
χώρο της νεανικής πληροφόρησης, ψυχαγω-
γίας και κατανάλωσης του ελεύθερου χρό-
νου.

Η νεαρή ηλικία της πλειοψηφίας του
ακροαματικού κοινού υπαγορεύει προγράμ-
ματα που ικανοποιούν την περιέργειά του
χωρίς ιδιαίτερες προκαταλήψεις και συντη-
ρητισμούς. Η πολιτικοποίηση του κοινού γί-
νεται έμμεσα, σεβόμενη όλα τα νέα δεδομένα
για τη διαχείριση των ΜΜΕ στο μεταδιπολι-
κό κόσμο.

Δεν είναι τυχαίο ότι κοινωνικά θέματα
που αφορούν τις πρώτες εμπειρίες των νέων
με τη σεξουαλικότητα έχουν βρει στα κανά-
λια του ομίλου Marcucci ένα πρόσφορο έδα-
φος. Η ενημέρωση για τους κινδύνους από
το AIDS, όπως και η αλληλεγγύη για τους
φορείς του, αποτελούν έναν από τους μόνι-
μους στόχους της πληροφόρησης που παρέ-
χει.

Οι μουσικές εκπομπές, με τα αναρίθμητα
videoclip και συνεντεύξεις που προσφέρουν
(δισκογραφικές εταιρείες είναι αυτές) απο-
τελούν ένα πραγματικό mixage απόψεων και
εθνολογικών επαφών, όπου σαν κύριο ση-
μείο προέχει η κοινωνική ανοχή και η ειρηνι-
κή συμβίωση μέσα σε μια πολυφυλετική κοι-
νωνία. Οι αντιρατσιστικές δραστηριότητες,
και όχι μόνο των επωνύμων μουσικών συ-
γκροτημάτων, αποτελούν μια σημαντική συ-
νιστώσα των μουσικών εκπομπών με άξονες

την κατάσταση της Ν. Αφρικής, με τις εκ-
στρατείες πριν και μετά την απελευθέρωση
του Μαντέλα, και της Ευρώπης, με την
πρόσφατη αναδίωξη και επιθετικότητα των
ναζιστικών και ρατσιστικών κινημάτων.

Διεθνή γεγονότα, όπως η πτώση του τεί-
χους του Βερολίνου, ο πόλεμος στον Περσι-
κό Κόλπο ή η πολιορκία του Σεράγεβο απο-
τελούν τις κύριες αιχμές μιας αντιπολεμικής
και αντιμιλιταριστικής ενημέρωσης του κοι-
νού.

Η Μαριαλίνα Μαρκούτσι, πρόεδρος του
Ομίλου, ισχυρίστηκε ότι το SUPER HEL-
LAS «θα μεταδίδει φιλμ και σήριαλ αφιερώ-
νοντας μεγάλο χώρο στη διεθνή και εσωτερι-
κή επικαιρότητα, με ένα τμήμα των ειδή-
σεων αφιερωμένο στη διεθνή χρηματιστη-
ριακή αγορά, εκμεταλλευόμενη τη συνεργα-
σία της δουλειάς του Ομίλου, όπως το Vi-
deomusic και το Super Channel».

Σίγουρα θα πρέπει να περιμένουμε να
δούμε πώς θα μεταφραστούν σε απλά νεοελ-
ληνικά αυτές οι επιδιώξεις. Η συνεχής επα-
νάληψη αποτελεί έναν από τους κινδύνους
της τηλεόρασης με την άρνηση του κοινού να
ακολουθεί διαρκώς επαναλαμβανόμενες κα-
ταστάσεις. Ένας άλλος σημαντικός κίνδυ-
νος βρίσκεται στην ποιότητα που έχουν ή
θέλουν να προσφέρουν οι διάφοροι τηλεο-
πτικοί σταθμοί. Και τα δυο αποτελούν ση-
μεία, που το SUPER HELLAS θα πρέπει να
αποδείξει ότι έχει κάτι να προσφέρει.

Έτσι κι αλλιώς, συνειδητά ή ασυνειδητά,
έχουμε εναποθέσει την ενημέρωση και την
τηλεοπτική ψυχαγωγία μας, σαν παθητικοί
δέκτες, στον ελεύθερο ανταγωνισμό της αγο-
ράς, στις συγκρούσεις ανάμεσα στους διά-
φορους κολοσσούς, που στο όνομα του
εμπορικού ανταγωνισμού αγωνιούν για να
μας προσφέρουν κάτι το καινούργιο, πάντα
στον βωμό της διαφήμισης.

Τουλάχιστον η τηλεόραση μας προσφέρει
τη μαγική ικανοποίηση να αλλάξουμε κανά-
λι όταν δεν μας αρέσει κάτι ή ακόμα καλύτε-
ρα να την κλείνουμε, πάντα χωρίς να βάζου-
με από την τσέπη μας άμεσα τίποτα, σε αντί-
θεση με τις εφημερίδες και τα περιοδικά που
θα πρέπει να τα αγοράσουμε από το περίπτε-
ρο.

Και για το νέο SUPER HELLAS ισχύουν
οι ίδιοι κανόνες.

Αργύρης Παναγόπουλος

Τελευταίες ώρες της Πομπηίας στις πολιτικές ισορροπίες

του Τάσου Παππά

Η κυβέρνηση μπορεί να κέρδισε τη μάχη του ΟΤΕ, φαίνεται όμως ότι χάνει τον πόλεμο οριστικά. Ο λυσσώδης αγώνας που έδωσε ο Κ. Μητσοτάκης και ο υπουργός του επί των εισπράξεων Σ. Μάνος για την ιδιωτικοποίηση του ΟΤΕ -έτσι που στους πιο υποψιασμένους να γεννιούνται έντονες υποψίες για υπόγειες συναλλαγές με μεγάλα συμφέροντα- περιελάμβανε κάθε μέσο. Θεμιτό και αθέμιτο. Από ελεγχόμενη συνταγματικότητα μεθοδεύσεις έως και αγοραίου τύπου μεσολαβήσεις. Αυτό που κατεδείχθη περιτράνω -για μια ακόμη φορά- είναι ότι ο πρωθυπουργός ηγείται μιας κυβέρνησης ασπόνδυλων και περιδεών υπουργών, οι οποίοι προκειμένου να παρατείνουν την παρουσία τους στην εξουσία δεν ορρωδούν προ ουδενός και μιας κοινοβουλευτικής ομάδας στην οποία συνυπάρχουν ακραιφνείς νεοφιλελεύθεροι, φαύλοι παλαιοκομματικοί, γραφικοί πολιτικάντηδες και νοσταλγοί των λοφίων και των κρινολίνων ανακτορικών φυλών.

τα από μηνών εξαγγελθέντα σενάρια του.

Ο ηγέτης της «Πολιτικής Άνοιξης», παρά την ολιγωρία που έχει δείξει μέχρι τώρα, μάλλον ετοιμάζεται να κλιμακώσει την αντιπαράθεσή του αν κρίνουμε από τις τελευταίες δηλώσεις του για το Σκοπιανό και την εξόχως απειλητική φράση του: «Ψηφίσατε το νομοσχέδιο για τον ΟΤΕ να δούμε αν θα εφαρμοσθεί». Σύμφωνα με πληροφορίες από το περιβάλλον του, που καταθέτουμε εδώ και με κάθε επιφύλαξη, λόγω της συστηματικής παραπληροφόρησης που επιχειρούν οι σύμβουλοί του, ο κ. Σαμαράς προσανατολίζεται να τραβήξει το χαλί κάτω από τα πόδια του πρωθυπουργού αφού διαπιστώνει ότι αυτή η περιέργη «συγκυβέρνηση» πλήττει τον ίδιο και το εγχείρημά του. Άφησε απάντητη την πρόκληση της κυβέρνησης να αντικαταστήσει τους Κλείτο και Σταμάτη από το τμήμα της Βουλής και επέτρεψε κατ' αυτό τον τρόπο να διαχέονται φήμες πως το παιχνίδι που παίζει είναι σικέ. Για να διασκεδαστούν οι εντυπώσεις χρειάζεται μια θεαματική κίνηση. Όσο συντηρείται το υπάρχον σκηνικό αναπόφευκτα ο κ. Σαμαράς εισπράττει μέρος της φθοράς και ενισχύει το εγχείρημα του ΠΑΣΟΚ περί συλλογικής ευθύνης. Οι ενδοιασμοί του τέως υπουργού Εξωτερικών, μπροστά στο ενδεχόμενο να κατηγορηθεί ως ο μοχλός ανατρο-

πής της κυβέρνησης αρχίζουν και κάμπτονται εξαιτίας ενός πολλαπλά αρνητικότερου γι' αυτόν και τη φιλοδοξία του ενδεχόμενου: να ακυρωθεί ο στόχος της «υπέρβασης». Όταν επιδιώκεις να αναδιατάξεις τις πολιτικές δυνάμεις και να διασχίσεις «οριζοντίως» το εκλογικό ακροατήριο δεν μπορείς να διατηρείς τον ομφάλιο λώρο με την παράταξη που σε γέννησε. Διατρέχεις τον κίνδυνο να συμπαρασυρθείς στη δίνη της πτώσης της και να κλείσεις τις διόδους επικοινωνίας με τους ψηφοφόρους άλλων καταβολών.

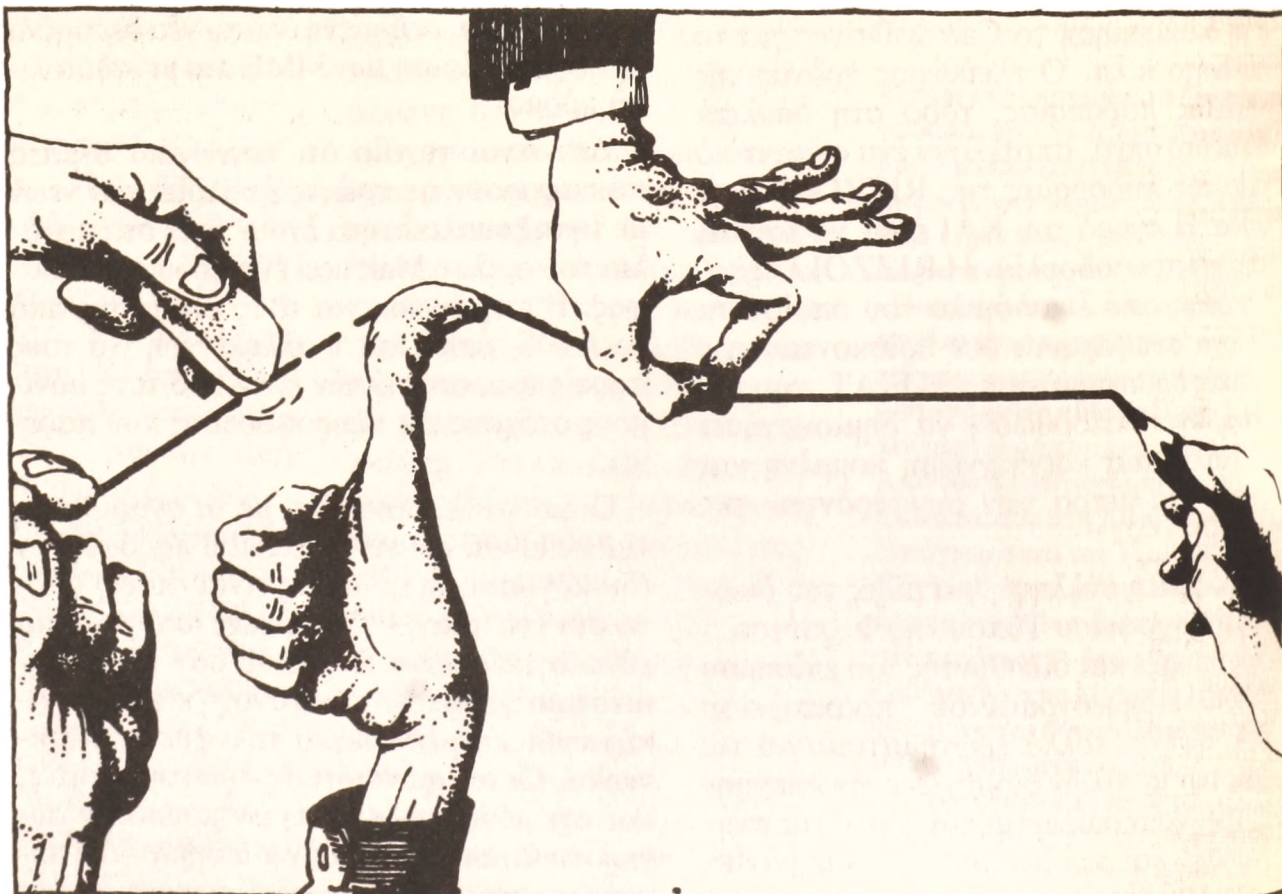
Το «Μακεδονικό», σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, θα είναι το πεδίο της σύγκρουσης που θα διαλέξει ο Α. Σαμαράς. Η σε δόσεις και επιλεκτική δημοσιοποίηση δημοσίων εγγράφων από τα οποία προκύπτει ο τρόπος που πολιτευόταν ο πρωθυπουργός στο ζήτημα αυτό πείθουν ότι όταν το πρόβλημα επανέλθει στην επικαιρότητα η ρήξη δεν θα αποσοβηθεί. Μόνον που στην ιστορία αυτή οι ευθύνες δεν «γέρνουν» αποκλειστικά προς την πλευρά του κ. Μητσοτάκη. Στίγματα έχει και η πολιτεία του Α. Σαμαρά. Γιατί δεν αποκάλυπτε τα στοιχεία τον καιρό που ήταν υπουργός Εξωτερικών ή αμέσως μετά την αποπομπή του και ενώ οι διαδικασίες για τη λύση του θέματος των Σκοπίων είχαν δρομολογηθεί προς την κατεύθυνση που δεν συμ-

Αυτό το πολιτικό σύμφυρμα που κατ' ευφημισμὸν αποκαλείται κοινοβουλευτική ομάδα δημοκρατικού κόμματος οφείλει την αριθμητική υπεροχή του στην ψήφο του κ. Κατσιρή, τη «μεγαθυμία» του Α. Σαμαρά και στον βάσει σχεδίου ομορτυνισμό του Μ. Έδερτ. Πρόκειται για πλαστή πλειοψηφία η οποία ανά πάσα στιγμή είναι δυνατόν ν' ανατραπεί εάν:

- Κάποιος από τους ανεξέλεγκτους βουλευτές αποσύρει την εμπιστοσύνη του και οδηγήσει την κυβέρνηση στην κατάρρευση. Πιθανότητα ισχυρή αν υπολογίσει κανείς την πανσπερμία απόψεων που διατρέχουν την κυβερνητική παραταξη. Αρκεί μια σπίθα για να διασαλευτεί η έτσι κι αλλιώς επισφαλής ενότητα.

**«Πολιτική Άνοιξη»:
Το παιχνίδι είναι σικέ;**

- Ο Α. Σαμαράς αποφασίσει να πραγματοποιήσει το μεγάλο δήμα και να κάνει πράξη

νούσε με τις δημόσιες τοποθετήσεις της
 Ξέρνησης; Μήπως επειδή από τη συναλ-
 ή αυτή ευνοήθηκε και η Σερβία; Και
 τί τα ανακοινώνει σήμερα, γνωρίζοντας
 λυ καλά ότι οι εταίροι μας στην ΕΟΚ και
 ΝΑΤΟ λίγο νοιάζονται για το αν τα Σκό-
 ι έπαιρναν πετρέλαιο από την Ελλάδα,
 α πολύ ενδιαφέρονται να τεκμηριώσουν
 κατηγορίες ότι η χώρα μας παραβιάζει
 πτηματικώς το εμπάργκο του ΟΗΕ κατά
 Σερβίας; Τελικώς τι κρίνει ως μείζον ο κ.
 μαράς; Προφανώς τη διαμόρφωση του
 ιαιτικού του προφίλ πάση θυσία και την
 οστασιοποίησή του από τους χειρισμούς
 κυβέρνησης στο επίδικο ζήτημα, έστω κι
 αυτό συνεπάγεται την έκθεση της χώρας
 στα μάτια της διεθνούς κοινής γνώμης.

Η «σιγουριά» του κ. Έβερτ

τω μεταξύ ο Μ. Έβερτ έδωσε μια μάχη
 την τιμή των όπλων. Οι λεονταρισμοί του
 αν όριο. Να μην προκαλέσουν την πτώση
 κυβέρνησης. Τα ανταλλάγματα ήταν πα-
 ηλα! Να ξεκινήσει με καλύτερες προϋπο-
 ρεις, έναντι των άλλων υποψηφίων, την
 όρσα της διαδοχής. Κι αυτό φαίνεται πως
 ορεί να του το εξασφαλίσει ο πρωθυπουρ-
 κς. Αρκεί να δώσει εντολή στους πιστούς
 ο, στην κοινοβουλευτική ομάδα, να στηρί-
 ν τον κ. Έβερτ όταν έρθει το πλήρωμα
 ο χρόνου, δηλαδή η ήττα στις προσεχείς
 ογές. Το άνοιγμα των διαδικασιών «κή-
 ρξε» ο ίδιος ο πρωθυπουργός με τη συνέ-
 υξή του στον «Οικονομικό Ταχυδρόμο»,
 ου υποσχέθηκε, αν χάσει, να αποχωρήσει
 ό την κορυφή του κόμματος, απαγορεύο-
 ρς ταυτοχρόνως στην κόρη του να θέσει
 οψηφιότητα. Τον κ. Έβερτ πρωτίστως
 ασχολεί η ηγεσία της Ν.Δ., για την οποία
 ονίζεται μεθοδικά και με παροϊμιώδη
 ομονή εδώ και κάμποσα χρόνια. Τα πράγ-
 α γι' αυτόν έγιναν ευκολότερα από τη
 γμή που ο επικίνδυνος αντίπαλός του Α.
 μαράς ακολούθησε το δρόμο της φυγής.
 αίως συνυποψήφιοι θα υπάρξουν (Βαρ-
 σιώτης, Κούδελας, Σουφλιάς) αλλά ο κ.
 ιερτ δεν είναι από εκείνους που θα αφή-
 ν να του φάνε την μπουκιά μέσα από το
 μα, όταν μάλιστα έφθασε στο σημείο να
 ίψει εκεί που μέχρι χθες έφτυνε προκειμέ-
 ο να κερδίσει πόντους στο εκλεκτορικό
 μα της Ν.Δ.

ΠΑΣΟΚ: Από τη συναρχία στην αναρχία;

στη Νέα Δημοκρατία έχουν αρχίσει να
 έφτονται τη μεταμνηστοακική περίοδο,
 ο ΠΑΣΟΚ, προς το παρόν, τα πράγματα
 αι κάτω από τον απόλυτο έλεγχο του γε-
 ρχη του. Το όραμα της εξουσίας έχει κάνει
 ρς επίδοξους δελφίνους να χαμηλώσουν
 ρς τόνους και να παραπέμπουν στο μέλλον
 σχέδιά τους. Κι αυτό δεν θ' αργήσει κατά
 φαινόμενα.

ο Α. Παπανδρέου, αφού ικανοποιήσει

την επιθυμία του να γίνει πρωθυπουργός,
 δεν έχει κανένα λόγο να παραμείνει σ' αυτή
 τη θέση υφιστάμενος τη συνεχή φθορά, μιας
 και γνωρίζει πολύ καλά πως θα κληθεί να
 διαχειρισθεί μια κατάσταση που δεν προσ-
 φέρεται για την οικοδόμηση της υστεροφη-
 μίας του. Το πιθανότερο είναι λοιπόν να
 επιχειρήσει να μεταπηδήσει στην ασφαλή
 θέση της προεδρίας. Μόνο που για το άλμα
 αυτό χρειάζονται 180 ψήφοι. Στην καλύτερη
 των περιπτώσεων, το ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί να
 συγκεντρώσει αυτό τον αριθμό. Θα υπο-
 χρεωθεί λοιπόν να αναθεωρήσει τη στάση
 του απέναντι στην Αριστερά και κυρίως το
 Συνασπισμό, αφού με το ΚΚΕ δεν μπορείς
 να είσαι σίγουρος για τίποτε. Δεν είναι τυ-
 χαίο ότι οι πιο φανατικοί οπαδοί της «θεω-
 ρίας» να λεηλατήσουμε τη δεξαμενή της Αρι-
 στεράς χρησιμοποιώντας κάθε μέσο», όπως
 είναι ο Δ. Τσοβόλας και ο Α. Κακλαμάνης,
 το τελευταίο διάστημα έδωσαν δείγματα
 «εκπληκτικής» συνεργατικής διάθεσης. Ο Δ.
 Τσοβόλας, σε συνέντευξή του στο περιοδικό
 «ΕΝΑ», παρά το γεγονός ότι εξέφρασε την
 πικρία του για τη στάση του ΣΥΝ το καλο-
 καίρι του 1989, πρότεινε την έναρξη διαλό-
 γου για τη σύμπλευση των προοδευτικών
 δυνάμεων, εάν είναι δυνατόν ακόμη και
 προεκλογικώς, ενώ ο Α. Κακλαμάνης κάλε-
 σε σε συνεργασία όλα τα κόμματα της αντι-
 πολίτευσης για να πέσει η κυβέρνηση. Συνυ-
 πολογίζοντας τέλος ότι η περιλάλητη συνά-
 ντηση Παπανδρέου - Δαμανάκη αναμένεται
 να πραγματοποιηθεί τον Σεπτέμβριο, γίνε-
 ται φανερό ότι η ξαφνική στροφή στη διάθε-
 ση του ΠΑΣΟΚ οφείλεται και στην αμείλι-
 κτη αριθμητική λογική. (Αρκεί φυσικά ΣΥΝ
 και ΚΚΕ να καταφέρουν να ξεπεράσουν το
 όριο του εκλογικού νόμου).

Με τον Α. Παπανδρέου στην προεδρία
 -αν οι σχεδιασμοί βγουν- χηρεύουν οι θέσεις
 του πρωθυπουργού και του προέδρου του
 κόμματος. Με βάση την αξία, το κοινωνικό
 εκτόπισμα και την κομματική ισχύ των δελ-
 φίνων πρέπει να αποκλείσουμε την περιπτώ-
 ση το ίδιο πρόσωπο να καταλάβει και τα δύο
 αξιώματα. Ο μόνος που θα μπορούσε να
 σταθεί αξιοπρεπώς και στους δύο ρόλους
 είναι ο Γ. Γεννηματάς, αλλά τα προβλήματα
 υγείας που αντιμετωπίζει δεν του το επιτρέ-
 πουν. Ο Άκης Τσοχατζόπουλος, που τα
 σενάρια τον θέλουν πρωθυπουργό, δεν δεί-
 χνει διατεθειμένος ν' αφήσει τον έλεγχο του
 κόμματος. Ο Γ. Αρσένης έχει καλές σχέσεις
 με τον Α. Παπανδρέου, διατηρεί κάποιες
 εστίες επιρροής στο συνδικαλιστικό χώρο,
 κρατά επαφές με ξένους παράγοντες, αλλά
 οι προσβάσεις του στον κομματικό μηχανι-
 σμό είναι μικρές. Η αγοραφοβία που κατα-
 τρύχει τον Κ. Αλιώτη υπονομεύει τις ηγετι-
 κές του βλέψεις. Το λογικότερο, κάτω απ'
 αυτές τις συνθήκες, είναι να διαμορφωθεί
 ένα καθεστώς συναρχίας, λεπτών ισορρο-
 πιών και ευάλωτο στις έξωθεν πιέσεις. Η
 ενότητα του ΠΑΣΟΚ θα δοκιμασθεί όταν ο
 Α. Παπανδρέου δεν θα μπορεί να ρυθμίζει
 τις διεργασίες...

Βιβλία για τη μουσική

- ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ
 Η ζωή μου και η τέχνη μου
 ΟΤΟ ΚΑΡΟΛΥ
 Εισαγωγή στη μουσική
- ΑΑΡΩΝ ΚΟΠΛΑΝΤ
 Μουσική και φαντασία
- ΑΝΝΑ ΜΑΓΚΝΤΑΛΕΝΑ ΜΠΑΧ
 Το μικρό χρονικό
- ΠΑΟΥΛ ΜΠΕΚΕΡ
 Η ορχήστρα
- ΤΖΩΝ ΜΠΛΑΚΙΝΓΚ
 Η έκφραση της ανθρώπινης
 μουσικότητας
- ΕΡΙΚ ΣΑΛΤΣΜΑΝ
 Εισαγωγή στη μουσική του
 20ού αιώνα
- ΛΗΘ ΣΜΙΘ
 Σημειώσεις για τη φύση της
 μουσικής
- ΚΡΙΣΤΟΦΕΡ ΣΜΩΛ
 Μουσική, κοινωνία, εκπαίδευση
- ΙΓΚΟΡ ΣΤΡΑΒΙΝΣΚΥ
 Μουσική ποιητική
- ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ
 Εισαγωγή στην ελληνική
 πολυφωνική εκκλησιαστική
 μουσική
- ΟΥΜΠΕΡΤΟ ΦΙΟΡΙ
 Τζο Χαλ, Γούντν Γκάθρυ
 Μπομπ Ντύλαν
 Ιστορία του λαϊκού τραγουδιού
 των ΗΠΑ
- ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΔΟΥΛΗΣ
 Βασίλης Τσιτσάνης -
 Η ζωή και το έργο του
- ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΔΟΥΛΗΣ
 Ρεμπέτικη ιστορία Νο 1
 μόλις κυκλοφόρησε
- ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ
 Ρώσικες επιδράσεις
 στην Ελληνική Πολυφωνική
 εκκλησιαστική μουσική

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
 ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6, ΑΘΗΝΑ 106 80
 ΤΗΛ. 3639962

Ο εφιάλτης στο δρόμο με τις λεύκες

του Δημήτρη Στρατούλη

Με έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις, με σύσσωμη την αντιπολίτευση να αντιδρά, με τα συνδικάτα να υπόσχονται δυναμικές αναμετρήσεις και με σοβαρούς κλυδωνισμούς στο εσωτερικό του κυβερνώντος κόμματος ψηφίστηκε, τελικά, το νομοσχέδιο για τη «μερική ιδιωτικοποίηση του ΟΤΕ». Τα πυρά του κ. Έδερτ ήσαν άσφαιρα, η πόρτα στον ξένο στρατηγικό επενδυτή έχει ανοίξει. Μόνη ελπίδα, στην πράξη, για να μην μπορέσουν να εφαρμοστούν οι διατάξεις του νέου νομοσχεδίου για τον ΟΤΕ, οι κοινωνικοί αγώνες σε συνδυασμό με πολιτικές - θεσμικές αντιδράσεις.

Το περιεχόμενο του νόμου για την πώληση του ΟΤΕ

1 Εκχωρείται ο έλεγχος ολόκληρης της επιχείρησης στον ξένο στρατηγικό επενδυτή, που θα έχει το 35% των μετοχών, αφού του ανατίθεται καθ' ολοκληρίαν το μάνατζμεντ, μέσω των αυξημένων αρμοδιοτήτων του παντοδύναμου γεν. διευθυντή (άρθρο 20). Αυτό φαίνεται και από το ότι του εκχωρεί το τεκμήριο αρμοδιότητας, το οποίο σε όλες τις επιχειρήσεις δίδεται στο ανώτατο αποφασιστικό όργανο (άρθρο 20, παράγρ. 1, 2, 3). Επίσης, για να ελέγχει κάποιος τον γεν. διευθυντή θα πρέπει και να μπορεί να τον ανακαλεί, δικαίωμα που δεν έχουν ούτε τα 6 στα 11 μέλη του Δ.Σ. που προέρχονται από το κράτος, ούτε το 51% της Γ.Σ. που ελέγχει το κράτος, αλλά ο στρατηγικός επενδυτής που τον ορίζει και τον ανακαλεί (άρθρο 19). Επομένως, δεν καθιερώνεται δυναρχία, αλλά μοναρχία του γεν. διευθυντή. Το Δ.Σ. και η Γ.Σ. καθίστανται έτσι διακοσμητικά όργανα. Αυτό φαίνεται και από το άρθρο 10, περί αρμοδιοτήτων του Δ.Σ., όπου ορίζεται ότι το Δ.Σ. σχεδόν πάντα εγκρίνει τις εισηγήσεις του γεν. διευθυντή και ελάχιστες φορές αποφασίζει και ότι, είτε εγκρίνει είτε αποφασίζει, κρίνει μόνο τη νομιμότητα και τη διαφάνεια και όχι τη σκοπιμότητα των εισηγήσεων του παντοδύναμου γεν. διευθυντή. Ειδικά, μάλιστα, στις αποφάσεις για προμήθειες, εάν το Δ.Σ. εγκρίνει τις εισηγήσεις του Γ.Δ., αυτό δεν σημαίνει ότι έχει δικαίωμα veto, αφού στην περίπτωση αυτή υπάρχει σαν ασφαλιστική δικλείδα για το Γ.Δ. η παραπομπή του θέματος σε πενταμε-

λή επιτροπή, στην οποία το κράτος θα έχει τη μειοψηφία (2 στα 5 μέλη), σύμφωνα με το άρθρο 10 παράγρ. 6. Εάν συνδυαστεί η ρύθμιση αυτή μαζί με τη γενική ρύθμιση της ίδιας διάταξης, ότι ο Γ.Δ. αποφασίζει μόνος του, χωρίς έγκριση του Δ.Σ., για κάθε μεμονωμένη προμήθεια, η οποία φθάνει μέχρι 0,5% του κύκλου εργασιών του προηγούμενου έτους (σήμερα το πλαφόν είναι 2 δισ. δρχ.), η μέχρι 20% της αξίας των επενδύσεων της προηγούμενης χρήσεως (σήμερα το πλαφόν είναι 44 δισ. δρχ.), όταν η προμήθεια σπάει σε μερικότερες μέσα στον ίδιο χρόνο, τότε μπορούμε να εκτιμήσουμε ανεπιφύλακτα ότι παραδίδεται το σύνολο της πολιτικής των προμηθειών του ΟΤΕ στον γεν. διευθυντή και διά μέσου αυτού στον ξένο στρατηγικό επενδυτή. Είναι ενόητο ότι ο Γ.Δ. θα σπάει τις προμήθειες είτε στην ίδια χρήση είτε και στις επόμενες, για να είναι πάντα τυπικά μέσα στο νόμιμο πλαφόν και για να έχει ουσιαστικά το Δ.Σ. έξω από κάθε τέτοια διαδικασία. Οι ρυθμίσεις αυτές, εάν εφαρμοστούν, διαλύουν την ελληνική βιομηχανία τηλεπικοινωνιακού υλικού και δάζουν σε άμεσο κίνδυνο τις 15.000 θέσεις εργασίας του κλάδου.

2 Με τις υπόλοιπες διατάξεις του νόμου καταργείται πλήρως η εργατική συμμετοχή και ο κοινωνικός έλεγχος (εκπρόσωποι εργαζομένων στο Δ.Σ. και στην ΑΣΚΕ). Δημιουργούνται τεράστιοι κίνδυνοι για την εθνική άμυνα και ασφάλεια. Προβλέπονται υπέρογκες αυξήσεις στα τιμολόγια. Υπονόμευονται οι εργασιακές σχέσεις του προσωπικού του ΟΤΕ και δρομολογούνται δυσμενείς εξελίξεις σχετικά με τις θέσεις εργασίας του.

3 Η ρήτρα συνταγματικής προστασίας του ξένου στρατηγικού επενδυτή, η οποία τίθεται στην παράγραφο 7 των μεταβατικών διατάξεων, με τη δυνατότητα να υπαχθεί,

κατόπιν αιτήσεώς του, στις διατάξεις του Ν.Δ. 2687 / 1953, είναι αποικιοκρατική. Με αυτό το νομοθετικό διάταγμα απαγορεύεται η επανακρατικοποίηση της ξένης επένδυσης που υπάγεται σε αυτό και η αλλαγή της σύμβασης που θα έχει υπογραφεί προς το χειρότερο. Είναι σαφές ότι η ρήτρα αυτή τίθεται για να αποτρέψει τυχόν ακύρωση της ιδιωτικοποίησης του ΟΤΕ, από την οποία μελλοντική κυβέρνηση. Επίσης, αποικιοκρατικό και επικίνδυνο για την εθνική ασφάλεια χαρακτήρα έχουν και τα εδάφια δ και γ της ίδιας παραγράφου, σύμφωνα με τα οποία μπορούν να διορίζονται ξένοι υπήκοοι ως μέλη του Δ.Σ. ή ως εντεταλμένοι σύμβουλοι, γενικοί διευθυντές και ανώτατο τεχνικό και διοικητικό προσωπικό.

Πώς φτάσαμε στην ψήφισή του

Οι διαδικασίες επεξεργασίας, σύνταξης, συζήτησης και ψήφισης του νόμου ήταν απολύτως αδιαφανών και ύποπτων πολιτικών και οικονομικών συναλλαγών. Συγκεκριμένα:

1 Καταγγέλθηκε από τον υπογράφωντα ότι το ν/σ δεν συντάχτηκε από τον κ. πρωθυπουργό, τον κ. Μάνο και τις υπηρεσίες τους, αλλά από την αμερικανική εταιρεία νομικής προστασίας «Skadden». Ότι συνδιαμορφώθηκε, μάλιστα, από τις έξι ξένες ενδιαφερόμενες να αγοράσουν τον ΟΤΕ εταιρείες υπό την υψηλή εποπτεία της «First Boston» σε «μυστικούς δείπνους» στις «σουίτες της συνωμοσίας» του Χίλτον, με αριθμούς 424, 924 και 1216 και με την παρουσία στελεχών του ΥΠΕΘΟ.

Η κυβέρνηση, παρότι προκλήθηκε από το ΠΑΣΟΚ και τον ΣΥΝ να δώσει στη δημοσιότητα το συμβόλαιο που υπέγραψε ο κ. Μάνος με την «Skadden», δεν το έκανε και έμεινε ηθικά και πολιτικά έκθετη.

*Ο Δημήτρης Στρατούλης είναι αντιπρόεδρος ΙΝΕ - ΓΣΕΕ, πρώην μέλος της διοίκησης του ΟΤΕ και μέλος της ΚΠΕ του Συνσπισμού της Αριστεράς

Είναι χαρακτηριστική η δυστοκία τωνπραγματεύσεων της τελευταίας στιγμής:αξυ Έμπερτ - Μάνου, αφού ο τελευταίοςιν ουσιαστικά όμηρος των παραπάνωμυριών, οι οποίες και έκριναν τελικά ότιέπρεπε να γίνουν δεκτές μόνο όσες τρολογίες δεν αμφισβητούσαν την ουσία και φιλοσοφία του νομοσχεδίου.

Καταγγέλθηκε ότι υπήρχε στα χέρια του πρωθυπουργού και του κ. Μάνου αλλακτική πρόταση της αμερικανικής μιντείας «AT and T», η οποία και τα απαιτήματα κονδύλια για τον προϋπολογισμό ασφάλιζε και άφηνε τον έλεγχο του μάναμεντ στο Δημόσιο.

Όμως η κυβέρνηση την κράτησε κρυφή, εμφανώς λόγω δεσμεύσεων της με τους έξι υποψήφιους ξένους στρατηγικούς επενδυ-

Εκπληκτη η κοινή γνώμη παρακολούθησε ένα άθλιο παζάρι κυβέρνησης και υπουλμάνων βουλευτών για την εξασφάλιση κρίσιμων ψήφων.

Η στάση των Σαδίκ και Φαίκογλου δεν έχει καμία σχέση με τα αιτήματα της μουσουλμανικής μειονότητας, που κανείς προοιτιτικός πολίτης δεν μπορεί να έχει τίσρηση ότι πρέπει να αντιμετωπιστούν ι να επιλυθούν.

Δυστυχώς, η επίκληση αυτών των αιτημάτων ήταν το πρόσχημα και το φύλλο συκής ι την ωμή εξυπηρέτηση των ήδη δρομολομένων γαλλοτουρκικών και ιταλοτουρκικών συμφωνιών για τη δημιουργία τηλεπικοινωνιακού κόμβου για τη συγκέντρωση 5 διεθνούς τηλεπικοινωνιακής κίνησης ο τις χώρες της Μαύρης Θάλασσας και ν Βαλκανίων στην Τουρκία με την παράμψη της Ελλάδας.

Η κυβέρνηση φρόντισε να υπονομεύσει πλήρως την ίδια την αξιοπιστία της πολιτικής. Στην αρχή επιχείρησε να περάσει ν εκχώρηση του μάνατζμεντ «λάθρα», με ν αρχική διατύπωση του άρθρου 8 του λευταίου φορολογικού νόμου. Το νομοέδιο του ΟΤΕ τη μια μέρα δεν ήταν ώριμο ι συζήτηση και μετά από λίγες ώρες «παλίγο να σάπιζε από την προχωρημένη ωρίωση».

Με αντισυνταγματικές διαδικασίες δεν διάσαν να αντικαταστήσουν δύο διαφωνούες βουλευτές (Κλείτο - Σταμάτη) και αρνήκαν πεισματικά μέχρι τέλους να φέρουν το ίμαχο νομοσχέδιο στην ολομέλεια της ουλής.

Μπροστά σε όλους τους πολίτες παίχτηκε ένα θλιβερό θέατρο Έμπερτ - κυβέρνη-

15. Στην αρχή ο κ. Έμπερτ επέμενε ότι το μάνιτζμεντ πρέπει να ανήκει στο δημόσιο. Αρτερα, υποχωρώντας απ' αυτή τη θέση, ζήτησε απλώς το Δ.Σ. να ασκεί στο γενικό ευθυντή του στρατηγικού επενδυτή όχι μόνο έλεγχο νομιμότητας και διαφάνειας αλλά ι σκοπιμότητας.

Στο τέλος, όταν δεν μπορούσαν λόγω της άρνησης των υποψηφίων αγοραστών να του ικανοποιήσουν ούτε το ελάχιστο αίτημα, για να τον διευκολύνουν να υπερψηφίσει, διέγραψαν από την παράγραφο 1 του άρθρου 10 τη φράση «έλεγχος νομιμότητας και διαφάνειας», για να τη διατηρήσουν όμως με λαθροχειρία στο τέλος της επόμενης παραγράφου 2 του ίδιου άρθρου.

Και όμως, ο κ. Έμπερτ, φθάνοντας στον άκρατο πολιτικό εξευτελισμό, θεώρησε ικανοποιητικές τις χωρίς καμιά ουσία τροπολογίες της τελευταίας στιγμής και υπερψήφισε το νομοσχέδιο.

6 Η «Πολιτική Άνοιξη» και ο κ. Σαμαράς δεν επέλεξαν «ούτε τη Ρόδο ούτε το πηδημα» και εκτέθηκαν ανεπανόρθωτα.

Η αντισυνταγματική και εξωφρενική αντικατάσταση των Κλείτου και Σταμάτη δεν έπρεπε να αντιμετωπιστεί με μια απλή επιστολή διαμαρτυρίας στον πρόεδρο της Βουλής.

Όταν το παιχνίδι δεν είναι στημένο τότε ήπας στη Βουλή και δηλώνεις «μη απών και μη κωλυόμενος» ή ανεξαρτητοποιείσαι και ρίχνεις την κυβέρνηση. Διαφορετικά, «κράτάς δύο καρπούζια στην ίδια μασχάλη», που στο τέλος όμως πέφτουν και γίνονται χίλια κομμάτια.

Τι σχεδιάζει τώρα ο κ. Μάνος και οι εταιρείες

Σύμφωνα με τους προγραμματισμούς της ομάδας κυβερνητικών παραγόντων και μεσαζόντων, μέσα στον Σεπτέμβριο θα εκδώσουν την άδεια λειτουργίας του νέου ιδιωτικοποιημένου ΟΤΕ. Θα εγκαταστήσουν τη νέα μεταβατική διοίκηση του ΟΤΕ, θα διενεργήσουν τον διαγωνισμό μεταξύ των 6 υποψηφίων εταιρειών, για να επιλέξουν τον στρατηγικό επενδυτή είτε κατά μόνος είτε σε κονσόρτσιουμ, στον οποίο θα δώσουν το 35% και το μάνατζμεντ του ΟΤΕ. Σύμφωνα με τους σχεδιασμούς τους, στις αρχές Οκτωβρίου θα υπογράψουν τη σύμβαση μαζί του και τον Δεκέμβριο θα εισάγουν το 14% των μετοχών του ΟΤΕ στο Χρηματιστήριο. Απ' αυτές θα επιδιώξουν το 4% να το δώσουν στους εργαζομένους και συνταξιούχους του ΟΤΕ για να εξαγοράσουν τις συνειδήσεις τους και να κάμψουν την ομόφωνη αντίδρασή τους.

Οι εναπομείνουσες έξι ενδιαφερόμενες ξένες εταιρείες να αγοράσουν τον ΟΤΕ είναι οι: α) «France Telecom» Γαλλίας, β) «Stet» Ιταλίας, γ) «Telefonica» Ισπανίας, δ) «Korea Telecom» Κορέας, ε) «NTT» Ιαπωνίας και «GTE» Αμερικής (ΗΠΑ).

Απ' αυτές οι πέντε πρώτες είναι δημόσιες επιχειρήσεις και το μάνατζμεντ τους ανήκει στο Δημόσιο. Οι πληροφορίες λένε ότι ενδέχεται οι τρεις πρώτες (οι ευρωπαϊκές) να κάνουν κονσόρτσιουμ και ότι μάλλον θα έχουν τον πρώτο λόγο στις επιλογές της κυβέρνησης, για να αποφευχθούν οι όποιες

αντιδράσεις της ΕΟΚ.

Ποιες θα είναι οι αντιδράσεις συνδικάτων και κομμάτων

Η ΟΜΕ - ΟΤΕ, με ομόφωνες αποφάσεις του συνεδρίου της, έχει διακηρύξει ότι δεν θα επιτρέψει να μπει ο ξένος στρατηγικός επενδυτής και οι συνεργάτες του στον ΟΤΕ, με ό,τι μπορεί αυτό να σημαίνει για μορφές αγώνα πρωτόγνωρες σε έκταση, σε ένταση και σε βάθος για τα δεδομένα της χώρας μας (απεργίες διαρκείας, καταλήψεις κ.λπ.). Οι αγώνες αυτοί θα διαμορφώσουν και το κοινωνικό και πολιτικό κλίμα το φθινόπωρο.

Τα κόμματα της αντιπολίτευσης έχουν ήδη τοποθετηθεί ότι θα κάνουν οτιδήποτε δυνατό για να αποτρέψουν την εφαρμογή του νόμου για την πώληση του ΟΤΕ.

Για να μπορούν να έχουν αντίκρουσμα οι εξαγγελίες τους, εκτός από την ουσιαστική πολιτική στήριξη των αγώνων των εργαζομένων, μπαινουν πλέον στην ημερήσια διάταξη και ορισμένες αναγκαίες πολιτικές θεσμικές παρεμβάσεις, που πρέπει από κοινού να προωθήσουν.

1 Αίτημα προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να μην εκδώσει και να μην δημοσιεύσει τον παρόντα νόμο, αλλά να τον αναπέμψει στην ολομέλεια της Βουλής για συνταγματικούς λόγους.

2 Συγκέντρωση υπογραφών 120 βουλευτών με αίτημα τη διενέργεια νομοθετικού δημοψηφίσματος, σύμφωνα με το άρθρο 44, παρ. 2, εδάφιο β του Συντάγματος, για έγκριση ή απόρριψη από τον ίδιο τον ελληνικό λαό του ψηφισθέντος από τη Βουλή νόμου.

Έκπληξη, απορία και αγανάκτηση προκάλεσε στα συνδικάτα και τους πολίτες η τελική απόρριψη από το ΠΑΣΟΚ της πρότασης αυτής της ΟΜΕ - ΟΤΕ και όλων των κομμάτων της Αριστεράς.

3 Υποβολή πρότασης νόμου στη Βουλή με άρθρο μόνο: «καταργείται ο νόμος για την πώληση του ΟΤΕ».

4 Προσφυγές στα ελληνικά δικαστήρια για αντισυνταγματικότητα του νόμου, αλλά και για τα αδικήματα σε βαθμό κακουργήματος της απιστίας και της παράβασης καθήκοντος, από τη στιγμή που θα γίνουν δεκτές προσφορές υποψηφίων στρατηγικών επενδυτών, που υποτιμολογούν την πραγματική περιουσία του ΟΤΕ.

5 Παρεμβάσεις στα αρμόδια κοινοτικά όργανα και προσφυγές στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για παραβίαση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας και των κοινοτικών πολιτικών για τον τομέα των τηλεπικοινωνιών.

Εάν οι κοινωνικοί αγώνες συνδυαστούν και με πολιτικές - θεσμικές παρεμβάσεις, εάν συντονιστεί η κοινωνική και πολιτική αντιπολίτευση, τότε ναι, υπάρχει ελπίδα να αποτραπεί στην πράξη το εθνικό έγκλημα της πώλησης του ΟΤΕ.

Η απώλεια της τσίπας

• Και οι προτάσεις για την επίχωση της παλιάς παραλίας της Θεσσαλονίκης

του Πέτρου Μαρτινίδη

Επίκουρου καθηγητή Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.

Η κεφαλαιώδης εκείνη αμλετική απορία –να ζει κανείς ή να μη ζει– διαφέρει από το πρόσφατο πολεοδομικό δίλημμα της Θεσσαλονίκης –να επιχώσουμε την παλιά της παραλία ή να μην την επιχώσουμε– κατά το ότι δεν επιδέχεται άλλες λύσεις: ή θα ζει κανείς ή δεν θα ζει. Η παραλία της πόλης μας επεκτεινόταν κατά 150 ή 180 μέτρα, με 10.000 θέσεις υπόγειας στάθμευσης, σύμφωνα με τις προεκλογικές εξαγγελίες του κ. Σ. Κούβελα το 1986· επεκτείνεται κατά 80-85 μέτρα, με 4.100 θέσεις υπόγειου πάρκινγκ, σύμφωνα με την πλήρη πρόταση που κατέθεσαν φέτος ΥΠΕΧΩΔΕ και Δήμος· αλλά παζαρεύονται και κάποιες ακόμη μειώσεις σε σχέση με την εισήγηση της Ομάδας Εργασίας του ΤΕΕ-ΤΚΜ, η οποία, από τη μεριά της, οριοθετεί μian αναγκαία διαπλάτυνση 19 μέτρων, φτάνοντάς την όμως και στα 26 μέτρα, εάν χρειάζεται.

Κατά τα άλλα, το επιχωματικό αλισβερίσι αποτελεί επίσης κρίση ζωής ή θανάτου (ή προοπτικής οριστικού πέρατος για τη συγκεκριμένη όψη της πόλης προς τη θάλασσα), ενώ και αυτό μοιάζει να συνοδεύεται από έναν δισταγμό του τύπου: «τι 'ναι στο πνεύμα ανώτερο, να υποφέρεις πετριές και σαϊτιές αχρείας τύχης, ή να παίρνεις τα όπλα ενάντια σ' ένα πέλαο θάσανα...», αφού πάρα πολλοί επαγγελματίες και πανεπιστημιακοί αρχιτέκτονες πολεοδόμοι προτιμούν να σιωπούν, αμερόληπτοι αλλά και έτοιμοι να τσιμπήσουν κάποιαν επιμέρους μελέτη από ό,τι αρχίσει κάποτε να προωθείται.

Δεν ξέρω ποια πρόταση θα εφαρμοστεί τελικώς –η των 19 μέτρων, των 26, των 80-120, των 150 ή των 180. Υποθέτω όμως (έστω εξαιτίας μιας «πλημμελούς πληροφόρησης» που αποδίδεται σε όποιον δεν συμφωνεί με τα σχέδια ΥΠΕΧΩΔΕ και Δήμου) ότι όσο πιο πολλά τα μέτρα της επέκτασης, τόσο ακόμη τα πιο πολλά δισεκατομμύρια για κατασκευές, μελέτες και προνομιούχο γη. Οπότε, το ερώτημα για το αν οι επιχώσεις «αφαιρούν ή δεν αφαιρούν την επαφή της πόλης με τη θάλασσα» αφορά σε ένα χαμερπές ή χαμαιζηλον (κατά κυριολεξία) ενδιαφέρον για το «τι κέρδη αποφέρει» αυτή η ιστορία· κι όλα τα άλλα –αποσυμφόρηση του κυκλοφο-

ριακού, μεγαλοπρεπής πολιτισμική πρωτεύουσα της Ευρώπης του 1997, κ.ο.κ.– δεν συνιστούν παρά προσχήματα σε μian «απώλεια της τσίπας», πολύ πιο δραματική για τους Θεσσαλονικείς από την απώλεια της θάλασσας.

1. Σχεδιάσματα μεγάλα, μικρά και μικρομέγαρα

Οι βασικοί όροι που οιστρηλατούν την ποικιλία των λύσεων και τις διαρκείς προβληματικές γύρω από την επέκταση της παλιάς παραλίας είναι: «πολιτιστική πρωτεύουσα του 1997» και «έλλειψη χώρων πάρκινγκ». Κι όλες οι προτάσεις ή αντιπροτάσεις, σε ειδικά τεύχη, τεχνικά έντυπα, ημερήσιο Τύπο και νυχτερινές τηλεοπτικές συζητήσεις, αναπτύσσονται emphaticά πάνω σε αυτούς τους άξονες: Να καλλωπίσουμε την πόλη για το '97· αλλά αν το '97 βρει την πόλη σε κατάσταση εργοταξίου; Να φροντίσουμε τα πλήθη των κακοσταθμευμένων οχημάτων·

αλλά αν τα πάνε-έλα σε ένα κεντρικό πάρκινγκ προκαλέσουν μεγαλύτερη συμφόρηση από αυτήν που επιδιώκουν να ανακουφίσουν; Λες και οι πόλεις οφείλουν να διαμορφώνουν το παρουσιαστικό τους όπως οι ηθοποιοί, εν όψει του ρόλου που έχουν να ενσαρκώσουν για ένα ορισμένο διάστημα, και να κλείνουν με τους λειτουργικούς τους στόχους εφόσον εξασφαλίσουν την άνετη κυκλοφορία και τη βολική στάθμευση των ιδιωτικών αυτοκινήτων.

Η Θεσσαλονίκη θα είναι, πράγματι, πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης το 1997. Μεταξύ άλλων παρασκευαστικών ενεργειών για την εξαιρετική αυτή περίοδο, μια άλλη επιτροπή μεριμνά, από ετών, να ανεγερθεί στην πόλη ένα «Μέγαρο Μουσικής» ισάξιο, αν όχι ανώτερο, εκείνου της Αθήνας. Βέβαια η Θεσσαλονίκη δεν είναι ακόμα σε θέση να συντηρήσει ούτε ένα κατάστημα δίσκων αποκλειστικά κλασικής μουσικής· αλλά το δικό της «Μέγαρο Μουσικής» το θέλουν em-

Πριν (την επέμβαση): Η ανεπιτήδευτη εγγύτητα της θάλασσας. Εδώ και τρεις γενιές ίδια.

ηματικά τοποθετημένο στην άκρη της νέας ιραλίας, στη θέση του σημερινού Λούνα-άρκ. Κι αφού το Λούνα-Πάρκ θα χάσει τη ση του από τη νέα παραλία, ΥΠΕΧΩΔΕ και Δήμος προτείνουν, ιδιοφυώς, τη μετα-ποτή της παλιάς παραλίας σε ένα τεράστιο ούνα-Πάρκ, με χωματόδρομους εκπάγλου αφικότητας για δόλτες με λαντό, χαρίε-μαρίνες για σκάφη αναψυχής, υπαίθριο ατρο, φαντασμαγορικά εμπορικά κέντρα, ρθονες γλάστρες και μερικές χιλιάδες θέ-ις υπόγειας στάθμευσης. Έτσι η πολιτι-ική πρωτεύουσα της Ευρώπης για το 1997 ι χαρακτηρίζει το προς τη θάλασσα προ-πό της με ένα: «Λούνα-Πάρκινγκ»!

Στα τεύχη της μελέτης της, η ομάδα ΥΠΕ-ΩΔΕ - Δήμου περιλαμβάνει και μια σφυγ-μέτρηση της κοινής γνώμης, για να τεκμά-ι την ενθουσιώσα συμφωνία των κατοίκων ις πόλης από ερωτηματολόγια της μορφής: Προτιμάτε, όταν κατεβαίνετε στο κέντρο με ο αυτοκίνητό σας, να βρίσκετε πάρκινγκ ή ι διατηρήσει η πόλη την παραδοσιακή της υσιογνωμία;». Ασφαλώς, οι Θεσσαλονι-ίς θα δείχνονταν εξίσου έμπλεοι ενθουσια-ιού και συναινέσεως αν τους ρωτούσαν: Προτιμάτε να είστε πλούσιοι και υγιείς ή τωχοί και άρρωστοι;». (Και χωρίς πτυχίο εριβαλλοντικού ψυχολόγου αντιλαμβάνε-ι κανείς ότι σε τέτοιου είδους ερωτηματο-για τα διλήμματα πρέπει να παρουσιάζο-αι κάπως ισοδαρή επί παραδείγματι: Προτιμάτε να είστε φτωχοί, άρρωστοι και υφείς ή πλούσιοι, υγιείς και ηλίθιοι;»).

Επιπλέον, σε μιαν «Απάντηση στις ντιρρήσεις» που η ομάδα ΥΠΕΧΩΔΕ - Δή-ου κοινοποίησε πρόσφατα (*Οικοδόμηση*, 3) δηλώνεται με κάθε έμφαση πόσο ζωτικό ναι το «νοικοκύρεμα» που θα προκύψει

στο κυκλοφοριακό της Θεσσαλονίκης με τα υποθαλάσσια έργα, ενώ επιστρατεύεται, ως κατακλείδα, η δημοσιευμένη στο *Βήμα* (4.4.1993) άποψη του οικολόγου καθηγητή Ν. Μάργαρη: «Στη Θεσσαλονίκη χαλάει ο κόσμος -αν κατάλαβα καλά από τις γόνιμες συζητήσεις στα... μπαρακία- για το αν θα πρέπει να προχωρήσει με επιχωματώσεις η παραλία προς τη θάλασσα (το ανάποδο θα ήταν δύσκολο!) [...] Σήμερα η Θεσσαλονίκη ασφυκτιά. Πήγα Κυριακή πρωί στο κέντρο και ήταν αδύνατο να σταθμεύσω επειδή τα αυτοκίνητα ήταν παρκαρισμένα σε δύο σει-ρές ακόμη και στην Εγνατίας! (sic) [...] Με χαρά πληροφορήθηκα ότι ο φίλος καθηγη-τής Νίκος Μουτσόπουλος, εραστής της πα-ράδοσης και ιερό τέρας στο χώρο του, έκανε κάποια προωθημένα σχέδια γι' αυτή την επέκταση. Έχουν υπόψη τους τα σχέδια αυ-τά όσοι ασχημονούν στο όνομα της ωραιότη-τας;».

Αξίζει να γίνουν τρεις επισημάνσεις στο παραπάνω «επίσχεστρον» με το οποίο η «Απάντηση στις αντιρρήσεις» διάλεξε να αποστομώσει τους επικριτές της. Πρώτον, αλίμονο αν μια τόσο ριζική παρέμβαση στη μορφή της πόλης δεν απασχολεί τις συζητή-σεις των πολιτών, σε... μπαρακία ή σε οποι-ουσδήποτε άλλους χώρους. Δεύτερον, μπο-ρεί να αγνοούμε (οι καθηγητές της Οικολο-γίας, ή όσοι τους επικαλούνται αντιγράφο-ντάς τους άσχημα, δεν έχει τόση σημασία) πώς ακριβώς ονομάζεται η Εγνατία οδός, αλλά εκείνο που προέχει είναι να βρίσκουμε θέση να παρκάρουμε όποτε κατεβαίνουμε στο κέντρο. Τα αυτοκίνητα να κυκλοφορούν και να σταθμεύουνε καλά, κι από πόλεις κτίζουμε όσες να' ναι στη στιγμή. Τρίτον, τα μέλη της ομάδας του ΤΕΕ-ΤΚΜ, που διαφω-

νούν με την τόσο μεγάλη επίχωση, δείχνουν να ξέρουν καλύτερα από κάποια «ιερά τέρα-τα» την ιστορία της πολεοδομικής διαμόρ-φωσης της Θεσσαλονίκης και να έχουν κατα-λάβει ότι αυτό που άρχισε από το 1870, με την κατεδάφιση του θαλάσσιου τείχους και τη δημιουργία της προκυμαίας, ήταν, ουσια-στικά, μια «επέκταση» της θάλασσας προς την πόλη· όχι το ανάποδο, και μάλιστα με δυνατότητες αενάων προσθηκών σε βάρος της θάλασσας, επειδή αυτό φαίνεται ευκο-λότερο στον κ. Μάργαρη ή στον κ. Κούδελα.

Από το 1960 και εντεύθεν, δέδαια, οι ερ-γολάβοι άρχισαν να οικοδομούν πυρετωδώς κάθε διαθέσιμο οικόπεδο ή να προσθέτουν νέους ορόφους σε όσες πολυκατοικίες του κέντρου δεν κατεδάφισαν για να εγείρουν στις θέσεις τους άλλες, θηριώδεις. Κι αφού γέμισαν κάθε άδεια τρύπα του αστικού ιστού της Θεσσαλονίκης (αυτής της τόσο «ερωτι-κής πόλης», όπως αποκαλείται από τους ποιητές της), «φυσικό» ήταν να καταλήξουν να λιγουρεύονται επιμόνως και τον κόλπο της.

Η προκυμαία, που άρχισε να διαμορφώ-νεται επί τουρκοκρατίας για να δώσει έναν «αέρα» εξευρωπαϊσμού σε μιαν από τις κτή-σεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενέ-ταξε τη Θεσσαλονίκη στην ιδιοτυπία πολλών ακόμη πόλεων - λιμανιών της Μεσογείου: σε μιαν άμεση, δηλαδή, σύνδεση της καθημερι-νής ζωής της πόλης με το υδάτινο στοιχείο. Αυτή η ανεπιτήδευτη εγγύτητα της θάλασ-σας χαρακτηρίζει τη Θεσσαλονίκη, πολύ πε-ρισσότερο από την αρχιτεκτονική των παρα-λιακών κτισμάτων ή την ποιότητα των φωτι-στικών της λεωφόρου Νίκης. Και είναι αδια-νόητο να χαθεί αυτή ακριβώς η ιδιοτυπία, στο πλαίσιο ενός πληρέστερου «εξευρωπαϊ-σμού» της νεοελληνικής δημοκρατίας.

2. Μπαζώματα και μπάζες

Δεν νομίζω ότι υπάρχουν Θεσσαλονικείς που να θυμούνται (ούτε καν ο κ. Γ. Βαφό-πουλος) μια πολύ διαφορετική σε διαστά-σεις και λειτουργίες παλιά παραλία, ώστε να μην τους πτοεί μία ακόμη, ριζικά αλλαγμέ-νη, όψη του ίδιου τοπίου. Προσωπικά θεω-ρώ ότι πρέπει κανείς να δικαιούται να ανα-γνωρίζει στα τοπία των σημερινών του περι-πάτων κάποια σύνολα μορφών από τα παι-δικά ή εφηδικά του περιδιαβάσματα.

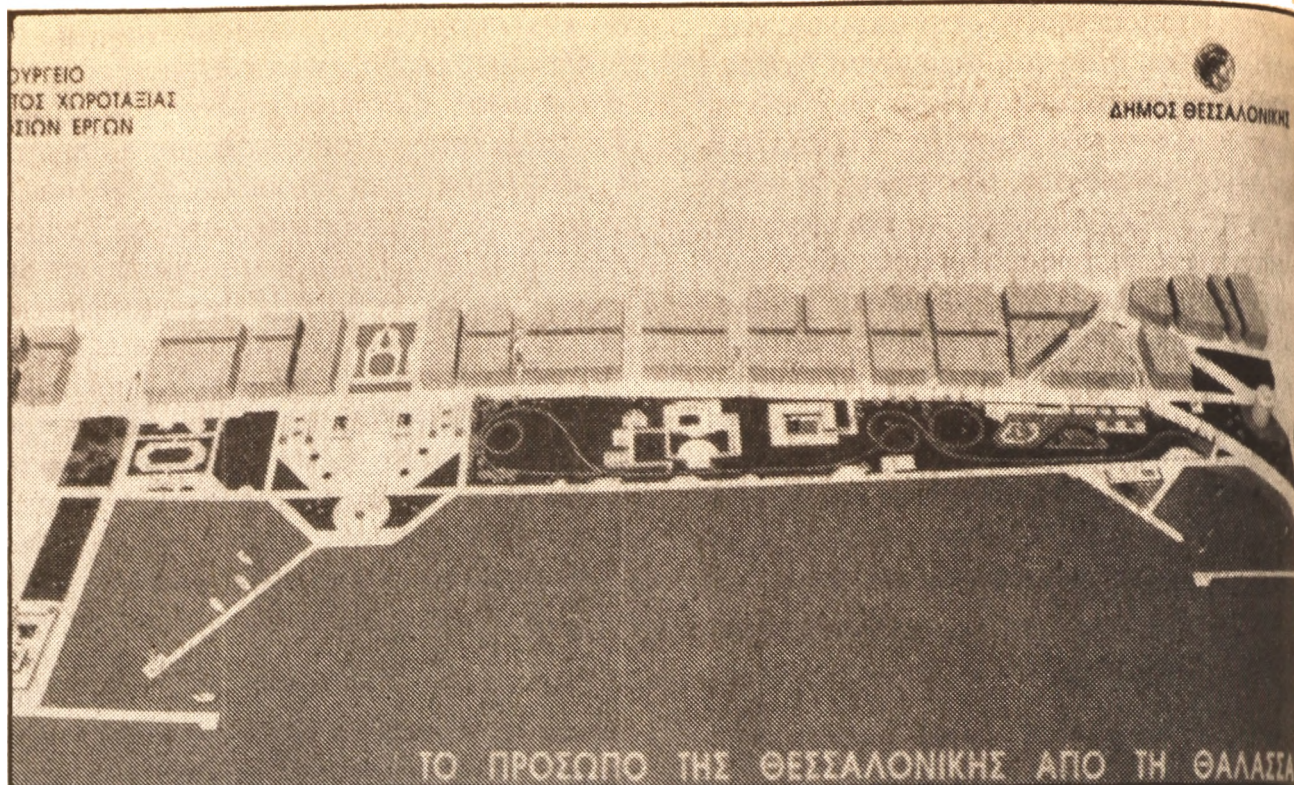
Μας περιμένει που μας περιμένει, όλους, η εκκίνηση για το μεγάλο ταξίδι στο άγνωστο· είναι ανάγκη να γίνεται διαρκώς αγνώριστο και ό,τι πιο οικείο; Κάθε λογής τοπίο που, εξ απαλών μας ονύχων, περιέβαλε νωχελικούς λογισμούς και τρυφερές ονειροπολήσεις; Δεν λέω να ξαναποκτήσει η πλατεία Αριστο-τέλους τα θερινά της σινεμά και, όπως τα Σαββατόβραδα του '50, να απαγορεύεται η κυκλοφορία των οχημάτων στην παραλία για να σουλατσάρουν πάνω-κάτω νεαροί και νεαρές, τρώγοντας σπόρια και φλερτάρο-ντας. Λέω πάντως ότι, ακόμη και σε πλήρη

Μετά: Μια επιφάνεια λούνα - παρκ και ένα αχανές υπόγειο στάθμευσης: Ένα «λούνα - πάρκινγκ».

κυκλοφοριακή συμφόρηση, να διανύεις την παραλία, πεζός ή οχούμενος κι αδημονώντας να διεκπεραιώσεις εργασίες, αλλά με ένα έξοχο τοπίο δίπλα, δυο θέματα από τη θάλασσα, είναι μια αίσθηση που δεν μπορεί να αντικατασταθεί από τίποτα καλύτερο.

Ακόμη και οι «σεμνές» επεκτάσεις των 19 ή 26 μέτρων, που προτείνει η ομάδα του ΤΕΕ-ΤΚΜ, αλλοιώνουν σημαντικά αυτή την αίσθηση, ενώ οι καλλωπιστικοί αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί δίνουν έδαφος για κάποιες ακόμη μεγαλύτερες επεκτάσεις. Αν κάτι πρέπει, οπωσδήποτε, να γίνει με τα απλώς διερχόμενα οχήματα, ας ανακουφιστεί η κυκλοφορία τους με τη λύση της υποθαλάσσιας αρτηρίας δίπλα στη σημερινή προκυμαία. Οι κάτοικοι του κέντρου ας βολευτούν με τα σποραδικά κι ελλιπή γκαράζ ή κάποιες ειδικές γι' αυτούς θέσεις στους δρόμους. Και οι εργαζόμενοι στο κέντρο ή οι επισκέπτες του ας απαιτήσουν ταχύτερες κι αποτελεσματι-

Είναι άραγε το πρωταρχικό μέλημα μιας πόλης να εξασφαλίζει πάρκινγκ και τουριστική αναψυχή;

Η «αξιοποίηση» της παραλίας:

Για όσους βρίσκονται απ' έξω από την τεράστια διαμάχη που έχει ξεσπάσει εδώ και κάμποσο καιρό στη Θεσσαλονίκη, τα όσα γίνονται εκεί, όπως μεταφέρονται από τον Τύπο ή από γνωστούς και φίλους, μοιάζουν με μεγάλο μυστήριο. Τόσο μελάνι έχει χυθεί, τόσες συνεντεύξεις έγιναν (και γίνονται) στην τηλεόραση, τόσες δηλώσεις και κόντρα δηλώσεις – που κανένας δικαιολογημένα τα χάνει. Να λοιπόν που η πολεοδομία επιτέλους καταφέρνει να συγκινήσει τις μάζες. Το ποιο θα είναι το πρόσωπο της Νύμφης του Βορρά, όταν θα εμφανιστεί ως πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης σε λίγα χρόνια, δεν είναι μια υπόθεση ρουτίνας. Οπουδήποτε αλλού θα ήταν. Δηλαδή θα σήμαινε ένα νοικοκύρεμα, λίγο σενιάρισμα εδώ και λίγο φρεσκάρισμα εκεί, άντε και κανένα κτιριάκι με την ευκαιρία και τίποτε εγκαίνια με φώτα και επισήμους, βάλε και μερικές εκθέσεις και παραστάσεις.

Όχι όμως εδώ. Όχι, γιατί εδώ η «χρυσή ευκαιρία» σημαίνει το τέλος του κόσμου. Ή περίπου. Όταν παίρνεις μια τόσο παραμελημένη (και ατιμασμένη) ύπαρξη στα χέρια σου, μετά από τόσους διασμούς, εξωθήσεις σε ασέλγεια κατ' επανάληψιν και θελήσεις, μέσα σε μια νύχτα, να την μεταμφιέσεις σε αξιοπρεπή κυρία του σαλονιού, τα πράγματα κάπου κολλάνε. Όταν πάρεις να «πολιτικό όραμα», από εκείνα που τόσο χαριτωμένα πετιούνται από τα μπαλκόνια και πώς να το εφαρμόσεις επί λέξει στα ξαφνικά, πάλι θα βρεθείς σε αδιέξοδο. Εκεί που όμως η κατάσταση γίνεται αφόρητα επικίνδυνη, εκεί που η υπόθεση δεν αστειεύεται, είναι όταν στην Ελλάδα ένα πολεοδομικό όνειρο θερινής νυκτός πλησιάζει στην πραγματοποίηση. Εκεί, όποιος προλάβει να σωθεί, σώθηκε.

Δεν πρόκειται να επιχειρηματολογήσω υπέρ της μιας ή της άλλης «λύσης». Κανένας άλλωστε δε μου ζήτησε τη γνώμη (άλλωστε, από γνώμες «ειδικών» άλλο τίποτα, ο θεός να μας φυλάει). Και αυτό όχι επειδή δεν θα είχα να πω το λογάκι μου, να προτείνω μια ακόμα πιο ριζοσπαστική «κόμμωση» για την ταλαιπωρη Νύμφη. Αλλά γιατί νομίζω πως, καλώς ή κακώς, οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές –και εκείνοι που θέλουν το μπάζωμα και εκείνοι που προσπαθούν να το γλιτώσουν– έχουν παγιδευτεί μέσα σε ένα αδιέξοδο. Πράγμα που φαίνεται καθαρά στην επιχειρηματολογία που χρησιμοποιείται από τις δύο πλευρές.

Θεωρώντας ότι από ένα σημείο κι ύστερα παύουμε να φερόμαστε και να αντιδρούμε λογικά, και ότι από καιρό έχει ξεπεραστεί αυτό το σημείο, πιστεύω πως μια σύντομη αξιολόγηση της «ουσίας» των επιχειρημάτων που έχουν ως τώρα χρησιμοποιηθεί θα βοηθούσε στο ξεκαθάρισμα της κατάστασης. Το ξέρω, ο ισχυρισμός αυτός είναι απόλυτα ουτοπικός. Αλλά δεν μου μένει τίποτε άλλο (και δεν είναι η πρώτη φορά).

Ας ξεχωρίσουμε, λοιπόν, τα επιχειρήματα σε τρεις μεγάλες κατηγορίες.

- Πρώτα, το τεχνοκρατικό επιχείρημα: έχουμε πηξιμο αυτοκινήτων στο κέντρο της πόλης, άρα χρειαζόμαστε χώρους στάθμευσης και λωρίδες κυκλοφορίας, άρα κάνουμε έναν υποθαλάσσιο δρόμο σε συνδυασμό με ένα μεγάλο πάρκινγκ και την ταράτσα από πάνω που μας προέκυψε, την φυτεύουμε, τη διακοσμούμε καταλλήλως με περίπτερα, αναψυκτήρια κ.τ.λ. Τι πιο απλό και ξεκάθαρο; Το «έργο» αυτό είναι φιλολαϊκό (όλοι οι κάτοικοι δημοκρατικά απολαμβάνουν τα πλεονεκτήματα) και συνάμα μαγικό (εξαφανίζεται ένα μείζον πρόβλημα της πόλης).

- Επιχείρημα δεύτερο: το ιστορικό προηγούμενο. Δεν είναι η πρώτη φορά που γίνεται μπάζωμα της παραλίας. Όχι μόνο έχουν προηγηθεί συγκεκριμένα ανάλογα έργα από τότε που καταργήθηκαν τα «νοσογόνα» τείχη της θαλάσσης της Θεσσαλονίκης, αλλά στο μεταξύ έχουν προταθεί διάφορα αντίστοιχα έργα από πολεοδομικές μελέτες. Άλλωστε, αν ψάξουμε πιο βαθιά, το τι ήταν «παραλία» στην πόλη ήταν κάτι αρκετά διαφορούμενο πάντα και οπωσδήποτε σχετιζόταν με τα όσα συνέβαιναν πιο μέσα από τις αποβάθρες, δηλαδή μέσα στον ιστό της πόλης, με τα μνημεία της, με την εσωτερική της ζωή και εμπορική κίνηση. Και νά σου επιχειρήματα δανεισμένα από τη βυζαντινή περίοδο (να μην ξεχνάμε τις παλιές δόξες όταν κ.τ.λ.) από την τελευταία «φωτισμένη» περίοδο της Τουρκοκρατίας, από τους Ευρωπαίους σωτήρες μετά την πυρκαγιά. Που σημαίνει, τι φωνάζετε, κύριοι; Εδώ η υπόθεση έχει ιστορικό προηγούμενο, άρα καθοσιώνεται από τη σεβάσμιμη ιστορία της πόλης. Ενίσχυση της «βυζαντινής» φυσιογνωμίας της πόλης ίσον μπάζωμα.

- Τρίτο επιχείρημα και πολύ συγγενικό με το προηγούμενο: η εικόνα της πόλης, το image της. Τι θα προβάλουμε προς τα έξω; Με τι θα θαμπώσουμε τους επισκέπτες μας και τους δικούς μας εξίσου;

ερεις δημόσιες συγκοινωνίες (το περίφη-
«μετρό» της Θεσσαλονίκης έχει μείνει ως
θερή μνεία κάθε προεκλογικής α-μετρο-
ίας και ως σκεπασμένο, πανάκριβο όρυγ-
μεταξύ Πανεπιστημίου και Διεθνούς Εκ-
σεως, που θα προβληματίζει τους αρχαιο-
ους του μέλλοντος).

Οι Θεσσαλονικείς πρέπει να καταλάβουν
κάπως αλλιώς χρειάζεται να χειριστούν
νεοπλουτισμό και τα οράματα μεγαλείου
ους. Ας ταξιδεύουν συχνά στην Ευρώπη,
ιδίως στην Αμερική, αν θέλουν να θαυ-
άζουν πολυεπίπεδους κυκλοφοριακούς
μβους, δρόμους - ράμπες προς υπόγεια
αράζ για τα αυτοκίνητά τους και υπόγειες
ορές συνδυασμένες με κολοσσιαία αναψυ-
ήρια σε μαρίνες για τα πολυτελή σκάφη
ους. Τα δαπανηρά βαρκιά θέλουν κι επιδέ-
ους μώλους, αναμφιδόλως· αλλά όχι σε
ρος μιας πόλης και της ιστορικής φυσιο-
ωμίας της. Κάπως αλλιώς πρέπει να ανα-

δείξει η πόλη μας τις ιδιοπροσωπίες της: σε
άλλες κλίμακες και άλλους τόνους. Κάθε
πόλη αξίζει όσο και οι πολίτες της· και οι
πολίτες αξίζουν ανάλογα με πόση φιληδο-
νία, σεβασμό και αίσθηση μέτρου αγαπούν
τις πόλεις τους.

Με μια πληθώρα ιστορικών μνημείων πε-
ριφρονημένων από τα ύψη και την πυκνότη-
τα των γύρω πολυκατοικιών, παντού στην
πόλη, είναι γελοίο να τεχνουργούμε επιθα-
λάσσια μνημειώδη πάρκινγκ. Με τα
απορριματοφόρα οχήματα του Δήμου να
αδειάζουν, μέσα σε ορυμαγδούς, σκόνη,
συμφόρηση και δυσωδία, τους κατάμεστους
μεταλλικούς κάδους, η επιδαψίλευσις πρα-
σίνου και γραφικών λαντό μας μάρανε. Και
με τη θάλασσα έναν διαρκή σκουπιδότοπο,
κορεσμένο από δεκαετίες εκβολής των υπο-
νόμων, κάθε μεγαλοπρεπής ή «μεγαροπρε-
πής» κατασκευή δίπλα της θα απέβαινε, μοι-
ραία, συνδυασμός κουλτούρας και κοπρο-
λαγνείας.

Αλλά το ζήτημα, τελικώς, δεν είναι τι γίνε-
ται με το μέλλον της πόλης, ως τόπου ζωής
και μνήμης, και το αν μπορούμε ή δεν μπο-
ρούμε να τη «νοικοκυρέψουμε» με επιμέρους
διευθετήσεις, διευκόλυνση ορισμένων μετα-
κινήσεων και περιορισμό της δυσανεξίας
των πολιτών -πεζών ή εποχουμένων- προς
αλλήλους. Το κυρίως ζήτημα μοιάζει να εί-
ναι πώς επωφελοούμεθα, οι πιο δικτυωμένοι,
από ντελότερια «πακέτα» και πελώρια νέα
οικόπεδα. Και με ό,τι επιχειρήματα και να
μπει κανείς στη συζήτηση -από δάθους καρ-
δίας ή από εύρους γνώσεων, νοσταλγικός ή
πολυίδμων- θα βρίσκεται, απλώς, σε λάθος
συζήτηση. Καθώς η τροπή των πραγμάτων
θα κριθεί από υπολογισμούς επενδύσεων
και υπολογισμούς απολαβών, πολλαπλά
μπαζώματα και ποικίλες μπάζες, η απώλεια
της θάλασσας θα είναι λοιπόν, όση θα είναι,
απόρροια μιας προηγούμενης: απώλειας της
ταίπας.

Το μπάζωμα της Νύμφης

Χρειάζεται τόλμη και γοητεία. Τα χάλια μας τα ξέρουμε όλοι. Το
πολύ πολύ να μπορέσουμε να πουλήσουμε λίγη λαγγωμένη Ανατολή ή
εξευρωπαϊσμένα Βαλκάνια, λίγη γραφικότητα δηλαδή: Άνω Πόλη
με τα Τείχη της, τα πολύβουα ταξίδια του κέντρου και ίσως μερικά
ονομαστά φαγάδικα. Για τα υπόλοιπα, καλύτερα να μη μιλάμε.
Βέβαια, θα έχουμε σύντομα και το δικό μας «Μέγαρο Μουσικής»,
αρκούντως δυζαντινό, αλλά δεν φτάνει. Να πού έρχεται τώρα, ως
από μηχανής θεός, το μπάζωμα. Και τι δεν θα μπορούσε να σερβιρι-
στεί εκεί πάνω! Τι πανηγύρια των ματιών και των αυτιών, τις
θεσπέσιες Disneyland για μικρούς και μεγάλους. Πάνω από όλα, η
«ανάδειξη» του ιδεατού προσώπου. Η Ευρώπη, επιτέλους.

Έτσι, ξεκινώντας από μια «μεγαλοϊδεατική» σύλληψη κάποιου
αργόσχολου πολεοδόμου ή ενός φιλόδοξου πατριώτη πολιτικού (το
ποιος προηγήθηκε δεν έχει καμιά απολύτως σημασία), νά που κατα-
λήξαμε να τρωγόμαστε με την περίφημη κολοκυθιά: πόσο να είναι το
μπάζωμα και σε ποια στάθμη; πόσα αυτοκίνητα σε πόσες λωρίδες
κυκλοφορίες; πόσες θέσεις στάθμευσης κι πόσες μπουκές εισόδου
τους προς την πόλη; σε ποια σημεία θα βουτάει η νέα λωφόρος κάτω
από τη γη και τι θα συμβεί στα μνημεία μας; τι ακριβώς θα προσφέρε-
ται πάνω στο μπάζωμα και με τι όγκο; Αν και συνοπτικά, αυτές οι
απορίες δείχνουν πόσο εύκολα παγιδεύτηκαν οι πάντες (ακόμα και
εκείνοι που δεν ήθελαν το μπάζωμα) σε έναν καθγά για το πάπλωμα,
χωρίς ουσιαστικά εναλλακτικές λύσεις. Δεν ήταν πια ζήτημα η
κατάργηση του έργου, αλλά το παιχνίδι παιζόταν στα ποσοστά...
Άλλωστε, τα «έργα» είχαν ανατεθεί ήδη και οι ημερομηνίες έτρεχαν.
Οπότε, τι φωνάζετε, κύριοι;

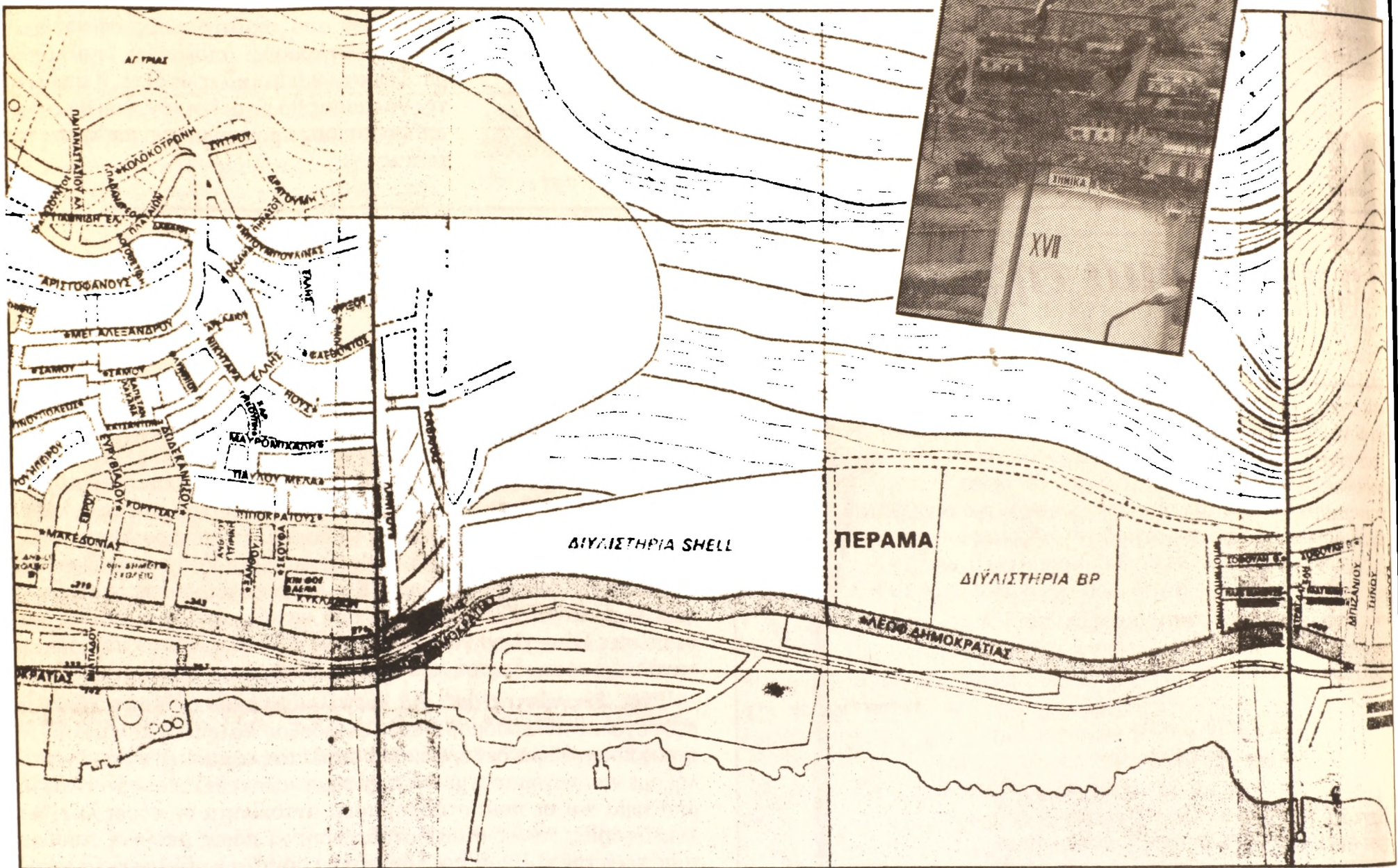
Εκεί πια, δυστυχώς, όλοι κάπου έχασαν αυγά και πασχάλια.
Η Νύμφη έπαψε να υφίσταται ως υπαρκτό πρόσωπο, ως
κάτι γνώριμο και οικείο, έστω με τα ελαττώματά της, με τα
σουσούμια της. Κανένας δεν ασχολείται πια μαζί της. Έγινε
κάτι αγνώριστο, μια αφηρημένη έννοια: η πρέπουσα «πολι-
τιστική πρωτεύουσα». Και οι δύο όροι του τίτλου τελικά αποδείχτη-
κε πως είχαν φονικές ιδιότητες γιατί ξύπνησαν για τα καλά παλιές
θαμμένες φιλοδοξίες και οράματα. Άντε τώρα να τα περιορίσεις
αυτά τα φαντάσματα, άντε να ξαναδείς τα πράγματα όπως πραγμα-
τικά είναι. Αμ, δε!

Δημήτρης Φιλίππιδης

Το σημερινό πρόσωπο της πόλης προς τη θάλασσα. Γιατί να χρειάζεται
λίφτινγκ;

Παραμονεύει ο κίνδυνος μεγάλης καταστροφής

του Γιάννη Κωστάκη

Χάρτης της ΕΛΠΑ περιοχής Περάματος. Πάνω από τη σημειούμενη ζώνη διυλιστηρίων στο χάρτη εμφανίζεται ακάλυπτος βράχος. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική και την δείχνει η φωτογραφία: είναι περιοχή κατοικίας με αυθαίρετα, εκτός σχεδίου –και χάρτου– πυκνά δομημένα...

Πόσοι από τους κατοίκους του λεκανοπεδίου γνωρίζουν ότι, σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων από τα σπίτια τους, υπάρχουν δόμβες τεράστιας ισχύος, που μόνο μια σπίθα αρκεί να φέρει την καταστροφή; Πόσοι από εμάς, που πηγαίνοντας στη Σαλαμίνα περνάμε δίπλα από τις εγκαταστάσεις πετρελαιοειδών στο Πέραμα, συνειδητοποιούμε ότι περνάμε δίπλα από τον θάνατο; Και όμως, αυτή είναι η πραγματικότητα.

Το τραγικό είναι ότι αυτή την αλήθεια, αν και την γνωρίζουν πολύ καλά τα αρμόδια υπουργεία, δεν επεμβαίνουν.

Αν το έκαναν θα ερχόντουσαν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα των εταιρειών, κάτι αδιανόητο για όσες κυβερνήσεις έχουν περάσει μέχρι σήμερα.

ΣΕΝΤΖΕΝ - ΠΕΡΑΜΑ;

Μπορεί η Κίνα να είναι πολύ μακριά. Αλλά σίγουρα η έκρηξη που σημειώθηκε στην πόλη Σεντζέν, σε αποθήκες επικίνδυνων και εύφλεκτων υλικών, με αποτέλεσμα 70 νεκρούς, 200 τραυματίες και πολλά τζάμια σπασμένα στο Χονγκ Κονγκ το οποίο απέχει 50 χιλιόμετρα, έγινε γνωστή. Έχουν άραγε συνειδητοποιήσει οι διάφοροι αναρμοδιαρμόδιοι ότι παρόμοιο ατύχημα στο Πέραμα μπορεί να αλλάξει την γεωγραφική όψη της περιοχής, ενώ σοβαρές καταστροφές (οικολογικές και άλλες) θα σημειωθούν σε όλον τον ευρύτερο Πειραιά; Εκτός και αν η «εξυπηρέτηση» των επιτά αδελφών -που στην περίπτωσή μας είναι πέντε- τίθεται πάνω από όλα.

Η 14η Ιουλίου 1957 έχει χαραχθεί ανεξίτηλα στη μνήμη των Περαιωτών. Ήταν η μέρα που χιλιάδες φιάλες υγραερίου ανατινάχθηκαν. Το ότι δεν θρηνήθηκαν ανθρώπινα ύματα οφείλεται στο ότι ο οικιστικός ιστός εν είχε φτάσει 100 μέτρα από τις μάντρες των εγκαταστάσεων. Η καλή τύχη των καρικών συνεχίστηκε και το 1978, όταν ανάλεξη αερίων δεξαμενής και έκρηξη μέσα στις εγκαταστάσεις της PETROLA είχε θύνα μόνο έναν μηχανοδηγό, που έπαθε καθοδικά εγκαύματα. Αν όμως η δεξαμενή (που χωρούσε 180 τόνους μεθυλεθυλοκετόνης) ήταν γεμάτη, η περιοχή θα μετατρέποταν σε φρανιού τόπο. Άλλη έκρηξη και πυρκαγιά το 1983, σε βυτιοφόρο, μέσα στις εγκαταστάσεις της B.P., είχε αποτέλεσμα το θάνατο ενός ατόμου και τον τραυματισμό ενός άλλου. Ποιος εγγυάται ότι η καλή τύχη θα συνεχίζεται επ' άπειρον;

200.000 κυβικά μέτρα ευφλέκτων

Η εγκατάσταση των εταιρειών καυσίμων άρχισε το 1931 με τη SHELL. Σταδιακά εγκαταστάθηκαν άλλες τέσσερις, οι B.P., TOTAL, PETROLA και ELBYN, καταλαμβάνοντας 300 στρέμματα, με συνολική χωρητικότητα των δεξαμενών τους περίπου 200.000 κυβικά μέτρα ευφλέκτων υλικών. Να σημειωθεί ότι οι συγκεκριμένες εγκαταστάσεις κατατάσσονται στην κατηγορία μεγάλου κινδύνου (By) της υπουργικής απόφασης 17483/281-20/3/1978 (ΦΕΚ 269B/28-3-78).

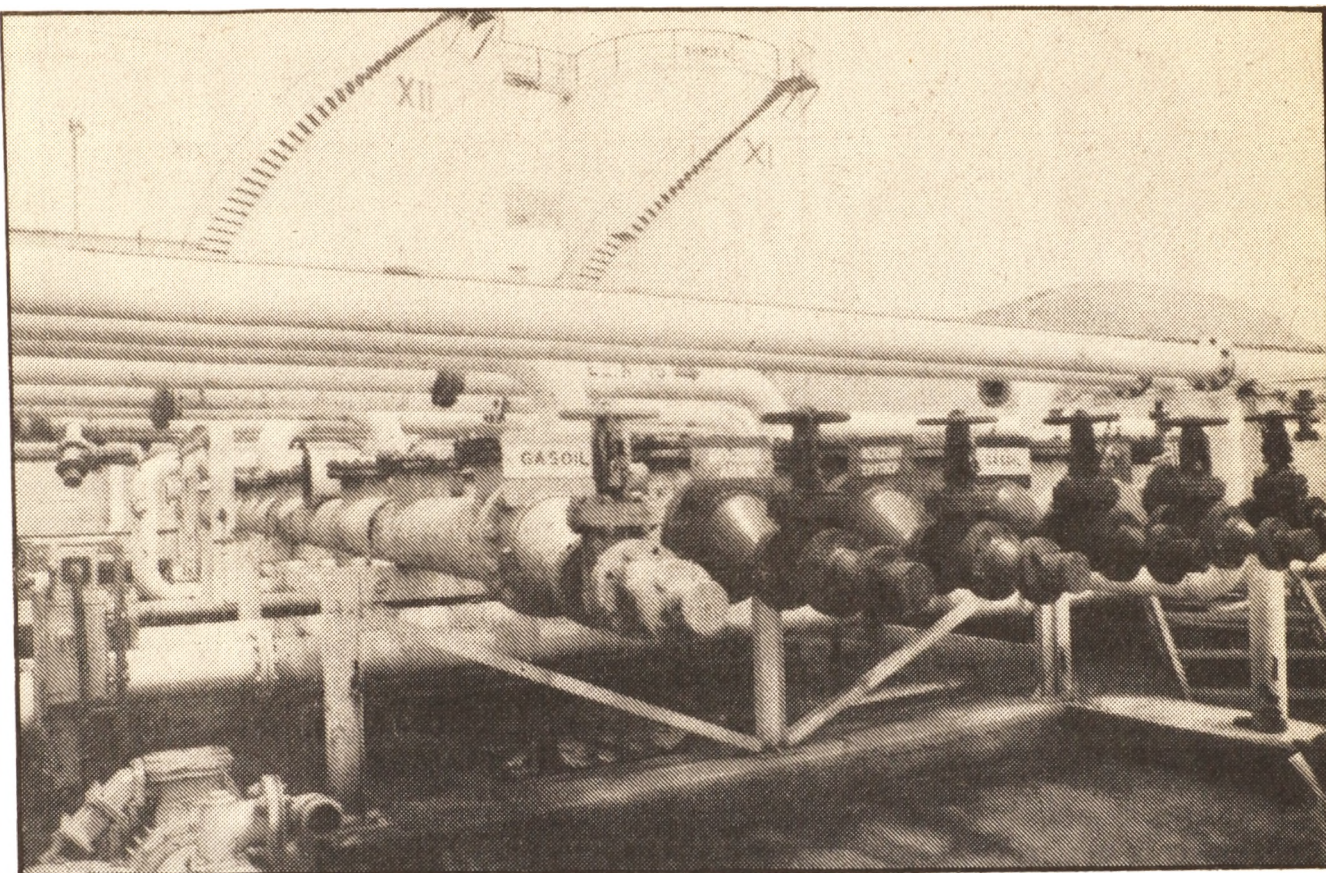
Πέραν, όμως, του κινδύνου που προκαλούν οι ίδιες οι εγκαταστάσεις, καθημερινά διακινούνται σε κατοικημένη περιοχή 120-150 βυτιοφόρα, με τουλάχιστον 5.000 κυβικά μέτρα καυσίμων. Τα διακινούμενα φορτία πετρελαιοειδών αντιπροσωπεύουν το 38-40% των καταναλισκόμενων καυσίμων στο λεκανοπέδιο. Συγκεκριμένα, μεταφέρονται μαζούτ, diesel, jet A-I, βενζίνη, χημικά και

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΙΣΧΥΟΣ ΚΑΙ ΑΞΙΑΣ ΚΑΤΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ	ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ M ³	ΗΛ. ΙΣΧΥΣ (HP)	ΑΞΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ	
			ΘΕΡΜ. ΙΣΧΥΣ ΣΕ ΕΚΑΤΟΜ. ΔΡΧ.	(1987)
SHELL	96.069	732,22	378	76,63
B.P.	42.080	1.125,80*		33,96
TOTAL	22.423	397	80	7,643
EL. PETROL	20.390	364	100	23,2
ETEKA	12.218	168*		8,782
ΣΥΝΟΛΟ	193.180	2.787	558	150,215

*Συνολική ισχύς

Πηγή: Υπουργείο Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας

Οι κάνουλες παροχής υγρών καυσίμων: GASOIL, BENZINH SUPER κ.λπ.

ορυκτέλαια. Από τα καύσιμα οι βενζίνες κατατάσσονται στους κανονισμούς NFRA στα εύφλεκτα (FLAMMABLE), ενώ το jet A-I (καύσιμο της αεροπορίας) και το diesel στα COMBUSTIBLE.

Όπως τονίζεται στο Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα (ΤΑΠ) του Δήμου Περάματος, «παίρνοντας υπόψη τους συνδυασμούς χρήσης που υπάρχουν στην περιοχή, όπως: α) τη μεγάλη και οξυμένη κυκλοφορία βυτιο-

φόρων και λοιπών οχημάτων, που συνδέει το Πέραμα με τον Πειραιά από τη Λεωφόρο Δημοκρατίας (πρόσφατη είναι η ανάφλεξη βυτιοφόρου της εταιρείας SHELL, που περιείχε 28 τόνους βενζίνης στη Λεωφόρο Γρ. Λαμπράκη στο Κερατσίνι), β) τη λειτουργία του εμπορικού λιμανιού, γ) τη διακίνηση πυρομαχικών και εκρηκτικών, δ) τη διακίνηση πολεμικού υλικού στο Ναύσταθμο, ε) την άμεση γειτνίαση με κατοικημένη περιοχή, συνάγεται το συμπέρασμα ότι και με τα πλέον σύγχρονα μέσα πυρασφάλειας η παραμονή των δεξαμενών εγκυμονεί κινδύνους μεγάλης και ολοκληρωτικής καταστροφής».

Αυθαίρετη επέκταση και τελικά νομιμοποίηση

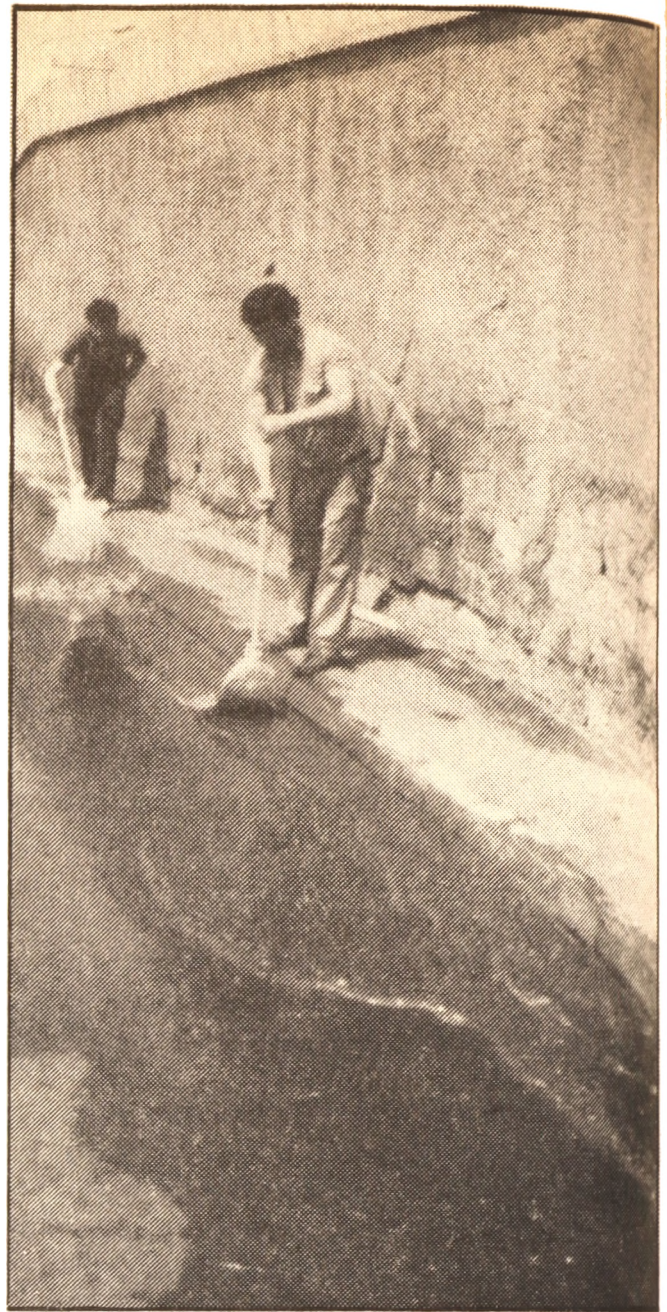
Πάγιο αίτημα όλων των δημοτικών αρχών του Περάματος είναι η μετεγκατάσταση των εταιρειών. Στην άποψη αυτή, που -θεωρητικά όμως- αποδέχεται και το ΥΠΕΧΩΔΕ, καταλήγουν όλες οι σχετικές μελέτες από το

ΤΟ ΞΕΧΑΣΑΝ;

Γιατί άραγε στα προτεινόμενα για το δεύτερο πακέτο Ντελόρ έργα, ύψους 94 δισ. 160 εκατομμυρίων δρχ. συν 199,5 εκατομμυρίων για έργα ευρύτερης εμβέλειας, που έκαναν οι Δήμοι του Πειραιά, η απομάκρυνση των εγκαταστάσεων πετρελαιοειδών απλώς αναφέρεται, χωρίς συνοδευτικό ποσό; Πρόκειται για αβλεψία ή ουσιαστικά για παραδοχή ότι οι εγκαταστάσεις δεν πρόκειται να φύγουν;

Αυτή είναι η εικόνα της πυκνοδομημένης περιοχής δίπλα στις αποθήκες των υγρών καυσίμων. Δεξιά, οι εργάτες σκουπίζουν τη... βενζίνη που υπερχείλισε από ένα δυτιοφόρο. Το ατύχημα -ευντυχώς- είχε κλείσει εδώ.

1981). (Πρωτεύουσα 2000, Ρυθμιστικό Αθήνας, Μελέτη ΕΠΑ, Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο). Οι εγκαταστάσεις όμως όχι μόνο δεν μετεγκαθίστανται, όχι δεν περιορίζονται, αλλά επεκτείνονται.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ το υπουργείο Βιομηχανίας, για διάφορους λόγους, από το 1979 έως το 1984 δεν έδινε παράταση της άδειας λειτουργίας της SHELL, η εταιρεία το ίδιο διάστημα κατασκεύαζε αυθαίρετα νέες εγκαταστάσεις. Τελικά, το 1983 με το Ν.1337, τις «δήλωσε» και πληρώνοντας 10.000 δρχ., όπως ο κάθε μικροκαταπατητής, τις «έσωσε». Η «νομιμοποίησή» τους ολοκληρώθηκε το 1992 με το άρθρο 6 παράγραφος 17 του νόμου για την καταπολέμηση του νέφους(!!!). Να σημειωθεί ότι όλες οι εγκαταστάσεις έχουν γίνει χωρίς την άδεια της Πολεοδομίας, ενώ βρίσκονται σε χαρακτηρισμένη αναδασωτέα έκταση.

Στο μεταξύ, από το 1988 το υπουργείο Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας είχε αναθέσει στην «Ασπροφώς» τη διενέργεια μελέτης μετεγκατάστασης των εταιριών. Η μελέτη ολοκληρώθηκε το 1990. Μέχρι σήμερα παραμένει επτασφράγιστο μυστικό, παρά τα συνεχή αιτήματα του Δήμου Περάματος να του κοινοποιηθεί. Σύμφωνα με έγκυρες πληροφορίες, η μελέτη υποδεικνύει πέντε σημεία για τη μετεγκατάσταση, τονίζοντας παράλληλα ότι οι εταιρείες δεν πρέπει

καν να αποζημιωθούν για τα έξοδα που θα κάνουν, δεδομένου ότι από τα κέρδη που έχουν αποκομίσει, κυρίως λόγω της θέσης τους, που είναι πολύ κοντά στους χώρους κατανάλωσης των προϊόντων τους, έχουν προ πολλού αποσβέσει την αρχική τους επένδυση.

«ΠΩΛΕΙΤΑΙ ΟΙΚΟΠΕΔΟΝ»

Τον τελευταίο καιρό παρατηρούνται περιέργες αγορές οικοπέδων στο χώρο πάνω ακριβώς από τις εγκαταστάσεις των εταιρειών πετρελαιοειδών. Μέχρι πριν από λίγο μάλιστα υπήρξε και ταμπέλα για την πληροφόρηση των ενδιαφερόμενων. Λέμε περιέργες, διότι, πρώτον, η περιοχή είναι εκτός σχεδίου. Δεύτερον, στο Γενικό Πολεοδομικό που, αν και δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως για να γίνει νόμος του κράτους (επειδή επί δύο σχεδόν χρόνια λείπει μια υπογραφή), 80 από τα 300 στρέμματα που κατέχουν οι εταιρείες περιέρχονται στο Δήμο για κοινωνική χρήση. Το γεγονός είναι γνωστό στους υπεύθυνους του Δήμου, που όμως δεν μπόρεσαν να μας πουν λεπτομέρειες. Μήπως το θέμα πρέπει να το ψάξει περισσότερο η δημοτική αρχή; Μήπως από τώρα κάποιος σκοπεύουν να αυξήσουν την περιουσία τους σε μια νύχτα ή μήπως φροντίζουν για την επέκταση των εταιρειών;

Κέρδη δισεκατομμυρίων

Αν και είναι γνωστός ο τρόπος που κρατούνται τα λογιστικά βιβλία, μόνο μια φορά (το 1985) που έγινε κατορθωτό εταιρεία να υποβάλει εκκαθαριστικό φορολογικής δήλωσης, παρουσίασε κέρδη 700 εκατομμυρίων δρχ. Στα κέρδη των εταιρειών πρέπει να προστεθούν και κονδύλια που λαμβάνονται από την ΕΟΚ για την εκπαίδευση του προσωπικού τους. Ο πρώην δήμαρχος Περάματος Γ. Πατσιλινάκος δηλώνει ότι μόνο η SHELL πήρε το 1990 85 εκατομμύρια δραχμές.

Άλλοι λόγοι που επιβάλλουν τη μετεγκατάσταση

Εκτός των προηγούμενων, υπάρχουν τρεις τουλάχιστον επιπλέον λόγοι που καθιστούν τη μετεγκατάσταση επιτακτική.

Πρώτον, το Πολεμικό Ναυτικό τονίζει ότι σε περίπτωση σύρραξης, ο πιθανός στόχος δεν θα είναι ο Ναύσταθμος στη Σαλαμίνα, αλλά οι εγκαταστάσεις των εταιρειών.

Δεύτερον, ο Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς υποστηρίζει ότι εμπορικός λιμένας και εγκαταστάσεις πετρελαιοειδών δεν μπορούν, για λόγους ασφαλείας, να συνυπάρχουν.

Τρίτον, το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την ύπαρξη παρόμοιων εγκαταστάσεων σε κατοικημένη περιοχή.

ΤΟ ΣΩΟΥ ΚΑΙ Η ΟΥΣΙΑ

Και, ξαφνικά, η δυτική κοινή γνώμη, με τις πολιτικές της ηγεσίες προεξάρχουσες, έγινε φιλόανθρωπη. Την αφορμή έδωσε ο βαρύς τραυματισμός ενός μικρού κοριτσιού στο Σεράγεβο, της Ίρμα, η έμφαση που έδωσε στην περίπτωση της ο δυτικός Τύπος και, κυρίως, τα τηλεοπτικά δίκτυα και η συνεπαχόμενη «ευαισθητοποίηση» του βρετανού πρωθυπουργού, Τζων Μέητσορ, ο οποίος προσφέρθηκε να οργανώσει αερογέφυρα σωτηρίας, να μεταφέρει τη μικρή στο Λονδίνο για να χειρουργηθεί και να νοσηλευθεί. Τη μεταφορά στο Λονδίνο της μικρής Ίρμα ακολούθησε η «Επιχείρηση Ίρμα». Κι άλλες δυτικές κυβερνήσεις συγκινήθηκαν, κι άλλες αερογέφυρες σωτηρίας διοργανώθηκαν, κι άλλα μικρά παιδιά, τραυματισμένα ή χρωστα, μεταφέρθηκαν από το Σεράγεβο στη Δύση... Τα αεροπλάνα που ναυλώθηκαν προς αυτό, μαζί με τα παιδιά μετέφεραν στα πέρατα της γης το μήνυμα: ο δυτικός κόσμος, ποτισμένος πα ναμάτα του ουμανισμού, είναι ευσυγκίνητος όταν πρόκειται για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Πρόκειται για «συγκίνηση» κατευθυνόμενη, βεβαίως. Που εκκινεί από τον φιλόανθρωπο ψοφοδείσμό της «κοινής γνώμης» στον οποίο κυριαρχεί η παρουσία των παιδιών, ως εκπροσωπούντα την «αθωότητα» – αυτό που ο Κούντερα ονόμαζε εύστοχα «το κιτς της πολιτικής» – και εμπεριέχει ένα σημαντικό πολιτικό μήνυμα που, «όπως τυχαίως», ενισχύει την πολιτική στάση των δυτικών χωρών στο γιουγκοσλαβικό πρόβλημα. Το σώου, όπως εύστοχα το αποκάλεσε βρετανός γιατρός μπροστά στις κάμερες των τηλεοράσεων, μπορεί να ενίσχυσε την εικόνα των πολιτικών ηγεσιών στα μάτια των τηλεθεατών - υπηκόων τους, ωστόσο δεν έλυσε κανένα πρόβλημα από όσα ανακυκλώνει η συνέχιση του πολέμου αυτού, ενός πολέμου για τον οποίο οι ευθύνες του δυτι-

Το σώου μπορεί να ενίσχυσε την εικόνα των πολιτικών ηγεσιών της Δύσης στα μάτια των τηλεθεατών - υπηκόων τους, δεν έλυσε ωστόσο κανένα πρόβλημα από όσα ανακυκλώνει η συνέχιση του πολέμου στη Βοσνία.

κού κόσμου είναι τεράστιες. Έγιναν και πολλά άλλα. Ή δεν έγιναν όπως ακριβώς μεταδόθηκαν. 17 και όχι 20 οι πληγωμένοι και μέσα σ' αυτούς μόνο δύο τα παιδιά και μεταφέρθηκαν τρεις μέρες αργότερα. Λεπτομέρειες που τις ρυθμίζουν οι τηλεοπτικοί ρεπόρτερ...

Ξαφνικά – και όπως πάει να κλείσει άλλη μια περίοδος στο δράμα του πολέμου στη Βοσνία – όλοι ξύπνησαν ένα ωραίο πρωί φιλόανθρωποι. Δυο χρόνια τώρα μαίνεται ο πόλεμος, χιλιάδες τα θύματα, ενώ τα επιτελεία – πολιτικά και στρατιωτικά – έχουν καταστρώσει σχέδια βομβαρδισμών, έχουν εφαρμόσει εμπάργκο σε όλη τη Σερβία, απειλούν και θέτουν όρους. Αλλά τώρα μόλις θυμήθηκαν ότι κάποιοι πολίτες στην σπαρασσόμενη περιοχή χρειάζονται στοιχειώδη ιατρική βοήθεια.

Έγιναν πολλά τραγελαφικά τις ημέρες αυτές με την «Επιχείρηση Ίρμα». Πλήθος οι χώρες που αναμίχθηκαν και διαπληκτίζονται – ακόμα τώρα – για το ποια θα είναι εκείνη που πρώτη θα συνδράμει τους τραυματίες. Οι διαφημιστικές μέθοδοι με τη συνδρομή των τηλεοπτικών μέσων έχουν θριαμβεύσει!

Από την άλλη πλευρά, στη Γενεύη έχει σταθεροποιηθεί μια μέθοδος συνδιαλλαγής – βραδεία και επίπονη – που φαίνεται πως απομακρύνει την ιδέα των ανθρωποσφαγών στη Βοσνία. Η διαίρεση σε τρία ομόσπονδα τμήματα της πρώην γιουγκοσλαβικής δημοκρατίας έχει γίνει αποδεκτή και από τις τρεις πλευρές και απομένουν οι επί μέρους «λεπτομέρειες». Λεπτομέρειες είναι σχήμα λόγου βέβαια, γιατί εδώ θα παιχθεί και πάλι ένα ατέλειωτο δούναι – λαβείν.

Αλλά η ουσία ελπίζουμε ότι έχει κερδηθεί. Και ασ παίζουν με τα τηλεοπτικά σώου οι «φιλόανθρωποι ηγέτες»...

ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Στόχος, η αύξηση της ελληνικής επιρροής

των Φίλιππου Πιέρρου και Θάνου Π. Ντόκου

Η πρόσφατη επιδείνωση των ελληνοαλβανικών σχέσεων αποτέλεσε μια δυσάρεστη έκπληξη για τους ιθύνοντες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, που είδαν να (ξαν)ανοίγει μια ακόμα εστία έντασης και αντιπαράθεσης στα θόρεια σύνορα της χώρας. Η εξέλιξη αυτή δεν ήταν όμως κεραυνός εν αιθρία, τουλάχιστον για τους προσεκτικούς παρατηρητές της εσωτερικής κατάστασης στην Αλβανία.

Το αντικείμενο της ελληνοαλβανικής αντιπαράθεσης αφορά σ' ένα κατεξοχήν ευαίσθητο και ακανθώδες ζήτημα για τα σημερινά Βαλκάνια: το καθεστώς και τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πρόκειται για την τελευταία μεγάλη ελληνική μειονότητα: αυτή της Β. Ηπείρου.

Στην απέλαση του αρχιμανδρίτη Χρυσόστομου, η ελληνική κυβέρνηση απάντησε με την απέλαση περισσότερων από 25.000 Αλβανών λαθρομεταναστών, μια κίνηση επιβεβλημένη, ίσως, για λόγους δημόσιας τάξης, αλλά άκαιρη και σαφώς άστοχη στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Το άμεσο αποτέλεσμα της απέλασης των λαθρομεταναστών ήταν αρνητική διεθνής δημοσιότητα για την Ελλάδα (αν και υπάρχει γενικότερη υπόσθηξη για την εφαρμογή μιας πολιτικής απέλασης των λαθρομεταναστών σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες). Η σκλήρυνση της ελληνικής στάσης ολοκληρώθηκε με την εξαγγελία, από τον πρωθυπουργό, των έξι όρων για τη δελτίωση και εξομάλυνση των ελληνοαλβανικών σχέσεων.

Οι πρώτες αντιδράσεις από αλβανικής πλευράς ήταν, όπως ήταν αναμενόμενο, αρνητικές, τουλάχιστον όσον αφορά στην επιστροφή του Αρχιμανδρίτη Χρυσόστομου. Ταυτόχρονα, ο Αλβανός πρόεδρος Μπερίσα, συνεπικουρούμενος από τον ηγέτη των αλβανοφώνων του Κοσσυφοπέδιου Ρουγκόδα, έθεσε ξανά θέμα αλβανικής μειονότητας στην Ελλάδα (Τσάμηδες και Αρβανίτες).

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αλβανική πολιτική ηγεσία, σε μια προσπάθεια να αποσπάσει την προσοχή του πληθυσμού από τα σοβαρότατα εσωτερικά προβλήματα, παίζει το εθνικιστικό χαρτί, τόσο εκτός των συνόρων της χώρας (Κοσσυφοπέδιο και Σκόπια) όσο και στο εσωτερικό (με εξιλαστήριο θύμα την ελληνική μειονότητα). Ταυτόχρονα, εκφράζει ανησυχίες (οι οποίες δεν αποκλείεται να είναι σε κάποιο βαθμό ειλικρινείς) για το ρόλο και τις δραστηριότητες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, την οποία φαίνεται να θεωρεί όργανο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Επιπροσθέτως, η σύνδεση και προσπάθεια εξίσωσης, από ελληνικής πλευράς, του καθεστώτος της ελληνικής μειονότητας με αυτό του αλβανικού πληθυσμού στο Κοσσυφοπέδιο εγκυμονεί πολλούς κινδύνους, αφού προκαλεί στην αλβανική κυβέρνηση περιττές και αβάσιμες, πλην όμως υπαρκτές, ανησυχίες για ελληνικές εδαφικές βλέψεις στη Β. Ήπειρο (ανησυχίες που ενισχύονται από τις ακραίες απόψεις

μερίδας πολιτικών και θρησκευτικών αξιωματούχων). Επιπλέον, και αυτό αποτελεί έναν ακόμα πιο σοβαρό κίνδυνο, ενδέχεται να δημιουργήσει ένα προηγούμενο το οποίο μπορεί να εκμεταλλευτεί

στο μέλλον η Τουρκία στη Δυτική Θράκη (όπου υπάρχει το πρόσθετο πρόβλημα της εδαφικής γειτνίασης των μουσουλμανικών μειονοτήτων σε Βουλγαρία και Ελλάδα).

Η πρόταση Έλληνα πολιτικού αναλυτή για μια πολιτική «τριών αυτονομιών» έχει ορισμένες αρετές. Η εμπλοκή, όμως, τόσων κρατών και εθνικών ομάδων θα περιέπλεκε σημαντικά τη διαπραγμάτευση μιας αμοιβαία αποδεκτής συμφωνίας, ενώ η αποτυχία των διαπραγματεύσεων θα είχε σαφώς αρνητικές συνέπειες. Μια τέτοια λύση θα ήταν, ίσως, εφικτή στο πλαίσιο της «Διαβαλκανικής Συνδιάσκεψης» (την οποία θα μπορούσε να διοργανώσει η χώρα μας) για τη συνολική ρύθμιση των μειονοτικών προβλημάτων στα Βαλκάνια. Με την προϋπόθεση της επαρκούς διπλωματικής προετοιμασίας, μια τέτοια συνδιάσκεψη θα προέβαλλε τον ηγετικό ρόλο της Ελλάδας στην περιοχή και θα προωθούσε τα ελληνικά συμφέροντα.

Τα πρόσφατα επεισόδια, αλλά και η γενικότερη στάση της αλβανικής κυβέρνησης, έχουν προκαλέσει ανησυχία για την ασφάλεια των Ελλήνων κατοίκων της Β. Ηπείρου.

Σενάρια

Υπάρχουν τρία πιθανά βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα σενάρια, που ενδέχεται να θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια της ελληνικής μειονότητας: 1) Συγκρούσεις στο Κοσσυφοπέδιο, με άμεσο επακόλουθο τη συρροή μεγάλου αριθμού προσφύγων, τους οποίους εγκαθιστά η αλβανική κυβέρνηση στη Β. Ήπειρο, προβαίνοντας ταυτόχρονα σε διώξεις σε βάρος της ελληνικής μειονότητας, 2) περαιτέρω όξυνση των σχέσεων Αλβανίας - Σκοπίων, συγκρούσεις αλβανόφωνων και σλαβόφωνων στα Σκόπια, διάλυση του κράτους αυτού και απορρόφησή του από την Αλβανία και τη Βουλγαρία και διώξεις σε βάρος της ελληνικής μειονότητας, 3) διώξεις σε βάρος της μειονότητας ως αποτέλεσμα των εσωτερικών εξελίξεων στην Αλβανία.

Το πρώτο σενάριο είναι αρκετά ρεαλιστικό. Αν και οι συγκρούσεις στο Κοσσυφοπέδιο θα οδηγήσουν σε συγκέντρωση του συνόλου σχεδόν του αλβανικού στρατού στα σύνορα με την πρώην Γιουγκοσλαβία, η επικέντρωση του διεθνούς ενδιαφέροντος στα τεκταινόμενα στο Κοσσυφοπέδιο, θα δώσει στην Αλβανία ελευθερία κινήσεων στη Β. Ήπειρο.

Όσον αφορά στο δεύτερο σενάριο, το πιθανότερο είναι ότι, αν η Αλβανία εμπλακεί σε μια εξωτερική «περιπέτεια», δεν θα έχει την «πολυτέλεια» να ασχοληθεί με την ελληνική μειονότητα. Βέβαια, η δημιουργία μιας μεγάλης Αλβανίας και μιας μεγάλης Βουλγαρίας θα έχει άλλες αρνητικές συνέπειες για τα ελληνικά συμφέροντα.

Τέλος, το τρίτο σενάριο αποτελεί ουσιαστικά μια κλιμάκωση της σημερινής κατάστασης. Σύμφωνα με μερίδα Ελλήνων αναλυτών και πολιτικών, σε περίπτωση επεισοδίων και διώξεων σε βάρος της ελληνικής μειονότητας, και εφόσον α) οι ελληνικές διαμαρτυρίες και αιτιάσεις μέσω της διπλωματικής οδού δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα και β) η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας δεν κριθεί ικανοποιητική, τότε η Ελλάδα θα πρέπει να είναι έτοιμη να στείλει μονάδες ειδικών δυνάμεων στη Β. Ήπειρο για να προστατεύσουν τους Έλλη-

ς κατοίκους. Σύμφωνα με τους θιασώτες της «σκληρής» λύσης, αν επεισόδια είναι μεγάλης έκτασης και πάρουν τη μορφή πογκρόμ, η Ελλάδα θα πρέπει να εξετάσει την πραγματοποίηση εκτεταμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων για την προστασία της ελληνικής μειοψηφίας.

Είναι, βέβαια, ευνόητο ότι χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή για την αποφυγή δημιουργίας προηγούμενου το οποίο θα μπορούσε να μεταλλευθεί η Τουρκία και να προκαλέσει προβλήματα σχετικά με τη μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη. Τέλος, είναι πολύ πιθανό ότι μια ελληνική στρατιωτική επέμβαση θα οδηγούσε σε απομόνωση της Ελλάδας από τους υπόλοιπους εταίρους της Κοινότητας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η στάση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των ΗΠΑ στην πρόσφατη ελληνοαλβανική κρίση δεν ήταν τόσο ευεχής για την Ελλάδα όσο θα περίμενε κανείς. Αντίθετα, οι ΗΠΑ και οι ευρωπαϊκές χώρες υιοθέτησαν μια σχετικά ουδέτερη στάση, ιφράζοντας τη θερμή τους υποστήριξη για το σεβασμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και παροτρύνοντας τους δύο «αντίδικους» να χαμηλώσουν τους τόνους και να λύσουν τα διμερή προβλήματα μέσω διαπραγματεύσεων.

Η σχετική ουδέτερη στάση των δυτικών χωρών οφείλεται τόσο στην ύπαρξη αμερικανικών, κυρίως, συμφερόντων στην Αλβανία όσο και στη μάλλον αρνητική εικόνα που έχουν οι δυτικές χώρες για την ελληνική βαλκανική πολιτική. Ο δεύτερος παράγοντας δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει. Η εικόνα που παρουσιάζουμε προς τα έξω είναι αυτή μιας χώρας - μέλους του ΝΑΤΟ και της ΕΟΚ, με ισχυρές πομπές δυνάμεις και μια ανθηρή για τα δεδομένα της περιοχής οικονομία, που βρίσκεται σε οξεία διαμάχη με δύο μικρές γειτονικές χώρες (ας μην ξεχνάμε ότι η υπόθεση της αναγνώρισης και ονομασίας των Σκοπίων εξάντλησε μεγάλο μέρος των διεθνών ερεισμάτων της χώρας μας και επιπλέον δυσχεραίνει τις ελληνικές προσπάθειες περιορισμού της τουρκικής διείσδυσης στα Βαλκάνια). Τέλος, η χεδόν ανεπιφύλακτη υποστήριξη προς τη Σερβία προκαλεί αδιαιολόγητες μεν, υπαρκτές δε, υποψίες για τις ελληνικές προθέσεις πέναντι στα Σκόπια και την Αλβανία.

Ελληνική πολιτική

Βασική αρχή της ελληνικής βαλκανικής πολιτικής θα πρέπει να είναι η αποχή από πολεμικά σενάρια και παιγνίδια. Η Ελλάδα διαθέτει επαρκή στρατιωτική ισχύ και υπεροχή απέναντι σε κάθε δόρειο είτονα, και αυτό το γνωρίζουν οι χώρες αυτές. Συνεπώς, η επίδειξη στρατιωτικής ισχύος δεν κρίνεται απαραίτητη. Από την άλλη πλευρά, η ελληνική πολιτική θα ήταν πιο αποτελεσματική αν συνοδευόταν από τη διακριτική και σε χαμηλούς τόνους υπενθύμιση ότι η Ελλάδα δεν έχει εδαφικές βλέψεις, ότι σε καμία περίπτωση δεν υννοεί την επίλυση των διακρατικών διαφορών με βίαιο τρόπο και φυσικά είναι κατά της βίαιης αλλαγής των συνόρων, αλλά και ότι δεν

είναι σε καμία περίπτωση διατεθειμένη να ανεχτεί την κακομεταχείριση της ελληνικής μειονότητας στη Β. Ήπειρο, ή άλλες απειλές κατά της εθνικής ασφάλειας και των ελληνικών συμφερόντων. Έτσι, ενώ στην τρέχουσα χρονική περίοδο δεν χρειάζονται ενέργειες στρατιωτικού χαρακτήρα, όπως για παράδειγμα συγκέντρωση στρατιωτικών δυνάμεων στα ελληνοαλβανικά σύνορα, πέρα από τις απαιτούμενες για την καλύτερη φύλαξη των συνόρων, θεωρούμε, ωστόσο, απαραίτητη την επεξεργασία σχεδίων δράσης για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης απειλής κατά της ελληνικής μειονότητας της Β. Ηπείρου. Θα επαναλάβουμε, όμως, ότι η στρατιωτική αντιμετώπιση της απειλής θα πρέπει να αποτελέσει λύση έσχατης ανάγκης.

Η ελληνική πολιτική απέναντι στην Αλβανία θα πρέπει να είναι αυτή του «καρότου» και του «ραβδιού». Το βάρος θα πρέπει να είναι στα θετικά κίνητρα με την πραγματοποίηση μιας «επίθεσης φιλίας», αύξηση των επενδύσεων (στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό, και με εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που προσφέρει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα) και εύρεση αμοιβαία ικανοποιητικής λύσης στο πρόβλημα των λαθρομεταναστών. Η εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής θα αυξήσει την ελληνική επιρροή στην Αλβανία, με αποτέλεσμα μια μελλοντική σκλήρυνση της ελληνικής στάσης να υποχρεώσει την Αλβανία να συνειδητοποιήσει πλήρως το βαθμό εξάρτησής της από την Ελλάδα.

Ιδιαίτερα αποτελεσματική για τη βελτίωση των διμερών σχέσεων θα είναι η μείωση της επιρροής εσωτερικών παραγόντων στη διαμόρφωση εξωτερικής πολιτικής (όσο και αν αυτό κάθε άλλο παρά εύκολο είναι) και ο περιορισμός της επιρροής των ακραίων στοιχείων και στις δύο πλευρές.

Τέλος, θεωρούμε ως αναποτελεσματική την πολιτική των ηχηρών ενεργειών και εξαγγελιών σε ανώτερο και ανώτατο πολιτικό επίπεδο και ως πολύ πιο χρήσιμες τις χαμηλού και μεσαίου επιπέδου επαφές και διεργασίες, κυρίως μέσω διπλωματικών καναλιών.

Δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί η αξία και των αρνητικών κινήτρων. Για το σεβασμό των δικαιωμάτων και την προώθηση των συμφερόντων της μειονότητας θα πρέπει να γίνει μια προσπάθεια επηρεασμού της διεθνούς κοινής γνώμης, συνοδευόμενη από διπλωματικές παραστάσεις σε διεθνή fora. Η προσπάθεια αυτή θα αποσκοπεί στην επίτευξη μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων. Εξάλλου, το σημαντικότερο όπλο που διαθέτει η Ελλάδα απέναντι στην Αλβανία είναι ο μεγάλος αριθμός Αλβανών μεταναστών που ζουν και εργάζονται στη χώρα μας. Σε καμία περίπτωση δεν συμφωνούμε με τη μετατροπή των ανθρώπων αυτών σε πιόνια πολιτικών παιγνίων ανάμεσα στις δύο χώρες. Ωστόσο, αν παραστεί επιτακτική ανάγκη, και μέσω προσεκτικών χειρισμών, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η απειλή της απέλασης μεγάλου αριθμού λαθρομεταναστών και του αποτελεσματικότερου «σφραγίσματος» των ελληνοαλβανικών συνόρων.

Θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι η «σκληρή» πολιτική απέναντι στην Αλβανία δεν υποστηρίζεται ούτε από την πλειοψηφία των στελεχών της «Ομόνοιας» ούτε από τον Αρχιεπίσκοπο Αναστάσιο Γιαννουλάτο, αφού εκτιμούν ότι σε καμία περίπτωση δεν διασφαλίζει τα συμφέροντα της μειονότητας.

Συμπερασματικά, οι εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις πρέπει να εφαρμόσουν μια συνεπή και σταθερή πολιτική απέναντι στην Αλβανία, με γνώμονα την αποφυγή υιοθέτησης ακραίων και άκαμπτων θέσεων, οι οποίες κατά κανόνα δεν προωθούν την βελτίωση των διμερών σχέσεων, αλλά και την αποφυγή επίδειξης υπερβολικής υποχωρητικότητας, η οποία ενδέχεται να ερμηνευθεί από την άλλη πλευρά ως αδυναμία.

Ο κ. Φ. Πιέρρος είναι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Harvard και ευρωβουλευτής της Ν.Δ. Ο κ. Θ. Ντόκος είναι διδάκτωρ διεθνών σχέσεων του Πανεπιστημίου Cambridge και έχει διατελέσει επιστημονικός ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Harvard.

Αυτεπάγγελα όργανα της τάξης

Ένα καινούργιο φαινόμενο εκδηλώνεται στη γειτονική Βουλγαρία, η οποία διέρχεται περίοδο ραγδαίων κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών. Η συνεχώς αυξανόμενη εγκληματικότητα έχει επιφέρει μια πρωτοφανή αναστάτωση στην άλλοτε ήσυχη αυτή χώρα και οι Βούλγαροι ανακαλύπτουν εκπληκτικοί ότι η δημοκρατία δεν σημαίνει μόνο ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως και στην Ελλάδα άλλωστε, έχουν ήδη καθιερώσει τις τακτικές αστυνομικές ειδήσεις τους για ληστείες, δισμούς, δολοφονίες, οικονομικές ατασθαλίες, κ.ά. βδυστυχώς, είναι ευρεία η γκάμα των παράνομων δραστηριοτήτων του ανθρώπου.

Μπροστά στην ανικανότητα του κράτους να επιβάλλει την τάξη και να απονέμει δικαιοσύνη, οι απλοί βούλγαροι πολίτες υποφέρουν τα πάνδεινα από τους ανθρώπους του υποκόσμου, ο οποίος δεν άργησε να οργανωθεί και, μάλιστα, με «αξιοζήλευτο» τρόπο. Αυτό καθιστά αναγκαία κάποια, εξίσου οργανωμένη, αντίδραση των ίδιων των πολιτών. Το πρώτο βήμα ήταν η εμφάνιση των σωματοφυλάκων και η γλώσσα, ως ευαίσθητος καθρέφτης της πραγματικότητας, σύντομα αποδέχθηκε την αγγλική λέξη bodyguard.

Η σημερινή κατάσταση στη Βουλγαρία είναι ένας αληθινός χρυσός αιών των bodyguards, οι οποίοι αμείβονται πλουσιοπάροχα σε σύγκριση με το γενικό βιοτικό επίπεδο της χώρας. Οι μυώδεις αυτοί άγγελοι - φύλακες συνήθως προέρχονται από τις τάξεις της αστυνομίας, σχολές πολεμικών τεχνών ή απλώς ομάδες ελληνορωμαϊκής και ελεύθερης πάλης, στην οποία η Βουλγαρία ανέκαθεν διακρίνεται παγκοσμίως. Έτσι εξηγείται και η άλλη διαδεδομένη ονομασία των πληρωμένων σωματοφυλάκων: «παλαιστές».

Bodyguard «νομιμοποιείται» να διαθέτει οποιοσδήποτε μπορεί να πληρώσει ένα μη ευκαταφρόνητο ποσό -πολιτικός, επιχειρηματίας, καλλιτέχνης, γνωστός αθλητής ή... τυχερός του κρατικού λαχείου. Την άνοιξη, σε μια επίδειξη παιδικών ρούχων στο Χάσκοβο, άκουσα εμβρόντητος την παρουσιάστρια να ανακοινώνει στο μικρόφωνο ότι τα χαριτωμένα οκτάχρονα κοριτσάκια που παρήλυναν στην πασαρέλα έχουν ατομικούς σωματοφύλακες. «Μα τα κορίτσια αυτά εί-

ναι το κεφάλαιο της εταιρείας», μου εξήγησε λίγο αργότερα η κοπέλα. Προφανώς έτσι θα κρίνουν και οι επίδοξοι απαγωγείς.

Άλλοι αναπτύσσουν δραστηριότητες ακόμα μεγαλύτερης κλίμακας. Ο Ivan Ginev, πρώην πρωταθλητής πάλης της Βουλγαρίας και νυν προπονητής, έχει ιδρύσει εταιρεία προστασίας (security) και, μαζί με την ομάδα του, επιτηρεί ολόκληρο το τουριστικό συγκρότημα της «Ηλιόλουστης Ακτής» στον Εύξεινο Πόντο, κοντά στο Μπουργκάς. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες περιλαμβάνουν την περιφρούρηση των τουριστών και των αυτοκινήτων τους εντός των ορίων του συγκροτήματος και μόνον.

Η άνθηση αυτής της «μπίζνας» έχει προκαλέσει έντονη διαμάχη ανάμεσα στα διάφορα συμφέροντα και διεξάγεται πραγματικός πόλεμος για το ποιος θα ελέγχει ορισμένα τμήματα της αγοράς. Πρόσφατα σημειώθηκαν σφοδρές συγκρούσεις μεταξύ αντιπάλων σπειρών στο Πλόβντιβ (Φιλιππούπολη), οι οποίες είχαν και εμφανώς εθνικό χαρακτήρα. Σε συνέντευξη Τύπου (!) που παραχώρησε, ο αρχηγός των τουρκόφωνων «παλαιστών», γνωστός με το παρατσούκλι «Αγάς», εξήγησε ότι η μουσουλμανική κοινότητα της περιοχής χρεώνεται τις εγκληματικές ενέργειες των Αθιγγάνων και «έφτασε η ώρα να ξεκαθαρίσουμε ορισμένα πράγματα, για να μην έχουμε μια ζωή εμείς τη ρετινιά».

Οι «προστάτες των καταστημάτων» -επάγγελμα γνωστό και στην Ελλάδα- επίσης έχουν πληθύνει τον τελευταίο καιρό στη Βουλγαρία. Έχουν κατατεθεί πολλές καταγγελίες επιχειρηματιών, οι οποίοι δεν εκτιμούν δεόντως τις «παρεχόμενες υπηρεσίες» και, ως αποτέλεσμα, υφίστανται μια συνεχή πίεση και υλικές ζημιές. Θα είναι όμως πολύ περισσότεροι εκείνοι που, προκειμένου να εξασφαλίσουν την απρόσκοπτη δουλειά τους, θα συναλλάσσονται με τους racketeers (άλλη μια αγγλική λέξη καθιερωμένη πλέον στα βουλγάρικα). Πρόσφατα, τα πολυπληθή κρούσματα εκβιασμού στην περιοχή του Πάζαρτζικ ανάγκασαν τον υπουργό Δημοσίας Τάξεως της χώρας να μεταβεί εσπευσμένως εκεί για να συμμετάσχει σε ευρεία σύσκεψη με τους τοπικούς φορείς για την καταπολέμηση αυτού του φαινομένου.

Εφόσον όμως η χρησιμοποίηση bodyguards ή προστατών προϋποθέτει κάποια οικονομική επιφάνεια, πώς μπορούν να προφυλαχθούν οι απλοί πολίτες; Αφού συνειδητοποίησαν ότι το κράτος αδυνατεί να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για την πάταξη της εγκληματικότητας, αρκετοί δήμοι της Βουλγαρίας προσανατολίζονται στη δημιουργία τοπικής αστυνομίας. Έτσι, πριν από λίγους μήνες οι αρχές του Μπλαγκόεβγκραντ απο-

φάσισαν να προσλάβουν 15 αστυνομικούς, οι οποίοι θα πληρώνονται από τον προϋπολογισμό του ίδιου του δήμου. Αυτή η ιδέα δεν βρίσκει αντίθετη την κυβέρνηση, η οποία μάλλον θα αισθάνεται ανακουφισμένη από παρόμοιες πρωτοβουλίες. Επιπλέον, ο πρωθυπουργός της Βουλγαρίας κ. Lyuben Beron επισήμως συνιστά τη δημιουργία εθελοντικών ομάδων περιφρούρησης και τις τακτικές περιπόλους κατά συνοικίες -κάτι που ούτε ή άλλως θα συνέβαινε. Στην Αμερική το φαινόμενο των ένοπλων vigilantes έχει παρατηρηθεί αρκετά χρόνια τώρα, όπως άλλωστε και το underground και η υψηλή εγκληματικότητα.

Η έξαρση των παράνομων δραστηριοτήτων στη γειτονία χώρα ούτε απροσδόκητη πρέπει να θεωρείται ούτε βουλγαρική «πατέντα» -ανάλογη είναι η εξέλιξη των πραγμάτων και στις άλλες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες. Βασική αιτία της αυξανόμενης εγκληματικότητας είναι οι έντονες και χυδαίες ανακατατάξεις που σημειώνονται εις βάρος της κοινωνικής συνοχής της Βουλγαρίας. Η μάλιστα της ανεργίας εξωθεί σημαντικό τμήμα του πληθυσμού στην αναζήτηση πόρων για να επιβιώσει και οι διαθέσιμοι τρόποι δεν είναι πολλοί. Πέρυσι ο δήμαρχος Βάρνας έκλεισε τη δημοτική επιχείρηση καθαριότητας, αλλά όταν οι 400 περίπου εργαζόμενοι -Τσιγγάνοι στην πλειοψηφία τους- ξεχύθηκαν στους δρόμους και τα κρούσματα βίας αυξήθηκαν κατακόρυφα, αναγκάστηκε να τους ξαναπροσλάβει.

Η κατάργηση της αστυνόμευσης αποτελεί άλλη μια αιτία της εγκληματικότητας, καθώς οι σπόροι του κακού υπήρχαν και επί του προηγούμενου καθεστώτος, αλλά ασκούνταν και αυστηρός έλεγχος από πλευράς της κυβέρνησης. Η σημερινή χαλάρωση δεν σχετίζεται τόσο με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας όσο με την οικονομική δυσπραγία του κράτους. Οι χαμηλοί μισθοί των αστυνομικών κάθε άλλο παρά κίνητρο αποτελούν για τη συνεπή και απαρέγκλιτη άσκηση των καθηκόντων τους και δεν πρέπει να περιμένει κανείς θαύματα απ' αυτούς.

Έτσι λοιπόν εξηγείται η παρουσία των αυτεπάγγελτων οργάνων της τάξης στη Βουλγαρία -μιας τάξης που βασίζεται στη λογική «ο καθένας να προστατεύεται όπως μπορεί». Η εξέλιξη αυτή είναι σε άμεση συνάρτηση με την κοινωνική και οικονομική κρίση της χώρας, η πορεία της οποίας θυμίζει έντονα το εκκρεμές του Φονκώ -από την αστυνόμευση σταλινικού τύπου στο αμερικανικό πρότυπο ελευθερίας ή ασυδοσίας. Επειδή όμως τα εκκρεμή κάποτε καταλήγουν στην ισορροπία, είτε να μην απέχει πολύ και η Βουλγαρία απ' αυτήν.

Πλάμεν Τόνσεφ

Μια ανορθόδοξη άποψη

του Νίκου Ψαρρού

στάση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στη Γιουγκοσλαβική κρίση αποτέλεσε και αποτελεί αντικείμενο πολλών σχολίων και ερμηνευτικών προσπαθειών στον ελληνικό Τύπο, ήδη από το ξέσπασμά της πέρυσι και σχεδόν δύο χρόνια. Σε μια περίοδο που αυτή η κρίση «λιμνάζει» χωρίς να διαφαίνεται η εκτόνωσή της στο γγγύς μέλλον, αλλά και χωρίς—όσο κι αν αυτό ακούγεται κυνικό—να μας σοκάρει πλέον, έχοντας γίνει ήδη τμήμα της καθημερινότητάς μας, είναι ίσωςκόπιμο να διερευνηθούν οι λόγοι οι οποίοι ώθησαν τη γερμανική πλευρά στη στάση που κράτησε, τουλάχιστον μέχρι ενός ορισμένου σημείου, και επίσης να εξεταστεί αν η ερμηνεία που δόθηκε σε αυτήν στον ελληνικό Τύπο ευσταθεί.

Ερμηνευτική προσέγγιση που γίνεται από τους Έλληνες σχολιαστές σ' αυτό το πρόβλημα είναι συνήθως η προσέγγιση της «πολιτικής των συμφερόντων». Το σκεπτικό αυτής της προσέγγισης είναι ότι ένα κράτος δρα στον διεθνή χώρο με μόνο γνώμονα αυτό που ονομάζεται «εθνικό συμφέρον» και στο οποίο συγκαταλέγονται οικονομικά, πολιτικά και ιστορικά κίνητρα, όπου, στην περίπτωση κρατών όπως η ΟΔΓ, το βάρος δίνεται περισσότερο στα πρώτα.

Η θέση που θα αναπτύξω εδώ είναι ότι αυτή η προσέγγιση των πραγμάτων, αν και κατανοητή στο ευρύ ελληνικό κοινό, είναι ελαττωματική. Βέβαια δεν στηρίζω αυτή την άποψη στο γεγονός ότι τόσο η γερμανική κυβέρνηση όσο και η κοινή γνώμη απαρνούνται κάθε τέτοιου είδους συσχετισμό ούτε αρνούνται ότι πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα καθορίζουν τους ελιγμούς μιας πολιτικής ηγεσίας. Αλλά στην προκειμένη περίπτωση είμαι της γνώμης ότι το κίνητρο της γερμανικής συμπεριφοράς στη Γιουγκοσλαβική κρίση δεν βρίσκεται τόσο στον πρακτικό-πολιτικό τομέα αλλά έχει σχέση με τον τρόπο με τον οποίο το γερμανικό «πνεύμα» αντιλαμβάνεται τη σημασία των αφηρημένων εννοιών της πολιτικής πρακτικής, όπως ανθρώπινα δικαιώματα ή αυτοδιάθεση των λαών κ.λπ. Το ότι οικονομικοπολιτικά συμφέροντα έπαιξαν στην περίπτωση αυτή το πολύ δευτερεύοντα ρόλο φαίνεται από δύο πράγματα:

Πρώτον, ούτε η γερμανική πολιτική ούτε και η γερμανική οικονομία έχει ανάγκη από διάσώλους τέτοιου είδους όπως οι κάθε λογής μεταγιουγκοσλάβοι στρατηγίσκοι. Η οικονομική ηγεμονία της ΟΔΓ στην ανατολική

Ευρώπη ήταν δεδομένη και πριν την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων. Από την άλλη μεριά, η γερμανική οικονομία στηρίζεται τόσο πολύ στις σχέσεις της με τους άλλους εταίρους της ΕΟΚ, τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία ώστε της είναι αδύνατον να μονοπωλήσει την επιρροή στην περιοχή αυτή. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε πως, όσο δυνατή και να είναι η γερμανική οικονομία, η δύναμή της έχει τα όριά της, τα οποία έχει ήδη υπερβεί με την ενσωμάτωση της ανατολικής Γερμανίας. Είναι γνωστό ότι με γεμάτο στομάχι δεν γίνονται άλματα. Και last but not least η δομή του μεταπολεμικού γερμανικού κράτους είναι κατά τέτοιον τρόπο συνυφασμένη με τη διεθνή κοινότητα τόσο σε τοπικό (ΕΟΚ) όσο και σε ευρύτερο επίπεδο (ΝΑΤΟ, ΔΑΣΕ, ΟΗΕ κ.λπ.) ώστε κάθε τυχόν απόπειρα απαλλαγής από αυτά τα δίχτυα να είναι, κατά τη γνώμη μου αδύνατη.

Δεύτερον, υπήρξε και υπάρχει ακόμα μια παράξενη και σπάνια ομοφωνία στον πολιτικό κόσμο της ΟΔΓ όσον αφορά στάση της στο Γιουγκοσλαβικό και το διαχωρισμό ανάμεσα σε καλούς και σε κακούς. Ο—σχεδόν ρατσιστικός—αντισερβισμός δεν απαντάται μόνο σε αντιπροσώπους των συντηρητικών αλλά και στους κύκλους των σοσιαλδημοκρατών και των πράσινων όπου είναι ιδιαίτερα έκδηλος: γνωστοί ειρηνιστές υπερακοντίζουν ψυχροπολεμικούς πολιτικούς σε προτάσεις στρατιωτικών επεμβάσεων. Ενώ γενικά δεν παραλείπεται ευκαιρία καταγγελίας από προοδευτικούς και μη του ανά τον κόσμο ισλαμικού φανατισμού, σύσσωμος ο πολιτικός και πολιτιστικός κόσμος ανακάλυψε το «ευρωπαϊκό» Ισλάμ των Βοσνίων και, ενώ τα ΜΜΕ φέρνουν τον όλεθρο που προκαλεί ο εθνικισμός κάθε απόγευμα live, έγχρωμο και με ήχο σε κάθε σαλόνι, οι μόνοι που δεν καλούνται να μιλήσουν σε συνεντεύξεις, talk-shows κ.λπ. είναι οι Γιουγκοσλάβοι μη εθνικιστές.

Ο νατουραλισμός της γερμανικής σκέψης

Γι' αυτό το φαινόμενο υπάρχουν πολλά κίνητρα: η επιθυμία των δεξιών να αποβάλουν τη ρετσινιά του φασιστικού παρελθόντος της χώρας και να δείξουν ότι δεν κλείνουν τα μάτια μπροστά σε εγκλήματα καταγγέλλοντας τις βιαιοπραγίες των Σέρβων, η αντίστοιχη επιθυμία των αριστερών να δείξουν ότι δεν αρκούνται σε ευλογίες της ειρήνης αλλά μπορούν να τριξουν τα δόντια και στην ανάγκη να δαγκώσουν τους κακούς, ίσως μερικά απομεινάρια της ιδεολογίας του 1914. Το κυριότερο όμως σημείο συνάντησης όλων των πολιτικών δυνάμεων της ΟΔΓ σε ιδεολογικό επίπεδο είναι γνωσιοθεωρητικής υφής: η αιτία της παράξενης αυτής συμπεριφοράς και των ελιγμών της γερμανικής

εξωτερικής πολιτικής βρίσκεται στον νατουραλισμό ο οποίος διακατέχει τη γερμανική σκέψη και θεωρεί τις αφηρημένες έννοιες που αναφέραμε παραπάνω ως αντικειμενικά υπαρκτές οντότητες με απόλυτα δεσμευτικό χαρακτήρα και όχι ως ρυθμιστικούς κανόνες οι οποίοι διατυπώθηκαν από ανθρώπους στα πλαίσια μιας ιστορικής πολιτικής διαδικασίας με σκοπό την πολιτική και κοινωνική χειραφέτηση του ατόμου και τη βελτίωση των ανθρωπίνων σχέσεων σε διεθνές επίπεδο. Αυτός ο νατουραλισμός είναι η κυρίαρχουσα γνωσιοθεωρία της αστικής τάξης, παίρνοντας ανά εποχές διάφορες φιλοσοφικές μορφές όπως ο σενσουαλισμός (Condillac), ο εμπειρισμός (Locke), ο θετικισμός (Comte), ο νεοθετικισμός (κύκλος της Βιέννης), ο κριτικός ορθολογισμός (Popper) και, στις μέρες μας, η αναλυτική φιλοσοφία.

Στηριζόμενος σ' αυτή τη μακρά του παράδοση ο νατουραλισμός δεν εκδηλώνεται μόνο στην εξωτερική πολιτική της Γερμανίας. Και στον εσωτερικό πολιτικό βίο μόνον αυτές οι αιτιολογήσεις επιλογών που επικαλούνται «αντικειμενικούς» λόγους γίνονται δεκτές προς συζήτηση.

Συνέπειες και συμπεράσματα

Αυτός λοιπόν ο νατουραλισμός έδρασε και στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβικής κρίσης σαν παρωπίδα εμποδίζοντας τη γερμανική κοινή γνώμη αλλά και την ηγεσία της να δει το βάραθρο που οδηγεί η αλόγιστη εφαρμογή αρχών μόνο για χάρη της ύπαρξής τους. (Πρέπει ίσως να σημειωθεί εδώ ότι ο ίδιος τρόπος θεώρησης αξιών συγκαθορίζει τη συμπεριφορά της ΟΔΓ ακόμα και σε περιπτώσεις που η πολιτική της φαίνεται να είναι πιο πραγματιστική.)

Θα ήταν εσφαλμένο να νομίζει κανείς ότι μόνο η γερμανική κοινωνία υφίσταται τις επιδράσεις αυτής της αντίληψης. Σε όλες τις αστικοποιημένες κοινωνίες του πλανήτη μας η ανελέητη απαίτησή της για αντικειμενικότητα σαν μοναδικό κριτήριο του δικαίου είτε σε συμπόρευση είτε σε αντίθεση με τα υπάρχοντα συμφέροντα δημιουργεί πάντα ένα εκρηκτικό μίγμα. Η παραίτηση από κάθε ηθικό ή πολιτικό κανόνα υπέρ της πολιτικής αυθαιρεσίας και της ασύδοτης εκπλήρωσης επιμέρους συμφερόντων δεν αποτελεί όμως τη ζητούμενη λύση. Η υπέρβαση του νατουραλισμού στην πολιτική σκέψη είναι δυνατή μόνο αν η εφαρμογή των γενικά αποδεκτών αρχών του διεθνούς δικαίου δεν γίνεται πια από «περιούσιους» λαούς στο όνομα της απόλυτης αλήθειας ή δικαιοσύνης, αλλά μετά από διαβουλεύσεις με γνώμονα τους στόχους που θέλουμε να επιτύχουμε ως άτομα αλλά και ως κοινωνικά σύνολα: μια ελεύθερη και εκπληρωμένη ύπαρξη σε έναν κόσμο με όσο το δυνατόν λιγότερες προστριβές.

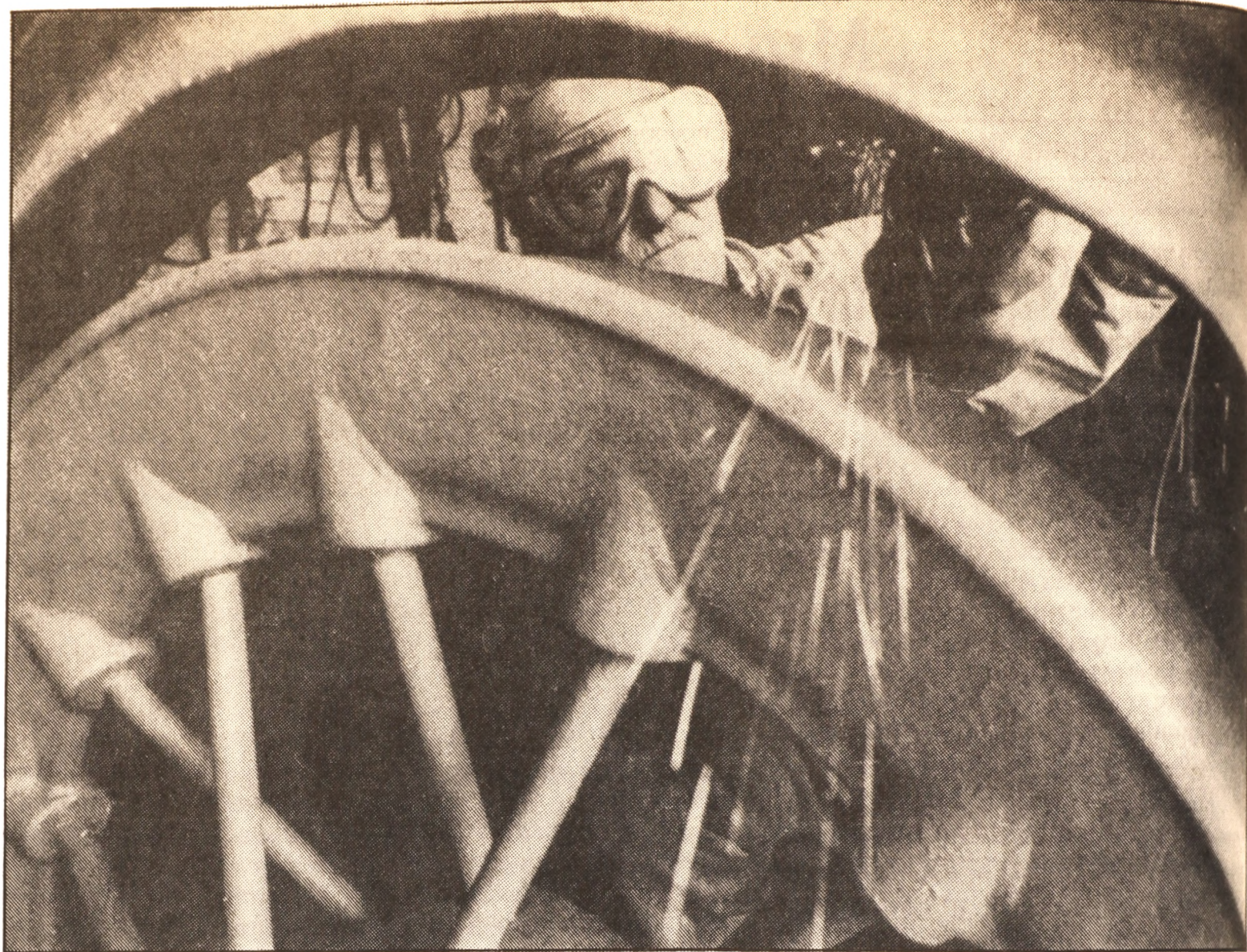
■ ΝΕΕΣ

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ

Σε νέες σταυροφορίες κάλεσε ο Πάπας τους καθολικούς κατά τη διάρκεια της πρόσφατης επίσκεψής του στις ΗΠΑ. Από τον Κλίντον ζήτησε την απαγόρευση των εκτρώσεων, την ένταση του αγώνα εναντίον των «υλικών και καταναλωτικών αξιών» και τη διατήρηση της ειρήνης υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Η ρηγκανική περίοδος πρέπει να έχει κλείσει ακόμα και για την καθολική εκκλησία. Οι καθολικοί των ΗΠΑ κρατούν τις αποστάσεις τους από την ηθικολογική πολιτική του Βατικανού. Το 82% είναι εναντίον της απαγόρευσης των αντισυλληπτικών, άλλο θέμα της παπικής πολιτικής, το 64% διατηρεί εξωσυζυγικές σχέσεις, ενώ το 54% πιστεύει ότι η θέση του Βατικανού για την ομοφυλοφιλία είναι λανθασμένη. Τέλος, το 60% πιστεύει ότι η γυναίκα πρέπει να αποφασίζει για την εγκυμοσύνη της και ότι οι θρησκευτικές ιεραρχίες δεν έχουν καμιά θέση στην υπόθεση. Τουλάχιστον για την ειρήνη στη Βοσνία ο Πάπας κράτησε τις αποστάσεις του από τις φιλοπόλεμες διαθέσεις των ΗΠΑ ενώ για τη μεσανατολική κρίση απέφυγε να δεσμευθεί για την πλήρη αναγνώριση του Ισραήλ από το Βατικανό.

■ ΣΟΜΑΛΙΑ

Μετά από 8 μήνες οι ιταλοί στρατιώτες άρχισαν να αποχωρούν από την πρωτεύουσα της Σομαλίας. Ένα μέρος από τους 2.500 στρατιώτες θα επιστρέψει, ενώ οι υπόλοιποι θα αναλάβουν τον έλεγχο ζωνών όπου δεν θα υπάρχουν Αμερικανοί. Η ρήξη ανάμεσα στις ΗΠΑ, την ιταλική κυβέρνηση και τον ΟΗΕ φαίνεται ότι έφθασε σε ένα κρίσιμο σημείο. Οι Ιταλοί φαίνεται ότι έχουν πεισθεί ότι η επέμβαση στη Σομαλία δεν βοηθά στη διατήρηση της ειρήνης ενώ η Was-

hington Post υποστηρίζει ότι οι αμερικανοί στρατιώτες έχουν αναλάβει την αστυνόμευση του πληθυσμού χωρίς να παρέχουν κανενός είδους ανθρωπιστική βοήθεια. Ο έλεγχος του αφρικανικού κέρατος είναι πολύ πιο σημαντικός για τον Κλίντον από μερικές χιλιάδες πεινασμένων Σομαλών. Η Ιταλία, ο διεθνής υπεύθυνος για την κατάσταση στη Σομαλία, αφού απέτυχε να αποσπάσει από τους Αμερικανούς κάποιες πολιτικές και στρατιωτικές αρμοδιότητες προσπαθεί υποκριτικά να αναλάβει έναν ουδέτερο ρόλο μπροστά στη διεθνή κοινή γνώμη. Η Unita, δυστυχώς, υποστηρίζει ότι επιτέλους «γεννήθηκε η ιταλική εξωτερική πολιτική»!

■ ΤΙ ΜΑΚΑΡΟΝΙΑ, ΤΙ ΚΑΝΟΝΙΑ!

Ενώ οι τραυματίες έχουν αρχίσει να αφήνουν το Σαράγεβο και το τέλος του εμφυλίου πολέμου φαίνεται ότι πλησιάζει, ο Ιταλός υπ.

Εξωτερικών Αντρεάττα, ένθερμος υποστηρικτής του βομβαρδισμού των Σερβοβοσνίων, συνεχίζει τις πολεμικές προετοιμασίες του για την πιθανή νατοϊκή στρατιωτική επέμβαση στη Βοσνία. Τα πολεμικά αεροδρόμια της Βορείου και Κεντρικής Ιταλίας είναι έτοιμα για να αρχίσουν πολεμικές επιχειρήσεις. Έτσι κι αλλιώς ο Αντρεάττα μας είχε προετοιμάσει από τη σύσκεψη του ΝΑΤΟ στην Αθήνα. Την ίδια στιγμή η ιταλική κυβέρνηση φαίνεται ότι συναγωνίζεται τους Εγγλέζους ακόμα και στη διαφήμιση -βλέπε επιχείρηση Ίσμα, για την περιθάλψη των τραυματιών. Από τη Σομαλία στη Βοσνία η ιταλική εξωτερική πολιτική φαίνεται ότι συνεχίζει να μπερδεύει τα κανόνια με τα μακαρόνια, όπως είχαμε τονίσει στο πρόσφατο παρελθόν.

■ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΑ

Οι καταθέσεις του Παντσαβόλτα φαίνεται ότι δεν

πείθουν τους δικαστές του Μιλάνου. Έτσι, στις 7 Αυγούστου κλήθηκε να καταθέσει σε αντιπαράσταση για κάποιες άλλες μίζες 600 εκατομμυρίων, ο ίδιος ισχυρίζεται ότι πήρε μόνο 300 εκ. Πάντως, οι καταθέσεις του Παντσαβόλτα, όπως στην περίπτωση του Μπερλίνι, κάνουν νερά από πολλές μεριές. Την ίδια στιγμή, όπως αποκάλυψε το μεγαλύτερο εβδομαδιαίο ιταλικό περιοδικό Πανόραμα, στο μυστικό σημειωματάριο του Γκαρντίνι, διευθυντή και συνιδιοκτήτη της Φερούτσι, που αυτοκτόνησε με μια σφαίρα στον κρόταφο, γίνεται λόγος για τις μετοχές του «Ηρακλή» που είχε αγοράσει ο Μπερλίνι για λογαριασμό της Φερούτσι.

Ίσως πρόκειται για το μυστικό χαρτί της Φερούτσι, τις μετοχές των Τιμμέντων Χαλκίδος, που εμφάνισε για να κατοχυρώσει την αγορά του «Ηρακλή». Το θρίλερ της ΑΓΕΤ συνεχίζεται ακόμα και τον Δεκαπενταύγουστο!

Τελευταία φινιρίσματα στο έργο που θα μνημονεύει τους εργάτες ορυχείων που πέθαναν στο Γιορτσάιρ έναν αιώνα πριν. Εκατοντάδες τραυματίες και δύο νεκροί στις 3 Σεπτεμβρίου 1893, όταν οι στρατιώτες άνοιξαν πυρ στα ορυχεία

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Στο τεύχος αυτό μερικές σελίδες είναι αφιερωμένες σε μια μεγάλη αλλά αγνοημένη Ελληνίδα: την Αγγελική Χατζημιχάλη.

Οι λίγες αυτές πληροφορίες για την πολυτάραχη ζωή και το δημιουργικό της έργολπίζουμε να κινήσουν το ενδιαφέρον της νεότερης γενιάς για την Αγγελική Χατζημιχάλη και να αποτελέσουν αφορμή για προβληματισμό.

Η Αγγελική Χατζημιχάλη υπήρξε μια μεγάλη κορφή της νεότερης Ελλάδας. Πρώτα πρώτα, γιατί το ερευνητικό έργο της ήταν πρωτοποριακό: μελέτησε και γνωστοποίησε την ελληνική λαϊκή τέχνη. Δούλεψε με μοναδικό ήλο και κέφι γι' αυτόν το σκοπό. Ταξίδεψε σε όλη την Ελλάδα, συγκέντρωσε υλικό, το μελέτησε και κατέθεσε το αποτέλεσμα του κόχθου της: Εκατοντάδες άρθρα, βιβλία, σχέδια, φωτογραφικές αποτυπώσεις. Το συγγραφικό έργο της, σοβαρό και τεκμηριωμένο και με επιστημονική αξία, έχει κριθεί και έχει ήδη καταξιωθεί.

Αλλά η Αγγελική Χατζημιχάλη ήταν άνθρωπος της ζωής με οράματα και σχέδια. Επιθυμούσε να επιδιώκει η θαυμαστή λαϊκή μας τέχνη και να αντισταθεί στο ρεύμα εξευρωπαϊσμού που τα σημάδια του ήταν κιόλας στα χρόνια της ανανερά. Ίδρυσε σχολές όπου με την προσωπική της δουλειά και παρουσία σπούδασαν εκατοντάδες νέες κοπέλες.

Καταγόμενη από μεγαλοαστικό περιβάλλον, με πολλούς περιορισμούς και απαγορεύσεις, η ίδια με τη δυνατή προσωπικότητά της επέβαλε τον δικό της τρόπο ζωής. Κι όμως, η πίκρα σφράγισε τη ζωή της: αρρώστιες, απογοητεύσεις από τις σχέσεις της, οικονομική καταστροφή από την πνάλωση κάθε περιουσιακού στοιχείου προκειμένου να στηρίξει το έργο της και τις μελέτες της. Δούλεψε συλλέγοντας το συγγραφικό υλικό σε μια εποχή που όλοι την περιγελούσαν ή την αντιμετώπιζαν με επιφύλαξη και εχθρότητα.

Η Αγγελική Χατζημιχάλη έφυγε από τον κόσμο τάμπωχη και καταχρεωμένη. Το ελληνικό κράτος δεν τη βοήθησε ποτέ. Τα βιβλία της –τα πιο ενδιαφέροντα– μένουν ανέκδοτα. Από τα τόσα που μας έμαθε είναι ειρωνικό να σκέφτεται κανείς ότι κρατήσαμε τα «σκυριανά» «αρεκλάκια». Ενώ η Αγγελική Χατζημιχάλη γνώριζε πολύ καλά τη σημασία της ένταξης της παραδοσιακής τέχνης στο σύγχρονο κόσμο. Αξίζει να μελετήσουμε και πάλι το έργο αυτής της άξιας και θαυμαστής γυναίκας. Δεν είναι, βέβαια, ο μοναδικός «χαμένος θησαυρός» μας. Αλλά η Αγγελική Χατζημιχάλη αξίζει να ξαναζηήσει ανάμεσά μας.

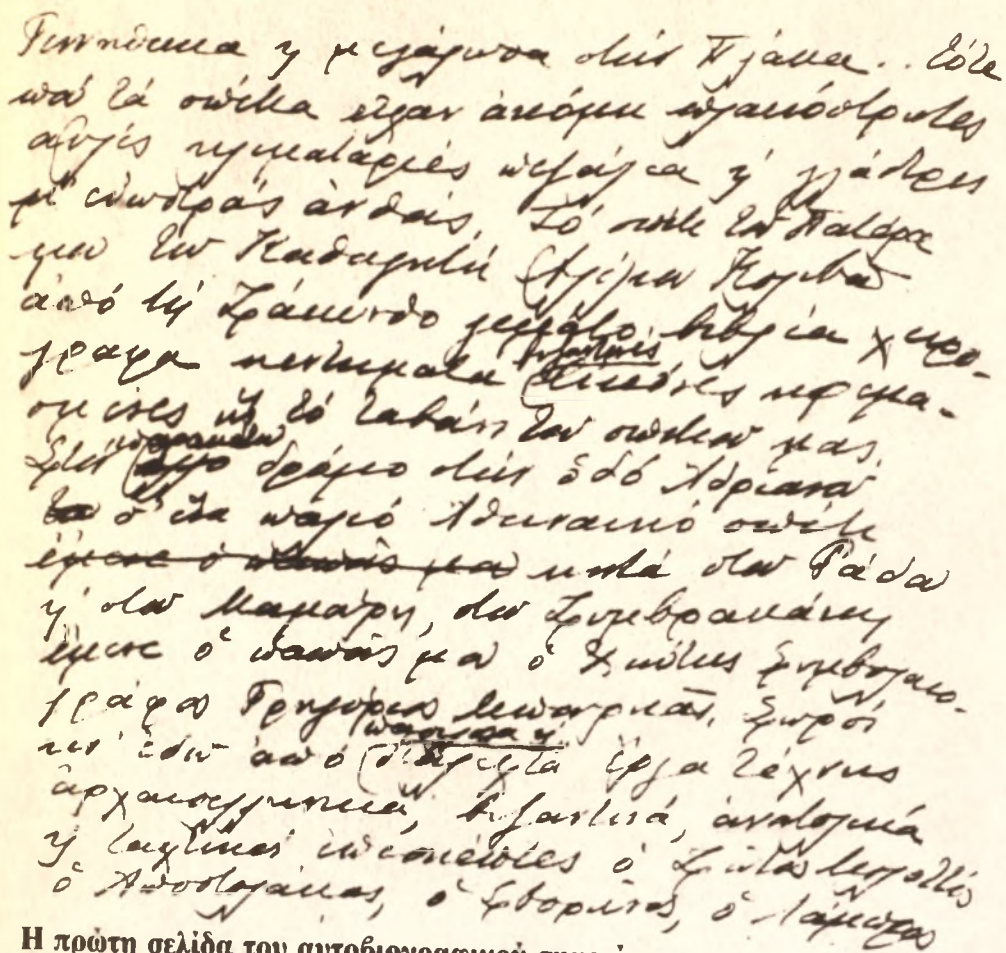
Στη σύνταξη αυτού του τεύχους μάς βοήθησαν αποφασιστικά με τις συνεργασίες τους και το υλικό που μας παραχώρησαν από το αρχείο τους παλιοί καλοί φίλοι της Αγγελικής, που θέλουμε να τους ευχαριστήσουμε άλλη μια φορά:

Η κόρη της, Έρση Χατζημιχάλη, η μαθήτριά της Τατιάνα Γιανναρά και οι κ. Μάνος Φαλτάιτς και Δημήτρης Λαζογιώργος - Ελληνικός.

Σήμερα, Παρασκευή 21 Αυγούστου, και τις επόμενες δύο ημέρες, στη Σκύρο το «Μουσείο Φαλτάιτς» διοργανώνει σειρά εκδηλώσεων για να τιμήσει την Αγγελική Χατζημιχάλη.

Μια ζωή γεμάτη προσπάθειες και πίκρες

της Σταυρούλας Παπασπύρου

Γεννηθήκα γ' μεγάλωσα στην Πλάκα... Είδα
πώς τα σπίτια είχαν ακόμα πλακόστρωτες αυλές, κληματα-
ριές, πεζούλια και γλάστρες με ευωδερούς ανθούς.
Το σπίτι του πατέρα μου, καθηγητή Αλέξη Κολυβά
από την Ζάκυνθο, γεμάτο διβλία, χειρόγραφα, κε-
νήματα, βυζαντινές εικόνες κρεμασμένες ως το ταβάνι του σπι-
τιού μας. Στον παρακάτω δρόμο, στην οδό Αδριανού, σ' ένα
παλιό αθηναϊκό σπίτι κοντά στον Ράδον και στον Μαμούρη,
στον Ζυμβρακάκη, έμεινε ο παππούς μου, ο Χιώτης συμβολαιο-
γράφος Γρηγόρης Μπουρνιάς. Σωροί κι εδώ από πασίλογα διαλε-
κτά έργα τέχνης αρχαιοελληνικά, βυζαντινά, ανατολικά και τα-
κτικοί επισκέπτες ο Ζώτος ο Μιλλοτός, ο Αποστολάκης, ο Σβο-
ρώνος, ο Λάμπρου, ο Καμπούρογλου, μανιακοί λάτρεις της τέ-
χνης οι δύο σεβαστοί μου πρόγονοι, γνωστοί για την πολύτιμη
συμβολή τους στα γράμματα και στην τέχνη, εύκολα κι αβίαστα
κυλήσανε μέσα στο αίμα μου και στην ψυχή μου το δικό τους
αίμα. Και αν τα χρόνια φεύγανε και μεγάλωσα, και σήμερα ακόμη
δεν είμαι εγώ παρά εκείνοι που μιλούν στην ψυχή μου και την
οδηγούν στην παλιά εκείνη Ελλάδα που κλείνει μέσα της όλες τις
Ελλάδες.

Η πρώτη σελίδα του αυτοβιογραφικού σημειώματος

«Γεννήθηκα και μεγάλωσα στην Πλάκα, τότε που τα σπίτια είχαν ακόμα πλακόστρωτες αυλές, κληματα-ριές, πεζούλια και γλάστρες με ευωδερούς ανθούς. Το σπίτι του πατέρα μου, καθηγητή Αλέξη Κολυβά από την Ζάκυνθο, γεμάτο διβλία, χειρόγραφα, κε-νήματα, βυζαντινές εικόνες κρεμασμένες ως το ταβάνι του σπι-τιού μας. Στον παρακάτω δρόμο, στην οδό Αδριανού, σ' ένα παλιό αθηναϊκό σπίτι κοντά στον Ράδον και στον Μαμούρη, στον Ζυμβρακάκη, έμεινε ο παππούς μου, ο Χιώτης συμβολαιο-γράφος Γρηγόρης Μπουρνιάς. Σωροί κι εδώ από πασίλογα διαλε-κτά έργα τέχνης αρχαιοελληνικά, βυζαντινά, ανατολικά και τα-κτικοί επισκέπτες ο Ζώτος ο Μιλλοτός, ο Αποστολάκης, ο Σβο-ρώνος, ο Λάμπρου, ο Καμπούρογλου, μανιακοί λάτρεις της τέ-χνης οι δύο σεβαστοί μου πρόγονοι, γνωστοί για την πολύτιμη συμβολή τους στα γράμματα και στην τέχνη, εύκολα κι αβίαστα κυλήσανε μέσα στο αίμα μου και στην ψυχή μου το δικό τους αίμα. Και αν τα χρόνια φεύγανε και μεγάλωσα, και σήμερα ακόμη δεν είμαι εγώ παρά εκείνοι που μιλούν στην ψυχή μου και την οδηγούν στην παλιά εκείνη Ελλάδα που κλείνει μέσα της όλες τις Ελλάδες.

Έτσι ξεκίνησα και προχώρησα χωρίς ειδική κατάρτιση αλλά με πάθος για την τέχνη, με πίστη ακατάλυτη στην πιο κοντινή μας Ελλάδα, τη μεταβυζαντινή, που εύκολα κι αβίαστα αγάπησα

χωρίς να το καταλάβω από μικρή μικρή παιδούλα. Μαθητεύω στο Παρθεναγωγείο Χιλλ και 'κει αρχίζω να ζωγραφίζω. Ο πατέρας μου όμοιος σε πολυμαθία με τους Δασκάλους του Γένους και με πατριαρχικές αντιλήψεις, μου δίνει ιδιαίτερα μαθήματα, αλλά δεν μου επιτρέπει να πάω στο Πολυτεχνείο γιατί φοιτούσαν αγόρια και κορίτσια μαζί. Μεταβάλλει μια κάμαρα του σπιτιού σε σπουδαστήριο και καλεί τον καθηγητή Γεώργιο Ροϊλό να μου δίνει μαθήματα. Λίγο αργότερα, ως γραμματέας της Ολυμπιακής Επιτροπής, παραχωρεί στο ζωγράφο Ευάγγελο Ιωαννίδη μια αίθουσα στο Ζάππειο με τον όρο να δημιουργήσει ατελιέ για κοπέλες μόνο. Πήγαινα τρία χρόνια κάθε απόγεμα. Τον ίδιο καιρό με κάνει γραμματέα του. Μου υπαγορεύει τα κύρια άρθρα του που δημοσιεύονταν στις πιο σημαίνουσες τότε εφημερίδες και στη νέα εφημερίδα που έγινε ιδιοκτήτης και διευθυντής ύστερα από τον Ιωάννη Καμπούρογλου. Ποτέ δεν θα ξεχάσω τη συγκίνη-ση που ένιωσα όταν είδα το πρώτο του άρθρο δημοσιευμένο στην εφημερίδα. Νόμισα πως το είχα γράψει εγώ η ίδια. Τέτοια χαρά δεν πήρα ποτέ, ούτε όταν εκδόθηκε το πρώτο μου διβλίο, η Σκύρος.

Μανία κυριολεκτικά είχα με το θέατρο και την απαγγελία. Βασανίζομαι να πείσω τον πατέρα μου να μου επιτρέψει να πηγαίνω στο Ωδείο, δίνω εξετάσεις στον Οικονόμον, πετυχαίνω και φοιτώ ένα χρόνο, αλλά στο τέλος της χρονιάς και πάλιν με αποσύρει γιατί θα παίζαμε στις εξετάσεις την Μαρία Στιούαρτ, κορίτσια και αγόρια μαζί.

Όλα αυτά ίσως να ωφέλησαν, πάνε περίπου σαράντα χρόνια, για να δοθώ με όλες μου τις δυνάμεις όχι μόνο στη γνωριμία και τη μελέτη του καλλιτεχνικού μας λαϊκού θησαυρού, αλλά και στην αναδίωσή του».

Λίγα χρόνια πριν πεθάνει, η Αγγελική Χατζημιχάλη έγραψε ένα μικρό βιογραφικό σημείωμα με τη στρωτή, πλάγια γραφή της, υπογραμμίζοντας την ατμόσφαιρα μέσα στην οποία μεγάλωσε και το κλίμα που καθόρισε έπειτα τους πνευματικούς κι αισθητικούς της προβλη-ματισμούς. Η πατρική «φυλακή» είχε ορθάνοιχτες τις πόρτες στην πνευματική πρωτοπορία της εποχής. Φιλόλογος, εκδότης της «Πρωίας», Βασιλικός Επίτροπος, κι ακόμα, γνωστός για την περίφημη συλλογή του βυζαντινών εικόνων¹, ο Ζακυνθινός Αλέ-ξιος Κολυβάς μέχρι να πεθάνει, το 1915, δεν παραιτήθηκε ούτε στιγμή από την αυστηρή επίβλεψη των τεσσάρων παιδιών του: του Κωνσταντίνου της Αγγελικής, της Άννας, του Κωνσταντίνου και του Γρηγόρη. Η σκυριανής καταγωγής μητέρα τους Σοφία, το γένος Μπουρνιά, φρόντιζε να τους εμφυσεί τη χριστιανική ταπει-νοφροσύνη. Η Αγγελική έλεγε πως αισθάνεται τον εαυτό της «σαν εικονογραφικό τρίπτυχο, όπου ιστορούνται η αισθαντική Ιωνία με τη Χίο, ο επτανησιακός εγκυκλοπαιδισμός με τη Ζάκυν-θο και η λατρεία της τέχνης και της ομορφιάς με τη Σκύρο». Η Σκύρος είχε ξεχωριστή θέση στην καρδιά της. Ήταν ο τόπος της

«μεγάλης αποκάλυψης»². Ο χρόνος είχε αφήσει αλώβητο το νησί. Κι αυτό το αυθεντικό μουσείο του λαϊκού μας πολιτισμού της είχε δώσει υλικό για το πρώτο μνημειακό της έργο πάνω στην ελληνική λαϊκή τέχνη. Η Σκύρος δημοσιεύεται το 1925. Έχει όμως προηγηθεί η μαθητεία της στο Λύκειο Ελληνίδων, πλάι στην **Καλλιρόη Παρέν**. Η Καλλιρόη Παρέν την αγκαλιάζει αμέσως. Της μαθαίνει ελληνικούς χορούς και της μεταδίδει τις γνώσεις της για τις ελληνικές φορεσιές. Η Αγγελική μέσα στο Λύκειο Ελληνίδων απελευθερώνεται. Εκεί που ασφυκτιούσε μέσα στην κενή κοσμική ζωή του 1900, τώρα σκύβει πάνω από τα πλουμίδια, τους κεντημένους σταυρούς και τους κεφαλόδεσμούς, γίνεται το δεξί χέρι της Παρέν κι αποδεικνύεται απαραίτητη σε κάθε εκδήλωση του σωματείου. Μπολιασμένη με αφηγήσεις και διαβάσματα για την αρχαία και τη βυζαντινή Ελλάδα, αναρωτιέται τι περίσσειε από την παλιά λάμψη του Έλληνα και βάζει σκοπό της να ανιχνεύσει τη μεταβυζαντινή εποχή.

Οι μαρτυρίες θέλουν την Αγγελική Χατζημιχάλη γυναίκα όμορφη και άνθρωπο χαλκέντερο. Εκείνη που αναζήτησε τη γνήσια λαϊκή παράδοση παντού, που πήρε τα βουνά και πλησίασε τους απλούς ανθρώπους για να τους δείξει την αξία του πολιτισμού που οι ίδιοι δημιουργούν, χρειάστηκε να δώσει πολλές μάχες. Η ζωή δεν υπήρξε γενναιοδωρή μαζί της. Από τους γάμους της δεν ευτύχησε, στις έρευνές της συνάντησε αμέτρητες

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ - ΓΚΙΚΑΣ

**«Εγώ την ήξερα λίγο.
Ήταν πολύ φίλες
με τη γυναίκα μου, την Ντίκη»**

*Μία αγαπημένη μου Ντίκη
Αγγελική.*

ΕΤΣΙ ΑΡΧΙΣΕ την αφήγησή του για την Αγγελική Χατζημιχάλη ο ζωγράφος **Νίκος Χατζηκυριάκος - Γκίκας**, ένα ανοιξιάντικο πρωινό, στο σπίτι-μουσείο της οδού Κριεζώτου. Η συζήτηση πήγε και σε πολλά άλλα θέματα και σταμάτησε όταν αργότερα ένα άλλο ραντεβού απασχόλησε τον σεβαστό δάσκαλο.

«Θα σου πω ένα απλό περιστατικό που θυμάμαι και δείχνει την ανιδιοτέλεια και τη μικρή σχέση της Χατζημιχάλη με τα λεφτά. Είχε έρθει στην Ελλάδα ένας γνωστός μου Αμερικάνος, άνθρωπος του κινηματογράφου που επρόκειτο να κάμει κάτι γυρίσματα εδώ. Ήθελε να μείνει λίγον καιρό αλλά δεν του άρεσε το ξενοδοχείο. Ζητούσε ένα σπίτι να νοικιάσει. Ήξερα πως η Αγγελική είχε δυσκολίες εκείνον τον καιρό. Τον πήρα λοιπόν και πήγαμε στην Πλάκα. Του άρεσε το σπίτι και ζήτησε αμέσως να μάθει πόσο θα πλήρωνε. "Δεν ξέρω, τι να σας πω. Να ρωτήσω", απάντησε η Χατζημιχάλη. Και τότε αυτός παρατήρησε ότι **αυτά είναι αντιεπαγγελματικά ή κάτι τέτοιο και με πήρε να φύγουμε**». Ένωσα άσχημα, συνέχισε ο Ν. Χατζηκυριάκος - Γκίκας. «Αλλά μου έκανε πολύ κακή εντύπωση αυτός ο Αμερικάνος. Τι διαφορά κουλτούρας! Τι μπορούσε να καταλάβει αυτός από την αξιοπρέπεια εκείνης της γυναίκας!».

Η μητέρα της Χατζημιχάλη, **Σοφία Κολυδά**, το γένος **Μπουρνιά**

δυσκολίες και καχυποψία, το επίσημο κράτος την αγνόησε και η εύθραυστη υγεία της δεν την άφησε στιγμή σε ησυχία. Ωστόσο, δεν παρέδωσε τα όπλα.

Παντρεύτηκε πριν ακόμα συμπληρώσει τα είκοσι, εκείνον που της παρουσίασε η οικογένειά της, τον **Μιχάλη Γλητό**. «Ούτε ως τώρα μπορώ να καταλάβω ποιος έκανε ένα τέτοιο συνοικέσιο σε μια κοπέλα πουριτανή, γεμάτη αίσθημα, παραμύθια και βυζαντινούς αγίους», θα πει αργότερα η κόρη της Αγγελικής και του Γλητού, **Έρση**. «Η Αγγελική ήταν μια απαστράπτουσα καλλονή, ιδιαίτερα χαριτωμένη και κομψή, δεν θα τολμούσε όμως ποτέ

1. Η συλλογή των βυζαντινών εικόνων του Αλέξιου Κολυδά πέρασε –έναντι πολύ μικρού τιμήματος, σύμφωνα με τις μαρτυρίες της κόρης της Αγγελικής, Έρσης Χατζημιχάλη– στα χέρια ενός πρώην υπαλλήλου του Κολυδά, του Διονύση Λοδέρδου. Η αγοραπωλησία πραγματοποιήθηκε από την Σοφία Κολυδά, παρά τις σπαραχτικές διαμαρτυρίες της Αγγελικής, η οποία γνώριζε πως η συλλογή προοριζόταν για το ελληνικό κράτος. Ένα πολύ μικρό της μέρος, τελικά, σώζεται σήμερα στο Βυζαντινό Μουσείο ως συλλογή Δ. Λοδέρδου.

2. Το αναφέρει ο Νίκος Αλεξίου στο κείμενό του για την Α. Χατζημιχάλη, που δημοσιεύτηκε στο αφιέρωμα του περιοδικού *Ζυγός* (III-’65).

Στη Σμύρνη το 1921, όταν πήγε απεσταλμένη από την Καλλιρόη Παρέν να οργανώσει το Λύκειο Ελληνίδων, με τον αδελφό της αξιωματικό Κωνσταντίνο Κολυβά.

να μιλήσει σε κάποιον χωρίς την έγκριση των γονιών της». Από πάμπλουτη οικογένεια επιχειρηματιών, με θενιζελικά φρονήματα, ο πρώτος σύζυγος της Αγγελικής είχε σπουδάσει στις Βρυξέλλες μηχανικός και είχε επιστρέψει στην Ελλάδα μ' ένα πολυτελές αυτοκίνητο κι έναν έρωτα στην καρδιά του για μια Βελγίδα. Βρισκόμαστε στα 1915. Λίγο πριν πεθάνει, ο **Αλέξης Κολυβάς** δίνει λόγο στον πατέρα του Γλητσού κι οι γάμοι γίνονται αμέσως μετά το πένθος. Σαράντα χρόνια αργότερα, η Αγγελική θα διηγηθεί στην κόρη της ένα επεισόδιο που το κρατούσε μέσα της τόσο καιρό: ενώ ήταν αρραβωνιασμένοι ακόμα, κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης στο σπίτι του Γλητσού, ο Μιχάλης την απομόνωσε και της πρότεινε να κάνουν έρωτα. «Την Αγγελική άνοιξε η γης να την καταπιεί. Θέλησε να βγει απ' το δωμάτιο, όμως ο Μιχάλης τράβηξε απ' το συρτάρι ένα πιστόλι απειλώντας την. Γλίτωσε άραγε, δεν έμαθα ποτέ. Μα όλα τα όνειρά της για ευγένεια, ομορφιά στο γάμο, για σεβασμό, είχαν καταρρεύσει. Για ένα κορίτσι που πήγαινε στο μάθημα ζωγραφικής ή στο Λύκειο Ελληνίδων με τη συνοδεία της μαμζέλ Λουίζ και που τα ποιήματα και η ζωγραφική ήταν η κύρια απασχόλησής της, για ένα κορίτσι με ανστηρή ανατροφή, ντροπαλό από τη φύση του, αυτό δημιούργησε ανάμεσα στο Μιχάλη και σ' εκείνη μια άδυσο. Όλη την ιστορία αυτού του γάμου η Αγγελική την έβλεπε σαν ένα ατύχημα, έτσι όπως σε πατάει ένα αυτοκίνητο ή παθαίνεις τύφο...».

Ευτυχώς ο γάμος δεν κράτησε παραπάνω από ενάμιση χρόνο. Τόσο ήταν το διάστημα που πέρασε η Αγγελική στη νέα της «φυλακή», το σπίτι των πεθερικών της στο Πασαλιμάνι. Με τη

λύση του γάμου επιστρέφει στην Πλάκα. Στο Λύκειο Ελληνίδων σκύβει ξανά με ζήλο πάνω στην ελληνική λαϊκή τέχνη και στο πατρικό της αναλαμβάνει πια η ίδια τα ηνία. Το επίθετο με το οποίο πέρασε στην ιστορία της το έδωσε πολύ σύντομα ο δεύτερος σύζυγός της, ο Πλάτωνας Χατζημιχάλης. Γεννημένος στη Σμύρνη, απόφοιτος της Ευαγγελικής και της Μεγάλης του Γένους Σχολής, ο **Πλάτων Χατζημιχάλης** διατηρούσε στην οδό Φιλελλήνων ένα μεγάλο γραφείο εισαγωγών - εξαγωγών. Συνεργαζόταν με τη Γερμανία. Παντρεύτηκε την Αγγελική, έδωσε το όνομά του στην κόρη της **Έρση**, της παρείχε μια πολύ άνετη ζωή και δεν της στάθηκε εμπόδιο για να συνεχίσει το έργο της. Απέκτησαν μαζί ένα γιο, το **Νίκο** (1923). «Δεν ήταν πολύ κοντά αυτοί οι δύο άνθρωποι, αλλά δυσκολίες δεν της έφερε», λέει η Έρση Χατζημιχάλη.

Ήδη η Αγγελική είχε αρχίσει να οργανώνει με το Λύκειο Ελληνίδων πλήθος εκθέσεων λαϊκής τέχνης. Η αρχή έγινε το 1921 με την Α' Βιοτεχνική Έκθεση του σωματείου. Αργότερα, το 1927, θα οργανώσει την Πανελλήνια Έκθεση Λαϊκής Τέχνης στο πλαίσιο των Δελφικών Εορτών του **Άγγελου Σικελιανού**. Τον επόμενο χρόνο θα στήσει το περίπτερο λαϊκής τέχνης στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης και το '30 θα φροντίσει για την πραγματοποίηση μιας μεγάλης Βαλκανικής έκθεσης. Εν τω μεταξύ, έχει ιδρύσει στη Σμύρνη παράρτημα του Λυκείου Ελληνίδων, ενώ μετά τη μικρασιατική καταστροφή θα συστήσει στην Αθήνα το περίφημο «Ελληνικό Σπίτι». Η αρχική του επωνυμία ήταν «Σπίτι του κοριτσιού». Ιδρύθηκε τον Απρίλιο του '23, με σκοπό την προστασία των φτωχών ορφανών κοριτσιών της μικρασιατικής καταστροφής. Στεγαζόταν στα Παλαιά Ανάκτορα. «Ξεκίνησε σαν εργαστήριο κεντητικής, χωρίς όμως να υπάρχει ούτε μια δραχμή για την αγορά και των πιο στοιχειωδών έστω από τα υλικά που χρειαζόντουσαν», γράφει ο **Δημ. Λαζογιώργος - Ελληνικός** στο διδύλο του «Αγγελική Χατζημιχάλη» που ετοιμάζουν οι εκδόσεις Πιτσιλός. «Πολυμήχανη όμως η Χατζημιχάλη, κι όπως δεν υποχωρούσε ποτέ μπροστά στις δυσκολίες, χρησιμοποίησε τα περισσεύματα από τα φτηνά υφάσματα (κάμποτ) που το κράτος έδινε τότε στους πρόσφυγες για να σκεπάσουν τη γύμνια τους. Πάνω σ' αυτά τα ρετάλια δίδαξε τις ορφανές προσφυγοπούλες τις διάφορες θελονιές και τα σχέδια των ελληνικών κεντημάτων. Πουλώντας δε έπειτα αυτά τα "ατελή" έργα σε πολύ φτηνές τιμές, έδωσε στο εργαστήριο τα μέσα να κινηθεί, να μεγαλώσει τον κύκλο των εργασιών του και να εδραιωθεί στο τέλος, χωρίς καμία κρατική υποστήριξη». Τα 100 με 200 κορίτσια που αποφοιτούσαν κάθε χρόνο από τη σχολή ακολουθούσαν μια επαγγελματική σταδιοδρομία ως δασκάλες σε οικοκυρικές σχολές, ως στελέχη της «Εθνικής Πρόνοιας» ή των οικοκυρικών σχολών του υπουργείου Γεωργίας. Χάρη στη σχολή αυτή, η επιθυμία της Αγγελικής Χατζημιχάλη γινόταν πραγματικότητα: ο λαϊκός πολιτισμός μεταβιβαζόταν σε χέρια άξια. Κι αυτά τα κορίτσια «που μάθαιναν την πρακτική εφαρμογή όλων των μορφών της καλλιτεχνικής έκφρασης της λαϊκής τέχνης, από τον αργαλειό, τη ρόκα και το κέντημα μέχρι την ξυλογλυπτική, το δούλεμα του χρυσού και του ασημιού, την υαλογραφία, το ελληνικό τραγούδι και την ελληνική ζωγραφική» μετέφεραν τις γνώσεις τους έπειτα σε όλες τις γωνιές της Ελλάδας.

Στο «Ελληνικό Σπίτι», η Αγγελική Χατζημιχάλη έδωσε την ψυχή της. Ίδρυσε κι άλλες σχολές -στη Σάμο, το Μέτσοβο, το Ζαγόρι της Ηπείρου...- αλλά τα κορίτσια αυτής της σχολής τα γνώριζε από τη φωνή τους, ήξερε τα οικογενειακά τους προβλήματα και παρακολουθούσε την πορεία τους και μετά την αποφοίτησή τους.

Μέσα στη δεκαετία του '20, η Χατζημιχάλη ασχολείται σοβαρά με τη ζωγραφική και γνωρίζει ένα μεγάλο κύκλο όχι μόνο λογίων αλλά και καλλιτεχνών. Το σπίτι του συζύγου της είναι ανοιχτό

για όλη την πνευματική Αθήνα. Έτσι θα γνωρίσει και τον άνθρωπο που έπαιξε τον πιο καθοριστικό ρόλο στη ζωή της: τον αρχιτέκτονα **Αριστοτέλη Ζάχο**³. «Αυτός ο μακεδόνας πρωτομάστορας –όπως ήθελε να τον λένε– την αγάπησε όσο κανείς, με μια αγάπη διακριτική, αμετάκλητη, ως το τέλος της ζωής του», σημειώνει η Έρση Χατζημιχάλη. Ο Αριστοτέλης Ζάχος ανήκε στην ομάδα εκείνων που, μετά τη μικρασιατική καταστροφή, μια περίοδο που το ηθικό των Ελλήνων είχε καταρρακωθεί και τα ιδανικά της Μεγάλης Ιδέας είχαν οριστικά εγκαταλειφθεί, ξεκίνησαν μια προσπάθεια αναζήτησης του αυθεντικού ελληνικού πολιτισμού, με σκοπό την τόνωση της πληγωμένης εθνικής συνείδησης. Ο Κόντογλου κι ο Παπαλουκάς στη ζωγραφική κι ο Ζάχος στην αρχιτεκτονική άνοιξαν δρόμους. Η συνάντηση του τελευταίου με τη Χατζημιχάλη ήταν αποφασιστικής σημασίας και για τους δύο...

Από το '24 ως το '29 συνεργάζονται για να χτίσουν το σπίτι της οδού Υπερείδου στην Πλάκα. Δεν είναι σήμερα αντιληπτό πού τελειώνει η δημιουργία του ενός και πού αρχίζει του άλλου. Η ξύλινη διακόσμηση όσο και η επίπλωση του τριώροφου αυτού κτιρίου δανείστηκαν μοτίβα από τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή νησιώτικη και ηπειρώτικη παράδοση. Η Χατζημιχάλη τοποθετεί στο σπίτι της παραδοσιακά αντικείμενα που συγκεντρώνει απ' όλη την Ελλάδα, προσθέτοντας σ' αυτά κι εκείνα που φτιάχνει η ίδια. Παραβλέπει την ειρωνεία του περιγύρου και το στολίζει με σκυριανά έπιπλα, παλιά κεραμικά καθημερινής χρήσης και μπρούτζινες χύτερες –αντί για βελούδα και κρύσταλλα που κυριαρχούσαν στα σπίτια της εποχής. Το αρχοντικό της Χατζημιχάλη γίνεται αμέσως ένα ζωντανό μουσείο. Τα διτρώ ήταν καμωμένα με τα χέρια της. Φορεσιές απ' όλες τις περιφέρειες της χώρας, μαζί με πλήθος λαϊκών μοτίδων, σώθηκαν ζωγραφισμένες από την ίδια πάνω στα τζάμια του σπιτιού της. Το σπίτι λίγο έλειψε να βγει στο σφυρί, μετά το θάνατό της... Σήμερα, με ευθύνη του Δήμου Αθηναίων, λειτουργεί ως Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης. Και η οδός Υπερείδου ονομάζεται πια οδός Αγγελικής Χατζημιχάλη.

Η Αγγελική Χατζημιχάλη συνδύασε στη ζωή της τη θεωρία με τη δράση. Υπήρξε «η πρώτη Ελληνίδα που ασχολήθηκε επιστημονικά με τη λαϊκή τέχνη, και μάλιστα σε μια εποχή σκοταδισμού. Μια γυναίκα που γύριζε τα δυνά μόνη, αβοήγητη, αντιμετωπίζοντας την καχυποψία όλων», θυμάται ο καθηγητής Μανόλης Χατζηδάκης. Από το '20 κιόλας έχει αρχίσει να ενδιαφέρεται για τους Σαρακατσάνους και τον πολιτισμό τους. Η συλλογή στοιχείων όμως για τη ζωή και τα έθιμά τους αποδεικνυόταν συχνά επώδυνη υπόθεση. Στην αρχή οι Σαρακατσάνες ήταν επιφυλακτικές απέναντί της. Ο **Δημ. Λαζογιώργος - Ελληνικός** αναφέρει στο βιβλίο του ένα χαρακτηριστικό περιστατικό που του είχε αφηγηθεί η ίδια. Σε μια από τις επισκέψεις της σ' ένα ορεινό τσελιγκάτο, πριν από τον πόλεμο, ένωθε τα μάτια τους να την παρακολουθούν μέσα από τις καλύδες και πίσω από τους θάμνους. Ήταν αδύνατον να τους αποσπάσει και την παραμικρή πληροφορία. «Τη στενοχώρια της μεγάλωνε και ο εκνευρισμός από την έλλειψη του τσιγάρου, γιατί φυσικά δεν τολμούσε να τις προκαλέσει καπνίζοντας, μια και από την πρώτη στιγμή που έφτασε, μια γριά της είχε πει: “Δεν είσαι καλή γυναίκα εσύ, που γυρίζεις στα δυνά με τους άντρες!”. Το βράδυ, σαν ήρθε η ώρα να φύγουν κι ανέβηκαν στα ζώα με τα οποία είχαν πάει ως εκεί, η Χατζημιχάλη καθάλησε όπως ήξερε, με τον τρόπο της αμαζόνας: δηλαδή και με τα δύο πόδια από τη μια πλευρά του ζώου, μη γνωρίζοντας ότι σ' εκείνη την περιοχή οι γυναίκες καθαλούσαν με τα πόδια ανοιχτά και οι άντρες με τον τρόπο της αμαζόνας! Οπότε, οι συγκεντρωμένες στις πόρτες των καλυδιών τους Σαρακατσάνες, άρχισαν να καλούν με κραυγές και τις άλλες: “Βγάτε να την διήτε, την παλιοπ'τάνα, πώς καθάλιε!... Βγάτε να την διήτε!...”. Εξαγριωμένη πλέον η Χατζημιχάλη κι εξουθενωμένη

Η Αγγελική Χατζημιχάλη, αριστερά, με την Εύα Σικελιανού, το 1928.

από τη συμπεριφορά τους, τράβηξε με θυμό τα τσιγάρα της από το ταγάρι κι άναψε ένα. Αυτό ήταν! Όλο το γυναικομάνι την πήρε με τις πέτρες, ώσπου απομακρύνθηκε με τη συνοδεία της...»

Παρά τις δυσκολίες, η Χατζημιχάλη δεν παραιτήθηκε από την προσπάθειά της. Τον περισσότερο χρόνο της τον περνούσε στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία, στις Σποράδες, στη Σάμο. Μελέτησε τη Σκύρο, το Τρίκερι, την Ικαρία, το Ρουμλούκι, τα Βίλλια... Όταν δεν αλώνιζε την επαρχία, ήταν στην Πλάκα κι έγραφε τις μελέτες της. Από τις δεξιώσεις του αρχοντικού του Χατζημιχάλη εκείνη απουσίαζε.

Το 1937, η οικογένεια της Χατζημιχάλη δέχεται ένα μεγάλο πλήγμα. Ο μικρότερος αδελφός της Αγγελικής, ο **Γρηγόρης**, διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας στα Γιάννενα, αυτοκτονεί. Τρία χρόνια αργότερα, σκοτώνεται στον πόλεμο κι ο μεγαλύτερος αδελφός, ο **Κωνσταντίνος**. Βασιλόφρων με πάθος, ο τελευταίος, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων που έφτασε ως το βαθμό του αντιστρατήγου, απολάμβανε την αγάπη της αδελφής του, παρά τις πολιτικές διαφορές που τους χώριζαν. Η στροφή της Αγγελικής προς τον Βενιζέλο χρονολογείται από τη μικρασιατική καταστροφή. «Από τότε που άρχισα να καταλαβαίνω κάπως, ήξερα τη μάνα μου δημοκρατική», λέει η Έρση. Το γεγονός ότι η οικογένεια του Πλάτωνα Χατζημιχάλη συνδεόταν μ' εκείνη του **Ιωάννη Μεταξά** δεν είχε καμιά σημασία για τον ανυπότακτο χαρακτήρα και το ελεύθερο πνεύμα της Αγγελικής. Τη γνώμη της την έλεγε πάντοτε χωρίς να φοβάται. Κι ας της κόστιζε καμιά φορά ακριβά... Ένας έμπιστος του καθεστώτος την άκουσε μια μέρα να εκφράζεται ελεύθερα και φρόντισε να την συλλάβουν με την κατηγορία του κομμουνισμού! Έμεινε 40 μέρες στο Α' Τμήμα Μεταγωγών μεταφερόμενη από το ένα μπουντρούμι στο άλλο και, αφού την ανέκρινε ο ίδιος ο υπουργός Ασφαλείας, αποφασίστηκε να εκτοπιστεί σε κάποιο νησί. Τελικά, χάρη στην παρέμβαση του τότε υπουργού για την πρωτεύουσα Κ. Κοτζιά, δεν

3. «Το σπίτι της Αγγελικής Χατζημιχάλη στην Πλάκα είναι το μόνο έργο του Ζάχου που απέμεινε στην Αθήνα. Στην Κόρινθο υπάρχει ακόμα η Μητρόπολη και στη Θεσσαλονίκη έχει επισκευαστεί ο ναός του Αγίου Δημητρίου από τον ίδιο», σημειώνει η Έρση Χατζημιχάλη. Έργα του Αρ. Ζάχου υπάρχουν επίσης στο Βόλο και τα Γιάννενα. Ο Αριστοτέλης Ζάχος πέθανε το 1938, σε ηλικία 81 ετών, αφού πρώτα τυφλώθηκε. Δεν έκανε ποτέ οικογένεια.

εξορίστηκε αλλά οδηγήθηκε στο σπίτι της, όπου παρέμεινε «υπό περιορισμόν»⁴...

Η περίοδος της Κατοχής πρέπει να υπήρξε μια από τις δυσκολότερες της ζωής της. Η υγεία της ήταν ήδη κλονισμένη. Εκτός από το άσθμα που την ταλαιπωρούσε, είχε χτυπηθεί από καρκίνο στο στήθος κι είχε ήδη υποβληθεί σε μαστεκτομή. Ο Πλάτωνας Χατζημιχάλης συμμετέχει στην κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου, ενώ τα παιδιά της και ο γαμπρός της ζουν κνηγνημένοι εξαιτίας της αντιστασιακής τους δράσης. Ο γιος της Νίκος θα βρεθεί στις φυλακές Αβέρωφ στην απομόνωση και ο σύζυγος της Έρσης, Άγγελος Σεφεριάδης, θα κινδυνέψει να εκτελεστεί. Η χαρά για την απελευθέρωση μπαίνει στο αρχοντικό της δηλητηριασμένη... Ο Πλάτωνας Χατζημιχάλης γρήγορα συλλαμβάνεται, δικάζεται και καταδικάζεται σε φυλάκιση, ενώ τα παιδιά της, μπλεγμένα στα γεγονότα των Δεκεμβριανών, κρύβονται ακόμα. Στο μεταξύ, τα οικονομικά προβλήματα συσσωρεύονται. Αν στην Κατοχή είχε ξεπουλήσει όλα της τα κοσμήματα, τώρα έχουν σειρά τα ακίνητα. Μοναδική εξαίρεση το σπίτι της Πλάκας. Όμως κι αυτό σιγά σιγά αδειάζει από τους θησαυρούς του. Χαλιά, κεντήματα, πολύτιμοι πίνακες, ασημικά, δεκάδες αντικείμενα λαϊκής τέχνης, που με τόσο κόπο είχε συγκεντρώσει τα προηγούμενα χρόνια, ξεπουλιούνται. Το ίδιο θα συμβεί και στις αξιόλογες συλλογές της -τ' ασημικά και οι ρόκες πέρασαν στο Μουσείο Μπενάκη- όπως και στην ανεκτίμητης αξίας βιβλιοθήκη του αδελφού της Κωνσταντίνου Κολυβά, που δόθηκε για 20.000 δραχμές.

Τα οικογενειακά της προβλήματα και οι περιπέτειες της υγείας της, ωστόσο, δεν την εμποδίζουν να συμπαρασταθεί σ' όσους έχουν ανάγκη τα δύσκολα αυτά χρόνια. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ανεβαίνει στην Ήπειρο και συνεργάζεται στενά με τον Δεσπότη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, όπως και με τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο, οργανώνοντας την πρόνοια των στρατευμένων. Όταν, μετά την κατάρρευση του μετώπου, οι Γερμανοί απειλούν με σύλληψη όσους Έλληνες κυκλοφορούν με στρατιωτική στολή, η Αγγελική Χατζημιχάλη και οι συντρόφισσές της εφοδιάζουν μέσα σε δύο εβδομάδες 15.000 στρατιώτες με πολιτικά ρούχα... Αργότερα, όταν θα μένει αναγκαστικά στην Πλάκα και δεν θα είναι σε θέση να ταξιδεύει πολύ, δεν θα μείνει άπρακτη. Θα αλληλογραφεί με όλες τις γωνιές της Ελλάδας, θα ζητά πληροφορίες και συμβουλές, θα ταξινομεί τις σημειώσεις της, θα γράφει και πάλι άρθρα προς δημοσίευση, θα διοικεί ουσιαστικά το «Ελληνικό Σπίτι» και παράλληλα θα εργάζεται πάνω στο μνημειώδες έργο της, τους «Σαρακατσάνους».

Όλη της τη ζωή, η Αγγελική Χατζημιχάλη προσπάθησε να

διασώσει τα στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού, φροντίζοντας να δείξει την αξία του πολιτισμού αυτού στους ίδιους τους δημιουργούς του. Φιλοδοξούσε να χρησιμοποιηθεί η λαϊκή πείρα τόσων αιώνων στη δημιουργία ενός νέου ελληνικού ξεκινήματος. «Το ν' ασχοληθεί κανείς με τα τσεμπέρια και τις ρόκες, όπως άλλωστε και με την αρχαία τραγωδία, δεν σημαίνει μόνο επιστροφή στο τοπικό ή στην προγονοπληξία», έγραφε ο Τσαρούχης για να τιμήσει τη μνήμη της⁵. «Σημαίνει μια παραδοχή όχι μόνο της εθνικής μας πραγματικότητας, αλλά και συγχρόνως της ευρωπαϊκής κοινότητας στην οποία υποχρεωτικά ανήκομε, εφ' όσον δεν θέλομε να βρισκόμαστε στο κενό».

Το επίσημο κράτος όχι μόνο δεν στάθηκε στο πλευρό της Χατζημιχάλη, αλλά, αντίθετα, υπήρξε από αδιάφορο μέχρι επιθετικό. Οι μελέτες της παρέμεναν ανέκδοτες, οι Σχολές της αβοήθητες, οι εκκλήσεις της δεν ακούγονταν από κανένα. Άφησε την τελευταία της πνοή στις 4 Μαρτίου 1965. Στην κηδεία της παρέστησαν όλοι, φυσικά. Εκπρόσωποι της κυβέρνησης, της Ακαδημίας... Ακούστηκαν επικήδειοι, κατατέθηκαν στεφάνια. Ίσως θα ήταν πιο ήσυχη αν, αντί για ύμνους κατόπιν εορτής, είχαν συμβάλει οι παραπάνω στην έκδοση τουλάχιστον των «Σαρακατσάνων». Γιατί, όταν ήταν άρρωστη κι εξαντλημένη και οικονομικά ανίσχυρη, η κρατική υπηρεσία στην οποία απευθύνθηκε για να ολοκληρώσει την έκδοση του έργου αυτού της απάντησε ότι αδυνατούσε να βοηθήσει μια γυναίκα δίχως πτυχίο... Ευτυχώς, έστω και στην κηδεία της, ένας άγνωστος νεαρός έβαλε τα πράγματα στη θέση τους⁶. Όταν οι επίσημοι έκαναν το τυπικό τους καθήκον, πήρε το λόγο και μίλησε για τον αγώνα της Χατζημιχάλη, για την υποκρισία της πολιτείας και κατέληξε απευθυνόμενος πια στην ίδια: «Δεν θα σου πούμε πόσο κακό σ' αυτόν τον τόπο κάνει η απώλειά σου. Όχι. Γιατί αυτό το ξέρεις καλά και πικραίνεσαι κι εσύ. Θέλουμε μόνο, εκεί που πας και θα εύρεις τον Γιαννόπουλο, τον Δραγούμη, τον Παλαμά, τον Σικελιανό και την άγια Εύα, να τους πεις πως δεν βογγάει μόνο η Ελληνίδα Γη, μα ότι πονάει απέραντα και η νέα γενιά, που βλέπει να της φεύγουν ένας ένας όλοι οι μεγάλοι φωτιστές και αλαλιασμένη προσπαθεί να μαζέψει, μέσα από τα εθνικά συντρίμια ό,τι μπορεί».

4. Το περιστατικό αναφέρει η ίδια στον Δημ. Λαζογιώργο - Ελληνικό. Περιλαμβάνεται στο υπό έκδοση βιβλίο του «Αγγελική Χατζημιχάλη - Η Ελληνίδα που φώτισε το Γένος, η μάνα της ελληνικής λογογραφίας», εκδ. Πιτσιλός.

5. Στο αφιέρωμα του Ζυγού (III-'65)

6. Από το ρεπορτάζ της Καθημερινής, 6 Μαρτίου 1965

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Το γράμμα της Αγγελικής Χατζημιχάλη που δημοσιεύουμε είναι ανέκδοτο, από το αρχείο του κ. Δ. Λαζογιώργου - Ελληνικού. Η ευγένεια και η καλοσύνη της Αγγελικής Χατζημιχάλη, που αβοήθητη στα γηρατιά της απευθύνεται σε έναν «καλό άγγελο» της, βγαίνει από το μικρό ευχαριστήριο σημείωμα προς μια κοπέλα που θέλησε να κρατήσει την ανωνυμία της:

Δευτέρα 1η Απριλίου 1963

Αγαπητή Δις Λάμπρου,

Αληθινά όσο και αν πάσχιζα στέκονταν αδύνατο να βρω ποιος άραγε μου είχε φέρει τα όμορφα εδέσματα γιατί την υπογραφή «Σκυριανή» δεν ήτο εύκολο να

ξεδιαλύνω.

Με μπέρδεψε πολύ και η πληροφορία ότι η κοπέλλα -όπως μου είπαν- έρχεται τακτικά σπίτι αν και έχει μόνο ένα χέρι!!! Ας μην τα πολυλέω... Ρωτούσα τους πάντας. Τελικά, το έμαθα μόνο από την Τατιάνα Ιωάννου που μου είπε ότι έχετε χτυπήσει λίγο το χέρι σας. Σας ευχαριστώ θερμότατα. Το καθένα χωριστά και όλα μαζί είναι θαυμάσια.

Θα χαρώ πολύ αν έρθετε καμιά μέρα να σας ιδώ λιγάκι και να τα πούμε. Τηλεφωνήστε μου όπως πρώτα κατά τις 2 1/2 έως 3. Και πάλι χίλια ευχαριστώ.

Με αγάπη
Αγγελική Χατζημιχάλη

Η ελληνική λαογραφία είναι συνώνυμη με την Αγγελική Χατζημιχάλη

Από τα κείμενα που έφτασαν στο περιοδικό σχετικά με την Αγγελική Χατζημιχάλη ξεχωρίζουμε δύο επιστολές που φανερώνουν τη συγκινητική αγάπη ανθρώπων που γνώρισαν από κοντά τη μεγάλη μας λαογράφο. Το πρώτο είναι του προέδρου του «Συλλόγου των εν Αθήναις Σαρακατσαναίων Ηλείου» και το δεύτερο από την μαθήτριά της κ. Παρασκευή Μάργαρη:

Με συγκίνηση πληροφορηθήκαμε την παρουσίαση από τις στήλες του περιοδικού **Αντί** της μορφής και του έργου της κορυφαίας λαογράφου μας Αγγελικής Χατζημιχάλη. Το μνημειώδες έργο της και η ανεκτίμητη κοινωνική προσφορά της έχουν αναγνωρισθεί και χαρακτηρίσαν ολόκληρη την περίοδο της ζωής της. Η ελληνική λαογραφία, στην οποία με πάθος αναλώθηκε, είναι πια συνώνυμη της επίμονης και πολύπλευρης επιστημονικής αλλά και κοινωνικής δραστηριότητάς της. Με αξιοθαύμαστο ζήλο και εργατικότητα αφιερώθηκε ολόκληρη στη μελέτη και διάσωση των στοιχείων της ελληνικής λαϊκής παράδοσης και πολιτισμού, ώθησε την λαογραφία μας σε ιδιαίτερη ανάπτυξη και πρόοδο και καταξιώθηκε δίκαια ως η μεγαλύτερη σύγχρονη Ελληνίδα λαογράφος.

Μια μεγάλη και παραγωγική περίοδο της ζωής της και ένα σημαντικό τμήμα του έργου της η Α. Χατζημιχάλη αφιέρωσε στους Σαρακατσαναίους. Ήταν οι δεκαετίες του '30, του '40 και του '50 του αιώνα μας, όταν ο ελληνικός αυτός νομαδικός κτηνοτροφικός πληθυσμός ακολουθούσε ακόμη τον παραδοσιακό τρόπο ζωής. Η Α. Χατζημιχάλη, άνθρωπος προικισμένος με ιδιαίτερα χαρίσματα, ωθούμενη από ιδιαίτερη αγάπη για την πατρίδα και το λαό της αποφάσισε να μελετήσει τους Σαρακατσαναίους, οι οποίοι, αν και γνήσιοι Έλληνες, ζούσαν στο περιθώριο κατά κάποιο τρόπο της ελληνικής κοινωνίας. Αψηφώντας τις δυσκολίες και τους κινδύνους της εποχής, παρά την ανυπαρξία μέσων συγκοινωνίας, άρχισε να επισκέπτεται τους σαρακατσαναίους στην ελληνική ύπαιθρο. Οι Σαρακατσαναίοι παρά τον κλειστό χαρακτήρα τους και τη δυσπιστία απέναντι στους ξένους την δέχτηκαν.

Και σιγά - σιγά δημιουργήθηκε ένα δέσμο, μια αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ του λαού και της λαογράφου. Το δέσμο αυτό διήρκεσε

μέχρι το θάνατο της Α. Χατζημιχάλη. Στη διάρκεια αυτής της έρευνας της επισκέφθηκε κάθε γωνιά της Ελλάδας που ήξερε ότι υπήρχαν Σαρακατσαναίοι. Έζησε κοντά τους στις στάνες. Ανέδθηκε στα δουνά το καλοκαίρι και κατέδθηκε στους κάμπους (χειμαδιά) το χειμώνα. Έστησε μαζί τους καλύδες και τέντες (σκηνές μάλλινες), κάθισε στον αργαλειό. Κατάφερε να μπει στην ψυχή τους για να καταλάβει βαθύτερα τις απόψεις τους για τη ζωή, για τον άνθρωπο, για την κοινωνία, για την Ελλάδα. Επιστέγασμα αυτής της πολύχρονης προσπάθειας ήταν η έκδοση του μνημειώδους έργου της «ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ», το έτος 1957.

Όσοι είχαν την τύχη να το διάβασουν -διότι δυστυχώς εξαντλήθηκε πολύ γρήγορα- έμαθαν ποιοι είναι οι Σαρακατσαναίοι. Έμαθαν για την γνήσια ελληνική καταγωγή τους, την ελληνική γλώσσα τους, τα ήθη και έθιμά τους, την οργάνωση της κοινωνίας τους, την αγάπη τους για την πατρίδα και γενικά για τον πολιτισμό τους.

Πολλά θα μπορούσαμε να γράψουμε. Είναι, όμως, αδύνατο ακόμη και να αγγίξει κανείς το θέμα «ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ» σε ένα απλό σημείωμα. Δώστε μας, όμως, τη δυνατότητα μέσα από τις στήλες του περιοδικού σας να δημοσιεύσουμε: Ευχαριστούμε Α. Χατζημιχάλη, είμαστε παντοτινά ευγνώμονες για όσα μας προσέφερες, όπως ευγνώμονες θα είναι και τα παιδιά μας. Πριν κλείσουμε αυτό το σημείωμα επιτρέψτε μας κ. διευθυντά να εκφράσουμε την πικρία μας για την παράλειψη του ΥΠΠΟ να μην επανεκδώσει το έργο της Α.Χ. «ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ». Ελπίζουμε ότι σύντομα θα αντιληφθούν οι αρμόδιοι το λάθος τους και θα επανορθώσουν, εκδίδοντάς το ολόκληρο.

Ευχαριστούμε για τη φιλοξενία
Ο Πρόεδρος
Ν. Βαγγέλης

«Θεωρώ τυχερό τον εαυτό μου που την γνώρισα στο Ελληνικό Σπίτι...»

Δεν είναι καθόλου εύκολο σε μένα, νιώθω μικρή κι αδύναμη να μιλήσω για μια προσωπικότητα, μοναδική ίσως στο είδος της, μέσα στον ελληνικό χώρο, σαν την Αγγελική Χατζημιχάλη.

Στη σκέψη όμως πως ανάδω μικρό κερί στη μνήμη της και εκπληρώνω χρέος ευγνωμοσύνης το κάνω, και συγχωρέστε μου την φτωχή μου δύναμη να εκφράσω αυτά που νιώθω για εκείνη και που πιστεύω νιώθει όποιος την γνώρισε από κοντά.

Είμαι μια από τις αμέτρητες απόφοιτες της Σχολής που ίδρυσε η Αγγελική Χατζημιχάλη, το «Ελληνικό Σπίτι».

Ονομάζομαι Παρασκευή Μάργαρη και αποφοίτησα το 1955.

Έχουν περάσει από τότε 32 χρόνια και μένα μου φαίνεται σαν χθες που με κρατούσε ο πατέρας μου από το χέρι (12 χρόνων τότε) και με οδηγούσε στο χώρο του ιδρύματος που λέγεται «Ελληνικό Σπίτι».

Στα πέντε χρόνια φοίτησής μου δόθηκε πολλές φορές η ευκαιρία να ζήσω από κοντά την Αγγελική Χατζημιχάλη, να βρεθώ στο σπίτι της, κοντά στη γωνιά που ακούραστη εργαζόταν και που σήμερα είναι το υπέροχο Λαογραφικό Μουσείο στην Πλάκα.

Δεν έχασα επικοινωνία μαζί της όταν διορίστηκε στην Δ. Μακεδονία σαν υπάλληλος στον Εθνικό Οργανισμό Προνοίας.

Η Αγγελική Χατζημιχάλη ήταν ηρωίδα Ελληνίδα, με την τρυφερότητα, την ευαισθησία, την αγάπη, τον δυναμισμό, την αυτοθυσία κι όλες τις άλλες αρετές που διακρίνουν μια υπέροχη γυναικεία προσωπικότητα.

Ένωσα κοντά της την συγκίνηση της μητρικής παρουσίας.

Η μορφή της γλυκιά και επιβλητική, η ζωή της απλή ελληνική, η

κάθε συζήτηση μαζί της συμβολή και σωστή καθοδήγηση. Ζεστασιά, μια απέραντη ζεστή σιγουριά η παρουσία της. Την νιώθω σε κάθε βήμα της προσωπικής μου ζωής.

Στο χώρο του σπιτιού μου, στην ανατροφή των παιδιών μου, στην καλλιέργεια του γούστου, στις σχέσεις μου με τους ανθρώπους, όταν τραγουδώ και όταν ζωγραφίζω, στις διτρίνες που με εργόχειρά της στολίζονται με τ' απαράμιλα χρώματα και σχέδια της λαϊκής μας τέχνης, από τα ψηλά δουνά του Μετσόδου, της Σαμαρίνας, τα στέκια των Σαρακατσαναίων, μέχρι τις ατέλειωτες γωνιές των ελληνικών μας νησιών.

Την βλέπω στην αποκατάσταση και συνέχιση του έργου της από τις αμέτρητες απόφοιτες του «Ελληνικού Σπιτιού». Στις ελληνικές περιοχές που βασίστηκαν και στην εργασία της στηρίζαν την ελληνική διοτεχνία εισπράτοντας οικονομικά οφέλη.

Θεωρώ τυχερό τον εαυτό μου που την γνώρισα σε αυτή την γωνιά που λέγεται «Ελληνικό Σπίτι», που σαν βασίλισσα μιας κυψέλης με τις ακούραστες εργάτριες κυρίες και δεσποινίδες της αθηναϊκής κοινωνίας πρόσφεραν έργο, αξιαγάπητο, θαυμαστό, ανεπανάληπτο, ελληνικό καθαρό, έργο θεϊκής ευλογίας.

Η Αγγελική Χατζημιχάλη είναι για μένα η αρχοντοπούλα της Πλάκας που άφησε την καλοπέρασή της και αγωνίστηκε σε όλες τις ελληνικές γωνιές, σε συνθήκες πολλές φορές σκληρές για την Ελλάδα.

Το τμήμα της δικαίωσης του έργου της ήρθε μόνο του.

Πιστεύω πως αν δεν το ένιωθε όταν ήταν σε αυτόν τον κόσμο θα το ζει εκεί που βρίσκεται, κοντά στο Θεό.

Παρασκευή Μάργαρη

Στην ταπεινότητά της κρύβεται η δύναμη

της Λίντας Παπαγαλάνη - Καλαφάτη

Τις σκέψεις που ακολουθούν τις έφεραν λίγα γράμματα και δημοσιεύματα της ίδιας της Αγγελικής Χατζημιχάλη και φίλων της. Μακριά από το να είναι μια επιστημονική προσέγγιση, οι σκέψεις αυτές σκιαγραφούν κάποια στοιχεία της προσωπικότητας και της εποχής της Χατζημιχάλη, ψήγματα μόνον από ό,τι η αρχειοθέτηση του υλικού που ευλαβικά συντηρεί η κυρία Έρση Χατζημιχάλη μπορεί να προσφέρει*.

«Γεννήθηκα και μεγάλωσα στην Πλάκα. Τότε που τα σπίτια είχαν ακόμα πλακόστρωτη αυλή, κληματαριές, πεζούλια και γλάστρες και ανθούς ευωδερούς. Οι σεβαστοί μου πρόγονοι, ο Ζακύνθιος πατέρας μου καθηγητής Αλέξης Κολυβάς, και ο Χιώτης πάππος μου, ο λόγιος Γρηγόρης Μπουρνιάς, κύλησαν εύκολα και αδιάστα στην ψυχή μου το δικό τους αίμα, οδηγώντας με στην παλιά εκείνη Ελλάδα που κλείνει όλες τις Ελλάδες», γράφει σε ένα ιδιόχειρο βιογραφικό της σημείωμα η Αγγελική Χατζημιχάλη¹ και συνεχίζει «η ίδια ξεκίνησα και προχώρησα δίχως ειδική κατάρτιση, αλλά με πάθος για την τέχνη, με πίστη ακατάλυτη, για την πιο κοντινή μας Ελλάδα, την μεταβυζαντινή που εύκολα και αδιάστα αγάπησα χωρίς να το καταλάβω από μικρή παιδούλα».

Στην αναζήτηση της ζωής του απλού Έλληνα στα χρόνια της βαρβαρότητας, στην ανίχνευση της αδικαιώτης και σιωπηλής καθημερινότητας, η Αγγελική Χατζημιχάλη προσπέρασε τον Ν. Πολίτη και τον ίδιο της τον πατέρα Α. Κολυβά που μαζί με άλλους είχαν ήδη προσπαθήσει να μας συνδέσουν με την παράδοση και τη ζωή μας, «από την οποία μας είχαν χωρίσει σύμβουλοι ξένοι ηγεμόνων αναθρεμμένων μακριά»². Διαφοροποιημένη στην προσέγγισή της και «με τις γυναικείες της ιδιότητες στο έπακρο ηγμένες, την αγάπη, την πίστη, την επιμονή, μας οδήγησε στην κατανόηση του μεταβυζαντινού ελληνισμού μέσα από τη λαϊκή τέχνη, για την οποία δημιούργησε, εξεδίασε, επέβαλε το ενδιαφέρον των Ελλήνων». «Η λαϊκή τέχνη εκφράζει την ατμόσφαιρα της ελληνικής ψυχής, αντικατοπτρίζει τη μέση καλαισθησία του τόπου και μας οδηγεί στη γνώση των αισθητικών αναγκών του λαού».

Με ό,τι οι φρόνιμοι αποκαλούν τρέλα³ η Αγγελική Χατζημιχάλη, μεγαλωμένη πάντα με την αίσθηση της παροχής⁴, ζυμωμένη με το φως, τη θάλασσα, την ύψιστη λιτότητα του αρχαιοελληνικού μέτρου και την αυστηρότητα της βυζαντινής εικόνας, «με το μικρόδιο της Ελλάδας στο αίμα της»⁵ αγάπησε μέχρι θυσίας τον ελληνικό λαό. «Ό,τι ήταν ελληνικό την συγκινούσε, την δονούσε ως τα κατάβαθα της ψυχής της, γιατί έκλεινε την γνήσια και ατόφια Ελλάδα, που ο λαός εκράτησε και κρατάει μέσα του, τα προαιώνια σπέρματα του πανάρχαιου ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, που εδρεύει στην ψυχή και στο υποσυνείδητο του λαού μας και δεν έπαψε να εκδηλώνεται με

τον δικό του τρόπο στα πνευματικά και στα χειρωνακτικά του έργα... μάρτυρας της έμφυτης καλλιέργειας και αγάπης στο καλό, το ωραίο, το αληθινό και το δίκαιο»⁶.

Διατρέχει από την μια γωνιά ως την άλλη την «έμφυτη ελληνική γη». Πρωτοπόρος στην ιχνηλάτηση της λαϊκής τέχνης, ενώνει την αγάπη και την αγωνία της με ένα ολόκληρο κλίμα ανθρώπων μετά το 1925 που προσπαθούν να ανορθώσουν και να αξιολογήσουν τον λαϊκό πολιτισμό⁷. Η Ελλάδα αποτελεί παγκοσμιότητα, γίνεται παρακαταθήκη στο φως του κόσμου. «Η προσευχή μου υπήρξε πάντοτε να φέρω μια πέτρα στο βάθρο που θα ανυψώσει την Ελλάδα εκεί που της ταιριάζει. Κέντρο όλων των ψυχών», γράφει η αγαπημένη της φίλη Εύα Σικελιανού⁸.

Η Ελλάδα είναι μια μεγάλη οικογένεια, για τη στήριξή της αναλώνει όλες της τις δυνάμεις. Μητρική, ανιδιοτελής, υπερήφανη, έξω από οποιεσδήποτε συναλλαγές προσπάθησε να συνεπάρει το περιβάλλον της στον αγώνα προστασίας της Ελλάδας.

Γίνεται η «καλή Μανούλα» της Κλεοπάτρας⁹, ο «Σωτήρας των φτωχών και απροστάτευτων κοριτσιών»¹⁰, η πλέον αλτρονίστρια Κυρία για τις ευεργεσίες της προς όλες τις κατευθύνσεις, ιδία για την προστασία των φτωχών κοριτσιών¹¹.

Ακροατής και δέκτης των ταπεινών, της ανάγκης και της καθημερινότητάς τους, διατηρεί, όπως τα γράμματά της μαρτυρούν, έναν διάλογο οικείο και άμεσο, μια και η ίδια απομακρύνει οτιδήποτε μπορεί να επενεργήσει αρνητικά στο δρόμο που τη φέρνει προς τους άλλους. Είναι πολύ μεγάλη για να προστατευθεί σε σχήματα εξωτερικά, ζώντας την ευαγγελική ρήση ότι «η τελεία αγάπη έξω βάλλει τον φόβο»¹². Η ίδια θέλησε να κρατήσει τις διαφοροποιήσεις και τις διαβαθμίσεις των προσωπικών της σχέσεων σε επίπεδα που δεν τη διαχωρίζουν, προικισμένη με το θρησκευτικό χάρισμα να λειτουργεί διαμελιζόμενη αλλά μη διαιρούμενη, στα πολλαπλά της επίπεδα πάντοτε ολόκληρη.

Για τους φίλους της είναι πολύτιμη. «Κάθε σου λέξη είναι ιερή και μπαίνει κατ' ευθείαν στην κυκλοφορία της ζωής μου σαν ευγνωμοσύνη και σαν χαρά»¹³ «σε σένα βρίσκω τον δρόμο που στήριξε την ίδια μου τη ζωή»¹⁴, «η ψυχή μου θα λέει ευχαριστώ πάντοτε»¹⁵, της γράφουν.

Η ίδια με όλη τη ρέουσα τρυφερότητά της ξέρει να μην εξωθελίζει το γενικό στο ατομικό, να ισορροπεί το συνεχές στο ασυνεχές, να αναλώνεται στο κοινωνικό αφήνοντας κατά μέρος με σεμνότητα τα επαγγελματικά, οικονομικά ή προσωπικά της προβλήματα, όταν επικοινωνεί με τους άλλους. Διαχύθηκε απρόσωπα, αρχαιοελληνικά, με την αίσθηση του πολίτη ως προς τις υποχρεώσεις της, δοξάζοντας

*Θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Έρση Χατζημιχάλη για τη βοήθεια, την εμπιστοσύνη και τη γενναιοδωρία της.

1. Έρση Χατζημιχάλη: *Η Αγγελική Χατζημιχάλη* (ανέκδοτο).

2. Δημαράς Κ.: *Λαϊκή Τέχνη*, «Ελεύθερο Βήμα», 3 Ιουλίου 1936.

3. Γράμμα Σοφίας Αντωνιάδου, 26.6.1949.

4. Αλληλογραφία με Μαρία Κολυβά.

5. Έρση Χατζημιχάλη ό.π.

6. Ταρσούλη Αθηνά: Ν. Εστία, 911/1965.

7. Η Αγγελική Χατζημιχάλη συνεργάστηκε και συνδέθηκε με πολλούς ανθρώπους: Γ. Μέγας, Π. Μιχελής, Αριστοτέλης Ζάχος, Δημ. Πικιώνης, Απέργης, Ξυγκόπουλος, Π. Κολώτας, Δ. Καμπούρογλου, Ν. Λούδαρης, Διονύσιος Ρώμας, Γρ. Ξερόπουλος, Κ. Παλαμάς, Σωτηρίου, Βέης, Ορλάνδος, Πην. Δέλτα, Άγης Θέρος, Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης, Κατερίνα Κακούρη, Μ. και Οκτ. Μερλιέ, Θάνος Βελούδιος, Δανιηλίδης και φυσικά το ζεύγος Σικελιανού.

8. Γράμμα Εύας Σικελιανού, 15.5.1946.

9. Γράμμα Κλεοπάτρας (...) από τα Κτίσματα Ηπείρου, 4/9/65.

10. Γράμμα Ιωάν. Λιόντου από τα Γιάννενα, 14/2/57.

11. Γράμμα Κούλας Δήμου από το Σούλι, 27/12/50.

12. Α' Επιστολή Ιωάννου.

13. Γράμμα Εύας Σικελιανού, 11/11/50.

14. Γράμμα Εύας Σικελιανού, 14/11/50.

15. Γράμμα Κατερίνας Κακούρη, Ιανουάριος 1956.

16. Αλληλογραφία με τα παιδιά της.

17. Ανακοίνωση της Αγγ. Χατζημιχάλη στο Σεμινάριο που οργάνωσε η UNESCO τον Οκτώβριο του 1954 στο «Ελληνικό Σπίτι».

18. Α. Μαμμόπουλος, *Η Αγ. Χατζημιχάλη και η ηπειρωτική λαϊκή τέχνη*, «Ηπειρωτική Εστία» 1967.

19. Έρση Χατζημιχάλη, ό.π.

τον Θεό μαζί με την θεία της Μαρία Κολυδά που έχει υγεία για να βοηθά τους δυστυχισμένους.

Δεν φοβάται να δίνει, να συγχωρεί, να κατανοεί, να συμβουλεύει, χωρίς να βαραίνει τους φίλους της μεταφέροντας πικρίες εγκατάλειψης από δυνάμεις και ανθρώπους¹⁶.

Η καθημερινότητα είναι πλαίσιο ζωής που η γυναικεία παρουσία τη διαμορφώνει και τη στηρίζει, γι' αυτό και ιδιαίτερα αγωνίζεται να στηρίξει τη γυναικεία αξιοπρέπεια. Το «Λύκειο των Ελληνίδων», το «Ελληνικό Σπίτι», τα πρατήρια χειροτεχνημάτων, η οργάνωση του «Κυριακού Σχολείου», όλα βρίσκονται στην προσπάθειά της να προφυλάξει τη γυναίκα και να αξιολογήσει τη γυναικεία εργασία.

Η στήριξη των αναξιοπαθούντων γυναικών διαμορφώνει, μεταλλάσσει και ολοκληρώνει το φεμινισμό της και την οδηγεί σε μετατοπίσεις πολιτικές προς τον βενιζελισμό. Η αγάπη της Ελλάδας είναι αγάπη ενός ιδεατού ανθρωπισμού, ενός μεγαλοϊδεατισμού που δεν ξεφεύγει από τους στόχους μιας παράλληλης ηθικής διαμόρφωσης της χώρας και των ατόμων. Μέσα από την προσπάθεια οι χωρικοί

θα εκτιμήσουν την ίδια τους τη ζωή και οι μαθητές θα αποκτήσουν λατρεία στην παράδοση και φιλοπατρία σε τέτοιο βαθμό ώστε μπορεί να φθάσουν στην αγάπη του πλησίον¹⁷.

«Την ημέρα του θανάτου της οι τσελιγγάδες έβγαλαν τα κυπροκούδωνα από τα γιδοπρόδατα, κατά την πανάρχαια συνήθεια όταν πεθαίνει πρωτοτσέλιγγας, και ξαομάτωσαν τα γκεσέμια τους, οι λαϊκοί βιοτέχνες σταμάτησαν τα τσιακ - τσιακ στα εργαστήριά τους και οι Σαρακατσάνες εσφράγισαν τα αργαλειά τους στη μνήμη της»¹⁸.

«Και δεν ήρθε μόνον η Αθήνα. Ήλθαν από τη Σκύρο, τα Ζαγόρια, τα Γιάννενα, και τα αδελφάτα των Σαρακατσάνων»¹⁹.

Απαντώντας στην Έρση Χατζημιχάλη που κάπου ρωτάει πώς γίνεται να είναι τόσο ταπεινή και επιβλητική και πειστική ταυτόχρονα, θα χρησιμοποιήσουμε τα ίδια της τα λόγια. Στην ταπεινότητά της κρύβεται η δύναμή της και στην αγάπη και στην αυταπάρνηση. Με τους απόηχους του έργου της ως τώρα ακόμα ανεξιχνίαστους, κλείνουμε τις λίγες αυτές σκέψεις.

ΛΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΜΑΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ η ελληνική λαϊκή φορεσιά

Η γνωστή λαογράφος μας **Αγγελ. Χατζημιχάλη**, αφιέρωσε ολόκληρη τη ζωή της στην προσπάθεια να περισυλλέξει, να περισώσει αλλά και να ξαναζωντανέψει όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία της λαϊκής μας τέχνης. Έζησε χρόνια κοντά στις αγρότισσες, μελετώντας από κοντά την Ελληνική φορεσιά, τον τρόπο που τη φορούσαν, το σχέδιο, το κόψιμο, καθώς και τον πλούσιο κεντητό της διάκοσμο. Γι' αυτό έγραψε πλήρεις περιγραφές της κάθε φορεσιάς, εξαντλητικές λεπτομέρειες για την κατασκευή τους, τα είδη των υφασμάτων που χρησιμοποιούσαν, τα νήματα, τη βαφή και την τεχνική του κεντήματος.

ΤΑ ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΑΥΤΑ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΜΑΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑΣ, που με τό μεράκι του άπλου τεχνίτη φτάνουν στα ύψη μιας πραγματικής λιτεχνικής δημιουργίας, προβάλλονται ολοζώντανα στις 800 πολύχρωμες σελίδες του έργου που περιλαμβάνει:

2 τόμους σχήματος 30 x 25 εκ. τυπωμένους σε χαρτί 170 γραμμαρίων που περιέχουν • 36 φορεσιές από ισάριθμες ελληνικές περιοχές • 800 περίπου έγχρωμες και ασπρόμαυρες εικόνες • πολλά σχέδια (πατρών) • πολλές παλιές φωτογραφίες από το Μουσείο Μπενάκη πλήρη εύρετήρια και γλωσσάρι • άριστη βιβλιοδεσία κ.τ.λ.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ «ΜΕΛΙΣΣΑ»

ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ 10, 10680 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 3611692, FAX. 3600865

Η επικαιρότητα των μηνυμάτων της Αγγελικής Χατζημιχάλη

της Τατιάνας Γιανναρά - Ιωάννου

Η Αγγελική Χατζημιχάλη εκδίδει το πρώτο της βιβλίο το 1925. Είναι τότε 30 χρόνων. Από τις πρώτες σελίδες του είναι φανερό ότι έχουν προηγηθεί αρκετά χρόνια συστηματικής μελέτης των στοιχείων της λαϊκής τέχνης σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας.

Στο πρώτο αυτό βιβλίο τρία είναι τα σημαντικά χαρακτηριστικά της μελέτης της, που αποτελεί και την πρώτη μαρτυρία της για τον τρόπο που πρέπει να σπουδάζει και να καταγράφει κανείς τις εκφάνσεις της λαϊκής παράδοσης και ιδιαίτερα της λαϊκής τέχνης: α) η όσο είναι δυνατό λεπτομερέστερη συγκέντρωση του υλικού και η συστηματική καταγραφή του β) τα προσωπικά της σχέδια που πλουτίζουν και διαφωτίζουν την έκδοση, αλλά και αποτυπώνουν όσα ακόμη τότε δύσκολα μπορούσε, από άποψη ποιότητας, να αποδώσει η τυπωμένη φωτογραφία.

Είναι γνωστό πως η Α.Χ. ξεκίνησε από τη ζωγραφική, ήταν μαθήτρια του Ιωαννίδη. Αλλά η γενικότερη μόρφωσή της και η από καιρού ενασχόλησή της με τις παραδοσιακές τέχνες την οδήγησαν, πρώτη αυτή, στο συμπέρασμα ότι η συστηματική έρευνα και η αποτύπωση κάθε στοιχείου της λαϊκής παραδοσιακής τέχνης ήταν επιτακτική ανάγκη για τον τόπο, ιδιαίτερα για τη διατήρηση της εθνικής του συνείδησης. Γι' αυτό και πολύ αργότερα η Μαρίκα Βελουδίου, με το χαρακτηριστικό της ύφος και ήθος, την ονόμασε «πρωτοπόρο της Ελλάδας του γίνεσθαι».

Δεν είναι τυχαίο ότι η Α.Χ. διάλεξε τη Σκύρο για να ξεκινήσει τη συστηματική ενασχόλησή της με τη λαϊκή τέχνη. Η Σκύρος με τον πλούτο των λαϊκών εκφράσεων και διατυπώσεων σε κάθε πτυχή του βίου προσφερόταν σαν σύνολο στην αποκρυσταλλωμένη πεποίθηση της Α.Χ. ότι η λαϊκή τέχνη πρέπει να μελετηθεί συστηματικά και να ξαναγίνει κτήμα όχι μόνο του λαού, αλλά και της αστικής κοινωνίας, γιατί πολλά είχε να ωφεληθεί γνωρίζοντας καλύτερα τις ρίζες της. Το νησί της Σκύρου αποτελούσε την εποχή εκείνη ένα ατόφιο σύνολο και η Α.Χ. με τα παράλληλα που δίνει για άλλες περιοχές και με τις συγκρίσεις που κάνει βοηθάει τον αναγνώστη στη διερεύνηση ενός κόσμου που είναι δικός του, αλλά έχει ήδη αρχίσει να παραμελεί και να ξεχνάει.

Το τρίτο σημείο όπου πρέπει να σταθεί κανείς με προσοχή είναι ο πρόλογος του βιβλίου αυτού, γιατί, αν και προσπαθεί να είναι σύντομος και σεμνός, μια και πρόκειται για το πρώτο μεγάλο δημοσίευμα, μας δίνει ορισμένα στοιχεία που σήμερα ενδιαφέρουν ιδιαίτερα: α) δάζει προμετωπίδα στον πρόλογό της μια φράση του Ίδα (Δραγούμης): «Ξεσκέπασε την δημοτική σου παράδοση και πρόσωπο με πρόσωπο θα αντικρύσεις γυμνή την ψυχή σου».

Η λαϊκή τέχνη εκφράζει το λαό

Στη φράση αυτή νομίζω έχουν βρει από χρόνια τη διατύπωσή τους οι λαχτάρεις και οι αγωνίες της Α.Χ., που ουσιαστικά δεν θα

την εγκαταλείψουν ποτέ πια στη ζωή της. Και θα δουλέψει επίμονα και επίπονα, από την ώρα αυτή, ακριβώς για να ξυπνήσει σε όσο γίνεται περισσότερους Έλληνες την ανάγκη γι' αυτό το αντίκρισμα με τη γυμνή, την καθαρή ψυχή τους. Από την πρώτη παράγραφο θα πει:

«Η λαϊκή μας τέχνη είναι μια από τις γνήσιες εκδηλώσεις της ψυχής του λαού, το σταθερό θεμέλιο κάθε νεοελληνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας. Μελετώντας τα χαρακτηριστικά της λαϊκής μας τέχνης θα γνωρίσωμε καλύτερα τη φυλή μας και τον εαυτό μας και τότε θα μορφώσωμε σύμφωνα με τη συνείδησί μας αυτή, μια νέα αληθινά ελληνική και εθνική αισθητική και τέχνη, που θα βοηθήση να δημιουργηθή ο πολιτισμός μας, βγαλμένος από τις πραγματικές δυνάμεις του έθνους».

Ανάλογη είναι και η διατύπωση στον πρόλογο του βιβλίου της «Ρουμλούκι - Τρίκερι - Ικαρία-1931». Η επιμονή της δεν είναι τυχαία. Στηρίζεται στη συνεχή μελέτη των ιδίων των αντικειμένων της λαϊκής τέχνης που ξεδιπλώνουν στα μάτια της τους λόγους της ύπαρξής τους:

Λαϊκή διακοσμητική τέχνη είναι η αντικειμενική έκφραση και εκδήλωση του καλλιτεχνικού συναισθήματος μιανής ομαδικής ψυχής, που εξαρτάται από τις συνθήκες της ομάδας, από τη δημιουργημένη τεχνική παράδοση και στενοσυνδέεται με πραχτικούς σκοπούς, χωρίς όμως να παραμελεί και σκοπούς που δεν έχουν σχέση αποκλειστική με την υλική ζωή.

Όπως ομαδικά ακολουθεί ο λαός το έθιμο, τα τραγούδια, τις παραδόσεις, τις θρησκευτικές παραστάσεις, έτσι ομαδικά ακολουθεί και την τέχνη του, γιατί η ομαδική ψυχή δε συγκινείται και δεν εξωτερικεύει με την τέχνη τη συγκίνησή της παρά για κείνα, που επειδή την πλάσανε, τ' αποδέχτηκε ομαδικά.

Συνεχίζοντας τον πρόλογο της Σκύρου, θα διατυπώσει και τον καημό της:

Ός τώρα στον τόπο μας έχουν γίνει πολλές και αξιόλογες μελέτες για τη ζωή και τη γλώσσα του λαού, για το δημοτικό και το λαϊκό τραγούδι, δεν εδόθηκε όμως καμιά σοβαρή

προσοχή στις εφαρμοσμένες τέχνες, ενώ αυτές αποτελούν μαζί με τις άλλες το αδιάσπαστο σύνολο των εθνικών μας εκδηλώσεων. Μα και ο πολιτισμός μας, όχι αρκετά θεμελιωμένος στο σύγχρονο ελληνισμό με τις αληθινές του δυνάμεις, είναι συχνά μίμησι των ξένων· αυτό αληθεύει και γενικά για την αναγεννητική προσπάθεια των τελευταίων εκατό χρόνων και ειδικά για τη μελέτη και χρησιμοποίησι της λαϊκής τέχνης. Και είναι να λυπάται κανείς που ως τώρα δεν μελετήθηκε σε μας η λαϊκή εφαρμοσμένη τέχνη και για έναν άλλο λόγο. Μέρα με τη μέρα χάνονται ή σκορπίζονται τα δημιουργήματά της, παραμορφώνονται ή ξεχνιούνται, ζυμωμένα καθώς είναι με την καθημερινή ζωή, που ανοικτή σε κάθε ευρωπαϊκή ή πρωτευουσιάνικη επίδρασι θυσιάζει ένα ένα τα πολύτιμα λείψανα της εθνικής μας κληρονομίας.

Και λίγες γραμμές πιο κάτω εξηγεί ότι ως την ώρα που τυπώνεται το τρώτο της βιβλίου «ελάχιστες είναι οι σύγχρονες εργασίες που αποβλέπουν να διαφωτισθούν ωρισμένα κεφάλαια της λαϊκής μας τέχνης», και καταγράφει δύο στη γερμανική γλώσσα, ένα στην αγγλική και ένα μόνο στην ελληνική, του Δ. Λουκόπουλου, «Αιτωλικά οικήσεις, κεύη και τροφαί».

Σημαντική αξία για την εποχή του έχει και ο επίλογος του πρώτου της βιβλίου, γιατί, καθώς είναι από τους πρωτοστάτες της προσπάθειας να ξυπνήσει σε κάθε Έλληνα η ανάγκη για τη γνώση της πραγματικής καταγωγής του, όπως και της αληθινής, άμεσης κληρονομιάς του, αγωνίζεται από την πρώτη ώρα για ιδέες και προγράμματα που απευθύνονται σε όλη την Ελλάδα και θέλει όλα να ξεκινούν από το σχολείο. Παράλληλα με άλλους, συχνά φίλους της, όπως ο Δ. Πικιώνης, ο Κόντογλου, ο Θεοτοκάς κ.λπ., που εκφράζονται με ανάλογες ιδέες και μερικά χρόνια αργότερα θα τις διατυπώσουν σε περιοδικά όπως το «Τρίτο Μάτι», προτρέπει δασκάλους, φορείς και κράτος σε μια κοινή προσπάθεια:

Δάσκαλοι και δασκάλισσες εκτός από την αγάπη για την τέχνη μας που θα εμπνεύσουν στα παιδιά, θα έπρεπε ακόμη να κάνουν ανάλογες συστάσεις προς τους χωρικούς, για να τιμούν τα δικά τους και όσο γίνεται να καλλιεργούν και χρησιμοποιούν τα γεννήματα της τέχνης τους. Με τον τρόπο αυτό υπάρχει ελπίδα πως θα μπορέσει ο λαός με περισσότερη αγάπη να διατηρήσει την τέχνη του αντί να θαμπώνεται από τα ξένα.

Τέλος, το κράτος πρέπει να θεωρήσει όλη αυτή την εργασία παράγοντα εθνικής προόδου και ευημερίας και να την προστατέψει, με τα μέσα και τις θυσίες που κάνουν όλα τα πολιτισμένα κράτη σήμερα για την εθνική τους τέχνη.

Σε μια τέτοια γενικότερη και συστηματικότερη εργασία για την καλλιέργεια της λαϊκής τέχνης θα είχαν τη θέσι τους σε διάφορα μέρη της ελληνικής γης μικρά τοπικά μουσεία και σχολές χειροτεχνίας, όπου θα μπορούν τα παιδιά να μαθαίνουν τις τέχνες του τόπου των.

Και ιδιαίτερα, όπως είναι φυσικό, προτρέπει τους Σκυριανούς, που την εποχή εκείνη έχουν ακόμη χειροπιαστά τα πράγματα και μπορούν άμεσα να στηριχθούν σ' αυτά:

Ιδιαίτερα στη Σκύρο, όπου, όπως είδαμε, διατηρήθηκε τόσο καλά η λαϊκή μας τέχνη, θα έπρεπε να νιώσουν οι Σκυριανοί τι θησαυροί από στοιχεία για εθνική δημιουργία κρύβονται στο νησί τους και τόσο αντεθνική, μπορούμε να πούμε, είναι η τάσι πολλών ν' αντικαθιστούν το εσωτερικό του σπιτιού τους, τα έπιπλα, τις φορεσιές, τα κεντήματα κ.τ.λ. με νεώτερα, πρωτευουσιάνικης και ξένης απομιμήσεως. Ένα δύο παλιά σκυριανά σπίτια με το εσωτερικό τους καλά διατηρημένο μπορεί πολύ καλά να γίνουν, το ένα τοπικό μουσείο, που να συγκεντρώνει τ' αντικείμενα και κεντήματα που σιγά σιγά φεύγουν αγύριστα από το νησί, το άλλο σχολή χειροτεχνίας, όπου αγόρια και κορίτσια να μαθαίνουν την τέχνη του τόπου τους και να βγαίνουν τεχνίτες εμπνευσμένοι. Έτσι οι Σκυριανοί θα περηφανεύονται πως δεν κατασπατάλησαν άδικα μια πολύτιμη πατρική κληρονομία αλλά την μεταχειριστήκανε για το καλό ολόκληρης της Ελλάδας μας.

Αγγελική Χατζημιχάλη

Η πολυμέρεια της λαϊκής τέχνης

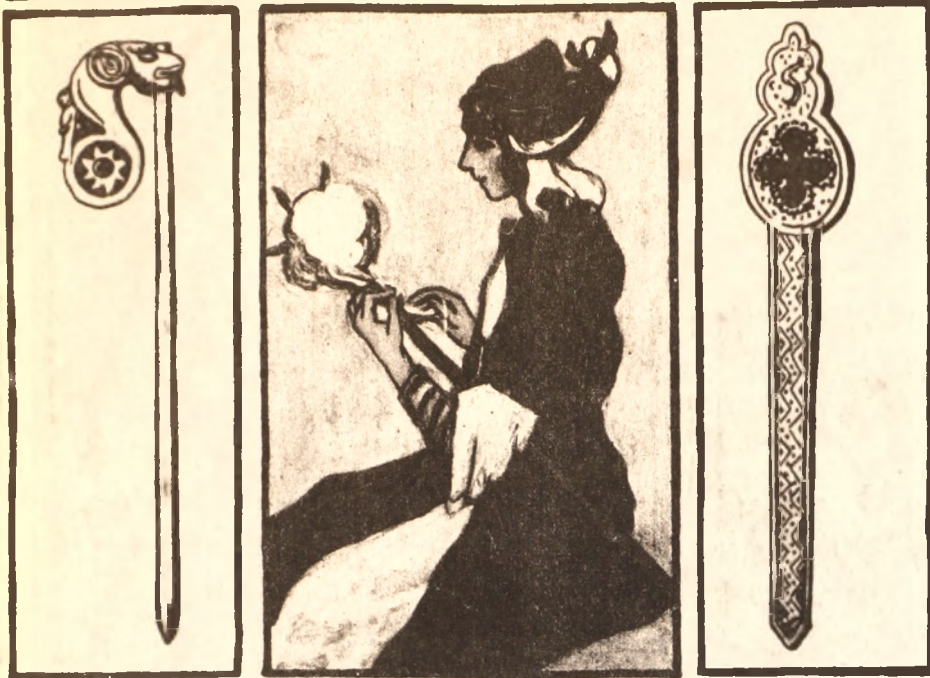
Η πεποίθησή της ότι ο λαός χωρίς ρίζες ζωντανές, χωρίς γνώση της καταγωγής του, δεν μπορεί να υπάρξει και να δημιουργήσει σε καμιά πλευρά του βίου και να εξελιχθεί την οδηγεί έξι χρόνια αργότερα και με την ευκαιρία της έκδοσης του δεύτερου βιβλίου της σε ένα αναλυτικό και εμπειριστατωμένο πρόλογο που τον ονομάζει «Η Λαϊκή Τέχνη».

Εξακολουθεί να παραμένει στον ελληνικό χώρο μόνη συστηματική ερευνήτρια της λαϊκής μας τέχνης, γεγονός που αποτελεί καημό για την Α.Χ. Τον καημό της αυτό προσπαθεί να μεταδώσει και σε άλλους και εμπυχώνει όσους την πλησιάζουν δείχνοντάς τους το δρόμο: λεπτομερής καταγραφή και κατάταξη του υλικού, εφαρμοσμένη εργασία κ.λπ.

Έχουν δέβαια προηγηθεί το 1928 οι Δελφικές Γιορτές, όπου, παράλληλα με τις δραστηριότητες της Εύας και του Άγγελου Σικελιανού, εκείνη δουλεύει κάτω από δύσκολες συνθήκες για να γίνουν η πίστη και οι καημοί της ευρύτερα γνωστοί και να πιστέψουν οι Έλληνες ότι σ' αυτή την κατεύθυνση πρέπει συστηματικά να δουλέψουν.

Στον πρόλογο αυτό ξεκινάει την εμπειριστατωμένη ανάλυσή της με την παράγραφο που είδαμε πιο πάνω. Συνεχίζει με την ανάλυση της ιστορικής εξέλιξης της λαϊκής τέχνης μέσα στους αιώνες, προχωρεί στις διαπιστώσεις του τρόπου που λειτουργεί, μορφοποιείται και αποτυπώνεται, πλουτισμένη πάντα με συμβολισμούς, από τα μέλη μιας ομάδας στα αντικείμενα που η ίδια

Δελφικὲς Ἑορτὲς 1-15 Μαΐου-1930

Πανελλήνιος ἑκθεσις
λαϊκῆς χειροτεχνίας
ὄργανον αἰτῆς φιοτέχνων

Πρόγραμμα των Δελφικῶν Εορτῶν του 1930, σχεδιασμένο από την Αγγελικὴ Χατζημιχαήλ.

χρησιμοποιεῖ καθημερινά, δηλαδή στα ἔργα της λαϊκῆς τέχνης. Και καταλήγει στη διαπίστωση:

Η λαϊκὴ τέχνη ὅλων των εποχῶν κάθε λαοῦ σχεδὸν επαναλαμβάνεται και τη διακρίνουν μόνον αποχρώσεις τοπικῆς παρόμοιες με τις διαλεκτικῆς της λαϊκῆς γλώσσας. Αν και γεννιέται ἀπὸ την ἐμφυτὴ καλλιτεχνικὴ διάθεση του ἀνθρώπου, χρησιμεύει προπάντων για να ἐξυπηρετεῖ τις πραχτικῆς ἀνάγκες.

Ἔτσι και η ποικιλία των ἐκδηλώσεων της ἐξαρτιέται ὄχι μόνον ἀπὸ τη δημιουργικὴ φαντασία του ἀτόμου, της ομάδας ἢ φυλῆς, ἀλλὰ και ἀπὸ τις λίγες ἢ πολλές ἀνάγκες, τον τρόπο και τις συνθήκες της ζωῆς, προπάντων τους οικονομικοὺς ὁρους, που δημιουργοῦν σχεδὸν την ἴδια οικονομικὴ ὑπαρξή. Επίσης και ἀπὸ το υλικὸ που χρησιμοποιεῖται στο κάθε στάδιον της ομαδικῆς ζωῆς. Η βαθμιαία ἀνάπτυξη της φυσικῆς καλαισθησίας μιας ομάδας, η ἐξυπηρέτηση των πραχτικῶν ἀναγκῶν, που ἐξαρτιέται ἀπὸ τον τρόπο της ζωῆς, ὅσο και η ἐξάρτηση ἀπὸ το χρησιμοποιούμενο υλικὸ ἐξηγοῦν το γεγονός, ὅτι στη λαϊκὴ τέχνη ἔχουμε βαθμιαία ἐξέλιξη, που οδηγεῖ πολλῆς φορὲς σε πολυμέρεια.

Και θα προχωρήσει στην ἐξήγηση του τρόπου που λειτουργεῖ ομαδικά «η ψυχὴ του συνόλου» και θα ἐπιμεῖνει στους λόγους που πρέπει η λαϊκὴ τέχνη να μελετηθεῖ συστηματικὰ προστιθέμενη στις ἄλλες πτυχῆς της ἐρευνας του λαϊκοῦ βίου σαν ἓνα ἀπὸ τα κεφάλαιά της, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μια πτυχὴ του καθημερινοῦ βίου κάθε ἀνθρώπου.

Στις γνωστῆς ἐκδηλώσεις της ομαδικῆς ψυχῆς (γλώσσα, θρησκεία, συνήθειες κ.λπ.) πρέπει να προστεθεῖ και η λαϊκὴ τέχνη. Και ὅπως για να καταλάβουμε ολωσδιόλου τη φύση της γλώσσας ἔχουμε ἀνάγκη τη βοήθεια της λαοψυχολογίας, που ἐρευνᾷ τις ἐκδηλώσεις αὐτῆς της ομαδικῆς ψυχῆς και τις αἰτιώδεις

τους σχέσεις, και να εισδύσουμε μέσα στη ψυχὴ της ομάδας ἢ της φυλῆς, ἔτσι για να νιώσουμε ὅσο πρέπει τη λαϊκὴ τέχνη και να ἐξακριβώσουμε το χαρακτήρα της πρέπει να γνωρίζουμε τις ἐκδηλώσεις της ψυχῆς της ομάδας μέσα στις οποίες γεννιέται, δηλαδή γλώσσα, θρησκεία, συνήθειες, παραδόσεις, φυσικὸ περιβάλλον, συνθήκες και τρόπο ζωῆς, ὅσο το δυνατόν ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τον ιστορικὸ βίον και τον πολιτισμὸ του.

Η λαϊκὴ τέχνη σαν ἐκδήλωση της ομαδικῆς ψυχῆς, σαν ἓνα μέσο ἐκφραστικὸ του ἀνθρώπου, ἔχει τις ἴδιες περιπέτειες, ἐξελίξεις και ἐπιδράσεις, που ἔχουν η γλώσσα, οι συνήθειες κ.λπ. ἐνὸς λαοῦ.

Και συνεχίζει με τις ξένες ἐπιδράσεις που φυσιολογικὰ δέχεται κάθε ομάδα, τον τρόπο που τις ἀφομοιώνει, τις γονιμοποιεῖ, τις μεταμορφώνει και τις μεταπλάθει ἔτσι που να την ἐκφράζουν.

Και ἔτσι συμβαίνει να μην ἐπιβάλλεται στο χωριὸ παρὰ μόνον ἐκεῖνο, που προσαρμόστηκε στο γούστο του συνόλου.

Ἔτσι δημιουργοῦνται και οι διαφορῆς που διακρίνουν τη μια ομάδα ἀπὸ την ἄλλη.

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι την ἐλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη πρέπει να τη νιώσουμε σαν ἐκφραση του συνόλου μιας μεγάλης ἐλληνικῆς ομάδας, που τα μέλη της εἶναι οι τοπικῆς ομάδες. Σε κάθε ὅμως τοπικὴ ομάδα διακρίνουμε ἀμέσως κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, τα οποία την ξεχωρίζουν ἀπὸ τις ἄλλες.

Λαϊκὴ και σύγχρονη τέχνη

Μετὰ ἀπὸ την ἀνάπτυξη των θεμάτων που σχετίζονται με τη μελέτη της τέχνης κάθε ομάδας χωριστὰ θα περάσει στη σημασία της λαϊκῆς τέχνης και τη σχέση της με την τέχνη:

Η σημασία της λαϊκῆς τέχνης για την ιστορία του πολιτισμοῦ της φυλῆς και της ἀνθρωπότητος καταφαίνεται καθαρά ὅταν κανεὶς ἐξετάσει τη σχέση της με την κυρίως τέχνη. Η κυρίως τέχνη διακρίνεται ἀπὸ τη λαϊκὴ, προπάντων γιατί εἶναι δημιουργία ἐνσυνειδήτη της προσωπικότητος. Ἀλλὰ η προσωπικότης δεν εἶναι κάτι που μπορεῖ να ἐξηγηθεῖ μονάχο του, γιατί δεν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθεῖ ὅτι μεγάλη σημασία ἔχει για τη γένεσή της το περιβάλλον. Ἐνα κομμάτι ἀπὸ το περιβάλλον αὐτὸ εἶναι και η λαϊκὴ τέχνη, που ὄχι μόνον μπορεῖ να ἐπηρεάσει αἰσθητικὰ, ἀλλὰ και προσφέρει παρόρμηση και πολλὰ ἀπὸ τα στοιχεῖα ἐκεῖνα, που η προσωπικότης χρησιμοποιεῖ ἔστω και μεταβλημένα για τη δημιουργία της.

Για τις ἀπόψεις αὐτῆς εἶχε δεχθεῖ κριτικὴ και προσπάθει ἐδῶ να ἀναλύσει και να ἐπεξηγήσει τις ἀπαντήσεις της σε ὅσους της ἀντιτάσσουν ὅτι η τέχνη εἶναι ἀνεξάρτητη. Χρησιμοποιεῖ το παράδειγμα του Ομήρου που

δημιούργησε τα ἀθάνατά του ἔπη χρησιμοποιώντας τα λαϊκὰ τραγούδια, που ὑμνοῦσαν τις πράξεις των Θεῶν και των ἀνθρώπων, ἔτσι και ο μέγας ζωγράφος και γλύπτης ἔχει πάντως να ωφεληθεῖ πολλὰ, αν γνωρίζει τις μορφῆς της λαϊκῆς τέχνης[...] Και ὅπως το μεγάλο ποίημα μπορεῖ να πει κανεὶς πως εἶναι μια νέα σύνθεση ἀπὸ στοιχεῖα ποιητικὰ, που ἐξῆσαν στο στόμα του λαοῦ, σύνθεση που φέρνει τη σφραγίδα της προσωπικότητος, ἔτσι και η πραγματικὰ αἰώνια τέχνη χρησιμοποιεῖ τα στοιχεῖα της λαϊκῆς για να δημιουργήσει τις συνθέσεις της, που ἐμψυχώνει με την πνοή της μεγάλης προσωπικότητος.

Για να καταλήξει σε μια φράση που πρέπει πάντα να ἔχουμε κατὰ νου:

Γιατί στον κόσμο δεν μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ τίποτε ὅταν δεν ἔχει χωμένες τις ρίζες του στο παρελθόν.

Η ἀνάγκη για τη μελέτη της λαϊκῆς τέχνης

Απὸ ἐδῶ θα κρατηθεῖ το ἔθνος, ἀπὸ τη μελέτη της λαογραφίας και της λαϊκῆς τέχνης:

Η μελέτη λοιπὸν της λαϊκῆς τέχνης δεν ἐξυπηρετεῖ μονάχα

Φωτογραφία (1965) από το σπίτι της Αγγελικής Χατζημιχάλη στην Πλάκα. Είναι το «βυζαντινό σαλόνι» στον α' όροφο. Τα έπιπλα είναι επενδεδυμένα με δέρμα που το δούλεψε η ίδια σε σχέδια βυζαντινά.

σκοπόν επιστημονικών και καλλιτεχνικών, αλλά και εθνικών. Έργον της δεν είναι μονάχα να μαζέψει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνώρισμα του λαού, που σωθήκανε από το ρεύμα του νεώτερου πολιτισμού, και να τα διαφυλάξει στα διβλία και στ' αρχεία. Γιατί η λαϊκή ψυχή με τις ίδιες δημιουργικές δυνάμεις που δημιουργήσε τόσες μορφές εξακολουθεί ακόμη με διαφορετικές συνθήκες να παράγει καινούριες, που κι αυτές συντελούν στη γνώση του λαϊκού δίου. Έτσι η έρευνα της λαϊκής τέχνης έχει και το σκοπό να συνδέσει τον άνθρωπο με τη γη και το λαό της χώρας που κατοικεί, και μαζί με αυτά να βρει το δρόμο, που οδηγεί στα βασικά προβλήματα της φύσης του λαού και της ψυχής του. Και έτσι η λαϊκή τέχνη παίρνει και εξαιρετική παιδαγωγική σημασία.

Δεν θα σταθώ περισσότερο στις επεξηγήσεις που κάνει η Α.Χ. για τη συμβολή της σπουδής της λαϊκής τέχνης στη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία. Θα αποσπάσω μόνο μια φράση που αποτελεί και το μήνυμα της παραγράφου αυτής, ως προς την παιδαγωγική αξία αλλά και την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής δημιουργίας και αισθητικής των νέων καλλιτεχνών:

Προπάντων πρέπει να νιώσει το πνεύμα του συνδέσμου της ύλης με τη μορφοποίηση και το πνεύμα της σχηματοποίησης, που θα βοηθήσουν πολύ για να δημιουργηθούν νέες φόρμες και να δοθεί καινούρια έκφραση σχηματοποίησης στην Τέχνη. Γι' αυτό δεν πρέπει ν' απασχολεί μόνο τους λίγους ερευνητές, αλλά πρέπει να ενδιαφέρει και το λαό μας ολόκληρο, που είναι ώρα ν' αρχίσει να νιώθει και να εχτιμά τα σχήματα και τις μορφές, οι οποίες εκφράζουν τη συνολική ψυχή. Ο καθένας μας δηλαδή πρέπει να αποκτήσει την αίσθηση και την επίγνωση πως η καλλιτεχνική συμβολική δύναμη της λαϊκής τέχνης είναι κληρονομιά ζωντανή, χρήσιμη για το παρόν, και όχι ν'

αγκαλιάσει τη λαϊκή τέχνη και να ενδιαφέρεται γι' αυτή μόνο σαν διακοσμητικός ερασιτέχνης του παράξενου.

Και αφού εξετάσει τις ωφέλειες από την επιστημονική μελέτη, την ανάλυση και τη γνώση της λαϊκής τέχνης θα περάσει στην «κίνηση για τη λαϊκή τέχνη» που έχει από πολλά χρόνια πριν δημιουργηθεί στην Ευρώπη από ρομαντισμό και νοσταλγία με κάποιες εκφράσεις εθνικισμού. Με τις διαθέσεις αυτές διαφωνεί, ενώ αναζητεί την ενσυνείδητη στροφή και προσοχή:

στα καλλιτεχνικά προβλήματα του τόπου, στη φύση και στην εσωτερική σημασία της λαϊκής τέχνης.

Λειτουργήσε και στην Ελλάδα η κίνηση αυτή:

Η έρευνα λοιπόν της λαϊκής ψυχής και τέχνης, που την προκάλεσε η επιστημονική ανάγκη, δημιούργησε από την άλλη μεριά και μια σύγχρονη κίνηση, που νοσταλγεί τον απλό ρυθμό της ζωής και γυρνάει στα έργα της τέχνης μια καινούρια απλότητα τόσο στο ρυθμό όσο και στο σχήμα. Και η κίνηση αυτή δεν είναι μόνον εντελώς συγχρονισμένη με τη ριζοσπαστική καλλιτεχνική έννοια, που σχετίζεται με τα παραδείγματα της πρωτόγονης τέχνης, αλλά είναι και κίνηση που γεφυρώνει, σα να πούμε, τις κοινωνικές τάξεις με την ιδέα της λαϊκής ψυχής και μια διαμαρτυρία κατά της νοσησαρχίας, του κοσμοπολιτισμού και της βιομηχανοποίησης του κόσμου.

Ό,τι δημιούργησε η νέα αυτή κίνηση για την Ελλάδα πρέπει να στηριχθεί και να συνεχίσει για να μπορέσουν οι νέες μελέτες να καταλήξουν σε συνθετικές ευρύτερες εργασίες που θα αποτελέσουν τη βάση για την αισθητική μόρφωση και τη φιλοκαλία του τόπου μας.

Η κίνηση αυτή δημιούργησε από τη μια μεριά την αντίληψη

Αγγελική Χατζημιχάλη

που θέλει ν' απομακρύνει από την κάθε άψυχη –χαρακτηριστική των κουρασμένων– απομίμηση ξένων ρυθμών, κι από την άλλη να δυναμώσει και ν' ανανεώσει τη λαϊκή ψυχή έτσι, που στο μέλλον η καλλιτεχνία να στηριχτεί σε γόνιμη δημιουργική βάση. Επίσης ανακαλύπτει μέσα στους ανθρώπους του λαού και του χωριού εκείνο το κάτι που είναι ο εθνικός χαρακτήρας, που η γνωριμία του θα χρησιμεύσει να δώσει στον καλλιτέχνη νέες δημιουργικές δυνάμεις, όπως στον Ανταίο, το γνιο του Ποσειδώνα, του ανανέωνε τη δύναμη ο κόρφος της μητέρας του Γης σαν την άγγιζε. Τέλος η κίνηση αυτή ζητεί την έξυπνη χρησιμοποίηση του υλικού που άσκοπα χάνεται, ζητεί το καθαρό σχήμα που κι αυτό διαφθάρηκε, τη σταθερή αίσθηση που έλειψε πια από τους κατοίκους των πόλεων, την απλή και οικονομική πορεία της εργασίας που υπήρχε άλλοτε.

Αλήθεια, πόσα χρόνια πέρασαν ως τη συγγραφή από τον Άγγλο E.F. Schumacher του διβλίου του «Το μικρό είναι όμορφο» (1973); Σαράντα δύο χρόνια!

Η Α.Χ. όμως από το 1931 συνεχίζει να προτρέπει και να δείχνει το δρόμο:

Για τούτο μια μελέτη, που θα γίνει σήμερα, για την ελληνική λαϊκή τέχνη, που δε θέλει να μας απομακρύνει από το παρόν και τα προβλήματά του, ούτε και ν' απομακρυνθεί από τον ίδιο δρόμο της επιστήμης, είναι υποχρεωμένη να εξετάσει το καθετί που θα χρησιμεύσει για την τελειότερη κατανόηση της μορφής των έργων της λαϊκής τέχνης και προπάντων να περισυλλέξει όσο μπορεί περισσότερα στοιχεία για μελλοντικές συνθετικές ευρύτερες εργασίες[...] Όσο και αν είναι, όμως, απαραίτητη για την επιστημονική έρευνα η έλλειψη κάθε πεποίθησης από πριν, ώστε να εξασφαλίζεται η αντικειμενική συναγωγή των συμπερασμάτων, νομίζω πως όσοι θα βαλθούν να μελετήσουν τη λαϊκή τέχνη μας πρέπει νάχουν και την πεποίθηση πως από τη μελέτη της θ' αρχίσει μια εξέλιξη, που κάθε μέρα θ' αναδειχθεί την τέχνη του λαού μας πολύτιμη συνεργάτρια για την αισθητική μόρφωσή του.

Και αντλεί και από άλλες περιοχές διδάγματα για να μας οδηγήσει στη γνώση του εαυτού μας:

Το πνεύμα του δημοτικισμού, που τα τελευταία σαράντα χρόνια ξαπλώθηκε στον τόπο μας, δίδαξε πως πρέπει να

μάθουμε να εκτιμούμε το πραγματικό «είναι» μας. Και μας έδειξε πως είναι ανάγκη να το γνωρίσουμε όσο μπορεί πιο βαθιά αυτό το «είναι» μας, γιατί μόνον απάνω σε αυτό θα θεμελιωθεί η πρόοδος του λαού μας. Και τέλος αποτέλεσε μian αντίδραση ευεργετική και μας άλλαξε σε ένα βαθμό τον τρόπο που σκεπτόμαστε, τον καιρό ακριβώς που η νεοελληνική σκέψη είχε πια κατηφορίσει στον ψευτοκλασικισμό και τον άρρωστο ρομαντισμό, μian αντίδραση που μας άνοιξε την όρεξη να αισθανόμαστε βαθύτερα και ειλικρινέστερα. Από μian άλλη μεριά με τις περίφημες εργασίες του πολυμαθέστατου καθηγητή Ν. Πολίτη για τις συνήθειες του λαού μας, τις παραδόσεις του, τα παραμύθια του, τα τραγούδια του, άρχισε στον τόπο μας μια γόνιμη επιστημονική λαογραφική κίνηση, που γενικά ωφέλησε την πνευματική ζωή μας, αλλά προπάντων μας έμπνευσε τον ενθουσιασμό για τις εθνικές αυτές αξίες, που αιώνες ζουν ανέγγιχτες από το χρόνο.

Παλιά και σύγχρονη οικονομική δραστηριότητα και τέχνη

Τις ανέγγιχτες αυτές αξίες πρέπει να στηρίζει ο ελληνισμός για να μη χάσει τον αληθινό εαυτό του και τον πολιτισμό του.

Ο λαϊκός ρυθμός είναι εκατό χρόνια τώρα που άρχισε μέρα με τη μέρα να σβύνεται όσο οι παλιές μορφές της οικονομικής ζωής αλλάζουν και όσο τα βιομηχανικά προϊόντα διαδίδονται περισσότερο στη χώρα. Μα θα ήταν επιπόλαιο κάπως η σκέψη πως υποχώρησε η λαϊκή τέχνη μόνο γιατί μεταβάλλονται οι όροι της οικονομικής ζωής του τόπου και γιατί δρέθηκε μπροστά στη φτήνια των βιομηχανικών κατασκευασμάτων. Παραμελήθηκε η λαϊκή τέχνη παντού από μian αιτία βαθύτερη. Και αυτή είναι η αποδοχή κι από το λαό μας του ευρωπαϊκού πολιτισμού στο σύνολό του. Η παραμέληση δηλαδή οφείλεται σε μια γενική μεταβολή του πνεύματος με την τάση να περιφρονεί κάθε ντόπιο δικό μας. Γιατί δεν έχουμε καταλάβει πως εύκολα μπορεί κανένας να χάσει τον πολιτισμό του, που διαμορφώθηκε και διατηρήθηκε στον τόπο του αιώνες, αλλά δεν μπορεί να μεταφυτέψει, χωρίς να έχει προετοιμάσει το έδαφος, ξένον πολιτισμόν[...]. Δεν καταλαβαίνουμε τέλος πως δεν είναι πολιτισμένος ο λαός, που συντρίβει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δικού του πολιτισμού, μα ο λαός που αναπτύσει το δικό του πολιτισμό.

Γι' αυτό θέλει να πιστεύει πως ο πολιτισμός του λαού μας δεν θα χαθεί, και εξηγεί:

Μολαταύτα γεγονός είναι, πως ακόμα ίσαμε σήμερα για το λαό μας η λαϊκή τέχνη είναι κάτι χρήσιμο και χρησιμοποιούμενο, κάτι που διατηρείται και που έχει αξία. Γιατί η ψυχοπνευματική μας βάση, η πίστη και οι συνήθειες διατηρούνται ανόθευτες στα περισσότερα χωριά. Μόνον όταν αυτές αρχίσουν να υποχωρούν σε καινά δαιμόνια, η πάλη της ομαδικής συντηρητικής ψυχής των χωρικών μας με τα στοιχεία που φέρουν κυρίως την αλλαγή, –μεταβολή όρων οικονομικών της ζωής και εισβολή νέων θεωριών για τη ζωή– θ' αρχίσει να χαλαρώνεται συντομότερα ή γρηγορότερα[...] Ένας, όμως, κίνδυνος ολοκληρωτικού εξαφανισμού δεν υπάρχει βέβαια, αφού η λαϊκή τέχνη είναι προϊόν της ψυχής του λαού, εκτός αν παραδεχτούμε πως η ξένη επίδραση μπορεί να αλλάξει ολωσδιόλου το χαρακτήρα της. Το μόνο, που θα μπορούσε να δεχτεί κανείς, είναι πως η ξενική επίδραση μαζί με τη διαρκή μεταβολή των συνθηκών της ζωής θα οδηγήσουν σε μian νέα μορφή της λαϊκής τέχνης. Είναι όμως, αναντίρρητο ότι, όπως συμβαίνει με όλες τις δημιουργίες, κάθε νέα μορφή θα έχει σχέση οπωσδήποτε με το παρελθόν, το οποίον είναι ένας από τους ισχυρότερους παράγοντες της εξέλιξης.

Και δεν θέλει να συμβαδίσει με όσους φοβούνται την εξαφάνιση της λαϊκής τέχνης. Πιστεύει πως η έρευνα όλων των πλευρών του λαϊκού βίου θα μας βοηθήσει να βρούμε το δρόμο μας και έτσι

στηριγμένοι στις πραγματικές δυνάμεις του έθνους, να καλλιεργήσουμε συνειδητά και ολοκληρωτικά τόσο την ατομική όσο και τη συνολική ψυχή του λαού μας και να δημιουργήσουμε τη μορφή του δικού μας νεώτερου πολιτισμού, θεμελιωμένου

επάνω στην ψυχική ενότητα, που μας χαρίζει η ιστορική
εμβάθυνση και η γνωριμία με τον εαυτό μας.

Γρίτο σταθμό στην εξέλιξη της σκέψης της που τη διακίνουν μια
ζωή η καθαρότητα και η πίστη στην αναγκαιότητα της γνώσης της
λαϊκής τέχνης, χωρίς να αγνοεί τα τεράστια προβλήματα που
κοναφύονται συνεχώς, είναι η έρευνα με θέμα τους «Σαρακατσά-
νους», τη φυλή που παρέμεινε ανόθευτη σε όλες σχεδόν τις
εμφάνσεις του βίου της από «το κατώφλι του ιστορικού βίου» ως
τις μέρες μας.

Δεν είναι τυχαία και εδώ η επιλογή της Βασιζεται στη δεβαιό-
τητα ότι ομάδες που έμειναν καθαρές στο μεγαλύτερο ποσοστό
είναι αυτές που μας οδηγούν στην ανακάλυψη των καταβολών
του πολιτισμού μας.

Η μελέτη για τους Σαρακατσάνους

Όσο λεπτομερέστερα μελετάμε τη λαϊκή τέχνη, τη λαϊκή
λατρεία και γενικά το βίο του λαού, τόσο κατανοούμε βαθύτε-
ρα τη μεγάλη αξία του λαογραφικού υλικού και την ανάγκη
της επιστημονικής σπουδής του. Προβλήματα προκύπτουν
ολοένα και νέα, που η μελέτη τους υπόσχεται πλούσια διδάγ-
ματα και συμπεράσματα.

Η πυκνοδιατυπωμένη εισαγωγή στο Α' τεύχος του πρώτου τόμου
1957 που είναι ο μόνος που ως σήμερα έχει δημοσιευθεί, οδηγεί
τον αναγνώστη στους λόγους που γέννησαν την ανάγκη για τη
πιστηματική μελέτη του καθόλου βίου των Σαρακατσάνων, για
να πει ακόμη μια φορά στους νεότερους μελετητές:

Η εργασία λοιπόν αυτή για τους Σαρακατσάνους, με τις
όποιες ελλείψεις της, ας θεωρηθεί ως αφετηρία για μελέτες
που θ' ακολουθήσουν. Και ας ελπίσουμε ότι μελλοντικοί ερευ-
νητές θα τη συμπληρώσουν και θα την επεκτείνουν.

Δυστυχώς ακόμη περιμένουμε τη δυνατότητα δημοσίευσης των
όλων τόμων που ακολουθούν. Το υπουργείο Πολιτισμού έχει
αναλάβει να βοηθήσει και ελπίζουμε αυτή η υπόσχεση να εξακο-
λουθηθεί να ισχύει ως την αποπεράτωση της δημοσίευσης γιατί,
όπως εξηγεί η ίδια η Α.Χ.

Η ιδιότυπη ζωή και οι εκδηλώσεις των Σαρακατσάνων —ένα
κομμάτι της απέραντης εθνικής μας κληρονομιάς, μια συνέ-
χεια της ελληνικής Ευλής— όσο πάνε και υποκύπτουν στη
φθορά. Ωστόσο μας γυρίζουν πίσω στα δάθη του χρόνου,
περνάνε μέσα από τις πιο θαυμάσιες ιστορικές μεταβολές και
συναδελφώνοντας την ειδωλολατρική με τη χριστιανική αντί-
ληψη αποδειχνουν την αφάνταστη αντοχή του ανθρώπου, τις
θαυμάσιες ρίζες της λαϊκής ψυχής. Φάση αιώνια της ζωής και της
ιστορίας μας ο βίος και οι εκδηλώσεις των Σαρακατσάνων,
χρέος είναι να γίνουν δίδαγμα συνειδητό, για να ερευνηθεί και
να μελετηθεί σοβαρά ο ατέλειωτος πλούτος, σε αμέτρητες
ποικιλίες μορφών και στοιχείων, που κρύβει μέσα της η κάθε
σπιθαμή της Ελληνικής γης.

Τα μηνύματα που βγαίνουν από τους τρεις αυτούς προλό-
γους είναι καθαρά προς όλες τις κατευθύνσεις: χωρικούς
και αστούς, δασκάλους και επιστήμονες, φορείς και κρά-
τος. Μένει να δούμε ποιά από αυτά και σε ποιο βαθμό 28
χρόνια μετά το θάνατό της πραγματοποιήθηκαν. Πόσοι
από εμάς πιστέψαμε στις αλήθειες που η πρωτοπόρος Αγγελική
Κατζημιχάλη μας άνοιξε το δρόμο. Νομίζω οι ελάχιστες καθαρές
φωνές που υπάρχουν χάνονται στη βουή του κακώς νοούμενου
folklore και οι τεράστιες προσπάθειες οργανισμών και ανθρώπων
δεν άρκεσαν για να συγκρατήσουν ό,τι με την πρώτη της μελέτη η
Α.Χ. θέλησε να ριζώσει στην ψυχή μας.

Δυστυχώς, όπως και στην εποχή της, ο αριθμός των επιστημό-
νων, συγκρινόμενος με τις ανάγκες, παρέμεινε μικρός. Και όπως
και τότε έτσι και σήμερα εξακολουθεί να είναι θεμελιώδης η
ανάγκη να γνωρίσουμε τη λαϊκή μας τέχνη και να ξαναζωντανέ-
ψουμε τις μορφές του δικού μας πολιτισμού βασισμένοι στις ρίζες
μας, όπου βρίσκεται πάντα κρυμμένος ο αληθινός εαυτός μας.

ΓΙΑ ΚΑΛΛΙΤΕΡΕΣ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΠΑΡΤΕ ΜΑΖΙ ΣΑΣ ΤΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΦΕΛΗΣ

1. Γ. Φ. ΠΙΕΡΙΔΗΣ: Ο καλός πολίτης και οι άλλοι
(Διηγήματα)

2. ΑΡΧΑΙΟΙ ΛΥΡΙΚΟΙ — 1. ΙΑΜΒΟΓΡΑΦΟΙ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ:
ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ

3. ΚΑΡΟΛΙΝ ΤΙΝΕ: Το κτίριο (Μυθιστόρημα)

4. ΡΑΝΤΓΙΑΡΝ ΚΙΠΛΙΝΓΚ: Το βιβλίο της ζούγκλας
(Μυθιστόρημα για παιδιά)

5. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: Κόρη ευπειθής
και άλλα διηγήματα

6. ΗΛΙΑΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Η φουστανέλα
(Λαογραφική μελέτη)

7. ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ: Γιατί σκεφτόμαστε; Τι να
πράξουμε; (Φιλοσοφικά δοκίμια)

8. ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ: Σάτιρες (Ποιήματα)

9. ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ: Ποιήματα 1950-1990

10. ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΙΜΠΑΣ: Το Θείο Τραγί
(Μυθιστόρημα)

11. ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ: «Ανθρώπους και
κτήνη...» (Μελετήματα για τον Παπαδιαμάντη)

12. ΠΟΙΗΣΗ: (Τεύχος 1ο). Εξαμηνιαίο περιοδικό για
την Ποιητική Τέχνη

13. ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΠΑΣ: Κείμενα για την Τέχνη
(Κείμενα των Ροντέν, Χ. Μούρ, Μπωντλαίρ, Μπαλζάκ,
Λωτρεαμόν, Μωπασάν, Νίτσε κ.ά. για την Τέχνη)

14. WALLACE STEVENS: ΑΔΑΓΙΑ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ

15. ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ: Ρώσικες επιδράσεις
στην ελληνική πολυφωνική εκκλησιαστική μουσική
(Μουσική)

16. ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΩΣΤΑΒΑΡΑΣ: Στο Βάθος του
Χρώματος (Ποίηση)

17. ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΒΑΚΗΣ: Σημειώσεις στη
Συνολοθεωρία (Μαθηματικά)

...Και για πολλές ποιοτικές εκδόσεις
αναζητάτε τη ΝΕΦΕΛΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

Ασκληπιοῦ 6, Αθήνα 106 80, Τηλ. 3607744

Δυναμική εκπρόσωπος της αστικής φροντίδας για τη λαογραφία μας

του καθηγητή Δημ. Σ. Λουκάτου

Ο ομότιμος καθηγητής και εκδότης της «Λαογραφίας», κ. Δημήτρης Λουκάτος, γράφει για τη συμβολή της Αγγελικής Χατζημιχάλη στην ελληνική λαογραφική επιστήμη. Περισσότερα βιο-εργογραφικά της Χατζημιχάλη έχει γράψει ο ίδιος ως νεκρολογία του θανάτου της (4 Μαρτίου 1965) στο περιοδικό «Νέα Εστία» (τεύχος 905 της 15.3.65, σ.355-7).

Εισιτήριο για τις Δελφικές Εορτές του 1927, σχεδιασμένο από την Α.Χ. Στις Εορτές αυτές, που οργάνωσαν οι Ἀγγελοῦς και Εὐὰ Σικελιανού, η Αγγελική Χατζημιχάλη είχε επιμεληθεί την ἐκθεση λαϊκῆς χειροτεχνίας.

Αν θα σχεδιάζαμε έναν ἀτλαντὰ χάρτη των ελληνικῶν τόπων, που ἐγνώρισε και ἐμελέτησε λαογραφικὰ ἡ Μεγάλῃ αὐτῇ Κυρίᾳ της Λαϊκῆς μας Τέχνης, θα ἐσημειώναμε πυνκνὲς τις κουνίδες των ἐρευνῶν της, ὄχι μόνο ἀπὸ την ἐλεύθερη Ελλάδα, ἀλλὰ κι ἀπὸ την «προσφυγικὴν», των ἀλύτρωτων περιοχῶν. Θ' ἀρχίζαμε ἀπὸ την προγονικὴ της Ζάκυνθο (οικογένεια Κολυβά), που πάντα την σκεφτόταν με ἀγάπη, θα περνούσαμε στην ἐπίσης ἀγαπημένη της περιοχὴ της Ηπείρου (Συντεχνίες) φτάνοντας ὡς τα βουνὰ των Σαρακατσάνων που τα ἐγνώρισε ἀφοῦ τα περπάτησε πεζὴ ἢ με ζῶο, ὕστερα στη Μακεδονίᾳ της Καστοριάς (γουνναράδες) και του Ρουμλουκιοῦ (φορεσιές), θα κατεβαίναμε στο Τρίκερι της Θεσσαλίας, στην Εὐβοία, την Ἀττικὴν (Βίλια) και στην Πελοπόννησο (Τσακωνιά) και τέλος θα μπαίναμε ευφρόσυνα στο Αἰγαίον, ὅπου ἐμελέτησε Σκύρο, Σάμο, Ικαρία, Ἀμοργό, Σίφονο... Το 1930, ἡ Αγγελικὴ Χατζημιχάλη ἦταν ἤδη ὠριμὴ, ὥστε στις Β' Δελφικὲς Γιορτὲς (της Εὐὰς Σικελιανού) ν' ἀναλάβει και νὰ ὁργανώσῃ την Ἐκθεση Λαϊκῆς Τέχνης, ἀπ' ὅλην τὴ Ρούμελη...

Ἡ τραγικὴ προσφυγιά των Μικρασιατῶν, των Ποντιῶν και των Θρακικῶν πληθυσμῶν στην Ελλάδα (ἀπὸ το 1922 και ἐπειτα) την εἶχε κάμει νὰ γνωρίσει κι ἓναν ἀγνωστο πλούτον λαϊκῆς τέχνης του «ελληνισμοῦ» (πιο βυζαντινοῦ στα σημάδια του), που κι αὐτὸν τον νοικοκύρεψε, ἰδρύοντας και ἐνθαρρύνοντας ἐιδικὰ ἐργαστήρια στέγασης και προβολῆς. Ἀν προσθέσουμε και τὸ «Ελληνικὸ Σπίτι» (Οικοκυρικὴ Επαγγελματικὴ Σχολή) που ἰδρύσε, γιὰ μαθήτριες ἀπ' ὅλην τὴν Ελλάδα, καταλαβαίνουμε πόση πανελλήνια ἐμπειρία «χειροτεχνικῆς» λαογραφίας, ἀπέκτησε ἡ Αγγελικὴ Χατζημιχάλη ὥστε, ἐκτὸς ἀπὸ τις πολλὰς τοπικὰς ἐργασίες της, νὰ μας δώσει και γενικὰς.

Σημειώνουμε τὰ βιβλία της: «Υποδείγματα ἐλληνικῆς διακοσμητικῆς» (1929) *L' art populaire grec* (Athenes, 1937) - μετὰφραση μεγάλου ἀρθροῦ της στον 10ο τόμον (Ελλάς)

της Εγκυκλοπαίδειας του «Πυρσοῦ», και: *Ελληνικαὶ ἐθνικαὶ ἐνδυμασίαι* [κείμενα στο σχετικὸ λεύκωμα του Μουσείου Μπενάκη] 1948. Σ' αὐτὰ προσθέτουμε και τὸν πλούσιον τόμον Α' (I-II) του ἔργου της «Σαρακατσάνοι», που ἐκυκλοφόρησε το 1957.

Θὰ πρέπει ὁμως νὰ σκεφτόμαστε ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ἐργασίες (τοπικὰς και γενικὰς) της Α.Χ. χρειάστηκαν, γιὰ τὴν συγκέντρωσιν του υλικοῦ των (μάλιστα στη χρονικὴ περίοδον ἀπὸ 1920 ὡς το 1957, των πιο μίξερων και ἀνώμαλων χρόνων του αἰῶνα), ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προσωπικὰ ἐξόδα και τὴν ἀπάρνησιν ἀστικῶν ἀνέσεων (ὑπνουν προπάντων), και ἀρκετὸ κοινωνικὸ θάρρος, που, γιὰ μιὰ ἐρευνήτρια γυναίκα, γίνονται και ηρωικά. Ἡ Α.Χ. εἶχε τὴ δύναμιν νὰ τ' ἀντιμετωπίζει και εἶχε ἰδιαίτερα τὴν ἀρχοντικὴν ἀπλότηταν νὰ γεφυρώνει τὴν ἀπόστασιν του Ἀθηναίου ἀστοῦ ἀπὸ τὸν ἀβγαλτὸ χωρικὸν και τὴν Ἀθηναίαν κυρίαν ἀπὸ τὸ φτωχὸ νοικοκυριὸν της γυναίκας του. Εἶχε τις ἀρετὰς που χρειάζονται πάντα στους πρώτους «λαογραφούντας» και που αὐτὲς ἐξομάλυναν τις ἐπαφὰς ἀστῶν και ἀγροτῶν.

Τὸ ξέρουμε, ὅτι ὁ λεγόμενος «λαὸς» (με τὴν ἀνώνυμην ἐννοίαν, που του δίνουν οἱ «ἐπώνυμοι» ἀστοί) ἐπιδιώκει πάντα «νὰ φύγει ἀπὸ τὴν τάξιν του» και νὰ γίνῃ ἀστὸς (με τὴν μόρφωσιν ἢ με τὸ χρήμα). Τὴν παλιότερη «λαϊκὴν» του ζωὴν μπορεῖ νὰ τὴν «χαίροταν» με δικὰς του ψυχαγωγίας, ποτὲ ὁμως δὲν τὴν θεωροῦσε ζηλευτὴν, οὔτε δέδαια «πολιτισμένην» (τον «λαϊκὸν πολιτισμόν» του τον διδάξαμε και τον ἐπαναλαμβάνουμε εμεῖς). Γι' αὐτὸ και ξαφνιαζόταν παλιότερα ὁ λαὸς, ἢ και στεκόταν καχύποπτος, ὅταν οἱ λαογραφούντες ἀστοί (που καλῶς τον ἐτόνωναν) ἐπαινοῦσαν τὰ πενιχρὰ ἔθιμα της ζωῆς του ἢ τὰ τραγούδια και τὰ παραμύθια του, που αὐτὸς τα εἶχε μάθει χωρὶς σχολικὰ γράμματα και που τὰ δύσχερστα σκεῦη του νοικοκυριοῦ του δὲν ἐβλεπε τὴν ὥραν νὰ τ' ἀλλάξῃ με «αθηναϊκά». Τὸ ἴδιον ξαφνιαζόνταν κι οἱ καταπονημένες υφάντρες του ἀργαλειοῦ κι οἱ κεντήστρες ἢ πλέκτριες, που τὴν καθημερινήν

ική βιοτεχνία τους οι άλλοι την έλεγαν νη», σαν να ήταν «αρχοντοπούλες» που ράφιζαν. (Επτάνησος).

μερα πια οι αποστάσεις κι οι επιφυλά-
αντές από τους αγρότες, αλλά και οι
τότητες προσπέλασης και ανέσεων των
ράφων, έχουν αλλάξει. Με το μαγνητό-
τους, οι σύγχρονοι ερευνητές μπορούν
αλέσουν και στα ξενοδοχεία τους τους
οφορητές.

Ίναι αλήθεια ότι η λαογραφία στην
Ελλάδα, εκτός από τις πρώτες εθνο-
λογικές περιέργειες των ξένων ταξι-
διωτών (Κ. Σιμόπουλος), άρχισε ν'
αναπτύσσεται από τους λόγιους
ηνες, και για εθνικιστικούς λόγους, σε
πάδια. Το πρώτο ήταν αυτό που ετοι-
το ξύπνημα του ελληνικού λαού για την
άσταση του 1821 και που «εφώτιζε» την
νική συνέχεια του υπόδουλου έθνους
ίτερα από λόγιους της ξενιτιάς) και το
ερο (που έφτασε σε αρχαιοπληκτες
βολές) ήταν μετά την απελευθέρωση,
το 1830 και έπειτα, που οι εσωτερικοί
ι ζητούσαν ν' αμυνθούν από τις γνω-
απόψεις του Φαλλμεράγερ (βλ. στο δι-
μου *Εισαγωγή στην ελληνική λαογρα-*
[1977] στις σ. 48, 49 και 51).

ρος το τέλος όμως του 19ου αιώνα η
ραφική αναζήτηση στην Ελλάδα άρχισε
σκέιται από τους λόγιους και, κατά τό-
χωρίς εθνικιστικούς υπολογισμούς,
για τις παραδοσιακές διαπιστώσεις
Άριστο παράδειγμα το τρίτομο έργο
Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, *Ιστορία των*
ναίων επί Τουρκοκρατίας (Αθήναι
-96), που θεωρεί και τη λαογραφία ένα
ς, *εθνογραφικά, ιστορικό.*

χε επιστρέψει, το 1880, ο Νικόλαος Γ.
της από τη Γερμανία, ύστερα από τεσ-
ον ετών σπουδές, κι έφερε την ατμό-
ρα μιας αντικειμενικής μελέτης των πα-
σεων κάθε λαού, χωρίς σκοπιμότητες ή
υλάξεις. Κι όταν πήρε αρμοδιότητες στο
υργείο Παιδείας, σκέφθηκε κυρίως τους
ιδευντικούς (με τις εγκυκλίους του), ότι
ίθα «λαογραφούσαν» αποτελεσματικό-
τόσο για τη γεωγραφική ευχέρεια των
ών τους, όσο και για την ταξική τους
λευση (από λαού προς λαόν) και θα
ύσαν, έτσι, επί τόπου την πολυμερή
να που απαιτούσε η νεοσυγκροτημένη
γραφία», (νέος όρος, του 1884). Από
οι εκπαιδευτικοί έγιναν, παντού στον
νισμό, οι άμεσοι και φυσιολογικοί πα-
ρητές των νέων πηγών γνώσεων, από τις
ιφες παραδόσεις του έθνους, και μόνοι
ι μπορούσαν και «διωματικά» να τις
γράφουν.

ι η δικαιολογημένη αυτή εμπιστοσύνη
επιστημονικής λαογραφίας προς τους
ιάλους (και των δύο φύλλων), στερεω-
από την Ελληνική Λαογραφική Εται-
(1909) και ανανεωμένη, με τα λεπτομε-
Ζητήματα» [ερωτηματολόγια] του Γεωρ-

Η Αγγελική Χατζημιχάλη σε ηλικία 20 χρόνων.

γίου Μέγα (Ακαδημία Αθηνών, 1939-1949)
συνεχίζεται, με αγαθά αποτελέσματα, αφού
άλλωστε τώρα μεθοδεύεται και πανεπιστη-
μακώς (Τμήματα Δημοδιδασκάλων και Νη-
πιαγωγών).

Δύο κλάδοι της Λαογραφίας παρέμειναν
στα χέρια ιδιωτών (επιστημόνων ή ερασιτε-
χνών): η λαϊκή μουσική και η λαϊκή τέχνη
(θα έλεγα και η λαϊκή αρχιτεκτονική, αλλά
τη μελετούσε και το Πολυτεχνείο). Και τη
μεν μουσική την φρόντισαν επαγγελματίες
και λαϊκοί «μύστες» της (δεν θα μας απασχο-
λήσει εδώ το θέμα), τη δε τέχνη, που χρεια-
ζόταν και γνώση και χρόνο και μέσα περι-
γραφής, την ανέλαβαν «ερασι-τέχνες»
(esthètes), άνδρες για την αρχιτεκτονική,
γλυπτική κ.λπ., αλλά κυρίες πιο πολύ για
την οικιακή χειροτεχνία, που είχαν ψυχολο-

γική πρόσβαση στα λαϊκά νοικοκυριά και
μαζί οικονομική ευχέρεια συλλογής. Έτσι,
έχουμε τα πρωτοπόρα ονόματα κυριών: της
Καλλιρρόης Παρρέν, που ίδρυσε το Λύκειο
των Ελληνίδων (1921) με ιδιαίτερη φροντίδα
για τις παραδοσιακές (ωραίες πράγματι και
πολυκέντητες) γυναικείες φορεσιές, την Εύα
Σικελιανού που δεν στάθηκε μόνο στις θεα-
τρικές παραστάσεις των Δελφικών Εορτών
(1927 και 1930), αλλά και οργάνωσε τις εκθέ-
σεις λαϊκής τέχνης (με τη βοήθεια της Χατζη-
μιχάλη) κ.ά.

Στις Ελληνίδες κυρίες (γνωστές και άγνω-
στες) θα πρέπει επίσης ν' απονείμουμε τον
κοινωνικότατο έπαινο, που αγκάλιασαν, με-
τά το 1922, τον προσφυγικό κόσμο, από τη
Μικρασία, τον Πόντο και τη Θράκη, όχι
μόνο ανθρώπινα και συναισθηματικά (με το
να τους φροντίσουν τα διάφορα ιδρύματα με

Μια εκδρομή το 1922.
Αριστερά (με τα άσπρα)
η Αγγελική
Χατζημιχάλη, η αδελφή
της Άννα Κολυβά και
δίπλα της ο
αρχιτέκτων Αριστοτέλης
Ζάχος.

στέγαση και διατροφή), αλλά και με το να εκτιμούν τις χρυσοχέρες κοπέλες, που ήρθαν στην Ελλάδα, και να τους δίνουν αργαλειούς και δουλειά, σε διάφορα εργαστήρια, με πρώτη την Αγγελική Χατζημιχάλη. (Εδώ, θα θυμηθούμε μια άλλη αρχοντική κυρία, την Μέλπω Λογοθέτη - Μερλιέ, που ίδρυσε στο σπίτι της το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών [1930], για να περισώσει αλλά και να ενθαρρύνει τους πρόσφυγες λογίους να κα-

ταθέσουν, στο ευεργετικό εκείνο Κέντρο, τις αναμνήσεις τους).

Σημειώνω, πάντως εδώ, ότι οι πρόσφυγες εφρόντισαν και μόνοι τους την άμεση περίσωση των πολιτισμών τους ιδρύοντας τοπικούς συλλόγους με έκδοση περιοδικών και βιβλίων για τις πατρίδες τους, που έγιναν και παράδειγμα στους γηγενείς για πολιτιστική φροντίδα και στις δικές τους γενέτειρες.

Αλλά ας επιστρέψουμε στην Αγγελική Χατζημιχάλη: Με τις γνώσεις και την πολύχρονη εμπειρία που έγινε πολύτιμος σύμβουλος στην εκτίμηση και στις επιλογές κάθε χειροτεχνικής συλλογής, που της το ζητούσαν (Μουσείο Μπενάκη) και εδημιούργησε σχολή «μαθητριών» που εργάστηκαν εργάζονται στα Εθνικά Λαογραφικά Μουσεία μας ή στα τοπικά των επαρχιών. Ζητούσαν τη γνώμη της και στα ξένα μουσεία για Βαλκανικές Συλλογές, όπως π.χ. στο Musée de l'Homme του Παρισιού, όπου προσδιόρισε ελληνική συλλογή κοσμημάτων, ανάμεσα σε ποικίλες βαλκανικές, το 1950.

Είναι γνωστό και το αρχοντικό μέγαρο της Πλάκας, κτισμένο από τον αρχιτέκτονα Αρ. Ζάχο, με παραδοσιακή φροντίδα (εξωτερική και εσωτερική, βυζαντινού μάλλον τύπου), όπου πέρασε τα ερευνητικά χρόνια της η Χατζημιχάλη. Εκεί πραγματοποιούσε τις συσκέψεις των δραστηριοτήτων της (οι μόνες «δεξιώσεις» της) και εκεί έγραφε τα βιβλία της. Τώρα το Μέγαρο αυτό έχει αγορασθεί από τον Δήμο Αθηναίων και χρησιμοποιείται, εύστοχα, για εκθέσεις Συλλογών Λαϊκής Τέχνης και ζωής, με το όνομα «Κέντρο Λαϊκής Τέχνης και Παράδοσης». Στον δρόμο του, πρώην «Υπερίδου», έχει δοθεί το όνομα της Αγγελικής Χατζημιχάλη, με αναντίρρηση κοινή αποδοχή από τους Αθηναίους.

ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ ΠΙΖΑΝΙΑ

Ο ΜΑΡΕΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Σχέτικα με την κοινωνική θεωρία και το πολιτικό κόμμα
(ή ο μαρξισμός που γνωρίσαμε)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ • ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ
ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΠΕ
ΖΑΛΟΓΓΟΥ 6 • 106 78 ΑΘΗΝΑ •
ΤΗΛ: 3645133 • FAX: 3607878

ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Η ΑΔΙΑΧΩΡΗΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΕΝΑΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

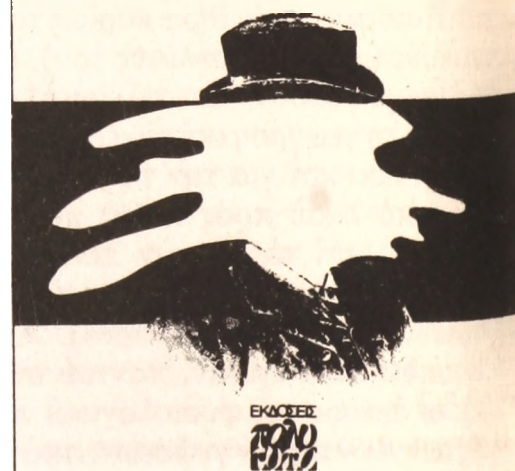
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ • ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ
ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΠΕ
ΖΑΛΟΓΓΟΥ 6 • 106 78 ΑΘΗΝΑ •
ΤΗΛ: 3645133 • FAX: 3607878

ΠΟΛΥΤΥΠΟ

Γιώργου Δημ. Κοντογιώργη

Πολιτικό σύστημα και πολιτική

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ • ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ
ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΠΕ
ΖΑΛΟΓΓΟΥ 6 • 106 78 ΑΘΗΝΑ •
ΤΗΛ: 3645133 • FAX: 3607878

Πρόβαλε την παραδοσιακή λαϊκή μας τέχνη

του Μάνου Φαλτάιτς

Ο ελληνικός λαός αμύνθηκε πεισματικά και με αποτελεσματικότητα στο δυτικόφερτο ρεύμα και κράτησε μεγάλο μέρος της ψυχής του και του πατροπαράδοτου πολιτισμού μας.

Αλλά, το σκουλήκι της περιφρόνησης γι' αυτόν τον πολιτισμό, γι' αυτό το κομμάτι του λαού που αντιστεκόταν στην πολιτιστική του αλλοτρίωση, που καλλιεργούσαν οι κήρυκες της «Εσπερίας» και οι αρχαιολάτρες νεοκλασικιστές, κρατούσε τον παραδοσιακό μας πολιτισμό στο περιθώριο. Ανάμεσα στους πιστούς της παράδοσης, τον απλό λαό των χωριών, και στους αντιπάλους της παράδοσης αυτής, υπήρχε το τεράστιο χάσμα της μόρφωσης και των «πόστων».

Οι αντιπαραδοσιακοί ήταν μορφωμένοι, επιστήμονες, συγγραφείς, καθηγητές Πανεπιστημίου, πολιτικοί, υπάλληλοι, οι κατεστημένοι του έθνους. Οι τηρητές της παράδοσης, αναλφάβητοι το μεγαλύτερο ποσοστό τους ή απόφοιτοι του Σχολαρχείου στην καλύτερη περίπτωση.

Μπροστά σε αυτή τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δύο κοσμών των αντίθετων πολιτιστικών πεποιθήσεων, κοινωνικά η λάστιγγα βάρινε υπέρ των αντιπαραδοσιακών.

Αυτή ήταν η πραγματικότητα όλον τον 19ο αιώνα.

Από τις αρχές όμως του εικοστού μια σημαντικότερη στροφή αρχισε να παρουσιάζεται σε ορισμένους κύκλους του ελληνικού πνευματικού κατεστημένου.

Ξεκίνησε ο αντίλογος προς τον δυτικό πολιτισμό και η αμφιβολή—ως την πλήρη απόρριψη—του ξενογενούς και ξενομαούς πολιτισμού.

Ένας κορυφαίος διανοητής, μια λάμπουσα προσωπικότητα, ο Ιερικλής Γιαννόπουλος, άνοιξε τον πόλεμο ενάντια στην ξενομανία, κάνοντας έκκληση στο Πανελλήνιο να δει τη δύναμη της δικής του φυλής και την ανωτερότητα του πολιτισμού του.

Ο Ίων Δραγούμης, φανερά επηρεασμένος από τον Γιαννόπουλο, προχώρησε σε αναλύσεις και προτάσεις για την αναγέννηση του πολιτισμού μας με βάση την ως τότε περιφρονημένη από τους μορφωμένους, παραδοσιακή πολιτιστική μας κληρονομιά, και μας άφησε ένα έξοχο έργο, τον «Νεοελληνικό Πολιτισμό».

Οι δύο αυτές πρωταγωνιστικές προσωπικότητες επηρέασαν μέσα ή έμμεσα, έναν ολόκληρο κύκλο προικισμένων Ελλήνων της εποχής τους, βάζοντας τις βάσεις μιας πλατιάς κίνησης για την ελληνική αναγέννηση στηριγμένη στον ελληνοκεντρισμό, που ανέτλούσε τα οράματά του όχι τόσο από τον αρχαιοελληνικό κόσμο, αλλά από τον, ζωντανό ακόμα στα χωριά μας, πολιτισμό του λαού μας.

Η κίνηση αυτή δρῆκε θαυμάσιους εκφραστές και εργάτες.

Μολονότι δεν αποτέλεσαν ποτέ μια συγκροτημένη, οργανωτική ομάδα, εν τούτοις υπήρχαν μεταξύ τους σημεία πραγματικής επαφής και συνεργασίας, κατά κύκλους.

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των υπέρμαχων της νεοελληνικής αναγέννησης με βάση την παραδοσιακή μας κληρονομιά είναι ότι δεν θεωρητικολογούσαν.

Προχώρησαν κάνοντας συγκεκριμένες εφαρμογές.

Και τα θεωρητικά τους έργα είναι προς άμεση εφαρμογή.

Αυτό το στοιχείο αποτελεί το αψεγάδιαστο γνώρισμα των πραγματικών σοφών και συνειδητοποιημένων ανθρώπων.

Εκείνη την περίοδο του μεσοπόλεμου θεμελιωνόταν η στροφή προς τις ρίζες μας.

Αυτή η στροφή, που εξακολουθεί την πορεία προς την ωριμότητα και ολοκλήρωσή της μέχρι τις μέρες μας και αποδίδει στην αναγέννηση του ελληνισμού με βάση την πολιτιστική του κληρονομιά και σοφία, συντελέστηκε από μορφές που δούλεψαν την ιδέα της αναγέννησης, όπως ο Άγγελος και η Εύα Σικελιανού, ο Δημήτρης Πικιώνης, ο Κώστας Φαλτάιτς, ο Λίνος Καρζής, ο Φώτης Κόντογλου, ο Σίμωνας Καράς, η Δώρα Στράτου, ο Κώστας Καραβίδας και άλλοι—πρόδρομοι και νεότεροι—που είναι καιρός να πάρουν τη θέση που τους αξίζει στη νεότερη ιστορία μας.

Η Αγγελική Χατζημιχάλη υπήρξε από τους πρωτοπόρους αυτής της αναγεννησιακής κίνησης και ο Κώστας Φαλτάιτς, που είχε ξεκινήσει από το 1922 έναν συστηματικό αγώνα για την ανασυγκρότηση του ελληνισμού με την αυτοοργάνωση και αυτοδιοίκηση των ελληνικών κοινοτήτων, χαιρέτησε σαν μέγα μήνυμα το πρώτο έργο της Χατζημιχάλη (εκδόθηκε το 1925) για την ελληνική λαϊκή τέχνη, με τη συγκεκριμένη αναφορά της στη Σκύρο.

Η Χατζημιχάλη, προσωπικότητα πολυεδρική, σοβαρή, σοφή, δυναμική, σεβαστή, αποτελεσματικότερη, με ορθή κρίση και κύρος, επηρέασε βαθύτατα ένα μεγάλο αριθμό Ελλήνων διανοητών.

Είδε πολύ καθαρά πως η ελληνική παράδοση δεν είναι μια ξεπερασμένη υπόθεση και ότι, αντίθετα από όσα υποστήριζαν οι φραγκολάτρες διανοούμενοι, ο παραδοσιακός ελληνικός πολιτισμός δεν έχει καμιά σχέση με τη χωριατιά και την υπανάπτυξη.

Διαθέτει αυτεξουσιότητα, λειτουργικότητα και σοφία, και μια ανώτερη αισθητική και επομένως όχι μόνο δεν έπρεπε να εξαφανιστεί, αλλά αντίθετα πάνω σ' αυτόν τον πολιτισμό, όφειλε να στηριχθεί κάθε προσπάθεια αναγέννησης της Ελλάδας.

Με τα θαυμάσια διδλία της, τις σχολές λαϊκής τέχνης που δημιούργησε, τις εκθέσεις που οργάνωσε, την ενεργοποιημένη συμμετοχή της και την τεράστια συμβολή της στην οργάνωση των Δελφικών Εορτών, πρόβαλε την παραδοσιακή λαϊκή μας τέχνη σε μεγάλη κλίμακα. Τέλος, το σπίτι που έχτισε συντέλεσε καθοριστικά στη στροφή προς την παράδοση.

Το έργο και η προσφορά της Χατζημιχάλη, μεγάλο και θαυμαστό αυτό καθ' αυτό, εντάσσεται ιστορικά στο ευρύτερο πλαίσιο των τάσεων του νεότερου ελληνισμού, από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα.

Παράλληλα, το έργο της αποτελεί ένα ζωντανό κεφάλαιο για άμεση και διαρκή αξιοποίηση, απαραίτητο σε κάθε προσπάθεια ανάπλασης του πολιτισμού μας.

ΜΕΤΣΟΒΟ

Από το ανέκδοτο έργο
της Αγγελικής Χατζημιχάλη

Η Αγγελική Χατζημιχάλη με φορεσιά Σαρακατσάνας (1930).

Ηταν ένα απόγευμα του 1961, όταν για πρώτη φορά γνώρισα την Αγγελική Χατζημιχάλη. Κουρασμένη, πικραμένη και σχεδόν απομονωμένη, ζητούσε βοήθό για να προχωρήσει στο τεράστιο κι ατέλειωτο έργο της. Τακτοποιούσε το αρχείο της και συμπλήρωνε τις διάφορες σημειώσεις της. Οι φάκελοι του αρχείου της γέμιζαν το δωμάτιό της κι έκλειναν μέσα τους τον κόπο και το μόχθο μιας ολόκληρης ζωής. Κάθε φάκελος αποτελούσε ένα κομμάτι της ζωής της. Όταν τον έπαιρνε στα χέρια της, για να τον τακτοποιήσει ή να τον συμπληρώσει, γύριζε πίσω, στην εποχή που άνοιγε ένα καινούργιο κεφάλαιο μελέτης και έρευνας. Έτσι στα διαλείμματα της δουλειάς μας άκουγα τις πρώτες προσπάθειες, τη δύσκολη αρχή, τις μετέπειτα χαρές μα και τις πολλές λύπες που η ζωή της, η τόσο γεμάτη, τις έδωσε. Ο λίγος χρόνος που έμεινα κοντά της μου άνοιξε καινούργιους ορίζοντες. Στάθηκε μοναδικός και πολύτιμος δάσκαλος για μένα, δείχνοντάς μου την αξία του απλού λαϊκού καλλιτέχνη και πόσο πολύτιμα είναι τα έργα του, γιατί πάνω σ' αυτά πολλές φορές καθρεφτίζεται η μακραίωνη παράδοση του λαού μας.

Όταν στις 4 Μαρτίου του 1965 η Αγγελική έκλεισε για πάντα τα μάτια της, έκλεισε μαζί και ένας μεγάλος φάκελος του αρχείου της για πάντα, που δυστυχώς ποτέ πια δεν θα ανοίξει. Πήρε μαζί της ένα θησαυρό γνώσεων και εμπειρίας που δεν πρόφτασε να καταγράψει και να τακτοποιήσει. Έμειναν όμως πίσω οι φάκελοι του αρχείου της που ακόμα –μετά 28 χρόνια– δεν έχουν δει το φως της δημοσιότητας.

Για την προσωπικότητα της Αγγελικής Χατζημιχάλη, το κοινωνικό και πολιτιστικό της έργο, τα δημοσιευμένα βιβλία και άρθρα της, έχουν γράψει και μιλήσει πολλοί. Εκείνο όμως που παραμένει άγνωστο είναι το ανέκδοτο υλικό του αρχείου της. Από αυτό θα αναφέρω μόνον ένα φάκελο, το **Μέτσοβο**.

Την Ήπειρο γενικά, την δούλεψε πολύ η Αγγελική. Το 1930 δημοσιεύει στα «*Ηπειρωτικά Χρονικά*» το άρθρο «*Λαϊκή τέχνη Ηπείρου*». Στο ίδιο περιοδικό δημοσιεύει το 1938 το άρθρο «*Η στάχωση του Ευαγγελίου της Υπεραγίας Θεοτόκου Παγωνιακής πολυβδόσκειπαστου*». Το 1950 στη «*Νέα Εστία*» γράφει για «*Τα έθιμα της Μεγάλης Σαρακοστής στο Μέτσοβο*» και οργανώνει για να διασώσει και διδάξει τη λαϊκή τέχνη στα Άνω Πεδινά Ηπείρου τη Λαμπρίδειο Επαγγελματική Σχολή Ελληνικής Χειροτεχνίας.

Μένοντας συχνά στην Ήπειρο συγκέντρωσε και κατέγραψε πολύ υλικό. Η δράση της στην Ήπειρο συνδέεται και με τον πόλεμο του 1940-1941, όπου ως πρόεδρος της παροχής βοήθειας προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες.

Η ανέκδοτη εργασία της για το Μέτσοβο είναι μεγάλη προσφορά για τη λαογραφία και τη λαϊκή τέχνη της Ηπείρου. Με το συνηθισμένο τρόπο εργασίας της, αρχίζει από την αρχιτεκτονική του Μετσόβου και μελετά τον γεωγραφικό χώρο. Ο εσωτερικός και εξωτερικός χώρος ενός σπιτιού περιγράφεται και σχεδιάζεται λεπτομερώς. Τζάκια, ανώγεια και κατώγεια. Παράθυρα, πόρτες, αυλές, χαγιάτια και χώροι υποδοχής. Περιγράφει τα αρχοντικά, αλλά και τα πιο μικρά σπίτια, τους δρόμους, τα πηγάδια. Ζωγραφίζει γωνιές, φωτογραφίζει γενικά και μεμονωμένα θέματα.

Ενα μεγάλο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην υφαντική και κεντητική τέχνη και λεπτομερέστατα περιγράφει τις φορεσιές. Στις γυναικείες έχουμε τη νυφιάτικη και την καθημερινή. Τα τμήματα των φορεσιών περιγράφονται και φωτογραφίζονται. Η ζώνη, το χρυσοκέντητο καλταίνι, η παντόφλα, λεπτομέρειες χαρακτηριστικές της γυναικείας φιλαρέσκειας δίνουν στη γυναίκα του Μετσόβου μια ιδιαίτερη χάρη. Ο κεφαλόδεσμος αποτελεί ειδικό κεφάλαιο, όπως και το ιχράμι, που με αυτό κουκουλώνονται για το κρύο. Τα διακοσμητικά θέματα του Μετσόβου, αναλύονται και αποτελούν θέμα μελέτης: το παιδί με το ζουνάρι, ο κοκότσος, δηλαδή ο πετεινός, παλαικοί μαστραπάδες, το τσιγκέλι με τα μήλα, ο αετός με το τριαντάφυλλο, το χέρι με τα δάχτυλα και άλλα δείχνουν πως τα διακοσμητικά σχέδια και θέματα στο Μέτσοβο, έχουν υφανθεί ή κεντηθεί με κάποιο θαυμάσιο νόημα. Περιγράφει την ανδρική και παιδική φορεσιά, ακόμα και τα ρουχαλάκια του μωρού. Αναφέρει τους ραφτάδες, τερζήδες, καποτάδες και γράφει ότι οι ραφτάδες ήσαν πλανόδιοι, δεν κρατούσαν μαγαζί, αλλά δούλευαν από σπίτι σε σπίτι.

Μετά τη φορεσιά, υπάρχει κεφάλαιο για την ξυλογλυπτική, τους μαραγκούς που ήταν οι μαστόροι και τους σκαλιστάδες που ήταν οι τσοπάνοι. Γράφει και για την ασημουργία.

Έτσι, ένα μεγάλο μέρος της λαϊκής τέχνης του Μετσόβου

ριασώθηκε και συγκεντρώθηκε. Υπάρχει η περιγραφή, η φωτογραφία και το σχέδιο.

Σημαντικό, μέσα στο ανέκδοτο έργο για το Μέτσοβο, είναι και ο λαογραφικό υλικό.

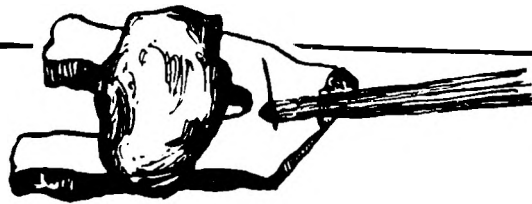
Με λεπτομέρειες περιγράφονται οι σταθμοί και γενικότερα ο κύκλος της ζωής. Το γέννημα -ηγέννα- και οι προλήψεις στο έννημα. Τα χαιμαλιά -τα φυλαχτά του μωρού, το βάφτισμα. Τα ιζήτα του μωρού στη μανιά- τη γιαγιά και τους συγγενείς. Μεγάλο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στα έθιμα του γάμου. Επίσης για το μεταλόωμα και τη συγχώρεση πριν από το θάνατο. Τη ύπη των συγγενών και το ψυχομάχημα του μελλοθανάτου. Ακουθεί το σαβάνωμα του νεκρού και τα μοιρολόγια που τα λένε αράποινα. Υπάρχει περιγραφή της ταφής και των μνημοσύνων.

Σε ειδικό κεφάλαιο περιγράφει τις ασχολίες των γυναικών στο σπίτι τους. Πώς έφτιαχναν τις τηγανίτες, τις πίτες και τις κουλούρες. Οι τηγανίτες ήταν το αγαπημένο γλυκό της Μετσοδίτισσας. Οι πίτες ήταν διαφόρων ειδών, όπως και οι κολούρες -τα ψωμιά τους. Οι κολούρες χωρίζονται, από τον τρόπο που τις φτιάχνουν και τις στολίζουν, στις χριστουγεννιάτικες, τις πασχαλινές και τις κολούρες του γάμου. Διαφορετικές είναι και οι κολούρες των μνημοσύνων. Αλλιωτικό είναι το κολούρι που ζώνει η πεθερά στη θέση της νύφης σαν πρωτομπεϊ μετά το στεφάνωμα στο σπίτι του γαμπρού κι αλλιωτικό είναι το κολούρι που ανταλλάσσει ο γαμπρός με τη νύφη.

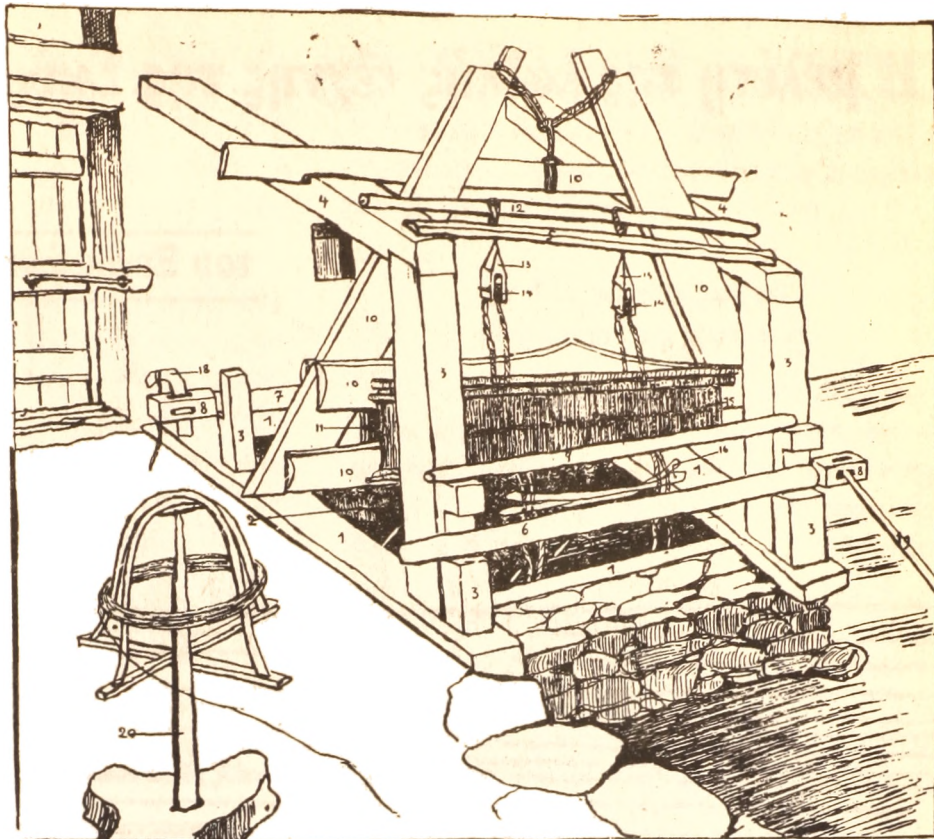
Σε άλλο κεφάλαιο αναφέρονται τα μουσικά όργανα και ο χορός. Δύο χοροί είναι χαρακτηριστικοί: ο κοριτσιίστικος ή κλειτός, που είναι σεμνός και απλός, και ο συγκαθιστός, ο πιο χοροπηχτός χορός τους. Επίσης, διαβάζουμε για γιαιοσοφία αγικά, χρήσιμα για νευρικές ταραχές, για το ανεμοπύρωμα και για τα ρευματικά.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο με τις διάφορες γιορτές. Αρχικά περιγράφονται οι ονομαστικές γιορτές. Οι γυναίκες δεν γιορτάζουν ποτέ την ονομαστική γιορτή τους, μόνον οι άνδρες. Έχει «Ύψωμα», λένε για την οικογένεια που έχει ονομαστική γιορτή ένας άνδρας του σπιτικού, πεθερός, σύζυγος, αδελφός, γιος. Την παραμονή γίνεται ολόκληρη προετοιμασία, η οποία και περιγράφεται όπως συνήθως από την Αγγελική λεπτομερέστερα.

Με πολλές ετοιμασίες γιορτάζονται και οι γιορτές του Αη-ιώρη, του Αη-Δημήτρη, των Αγίων Αναργύρων: στου Αη-Δημήτρη τη γιορτή οι γυναίκες πρωτοφορούν τα χειμωνιάτικα και πάνε στην εκκλησία. Ιδιαίτερη γιορτή είναι του Αη-ρύνφωνα, που προστατεύει τα στάρια, φυλάει τα σπαρτά, τα άχανα, τ' αμπέλια, τα κήπια από τους τυφλοπόντικους. Τον Αη-Σαράντο τον γιορτάζουν όλες οι νοικοκυρές. Του Αη-Βασίλη νήμερα, στα Άγια Φώτα και του Αη-Γιάννη, τα παλαιότερα ρόνια ντυνόντουσαν μασκαράδες. Φορούσαν προσωπίδες ή προσωπάδες όλοι οι άνδρες και τα παιδιά, ποτέ οι γυναίκες. Το μεγαλύτερο άγιασμα γινόταν των Φώτων. Περιγράφει την Καθαρή Δευτέρα, το τρίμερο, ολόκληρη την Μεγάλη Σαρακοστή. Κάθε εβδομάδα βάζουν σάρι για τους πεθαμένους, γι' αυτό όλα τα εβδομάδα της Σαρακοστής τα λένε «Ψυχοσαββάτες». Του Αη-Θόδωρου είναι το μεγαλύτερο Ψυχοσαββάτο. Τα κορίτσια το γιορτάζουν ιδιαίτερα γιατί είναι αυτό που θα τους φανερώσει την ύλη τους. Μεγάλη γιορτή είναι και του Αγίου Βαγγελισμού. Τρεις εβδομάδες πριν του Βαγγελισμού, από τις αρχές του Μάρτη, αρχίζουν να διώχνουν τα φίδια. Μαζεύονται τα παιδιά τ' αγόρια-, κάθε δειλινό, παίρνει το καθένα ένα κουδούνι, άλλο κρατά στο χέρι, άλλο το δένει στο λαιμό. Χτυπάνε τα κουδούνια για να φεύγουν τα φίδια. Του Αη-Βαγγελισμού ίσαμε το εσημέρι πηγαίνουν στα σπίτια με τα κουδούνια και τραγουδάνε. Για τον κόπο τους, τους δίνουν μια χούφτα αλάτι. Για το Τριώδιο υπάρχει λεπτομερής περιγραφή, ειδικότερα για την Κυριακή της

22.-'Η σβάρνα

23.-'Αργαλι

Στρώση—2. Γούβα—3. Ποδάρι—4. Φτερά—5. Βέργα—6. Πισινό άντι—7. Μπροσινό άντι—8. Κεφάλι άντι—9. Κουλίτσα—10. Σουλόμες—11. Χτένι—12. Δράχτι—13. Σποντίλια—14. Καρούλια—15. Μιτάρια—16. Ζέβλες—17. Πόδια—18. Χέρι—19. Μπίστης—20. Τό φνέμη.

Σχέδιο αργαλειού από την Αγγελική Χατζημιχάλη σε άρθρο στη ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ για τα Βίλια του Κιθαιρώνα. Φαίνεται καθαρά η σχεδιαστική της δεινότητα αλλά και καταγράφεται κάθε τεχνική -και λεξικογραφική- πληροφορία.

Κρεατινής και την Κυριακή της Τυροφάγου.

Άλλο κεφάλαιο ασχολείται με τα μάγια, για το ξεμάτιασμα, την προσευχή αν είσαι γυναίκα, πρέπει να την μάθεις από αγόρι ή άνδρα, αν είσαι άνδρας από κορίτσι ή γυναίκα.

Για τα προγνωστικά του καιρού υπάρχει πολύ υλικό. Για τη βροχή, την αστραπή, τον κεραυνό, τη βροχή, τα άστρα και την επιρροή τους. Το σουράνιο τόξο το λένε ή δόξα ή ο κουκουμπάιος. Όταν ήθελαν να βρέξει σε μήνες ανομβρίας γινόντουσαν τα «πιρπορόνια» ή τα «παρπαρόνια». Σ' αυτά λάβαιναν μέρος παιδιά από οχτώ ως δεκαπέντε χρόνων.

Υπάρχει περιγραφή για την ομίχλη, την πάχνη, τους ανέμους. Δύο είναι οι τοπικοί φοβεροί άνεμοι: ο Πατρινός και ο Αυλωνίτης. Όταν έρχεται ο Σίφουνας, τον λένε και τ' Ανεμοστρόφια ή ο Αλέξαντρος. Για τον Αλέξαντρο υπάρχει ολόκληρη ιστορία. Δεν είναι άλλος από εκείνον -τον παλιό βασιλιά, τον Μέγα Αλέξαντρο- που είχε δύο αδελφές και τον παράκουσαν. Τις τιμώρησε κι έγιναν ανεμοκουρνιαχτό.

Ακόμα υπάρχει υλικό για τους αριθμούς. Οι ζυγοί φέρουν λέει μεγάλες δυστυχίες, ενώ τους μονούς τους έχουνε για τυχερούς. Αυτό το προσέχουν ιδιαίτερα στα έθιμα του γάμου, στα ταψιά με τα κουλούρια ο αριθμός πρέπει να είναι μονός, το ίδιο στις τηγανίτες και σε ό,τι έχει σχέση με τον γαμπρό και τη νύφη.

Το λίγο υλικό που ανέφερα για το Μέτσοβο δίνει μια εικόνα του τι περιέχουν οι φάκελοι του ανέκδοτου αρχείου της Αγγελικής Χατζημιχάλη. Επιτόπια συλλογή και καταγραφή του λαογραφικού υλικού, όταν αυτό ακόμα υπήρχε, είναι η ανεκτίμητη προσφορά της Αγγελικής Χατζημιχάλη στην επιστήμη της ελληνικής λαογραφίας.

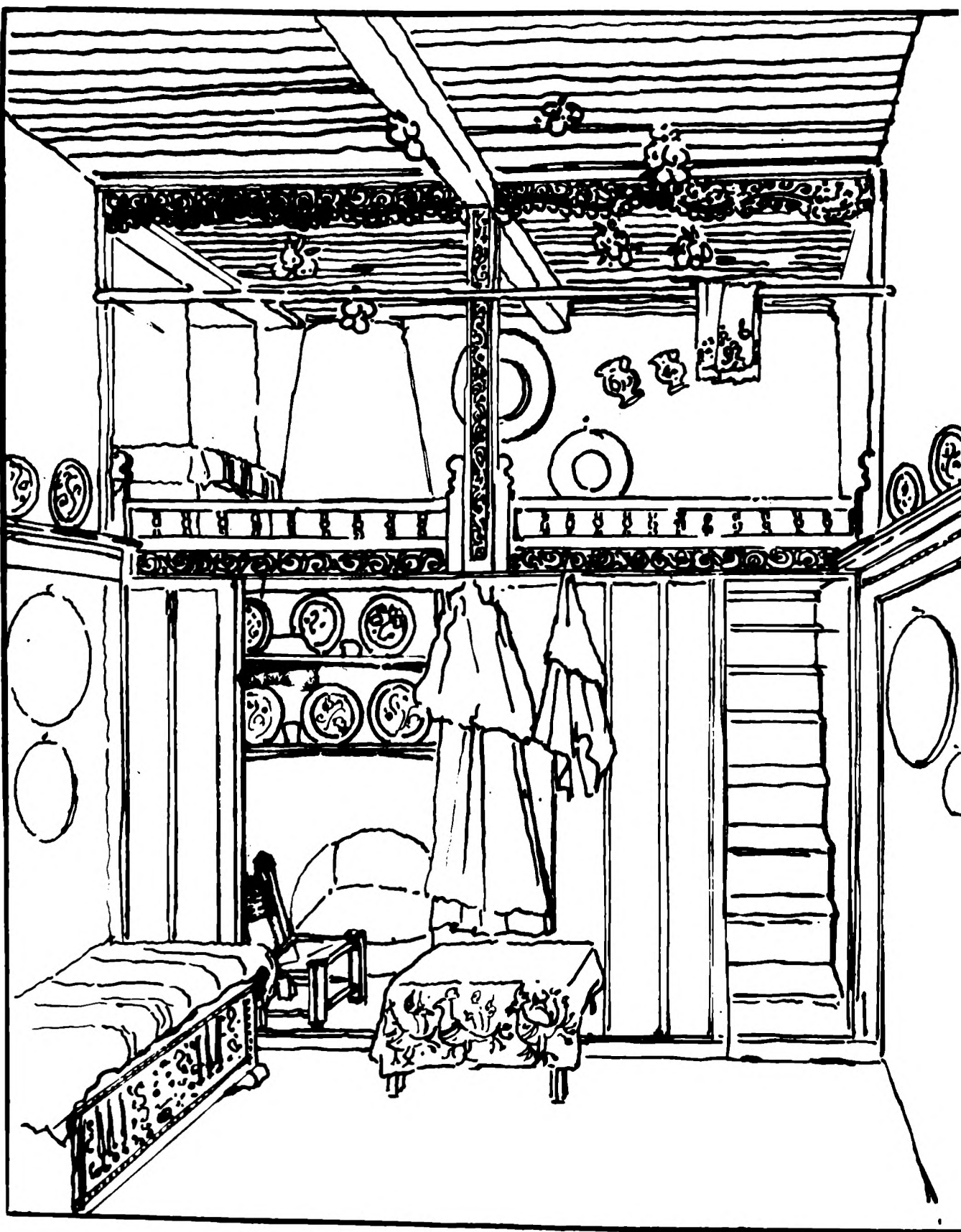
Ροδούλα Σταθάκη - Κούμαρη

Γαλαξίδι, 30.6.1993

ΣΚΥΡΟΣ

Η μελέτη της λαϊκής τέχνης της Σκύρου στο έργο της Αγγελικής Χατζημιχάλη

του Ξενοφώντα Α. Αντωνιάδη

Εσωτερικό σκυριανού σπιτιού. Σχέδιο της Αγγελικής Χατζημιχάλη (από το αρχείο Δ. Λαζογιώργου - Ελληνικού).

Προλογίζοντας το βιβλίο της «Ελληνική Λαϊκή Τέχνη - Σκύρος», που κυκλοφόρησε το 1925, η Αγγελική Χατζημιχάλη γράφει πως στην προσπάθειά της για τη μελέτη και διαφώτιση των ζητημάτων της εφαρμοσμένης λαϊκής τέχνης κέντρο της δουλειάς της στάθηκε μια απ' τις χαρακτηριστικότερες νησιώτικες τέχνες: η σκυριανή τέχνη σ' όλες της τις μορφές.

Και μόνο γι' αυτό, εμείς οι Σκυριανοί της οφείλουμε αιώνια ευγνωμοσύνη. Πρώτα γιατί η κορυφαία Ελληνίδα λαογράφος, ανάμεσα στο λαογραφικό πλούτο των άλλων νησιών και της άλλης Ελλάδας, διάλεξε αυτή, με τα αλάνθαστα κριτήρια της επιστημονικής γνώσης και της τεράστιας πείρας, να προβάλλει ως πρότυπο τη σκυριανή λαϊκή τέχνη. Και δεύτερο γιατί όλα αυτά τα στοιχεία που συνθέτουν την τέχνη και τον λαϊκό πολιτισμό του νησιού μας αποτελούσαν την εποχή εκείνη για τον πολύ κόσμο, αλλά και για μας τους ίδιους τους Σκυριανούς, έναν απροσδιόριστο θησαυρό που απλώς τον ζούσαμε στην καθημερινότητά του και τον αγαπούσαμε. Αλλά δεν τον αξιολογούσαμε. Και ήρθε η Αγγελική Χατζημιχάλη, πριν ένα περίπου αιώνα, σε μια εποχή που η μελέτη της λαϊκής τέχνης και αισθητικής ήταν σχεδόν ανύπαρκτη και τα δημιουργήματά της αγνοούνταν, παραμορφώνονταν ή θυσιάζονταν, ήρθε, λέω, να ανασύρει απ' την αφάνεια τη σκυριανή λαϊκή τέχνη και να την συστήσει στο πανελλήνιο. Την μελέτησε συστηματικά στην ιστορική της προέλευση, την κατέγραψε στην αληθινή της μορφή, την περιέγραψε ως την έσχατη λεπτομέρεια και την ανύψωσε στις πραγματικές διαστάσεις της καλλιτεχνικής της αξίας.

Το έργο αυτό, ένα βιβλίο 200 μεγάλων σελίδων, πλουσιοπάροχα εικονογραφημένο και σχεδιασμένο από την ίδια τη συγγραφέα, χαρακτηρίστηκε σαν όαση μέσα στην ερημιά των γνώσεών μας για την ελληνική λαϊκή τέχνη και ακόμα σαν απαρχή της σταυροφορίας για τη μελέτη της λαϊκής ψυχής. Και

ι πράγματι αξιοθαύμαστο.

Ξιοσημείωτη επίσης είναι και η όλη δομή έργου και η μεθοδική κατάταξη της ύλης. Τις εφαρμοσμένες τέχνες της Σκύρου η ξημιχάλη διακρίνει βασικά στη λαϊκή χτεκτονική και στην καλλιτεχνική χειρο-
ια.

πρώτη, κυρίαρχη θέση κατέχει το **σκυ-
ό σπίτι**. Το εξωτερικό του ορθογώνιου
ματος με τη μελαγκωτή σκέπαση. Και το
ερικό του μονόσπιτου, χωρισμένο στο
ος με τον μπουλμέ και στο ύψος με το
ι, έτσι που να εξυπηρετεί τις πολλαπλές
υργικές ανάγκες της κατοικίας, με το
νι και το καθιστικό, την κρεβατοκάμα-
το μαγειρείο και την αποθήκη. Σύστημα
ινόηση που τονίζεται ιδιαίτερα όχι μό-
ιατί κάνει το σπίτι μεγαλύτερο αλλά και
προσθέτει ξεχωριστή επιβλητική χάρη.

ιαίτερη αναφορά γίνεται στην **εσωτερι-
αρρύθμιση και διακόσμησή του**. Ένα
ένα τα στοιχεία που την εκφράζουν: ο
ς με την ασκάλα, ο μπουλμέ, ο απο-
ίδατες, η φγού, ο σταμουστάτης, η κρε-
ιούλα, ο πάγκος, το κονοστάσι. Και πά-
π' όλα το ράφι του σπιτιού, το σκατζίδι
οι ασκατζές της φγους, στολισμένα με
εχτά σκεύη, που μόλις τ' αντικρύσεις
ίνοντας στο σκυριανό σπίτι «γοητεύεται
μα θελκτική κι ευάρεστη εντύπωση».

κεί όμως που το ταλέντο της Αγγελικής
ξημιχάλη ξεδιπλώνεται σ' όλο του το
αλείο είναι το κεφάλαιο της **σκυριανής
οτεχνίας**. Γιατί πιστεύει ακράδαντα πως
Εννική ψυχή εκδηλώνεται βασικά στη χει-
αχνία που μεταμορφώνει το υλικό σε χρή-
τι αντικείμενα και τα σφραγίζει με το
τικό της τέχνης. Και καταπιάνεται με
μονή και σοφία να καταγράψει και ανα-
στήσει μία προς μία όλες τις μορφές της
ριανής λαϊκής τέχνης, από τις φορεσιές
το κέντημα μέχρι την ξυλογλυπτική, την
ιοπλαστική και τη μεταλλοτεχνία.

Η λαϊκή φορεσιά

ζει με την ακουστή **σκυριανή φορεσιά,
κομψή και σεμνή που επιβάλλεται με
μορφιά της**. Ύστερα από τη σωστή
λιτή και σύντομη περιγραφή της «νυμ-
ς περιβολής» που μας είχε αφήσει από
έλη του περασμένου αιώνα ο παλιός
ανός ιστορικός Μιχαήλ Κωνσταντινί-
η Αγγελική Χατζημιχάλη είναι η πρώτη
αφιερώνει 25 σελίδες του βιβλίου της για
ταγράφει όλες τις σκυριανές φορεσιές
την παραμικρή λεπτομέρειά τους.

ώτη και καλύτερη η γιορτινή **γυναικεία
σιά, τα «αλλαμένα»**. Το κολοδόλι, το
άμισο, ο μεντενές, ο καπχάς, το γιαλα-
η γούνα, η ζώνη, τα κλειδωτήρια, η
ια, ο φτας, οι κντόρες. Δεν πρόκειται
κέτη απαρίθμηση ή απλή περιγραφή. Η
η και η παρατήρηση της Χατζημιχάλη
υρεί στο βάθος για να εξηγήσει το κάθε
και την κάθε απόχρωση και να φανεί
ο του το λούσο ο κρεμζόχρυσες καπχάς,
ανταράτο π' κάμσο, η αρατζδέλα, ο πού-

δερεις, τα τερλίκια, οι ασημένιες κρέμαστρος.
Κι έτσι να νοιώσει ο αναγνώστης, όπως έ-
ωσε πρώτα η ίδια, πως όλα αυτά δένονται
μεταξύ τους και συνταιριάζουν σ' ένα βαρύ-
τιμο σύνολο της βυζαντινόπρεπης αρχαιότη-
τας. Δεν ξεχνά όμως και τις καθημερινές
φορεσιές: το φουστάνι με τον πούδερο, τον
μεντενέ, το λισέρι και τα σκφούνια. Καθώς
και τα σκυριανά μωρουδίστικα ρούχα που
ανάμεσά τους ξεχωρίζει το περίτεχνο τσε-
μπεράκι.

Η ίδια διεξοδική περιγραφή γίνεται και
για την **αντρική φορεσιά**, τη φημισμένη τσο-
πάνικη σκυριανή στολή, για την οποία χαρα-
κτηριστικά σημειώνει πως «με τη σοβαρότη-
τα και την κομψότητά της ανταποκρίνεται
στο χαρακτήρα και τις ιδιότητες της ελλήνι-
κής φυλής». Το πουκάμισο με τη αρατζδέλα,
η βράκα, το περίτεχνο γιανελί ή ο καθημερι-
νός μεντενές που της θυμίζει την ολοζώντα-
νη στροφή του σκυριανού τραγουδιού:

*Για δεσ τονε οπούρχεται
για δεσ που κατεβαίνει,
το μεντενέ τ' αναριχτέ,
τη ρούντα χτενισμένη.*

Ύστερα οι τροχαδόκαλτσες και τα περι-
φημα σκυριανά τροχάδια με όλα τα αρχαιό-
πρεπα εξαρτήματά τους: τ' αψίδι, το ανά-
στολο, το χαλ'νέ. Επίσης ο τροβάς, το στρα-
βοράβδι και το κάλυμα της κεφαλής, το γε-
ρανιό μαντήλι, όπως τό 'χει τραγουδήσει η
λαϊκή μούσα: «*Να μον' μαντήλι γερανιό,
ριγμένο στο λαμό σου*». Στο τέλος επισημαί-
νονται οι διαφορές ανάμεσα στην τσοπάνικη
και τη γεωργική στολή.

Τα κεντήματα και η υφαντική

Το αποκορύφωμα της περιγραφικής δεινό-
τητας της Χατζημιχάλη νομίζουμε πως φα-
νερώνεται στην **υφαντική και το κέντημα**,
που σαν καθαρά γυναικείες απασχολήσεις
ήταν φυσικό να πλήξουν τις πιο ευαίσθητες
καλλιτεχνικές χορδές της. Γίνεται η ίδια
υφάντρα και κεντήστρα. Κάθεται η ίδια στο
λάκκο και πιάνει το χτένι για να φάνει το
μαхраμά, το ταβλομάντηλο, το βαγιόλι, το
χρέμι. Κι ύστερα πιάνει το τελάρο του κεντή-
ματος δίπλα στη Σκυριανή κοπέλλα που
«*διάζεται να κάνει πολλά και διαλεχτά κε-*

Γωνιά από τον α' όροφο του σπιτιού στην Πλάκα. Καρεκλάκια σκυριανά.

Μια «σκυριανή» γιορτή στο σπίτι της Αγγελικής Χατζημιχάλη, στην Πλάκα
(Φωτ. Δ. Λαζογιώργου - Ελληνικού).

ντήματα για την προίκα της που θα την κάνουν ξακουστή σ' όλο το χωριό».

Το κέντημα, λέει η Χατζημιχάλη, καλλιεργήθηκε με μοναδική επιτυχία στη Σκύρο, δείχνοντας τη μεγάλη καλαισθησία του λαού της. Τα σκυριανά κεντήματα τα ξεχωρίζει σε κεντήματα για στολισμό της φορεσιάς και κεντήματα για στολισμό του σπιτιού. Τα υλικά και η προεργασία αποτελούν ένα εισαγωγικό κεφάλαιο. Τα υφάσματα και τα νήματα του χρησιμοποιούσαν οι Σκυριανές και το βάψιμο του μεταξιού με τις φυσικές βαφές για να γίνει το κόκκινο, το κρεμεζί, το κίτρινο, το γερανιό. Ακολουθούν τα γραφτά και τα ξομπλιαστά και αναλύονται οι διάφορες δελονιές: η ασταχωτή, η περαστή, η νατουραλίσσα, η τρυπή, η ψήφα...

Υστερα δέκα ολόκληρες σελίδες αφιερώνονται στα κεντήματα της φορεσιάς. Τα μανίκια της καλής στολής κεντημένα με το μάλαμα. Τα μοτίβα με τους λαλέδες, τα κλαδιά, τους καδήλες. Και τα ξομπλιαστά, με κορυφαίο το κλαδί «του όρκου», που για την ονομασία του μας δίνει τις πιθανότερες εξηγήσεις. Κι ακόμα η αρατζδέλα του τσοπάνικου πουκάμισου «πρωτότυπη και μοναδική, με καθαρά τοπικό σκυριανό χαρακτήρα».

Στα κεντήματα για το στολισμό του σπιτιού ξεχωρίζει τα σεντόνια τα κεντημένα και στις τέσσερις πλευρές. Μια απέραντη ποικιλία μοτίβων, από τα λουλούδια και τα πουλιά μέχρι τα μοναστήρια και τα καράδια: τις γουλέτες, τα τρεχαντήρια, τις φρεγάδες. Επίσης οι προσκεφαλάδες, τα προσκέφαλα και οι μαхраμάδες με τους καδήδες, τους τσαλαπετεινούς και τις ξούνες. Πλούσια όλα κι εντυπωσιακά «που μπορούν να παραβληθούν με τα καλύτερα υποδείγματα του είδους».

Όπως είπαμε ήδη, η Χατζημιχάλη δεν γράφει απλά για το κέντημα αλλά κεντάει η ίδια. Κεντάει με την πέννα και το πεννάκι της που δεν ξεχνούν μόνο τις αναρίθμητες ονομασίες, όρους, είδη και μορφές, αλλά και τις εικόνες των μοτίβων που αναφέρει. Οι άφθονες καλοτυπωμένες φωτογραφίες, αλλά κυρίως το πλήθος με τα δικά της γραμμικά σχέδια που πλαισιώνουν το κείμενο, αποδίδει με θαυμαστή πιστότητα και τα πιο δύσκολα και περίτεχνα σχέδια της σκυριανής κεντητικής. Από τα σχέδια της κάθε δελονιάς μέχρι την κεντητική σύνθεση της «εικόνας» με τη γλάστρα από την οποία ξεφυτρώνουν αρίφνητες οι σειρήνες, οι λαλέδες, τα λιοντάρια, τα πουλιά και τα πρόσωπα. Έτσι που να γίνεται φανερό πως δεν έχει ίχνος υπερβολής η αρχική μας διαπίστωση πως η μεγάλη λαογράφος δεν ενημερώνει απλώς αλλά διδάσκει.

Ξυλουργική, κεραμική, μεταλλουργία

Τα τελευταία κεφάλαια του βιβλίου αφορούν την ξυλουργική, την κεραμική και τη μεταλλουργία.

Στην ξυλουργική, τη σκυριανή τέχνη αντιπροσωπεύουν λίγα σχετικώς οικιακά έπιπλα: οι σοφράδες, οι νάποι, οι πίνακες και τα ξακουστά σκυριανά σκαμνάκια με τις περίτεχνες σκαλισμένες παίδες και το ομορφοπλεγμένο με τσίπερι κάθισμα. Για τις κασέλες, όπως τη μαρνέρα και την καναβέτα, υπάρχει πιστή περιγραφή και απεικόνιση, μολονότι παραμένει ανεξακρίβωτος ο τόπος της προέλευσής τους, ενώ ντόπια σκυριανή είναι η μικροξυλογλυπτική με τις σφραγίδες,

τις ρόκες, τα κουτάλια και διάφορα άλλα κομψοτεχνήματα.

Στην κεραμική το έμπειρο μάτι της συγγραφέως ήταν εύκολο να ξεχωρίσει τη διαφορά και να κάνει αμέσως τη διάκριση ανάμεσα στα σκυριανά κεραμικά της καθημερινής χρήσης και τα ξενόφερτα σκεύη του στολισμού. Και όπως ήταν επόμενο μιλάει μόνο για τα πρώτα: τις στάμνες, τους κρυολόγους, τα τσουκάλια, τις γλάστρες κ.λπ. που φιλοτεχνούν οι Σκυριανοί τεχνίτες από ντόπιο κοκκινόχωμα και τα στολίζουν με τα πανέμορφα λευκά πλουμούδια. Και ακόμα για τα ελληνικής τεχνικής καστριανά πιάτα και τα λαϊνία. Και δεν αναφέρεται φυσικά στα όμορφα αλλά ξενόφερτα ποικίλα σκεύη, τα γυάλινα, τα φαρφουριά και τα κεραμικά, τα οποία, έστω κι αν η φιλότερνη Σκυριανή γυναίκα τα προσάρμοσε από πολύ παλιά στην ιδιαίτερα καλαισθητή διακόσμηση του σπιτιού της, δεν παύουν να είναι έργα ξένων τεχνιτών ή εργαστηρίων.

Τέλος για τα πολλά χαλκώματα του σκυριανού σπιτιού, η Χατζημιχάλη θεωρεί ως πολύ πιθανή την ύπαρξη στη Σκύρο εγκατεστημένων τεχνιτών για την κατασκευή τους. Γι' αυτό και περιγράφει με ακρίβεια και με πολλές φωτογραφίες τα σινιά, τα ταψά και τις τάψες, τις γαβάθες, τα λεγενόμπρικα, τα κρεοντύρια, τα παγούρια, τις καστανιές και τα χαρανιά, καθώς και τη διακόσμησή τους και τον τρόπο της χρήσης και του στολισμού τους.

Εδώ τελειώνει το βιβλίο της Αγγελικής Χατζημιχάλη. Ένα βιβλίο που εκτός από τη γενικότερη θεώρηση της ελληνικής λαϊκής τέχνης, διαπνέεται από την εκτίμηση που τρέφει η συγγραφέας για τη λαϊκή τέχνη της Σκύρου και συνάμα από μια τρυφερή αγάπη για το ίδιο το νησί, για τον πολιτισμό του, για τους ανθρώπους του. Μια αγάπη που τη νιώθει κανείς απ' την αρχή, διαβάζοντας τούτες τις λίγες επιγραμματικές σειρές του προλόγου της: «Οι κάτοικοι, λέει, του όμορφου αυτού νησιού, με την ωραία κορμοστασιά και το γελαστό ύφος τους έμειναν σφιγτά ενωμένοι με τους θρύλους και τις παραδόσεις του νησιού τους και δημιούργησαν ένα είδος τοπικού πολιτισμού που φανερώνεται κυρίως σε κάθε είδους καλλιτεχνική χειροτεχνία».

Κλείνοντας το μικρό τούτο αφιέρωμα της σκυριανής ευγνωμοσύνης προς την Αγγελική Χατζημιχάλη, θα 'θελα ακόμα να προσθέσω πως θα 'ταν υπερβολή να πούμε πως η ίδια ανακάλυψε τη σκυριανή λαϊκή τέχνη. Δεν την ανακάλυψε, αλλά την αποκάλυψε στα μάτια μας. Και με τη σύγκριση, το συσχετισμό, το μέτρο και την ορθή κρίση μάς έκανε να συνειδητοποιήσουμε τη σημασία της δικής μας τέχνης και μας έμαθε να εκτιμούμε σωστά την αξία της.

Ξενοφών Α. Αντωνιάδης
Επίτ. Πρόεδρος
Εταιρείας Ευβοϊκών Σπουδών

Φίλε αναγνώστη»

ν. Μουλλάς
όγος της απουσίας
κείμενο για την
στολογραφία με σαράντα
κδοτα γράμματα του Φώτου
λίτη (1908 - 1910)
Δ. Μορφωτικό Ίδρυμα
νικής Τραπέζης, Αθήνα 1992

αρχή ην, τα σαράντα γράμματα
 Φώτου Πολίτη προς τους γο-
 του, κυρίως τη μητέρα. Αφορ-
 που πυροδοτεί ένα λαμπρό δο-
 ο για την επιστολογραφία και
 πιστολικό μυθιστόρημα· και εν-
 χεία, ιστορικές αναδρομές
 ν εποχή που γράφονται οι επι-
 λές του Φώτου, διερευνήσεις
 πολιτικού, κοινωνικού και
 υματικού κλίματος των αρχών
 αιώνα, υπόγειες συσχετίσεις
 χθες με το σήμερα, προβλήμα-
 παλιά που φωτίζονται από τη
 ερινή μας πείρα και σημερινά
 έξοδα που εξετάζονται κάτω
 ο το φως που ρίχνει πάνω τους η
 ορία. Ένα πλούσιο και πολύ-
 ο υλικό που ο συγγραφέας το
 ιθεί με υπομονή, παλεύοντας με
 δική του γραφή, που το μορφο-
 εί χωρίς να το υπαγάγει σε ένα
 κικό σχήμα, για να προσφέρει
 ν αναγνώστη του άφθονη γνώ-
 πάνω σε ένα θέμα ακάλυπτο
 ρι στιγμής από την ελληνική δι-
 ογραφία και, ταυτόχρονα, ερε-
 ματα για στοχασμό πάνω σε μια
 ρά από προβλήματα. Ένα
 ριχτό κείμενο που θέτει ερωτή-
 εα χωρίς να διάζεται να δώσει
 αντήσεις, χωρίς ίσως να πιστεύ-
 τη δυνατότητα ή και στην ανα-
 μιότητα των οριστικών απαντή-
 ν. Ένα κείμενο ερεθιστικό και
 αυτό συναρπαστικό.

Ο δικό μου άρθρο, συνεχιζο-
 ις το υφολογικό παιχνίδι του
 γραφέα του δοκιμίου *Ο λόγος*
απουσίας, θα μπορούσε να αρ-
 ει με την προσφώνηση «φίλε
 γνώστη», αφού περί επιστολής
 όγος. Σε μια τέτοια περίπτωση,
 ε αναγνώστη, θα σου έλεγα με
 ν ευθύ τρόπο που απαιτεί συχνά
 επιστολικό είδος ότι σου στέλνω
 τό το γράμμα για να σου συστή-
 με όλη μου την καρδιά ένα ση-
 ντικό βιβλίο που έχει το σπάνιο

—για τα βιβλία του είδους— χάρι-
 σμα να διαβάζεται απνευστί, «σαν
 αστυνομικό μυθιστόρημα», όπως
 τόνισε ήδη, παράτολμα αλλά όχι
 άστοχα, ο Βασίλης Βασιλικός σε
 άρθρο του στο περιοδικό «Η λέξη»
 (αρ. 115, Μάιος - Ιούνιος 1993).

Αλλά όταν μιλάει κανείς για ένα
 δοκίμιο που διαβάζεται «σαν
 αστυνομικό μυθιστόρημα», οφεί-
 λει να πάρει τα πράγματα με τη
 σειρά και να καταγράψει συνοπτι-
 κά την ανέλιξη της πλοκής. Εν αρ-
 χή, λοιπόν, έχουμε τα σαράντα
 ανέκδοτα γράμματα του Φώτου
 Πολίτη, γραμμένα από το 1908 ως
 το 1910, σταλμένα στους δικούς
 του από τη Γερμανία, όπου σπου-
 δάζει ο νεαρός τότε Φώτος μαζί με
 τον μεγαλύτερο αδελφό του Γιώρ-
 γο. Πέρα από την απόλαυση του
 «κοιτάγματος από την κλειδαρό-
 τρυπα», γνωστή σε όλους τους
 αναγνώστες επιστολών, ημερολο-
 γίων, απομνημονευμάτων κ.λπ.,
 εξόχως πικάντικη όταν οι επιστο-
 λές δεν προορίζονται για τη δημο-
 σιότητα, όπως στην περίπτωση
 των γραμμάτων του Φώτου, που
 είναι φανερό πως δεν περνάει καν
 από το μυαλό του ότι οι ανορθό-
 γραφες επιστολές του θα δημο-
 σιευθούν μια μέρα, ο αναγνώστης
 έχει την ευκαιρία να δει άμεσα σχε-
 δόν τις σχέσεις των μελών μιας από
 τις πνευματικότερες οικογένειες
 των αρχών του αιώνα, τα προβλή-
 ματα της καθημερινότητάς τους
 —από τα σώβρακα που παραγγέλ-
 νει ο Φώτος στη μάνα να του ράψει
 ως τα οικονομικά του πατέρα,
 πρύτανη τότε του πανεπιστημίου
 και κυρίαρχης φυσιογνωμίας στην
 επιστημονική και πνευματική ζωή
 του τόπου— αλλά και τα πολιτικά,
 ιδεολογικά και κοινωνικά ζητήμα-
 τα που τους απασχολούν. Εντύπω-
 ση κάνει η ελευθερία με την οποία
 ο δεκαοχτάχρονος γιος κρίνει και
 επικρίνει κάποτε πνευματικές ή
 ιδεολογικές επιλογές του πατέρα
 του· και μολονότι η μητέρα του
 καταλογίζει «αναίδεια», ο σημερι-
 νός αναγνώστης χαιρετίζει στο
 πρόσωπο του πατέρα της ελληνι-
 κής Λαογραφίας ένα πρώιμο, σχε-
 δόν απίστευτο για την εποχή, πρό-
 τυπο αντιαυταρχικής αγωγής. Ο

Παν. Μουλλάς συνοδεύει κάθε
 γράμμα με σύντομες υποσημειώ-
 σεις που βοηθούν τον αναγνώστη
 να παρακολουθεί τις αναφορές
 του επιστολογράφου σε άγνωστα
 πρόσωπα και γεγονότα, αλλά απο-
 φεύγει εντελώς πάσης φύσεως σχό-
 λια και ερμηνείες. Ο αναγνώστης
 κάνει μόνος του τις δικές του πα-
 ρατηρήσεις και αφήνεται στους δι-
 κούς του συνειρμούς.

Ακολουθούν τρία κεφάλαια,
 υπό μορφήν εκτεταμένης επιστο-
 λής του συγγραφέα προς τον ανα-
 γνώστη του, που απαρτίζουν τον
 κορμό μιας πρωτότυπης επιστημο-
 νικής και θεωρητικής εργασίας,
 στα οποία εξετάζεται μεθοδικά η
 επιστολή ως χρηστική μορφή επι-
 κοινωνίας, αλλά και ως προβλημα-
 τικό είδος γραφής και, με ένα ομα-
 λό άλμα στον «κόσμο των τεχνα-
 σμάτων», διερευνάται η επιστολι-
 κή λογοτεχνία. Τα όρια ανάμεσα
 στα δύο είδη, της πραγματικής επι-
 στολής, που γράφεται από συγκε-
 κριμένο πρόσωπο και απευθύνεται
 σε ονομασμένο παραλήπτη, και
 της πλασματικής, που γράφεται
 από έναν συγγραφέα και απευθύ-
 νεται σε άγνωστους αποδέκτες,
 δεν είναι πάντα σαφή και ευδιά-
 κριτα. Το φανταστικό στοιχείο εί-
 ναι παρόν και στον χρηστικό λόγο
 της λογοτεχνίας. Εξάλλου, οι υφο-
 λογικές απαιτήσεις της πλασματι-
 κής επιστολής δεν είναι άγνωστες
 στους συγκεκριμένους αλληλογρά-
 φους. Η ρητορική της επιστολο-
 γραφίας είχε καλλιεργηθεί επί
 αιώνες και είχε δώσει εκλεκτούς
 καρπούς πριν το είδος επιστρατευ-
 θεί για να υπηρετήσει ανάγκες της
 λογοτεχνίας.

Όπως και αν έχει το πράγμα, ο
 αναγνώστης παρακολουθεί μια
 εμπειρισταωμένη ιστορική επι-
 σκόπηση των ειδών, που αγκαλιά-
 ζει ένα ευρύτατο πεδίο, ελληνικό
 και ευρωπαϊκό, από την αρχαιότη-
 τα ως τις μέρες μας· εμπειρισταω-
 μένη αλλά όχι σχολαστική. Ο δοκι-
 μογράφος παραθέτει όσα στοι-
 χεία είναι απολύτως αναγκαία
 στον αναγνώστη του για να παρα-
 κολουθήσει την εξέλιξη των ειδών
 αλλά δεν τον κουράζει με συσσώ-
 ρευση λεπτομερειών που δεν θα

Να και ένα *Καφενείο*
 αλλιώτικο απ' τ' άλλα!
 Δεκαπενθήμερη
 εφημερίδα της Δυτικής
 Αττικής, με έδρα το
 Περιστέρι, και που
 τέσσερα χρόνια τώρα
 επιμένει στην κριτική
 εγρήγορηση για ό,τι
 απασχολεί τους πολίτες
 της περιοχής αλλά και
 σχολιάζει την
 επικαιρότητα με
 χιουμοράκι του τύπου
 «Θέλω να γίνω
 Αρχιεπίσκοπος για να
 στέλνω χαιρετίσματα στον
 Εισαγγελέα».
 Αντιχαιρετώ, και ως
 Χαρτοκόπτης στέλνω
 χαιρετίσματα στον
 Αρχιεπίσκοπο.

Ξέρατε ότι ο *Γεράκης*
 (*Phaulkon*), (εκδ. Εστία,
 1993) ήταν ο Έλληνας
 πρωτοσύμβουλος στην
 αυλή του Σιάμ; Ο Γιώργος
 Σιώρης, που συνέθεσε το
 βιβλίο του κυρίως
 αντλώντας από την
 πλούσια ξένη
 βιβλιογραφία, μας
 παρουσιάζει την ιστορία
 του κεφαλονίτη ναυτικού
 Κωνσταντίνου Γεράκη,
 που έγινε θρύλος στο Σιάμ
 —το ισχυρότερο πρόσωπο
 στην αυλή του βασιλιά
 Narai— τον 17ο αιώνα. Τι
 σου είναι αυτοί οι Ρωμιοί!

Οι περιηγητές
 ακολουθούν την
 περιπέτεια της εμπειρίας,
 ενώ οι ακίνητοι ταξιδιώτες
 την περιπέτεια της μνήμης·
 όπως, για παράδειγμα, ο
 Λεωνίδας Ζησιάδης, που
 μετά το *Όσα θυμάμαι...*
 μας παραδίδει το αφήγημά
 του *Στη Θεσσαλονίκη*
 τότε... (εκδ.
 Παρατηρητής, 1993), το
 ίδιο νοσταλγικό για τον
 καλό, παλιό καιρό της
 Θεσσαλονίκης, που όμως
 είναι κυρίως η νοσταλγία
 για τη δική του τη ζωή, τα
 νιάτα του...

Πάντως οι Θεσσαλονικείς
 επιμένουν και, εντέλει,
 εγγράφουν τη «διαφορά»
 τους: *Η λογοτεχνία της*
Θεσσαλονίκης (εκδ.
 Βάνιας, 1993) είναι μια
 ακόμη συμβολή στο
 αμφιλεγόμενο θέμα της
 ιδιαιτερότητας της
 λογοτεχνικής παραγωγής

των Θεσσαλονικέων. Η Μαρία Καραβολάνη - Χουρμουζιάδη, παίρνοντας αφορμή από τις ραδιοφωνικές εκπομπές - συζητήσεις της με τους Ντίνο Χριστιανόπουλο, Τόλη Καζαντζή και Πρόδρομο Μάρκογλου, μας προσφέρει ένα πολύ ενδιαφέρον υλικό, το οποίο συμπληρώνει και ένα ενδεικτικό ανθολόγιο κειμένων. Βέβαια, μια συζήτηση περί του ιδιαίτερου ήθους και ύφους της λογοτεχνίας της Θεσσαλονίκης είναι σχεδόν υποχρεωτικά καταδικασμένη στο να παραμείνει εκκρεμής, όμως τα ερωτήματα που τίθενται είναι καιρία και το βιβλίο δικαιώνεται ακριδώς γιατί γεννά καινούργια.

Ρωτήσατε ποτέ τους γονείς που χωρίζουν τι κάνουν με τα παιδιά τους; Το πολύ ενδιαφέρον βιβλίο της Φρανσουάζ Ντολτό, που έγινε με τη συνεργασία της Ινές Ανζελινά, *Όταν οι γονείς χωρίζουν* (εκδ. Εστία, 1993), γραμμένο με γνώση και αμεσότητα, δεν είναι ένα βιβλίο αποκλειστικά για ειδικούς. Έχει τη μορφή μιας εκτενούς συνέντευξης και απευθύνεται τόσο στους χωρισμένους γονείς όσο και στα παιδιά τους.

Ποτέ δεν είναι αργά για να εγκαταλείψουν οι γονείς τις αποσιωπήσεις και τα ψέματα, που τάχα λέγονται για το καλό των παιδιών τους...

Στα πόδια των αγγέλων ένα μυθιστόρημα της Τζέραλντιν ΜακΚόχριν (μετάφραση: Καίτη Οικονόμου, εκδ. Καστανιώτη, 1992) όπου μέσα από τις περιπέτειες του νεαρού Γκάμπριελ δίνεται η αφορμή για μια περιήγηση στις συνθήκες γέννησης του θεάτρου στη Βρετανία: από τις ερασιτεχνικές παραστάσεις θρησκευτικού περιεχομένου στα περιοδεύοντα μπουλούκια.

υπηρετούσαν παρά μια ματαιόδοξη ανάγκη επίδειξης ευρυμάθειας. Σκοπός του, κατά ρητή δήλωσή του, δεν είναι η εξαντλητική καταγραφή ενός απέραντου υλικού, αλλά η επιλεκτική σκιαγράφησή του, πάνω στην οποία θα στηριχθεί ο θεωρητικός στοχασμός του δοκιμιογράφου καθώς θα διερευνά εκείνα τα είδη γραφής που με τη μια ή την άλλη μορφή προϋποθέτουν ένα «εσύ». Διερεύνηση που, όπως ανέφερα ήδη, θέτει πολλά ερωτήματα και ανοίγει δρόμους για περαιτέρω έρευνες. Τα ερωτηματικά, πάντως, που στοιχειώνουν στο μυαλό του αναγνώστη, ερευνητή ή μη, σχετίζονται με τη φύση της γραφής, λογοτεχνικής ή μη – αν είναι δυνατόν να χαράξει κανείς ανάμεσά τους κάποιο αδιάσειστο όριο – και με τις δυνατότητες της επικοινωνίας, τις δυνατότητες του γραπτού λόγου να γεμίσει το κενό της απουσίας.

«Όπου ξαναγυρίζουμε επιτέλους στον Φ. Πολίτη» – έτσι ακριδώς αρχίζει το τέταρτο κεφάλαιο του τόμου, που επιγράφεται «Πολίτες της Αθήνας». Ακολουθούν τα κεφάλαια «Εμείς/Εσείς ή οι έξω και οι μέσα», «Η ώρα των διανοουμένων» κι ένα σύντομο «Υστερόγραφο ή Επίλογος». Μετά την πολυσέλιδη περιδιάβαση στους χώρους της επιστολογραφίας και της επιστολικής λογοτεχνίας, επιστροφή στην αρχική αφορμή, στα γράμματα του νεαρού Πολίτη – και έπεται ο εκτενής σχολιασμός τους, κάθε άλλο παρά στενά φιλολογικός.

Με επίκεντρο τις επιστολές του Φώτου απλώνονται επάλληλοι κύκλοι σχολίων και διερευνήσεων που θα εξετάσουν με τρόπο ερεθιστικό ζητήματα της κοινωνικής, πνευματικής και ιδεολογικής ζωής του τόπου – όχι απομονωμένα πάντως από τον ευρωπαϊκό περίγυρο – των αρχών του αιώνα μας.

Κυρίως καταγράφονται διαθέσεις, στάσεις, νοοτροπίες, συμπεριφορές, συγχύσεις, πρόσκαιροι ενθουσιασμοί, αλλαγές στρατοπέδων, οράματα και απογοητεύσεις μιας άγουρης ακόμη κοινωνίας στο ξεκίνημα ενός τρομερού αιώνα και μιας νεολαίας που ψάχνει να βρει τον εαυτό της και το δρόμο της σε σύγκρουση με κατεστημένες αρχές και αντιλήψεις. Το τοπίο χαρτογραφείται με άνεση και ευλυγισία, με καλλιτεχνική ευαισθησία θα έλεγα, χωρίς σχηματοποιήσεις και

Γνωριμία του ισπανόφωνου κόσμου με την ποίηση είκοσι ελλήνιδων ποιητριών

Λίγους μήνες πριν, κυκλοφόρησε μια ανθολογία στα ισπανικά, «Σύγχρονες Ελληνίδες Ποιήτριες 1939-1990», που εξέδωσε το «Κέντρο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών» του Πανεπιστημίου του Σαντιάγο της Χιλής. Την μετάφραση την έκανε η Νίνα Αγγελίδη και τον πρόλογο έγραψε ο αργεντινός συγγραφέας Κάρλος Σπινέδι. Περιλαμβάνει αντιπροσωπευτικά ποιήματα της κάθε ποιήτριας, καθώς και βιογραφικά στοιχεία. Ανθολογούνται: Μυρτιώτισσα, Ζ. Καρέλλη, Μ. Πολυδούρη, Μ. Αξιώτη, Ρ. Μπούμη - Παπά, Μελισσάνθη, Ε. Βακαλό, Ο. Βότση, Μ. Αραβαντινού, Λ. Στεφάνου, Μ. Κέντρου - Αγαθοπούλου, Κ. Δημουλά, Ν. Ησαΐα, Κ. Αγγελάκη - Ρουκ, Μ. Κυρτζάκη, Μ. Λαϊνά, Α. Παπαδάκη, Ρέα Γαλανάκη, Τ. Μαστοράκη και Δ. Χριστοδούλου.

Η ανθολογία απέσπασε της αναμενόμενες ευνοϊκές κριτικές, από τις μεγαλύτερες εφημερίδες της Αργεντινής, κριτικές υπογεγραμμένες από γνωστούς ποιητές ή ποιήτριες, στις εφημερίδες «*La Πρένσα*», «*La Γασέτα ντε Τουκουμάν*» και «*Νασιόν*». Στην «*Νασιόν*», η ποιήτρια Ελίζαμπεθ Ασκόνα Κράνγουελ σχολιάζει (16-5-93): «είναι μια αποκάλυψη, για τους αναγνώστες της ισπανικής γλώσσας το να μπορούν να πλησιάσουν μια τέτοια επιλογή, όπου γίνονται γνωστά ταλέντα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους, και ποιητικές εκφράσεις τόσο υψηλές, τόσο πλούσιες και τόσο επιτυχημένες».

Η ανθολογία διανέμεται δωρεάν σε λογοτέχνες, εφημερίδες, λογοτεχνικά περιοδικά και πανεπιστήμια, όπως όλα τα βιβλία του «Κέντρου Βυζαντινών Σπουδών».

απολυτοποιήσεις. Ο δημοτικισμός, το κοινωνικό ζήτημα, ο σοσιαλισμός, ο ντισεϊσμός, ο συμβολισμός, τα νέα ρεύματα της τέχνης, οι νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις, ο ρόλος των διανοουμένων, αυτών κυρίως που γύρισαν στον τόπο μετά από σπουδές στο εξωτερικό, ακόμη και η... χορτοφαγία, ένζυμα όλα μιας πυρετικής ζύμωσης, σκισσάρονται με εύστοχες πινελιές για να προκύψει η μπρεσιονιστικής υφής τοιχογραφία μιας εποχής, τα χαρακτηριστικά της οποίας ωστόσο προβάλλουν με αδρότητα, αλληλοφωτίζονται και, σε κάποιο βαθμό, φωτίζουν και προβλήματα της δικής μας εποχής. Το κεφάλαιο για το ρόλο των διανοουμένων, λόγου χάρη, δεν ήταν δυνατόν να μην μου θυμίσει πρόσφατες συζητήσεις πάνω στο ίδιο θέμα. Με τη διαφορά πως ενώ οι πρόσφατες συζητήσεις κινήθηκαν, ως επί το πλείστον, στον επίπεδο άξονα της αφαιρετικής γενίκευσης, ο συγγραφέας του δοκιμίου *Ο λόγος της απουσίας* το διαπραγματεύεται αφενός μέσα στο πλαίσιο των συγκεκριμένων κοινωνικών συμφραζομένων του και αφετέρου μέσα στην ιστορική του προοπτική – για να διαπιστώσει, συν τοις άλλοις, τη ρευστότητα του όρου αλλά και τις προκαταλήψεις που συνοδεύουν τους διανοουμένους και όταν ομιλούν κι όταν σωπαίνονται.

Με επίκεντρο, λοιπόν, τις επιστολές του Φώτου Πολίτη, ο Παναγιώτης Μουλλάς μας ξαναγεί τόσο στην ιστορία της επιστολικής γραφής όσο και στην ιδεολογική ενδοχώρα της εποχής τους. Με παλίνδρομες κινήσεις, από τη συγκεκριμένη αφορμή στη θεωρητική γενίκευση, από τη συγκεκριμένη

χρονολογία στην ιστορική επισκόπηση, κι αντίστροφα, από το ιστορικό – θεωρητικό πλαίσιο στη συγκεκριμένη λεπτομέρεια, διαγράφει τους επάλληλους κύκλους του που αγκαλιάζουν ευρύτατα πεδία ενδιαφερόντων, τα οποία θα μπορούσαν ίσως να συνοψισθούν σε ελάχιστες λέξεις: ιστορία και λογοτεχνία ή ιστορία και γραφή. Το ερευνητικό πάθος, η φιλολογική επάρκεια και η θεωρητική κατάρτιση, στην ακμή της ωριμότητάς τους, συνεργούν και συνεργάζονται αρμονικά στην παραγωγή ενός σημαντικού δοκιμίου, το οποίο διαβάσει με απόλαυση και ο μη ειδικός αναγνώστης. (Για τους ειδικούς δεν ξέρω: ένα μέρος τους φαίνεται πως έχει απωλέσει την ικανότητα της απόλαυσης ενός κειμένου: η γεύση τους μοιάζει κατεστραμμένη από τον μακροχρόνιο εθισμό στο φιλολογικό σχολαστικισμό και την ξύλινη γλώσσα της «θεωρίας»).

Ο Έριχ Άουερμπαχ (φίλε ανα-

στη, συγχώρεσέ μου το άλμα!), μαντικότερος Γερμανός φιλό- ρος και κριτικός του αιώνα μας, περίφημο σύγγραμμά του *Μί- ις*, στο κεφάλαιο που είναι ερωμένο στο μυθιστόρημα του ιστού αιώνα, σχολιάζοντας τη οδο των μοντερνιστών, γράφει: ιάρχει μεγαλύτερη εμπιστοσύ- στη σύνθεση που επιτεύχθηκε ω της εξαντλητικής εκμετάλ- σης ενός καθημερινού περιστα- ρύ παρά σε έναν συνολικό χει- μό με χρονολογική τάξη, που πει το θέμα από την αρχή ως το ρος, που προσπαθεί να μην πα- είψει τίποτα εξωτερικά σημα- κό, που φωτίζει, τέλος, τις ση- τικές καμπές της μοίρας. Την νική αυτή των μοντέρνων συγ- ιφών μπορεί να τη συγκρίνει ρείς με την τεχνική μερικών σύγ- νων φιλολόγων που φρονούν η ερμηνεία λίγων αποσπασμά- από τον *Άμλετ*, τη *Φαίδρα* ή *Φάουστ* είναι δυνατό να απο- σει περισσότερες και πιο καί- πληροφορίες για τον Σαίξπηρ, Ρακίνα, τον Γκαίτε και την ρχή τους απ' ό,τι θα απέδιδε ρς συστηματικός και χρονολογι- χειρισμός της ζωής και του έρ- τους. Το ανά χείρας βιβλίο ορεί να θεωρηθεί ένα τέτοιο πα- δειγμα». (*Mimesis*, Princeton iversity Press, 1974, σ. 547-8).

Το αυτοσχόλιο του Άουερμπαχ ρόσφορο ίσως και για άλλους ρχεισμούς- το θυμήθηκα κυ- ρς επειδή συσχετίζει τολμηρά η τεχνική της νεοτερικής πεζο- αφίας με την τεχνική ενός μέ- ρς της σύγχρονης φιλολογίας η κριτικής. Το θυμήθηκα καθώς, άνοντας στο «Υστερόγραφο» ο δοκιμίου του Παν. Μουλλά, άβασα τις δύο πρώτες παραγρά- ρς, από τις οποίες αντιγράφω ρικές προτάσεις, για να δώσω η ελάχιστο δείγμα του τρόπου ρρασης του συγγραφέα και να εικονίσω μια (παράτολμη ενδε- μένως) δική μου παρατήρηση: αναδιαβάζοντας όσα έγγραφα ραπάνω [...] αναρωτιέμαι μή- ρς, τελικά, δεν έχω πει παρά ελά- πα από όσα ήθελα ή θα άξιζε, ρς, ή θα έπρεπε να πω. Μιλώ, ρισκά, για τη μορφή του χειρο- άφου μου [...]. Φράσεις που αρ- ζουν χωρίς να τελειώνουν.

Παράγραφοι που έχουν σθη- εί. Διορθώσεις. Ψαλιδισμένα η κολλημένα χαρτιά. Βέλη, κα- ύλες και παραπομπές στο περι- όριο. Ένα σύνολο από κατευ-

θύνσεις - δυνατότητες - παραλλα- γές - αλλαγές. Χώρος της πολυφω- νίας, το χειρόγραφο επιτρέπει τα πάντα: τη δοκιμή, την αντίφαση, το ξεστράτισμα. Είναι η πεμπτου- σία του πλουραλισμού. Ένα δά- σος από λέξεις (και ενδεχόμενα) που θα καταστραφεί για να περά- σει ο μονόδρομος του οριστικού κειμένου».

Και σε άλλα σημεία του δοκι- μίου είναι συχνά αισθητή, αλλά εδώ, στο «Υστερόγραφο», η *αυ- τοαναφορικότητα* προβαίνει σε όλη της τη δόξα! Η αυτοαναφορι- κότητα που για τον Παναγιώτη

Κέιτ Σοπέν:

Η Αφύπνιση.

Μετ.: Μαρία Αναστασοπούλου
Εκδ. Καστανιώτης
Αθήνα 1993

Διαβάζοντας κανείς τις κριτικές που παρατίθενται στο οπισθόφυλ- λο της *Αφύπνισης*, κριτικές που καλύπτουν έναν αιώνα σχεδόν, ετοιμάζεται να απολαύσει ένα μυ- θιστόρημα αισθησιακό, ερωτικό, με σκανδαλιστικές λεπτομέρειες. Μια παντρεμένη, στη Νέα Ορλεά- νη στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, διώνει τον έρωτα σε εξωσυ- ζυγικές περιπέτειες. Και η απο- γοήτευση ή η ικανοποίησή του εί- ναι βαθύτατη, στη συνέχεια, όταν όχι μόνο διαπιστώνει ότι οι σκαν- δαλιστικές σκηνές και η σεξουαλι- κή ειλικρίνεια υπήρξαν μόνο στα μυαλά των κριτικών, αλλά και ότι το κυρίαρχο στοιχείο στο βιβλίο είναι ο προβληματισμός περί της γυναικείας θέσης και αξιοπρέ- πειας και όχι περί της συζυγικής ηθικής.

Η Αφύπνιση υπήρξε το αρι- στούργημα και το κύκνειο άσμα της Κέιτ Σοπέν. Επιστέγασμα μιας συστηματικής δουλειάς στο λογο- τεχνικό χώρο αλλά και μιας διεισ- δυτικής ευαισθησίας, αποτελεί ένα πρωτοποριακό για την εποχή του μυθιστόρημα, λαμπερό τόσο για την τεχνική του όσο και για το προωθημένο θέμα του. Η Έντνα Ποντελιέ, η ηρωίδα του βιβλίου, μια νεαρή παντρεμένη γυναίκα με δύο παιδιά, με ένα σύζυγο καλό- βολο αλλά που δεν ξεχνά το παι- χνίδι των κοινωνικών ρόλων, δια- πιστώνει ξαφνικά τη σχιζοφρενική αλλοτρίωση που διέπει τη ζωή της, μέσα από μικρά κι ασήμαντα κα-

Μουλλά είναι μία από τις ειδοποι- ούς διαφορές του μοντερνισμού (βλ. «Για μια γραμματική του νεο- τερικού πεζού λόγου», *Παλίμψη- στα και μη*, εκδ. «στιγμή», 1992, σ. 215 - 236).

Να δβάλω το συμπέρασμα πως μερικοί σύγχρονοι φιλόλογοι και κριτικοί υιοθετούν τεχνικές που καλλιεργήθηκαν στα θερμοκήπια της νεοτερικής πεζογραφίας; Μάλλον όχι. Τα συμπεράσματα δεν είναι πάντα αναγκαία. Προτι- μώ να αφήσω το ερώτημα να αιω- ρείται.

Σπύρος Τσακνιάς

Το βλέμμα μιας γυναίκας

θημερινά πράγματα, κι αποφασί- ζει να είναι ο εαυτός της, με κάθε τίμημα. Ο έρωτας, το πάθος της για τον Ρόμπερτ ή η σχέση της με τον Αρομπέν, δεν αποτελούν ούτε καν το έναυσμα της συνειδητο- ποίησής της. Ο έρωτας και το σεξ αποτελούν απλώς μια από τις πολ- λές συνιστώσες της αφύπνισής της.

Η Έντνα διεκδικεί τη διαφορετι- κότητά της, κερδίζει κάποιες μά- χες, αλλά χάνει τον πόλεμο. Απο- τινάσσει την οικονομική κυριαρ- χία του συζύγου, νιώθει για πρώτη φορά τον έρωτα και καταλαβαίνει το σώμα της, ψηλαφεί τις κλίσεις της, ζωγραφίζει, απολαμβάνει τη μουσική, αρνείται το ρόλο της κα- λής συζύγου και της καλής μητέ- ρας. Και στο τέλος αυτοκτονεί, έχοντας επίγνωση ότι δεν μπορεί πια πίσω να γυρίσει αλλά κι ότι οι δρόμοι μπροστά της είναι κλει- στοί. Η Σοπέν προσεγγίζει το ακανθώδες ζήτημα της γυναικείας χειραφέτησης με όρους σύγχρο- νους. Αφήνοντας ανοιχτό το τέλος -η Έντνα λιποτακτεί ή λυτρώνεται;- , ολοκληρώνοντας τη διαπραγμάτευση του θέματος μέσα από δύο άλλα γυναικεία πρόσωπα -μελωδίες όμοιες σε άλλη κλίμακα, με διαλόγους πολύ ζωντανούς- με εικαστικότερες περιγραφές και μουσικότερες παραστάσεις, δη- μιουργεί ένα έργο μεγάλο μεσ' στην απόλυτη απλότητα της πλο- κής και της εκφραστικής του και ανακινεί εν αγνοία της το πολυσυ- ζητημένο θέμα της γυναικείας γρα- φής. *Η Αφύπνιση* θυμίζει τις από- τομες αλλά και τρυφερές στιγμές των δράχων του Νότου μέσα στο βλέμμα μιας γυναίκας. Ένα πραγ- ματικό αριστούργημα.

Τιτίκα Δημητρούλια

Τα Σεφερικά μιας εικοσαετίας (εκδ. Παρατηρητής, 1993). Πρόκειται για μια συναγωγή κειμένων του Ξ. Α. Κοκκόλη, που με την πολλαπλότητα των προσεγγίσεών του διαμορφώνει μια ιδιαίτερα γόνιμη σχέση. Το βιβλίο αυτό -αν και ειδικού ενδιαφέροντος ως προς τα επιμέρους ζητήματα που θίγει- ως συνολική σύνθεση ενορχηστρώνεται αρμονικά και δημιουργεί, κατ' αυτόν τον τρόπο, τον αναγκαίο διάυλο επικοινωνίας προς αναγνώστες επαρκείς αλλά όχι υποχρεωτικά ειδικούς.

Υψηλά, υψηλότερα!

Φρανκεστάιν ή ο σύγχρονος Προμηθέας, το συναρπαστικό μυθιστόρημα της Μαίρης Σέλλεϋ σε θαυμάσια απόδοση από τον Ερρίκο Μπελιέ, συμπληρώνεται από το Επίμετρο του Χάρολντ Μπλουμ (εκδ. Εστία, 1993) -και μη νομίσετε πως αρκεί να δει κανείς μια από τις ομώνυμες ταινίες στον κινηματογράφο για να ξέρει τι εστί Φρανκεστάιν!

«Χαρτοκόπτης: εκτός από το όνομα του γνωστού εργαλείου, το ουσιαστικό αποτελεί και τίτλο μιας στήλης κριτικής και παρουσίασης βιβλίου στο περιοδικό *Αντί*, στην οποία οι παράγραφοι αρχίζουν πάντα με κάποιο γράμμα του αλφαβήτου και τοποθετούνται έτσι που να δίνουν την αίσθηση αληθινής αλφαθητικής σειράς και την ψευδαίσθηση πραγματικής κριτικής. Σχετίζεται με το ποίημα του Πρεβέρ «Τα μεγάλα λόγια», κατά το ότι, όπως οι Λουδοβίκοι ήταν, σύμφωνα με τον ποιητή, ανίκανοι να μετρήσουν μέχρι τα είκοσι, οι συντάκτες της εν λόγω στήλης φτάνουν το πολύ ως τα είκοσι τέσσερα»: Κώστας Κοντοδήμος, *Σιγά τον πολυέλαιο* (εκδ. Δελφίνι, 1993). Πρόσφυγογράφω.

Ο Χαρτοκόπτης

Η τέχνη, μάρτυρας της κακής μας συνείδησης;

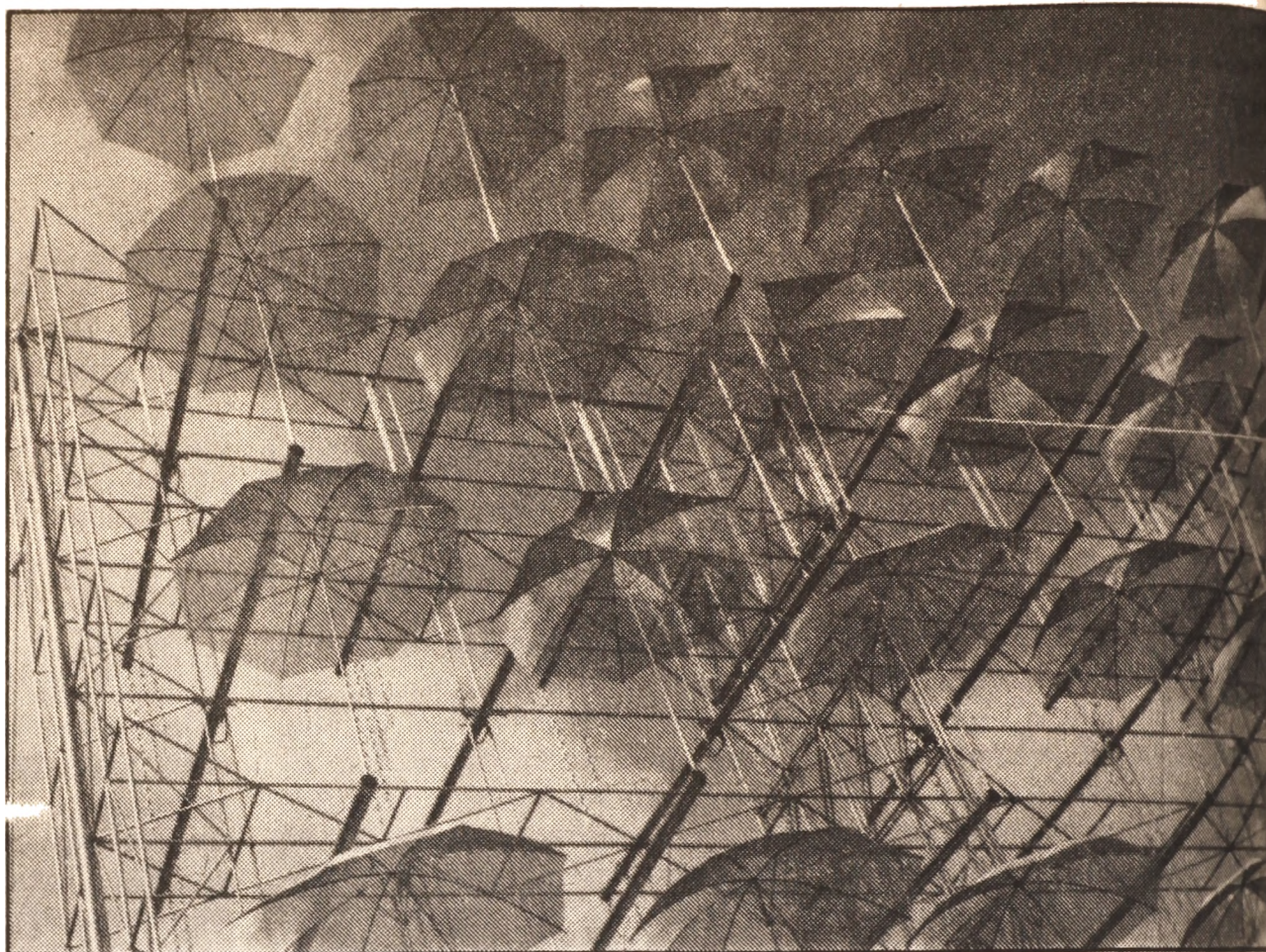
της Ευρυδίκης Trichon - Μιλσανή

Αν η τέχνη είναι ο καθρέφτης της ζωής, αν αντανακλά εκείνα που μας απασχολούν, παίρνει τον σφυγμό του κόσμου και με μια εκπληκτική προαίσθηση εκπληρώνει τις πιο παράτολμες ελπίδες μας, η φετινή συγκομιδή της Μπιεννάλε της Βενετίας μας βυθίζει σε μια περίεργη απαισιοδοξία. Γιατί, αν κρίνει κανείς από αυτά που εκτίθενται, το μέλλον δεν μας υπόσχεται τίποτε το ευχάριστο. Οι καλλιτέχνες, αφού έχασαν τις ελπίδες τους, είναι ανίκανοι να μας οδηγήσουν στο όνειρο. Αρκούνται στο να ανακινούν αντάρες τις ανησυχίες και τις αγωνίες μας και γίνονται μάρτυρες της κακής μας συνείδησης.

Ο λόγος τους, πρόσκαιρος σαν πυροτέχνημα, δεν εμπεριέχει καμιά ελπίδα αιωνιότητας. Τα υλικά τους, τις περισσότερες φορές άσχημα και ευτελή, μας γεμίζουν με μαύρες σκέψεις πάνω στο εύθραυστο και στο πρόσκαιρο της ανθρώπινης ύπαρξης.

Ο τόνος έχει δοθεί από ψηλά: Στο Παλάτσο Γκράσσι ο **Μαρσέλ Ντυσσάν**, ο πιο ατίθασος καλλιτέχνης του αιώνα, μας αποκαλύπτεται σαν μουσειακό ζώο. Αυτός που ήθελε να είναι πέρα από κάθε σύστημα γνωρίζει την αποθέωση του κατεστημένου. Αλλά συγχρόνως πετυχαίνει και ένα άλλο θρίαμβο με την τρομακτική επιρροή που άσκησε και ασκεί πάντα στη σύγχρονη δημιουργία. Ο φαρσαδόρος που έβαλε μουστάκια στην Τζοκόντα είναι ο ηθικός αυτουργός για τα κάθε είδους έκτροπα που γίνονται κάτω από την ετικέτα της τέχνης του. Μεγαλοπρεπώς παρουσιασμένος, τεφτέρια και κομματάκια σκισμένα χαρτιά πάνω στα οποία έγραφε τις σκέψεις του κατανυκτικά τακτοποιημένα, επιδεικτικά και αναλυτικά, η έκθεση αυτή είναι μια πραγματική απόλαυση για τους κουράτορες των μουσείων και τους αματέρ που ψάχνουν θρησκείες.

Από την άλλη μεριά, στο Μουσείο Κορέρ, μια άλλη κορυφή του αιώνα παρουσιάζεται με ένα μικρό σχετικά αριθμό έργων αλλά εξαιρετικά σημαντικό: ο **Φρανσίς Μπείκον**. Πρόκειται για μια πραγματικά «πλούσια» ζωγραφική, αλλά τι όραμα απελπιστικό!

Ομπρέλες του Ζογγολόπουλου

Καταδίκη του σώματος που, αλλοιωμένο, γδαρμένο, βασανισμένο, επιδεικνύει μια άθλια μιζέρια. Η θλιβερή σκέψη του Μπείκον φαίνεται σαν να επηρέασε και να καθοδήγησε την έμπνευση καλλιτεχνών από όλους τους ορίζοντες. Τα πτώματα κυριαρχούν. Το σώμα αντιερωτικό, υποφέρει από μια αρρωστημένη σέξουαλικότητα. Είτε βρίσκεται σε αποσύνθεση και λιώνει είτε είναι αποσκελετωμένο, κομματιασμένο.

Στο γαλλικό περίπτερο ο Ρενώ έχει ταπετάρει τοίχους και ταβάνια με πλακάκια τυπωμένα με νεκροκεφαλές. Στο γερμανικό, «φιλοτεχνημένο» από τον Χάκε, μας υποδέχεται μια μεγάλη φωτογραφία του Χίτλερ που εγκαινιάζει το γερμανικό περίπτερο μιας Μπιεννάλε της δεκαετίας του '30, ενώ το εσωτερικό του, άδειο, είναι στρωμένο με σπασμένες πλάκες. Αμφίροπο μήνυμα... Απορίας άξιο πώς πήρε το πρώτο βραβείο...

Γενικά στα περίπτερα υπερτερούν τα περιβάλλοντα και κάθε είδους κατασκευές, γιγάντια γλυπτική με καινούργια υλικά και ελάχιστη ζωγραφική. Θά 'λεγε κανείς πως αυτοί που ζωγραφίζουν ή σχεδιάζουν ντρέπονται γι' αυτό. Ζωγραφική καθαρή παρουσιάζουν με συγκινητική αφέλεια μόνο μερικά κράτη της Αφρικής. Οι καλλιτέχνες πια

χρειάζονται πληθωρικά μέσα για να εκφραστούν. Αναρωτιέται κανείς τι θα γινόταν αν τους καταδικάζανε να εκφραστούν με ένα μολύβι και ένα χαρτί! Γι' αυτό και τον πρώτο λόγο έχουν οι σκηνοθέτες **Μπομπ Γουίλσον** και **Γκρίναγουέι**, που με πολλά και πλούσια μέσα δημιούργησαν μαγικούς χώρους στην Τζουντέκα και στο Παλάτσο Φορτούνι.

Δίπλα σ' αυτά τα «τέρατα και σημεία», η ελληνική παρουσία μάς φάνηκε πολύ πιο ανθρώπινη.

Δυο γλύπτες αντιπροσωπεύουν την Ελλάδα: ο υπερήλιξ και πάντα ανθηρός και παραγωγικός **Ζογγολόπουλος** στο ελληνικό περίπτερο και ο **Άγγελος Παπαδημητρίου** με τους νέους στο Απέρτο. Το κοινό στοιχείο των τόσο διαφορετικών σε πνεύμα και γενιά καλλιτεχνών είναι αυτό που χαρακτηρίζει πάντοτε την ελληνική δημιουργία: ποιότητα δουλειάς και αναζήτηση αισθητικής και ποιητικής συγκίνησης.

Είναι η τρίτη φορά που ο Ζογγολόπουλος αντιπροσωπεύει την Ελλάδα σ' αυτή τη διεθνή εκδήλωση. Το '56 και το '64 σε συλλογικές εμφανίσεις και σήμερα με μεμονωμένη προσωπική παρουσία.

Η ομπρέλα, φόρμα δομημένη, λεπτεπίλε-

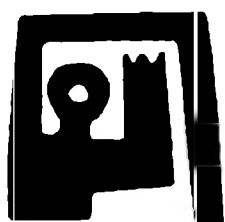
είναι το κεντρικό μοτίβο που ο γλύπτης ιμδάνει και ερμηνεύει σε πολλές πα-
χιές. Αυτή η εύθραυστη φόρμα χρησι-
μείται επαναληπτικά και εύστοχα, ώστε
ννά χώρο και να δημιουργεί ρυθμούς
πτικά παιχνίδια. Ο Ζογγολόπουλος
γει τα υλικά του σύμφωνα με το οπτικό
ς τους. Έτσι τα γλυπτά, ελαφρά, αιω-
ται έξω από τους νόμους της βαρύτη-
Μέταλλο, γυαλί, φακός, συμπλέκονται
πνδιαλέγονται μεταξύ τους. Κάθετες
ες, τόξα, μίσχοι επεμβαίνουν στο χώρο,
ωντανεύουν και τον μεταμορφώνουν.
αγικό «λάιτ μοτίφ» της ομπρέλας, που
ρή και ευλύγιστη, ικανή να ισορροπεί,
ασπάται, να τεντώνεται, να μυρμηγκιά-
ειτουργεί σαν χιουμοριστικό σύμβολο
τασίας για κάθε είδους μπόρες αλλά
σαν μοντέρνο παιχνίδι, σαν διάφανο
νικό πουλί που ανά πάσα στιγμή θα
ούσε με ένα φτερούγισμα να αναιρέσει
καταναγκαστική παρουσία του υλικού
ου και να μας παρασύρει σε ένα απε-
ερωτικό πέταγμα...

οντέρνο και συγχρόνως κλασικό, το έρ-
ου Ζογγολόπουλου μας εκπλήσσει πά-
ε με τη νεανικότητα και το χιούμορ του
ξεχωρίζει μέσα στα αντίστοιχα κατα-
άσματα, σοβαρόφανη και βαριά σε υλι-
και νοήματα, της σύγχρονης γλυπτικής.
ποκάλυψη είναι το έργο του Άγγελου
αδημητρίου, ο οποίος μέσα στο χάος και
μελανά μηνύματα του φετινού Απέρτο
όρθωσε να δημιουργήσει ένα μικρό προ-
νικό θέατρο γεμάτο από τρυφερό χιού-
ευφρείς υπαινιγμούς και ποιητική δό-
η. Ο χαρακτήρας του έργου του ανταπο-
εται στα κριτήρια της σύγχρονης δη-
ουργίας. Πολυμορφία, πολλαπλότητα,
τάσεις σε διαφορετικά επίπεδα και κα-
λύνσεις χαρακτηρίζουν ένα σύνολο που
ταν ακατανόητο αν δεν διήπετο από μια
τερική και ακατάλυτη συνοχή. Η προσω-
ότητα του καλλιτέχνη, πλούσια και ευρη-
ική, εκφράζεται σε ένα έργο που υφίστα-
αλλεπάλληλες μεταμορφώσεις. Μερικά
πτά, ένας ιδιόρρυθμος μπουφές - διτρί-
θανμαστός μικρόκοσμος μιας φαντασίας
άτης μετα-σουρρεαλιστικά μηνύματα και
ιο θεαματικό: ένας χειροκίνητος κινημα-
ράφος με θέμα τη μελοδραματική ζωή της
ήτριας Μαρίας Πολυδούρη. Ο καλλιτέ-
ς, στο ρυθμό της μουσικής ενός μικρού
ινζίστορ, γυρνάει μια μανιδέλα και σαν
ινώδιος θαυματοποιός επιδεικνύει τη μια
ά την άλλη εικόνες αφηγηματικές και συ-
σθηματικές από εκείνες που από καιρό
φανίστηκαν από το σκηνικό της ευαισθη-
ς μας.

Βαρέθηκα τους καλλιτέχνες που παίρ-
ν τον εαυτό τους στα σοβαρά λες και
αι επιστήμονες», μας είπε ο Άγγελος Πα-
δημητρίου. «Η επιστήμη είναι για να κα-
συχάζει, η τέχνη για να ανησυχεί, έγραψε
Μπρακ. Δεν πρέπει να μας δεσμεύει σε
ιοτε. Ένα μήνα πριν με επιλέξουνε για το

Απέρτο με είχαν απορρίψει στο Ελληνικό
Επιμελητήριο, αυτό το Ιερατείο των Καλών
Τεχνών. Δεν είναι αστείο; Αισθάνομαι καλ-
λιτέχνης. Χρησιμοποιώ το παλιό και ενδια-
φέρομαι για οτιδήποτε μετατρέπεται σε εικό-
να. Επίσης, με ενδιαφέρει το έργο, αυτό που
μένει. Ο εικαστικός δεν πρέπει να αρκείται
σε εννοιολογικά παιχνίδια. Πρέπει την ιδέα
του να τη μετατρέπει σε σώμα, έτσι που να

διαιώνίζεται σαν παγάκι κατεψυγμένου χρό-
νου. Πιστεύω στο έργο. Τα υλικά μου μοιά-
ζουν εφήμερα, αλλά αντέχουν. Πρέπει να τα
σέβονται αυτοί που θα τα αγοράσουν. Τι
είναι το στυλ; Υπόθεση στιγμής, μια ισορρο-
πία. Πώς να σταθείς στο ένα πόδι χωρίς να
πέσεις ούτε να πιάσεις ρίζες, να γίνεις κατε-
στημένο. Γιατί δέδαια το πραγματικό κιτς
είναι η εξουσία».

Κοινωνία και Φύση

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

- Ελληνικό περιοδικό θεωρητικού προβληματισμού πάνω σε θέματα πολιτικής και κοινωνικής οικολογίας με διεθνή κυκλοφορία. Εκδίδεται και στα Αγγλικά και κυκλοφορεί συγχρόνως, εκτός από την Ελλάδα, στις ΗΠΑ, Καναδά, Αγγλία.
- Τακτική συνεργασία με ανάλογα περιοδικά του εξωτερικού.
- Συνεργάζονται: Janet Biehl, Murray Bookchin, Dan Chodorkoff, John Clark, Paul Ekins, Andre Gunder Frank, Κορνήλιος Καστοριάδης, Penny Kemp, James Robertson, Δημήτρης Ρουσσόπουλος, Τάκης Φωτόπουλος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4ου ΤΕΥΧΟΥΣ

Γενικό Θέμα: ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ με άρθρα των **Gaard** και **Gruen** για τη σχέση του Οικοφεμινισμού με την παγκόσμια δικαιοσύνη και την πλανητική υγεία, **Val Plumwood** για το Φεμινισμό και τον Οικοφεμινισμό, **Janet Biehl** για την επανεξέταση της οικοφεμινιστικής πολιτικής, **Chaia Heller** για τον ριζοσπαστικό Οικοφεμινισμό, καθώς και για το Φεμινισμό και την Οικολογία, **Mary Mellor** για το Φεμινισμό και τον Οικοσοσιαλισμό και **Susan Brown** για τη σχέση Φεμινισμού, Αναρχισμού και Υπαρξισμού.

Διάλογος: ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ με άρθρα των **Θανάση Καλόμαλου** και **Murray Bookchin** για την κρίση της αριστερής πολιτικής και τον Μαρξ και **Τάκη Φωτόπουλου** για τον επιστημονισμό και τον ιρασιοναλισμό.

Κοινωνία και Φύση

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ, ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ 31, Τ.Κ. 105 62 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 322 4344, FAX 322 4873

- Η γνώμη του Νόαμ Τσόμσκυ για το περιοδικό «Κοινωνία και Φύση»: «Αισθάνομαι τη μέγιστη συμπάθεια για τους στόχους του περιοδικού. Βρίσκω τη νέα έκδοση εντυπωσιακή και πολλά υποσχόμενη».

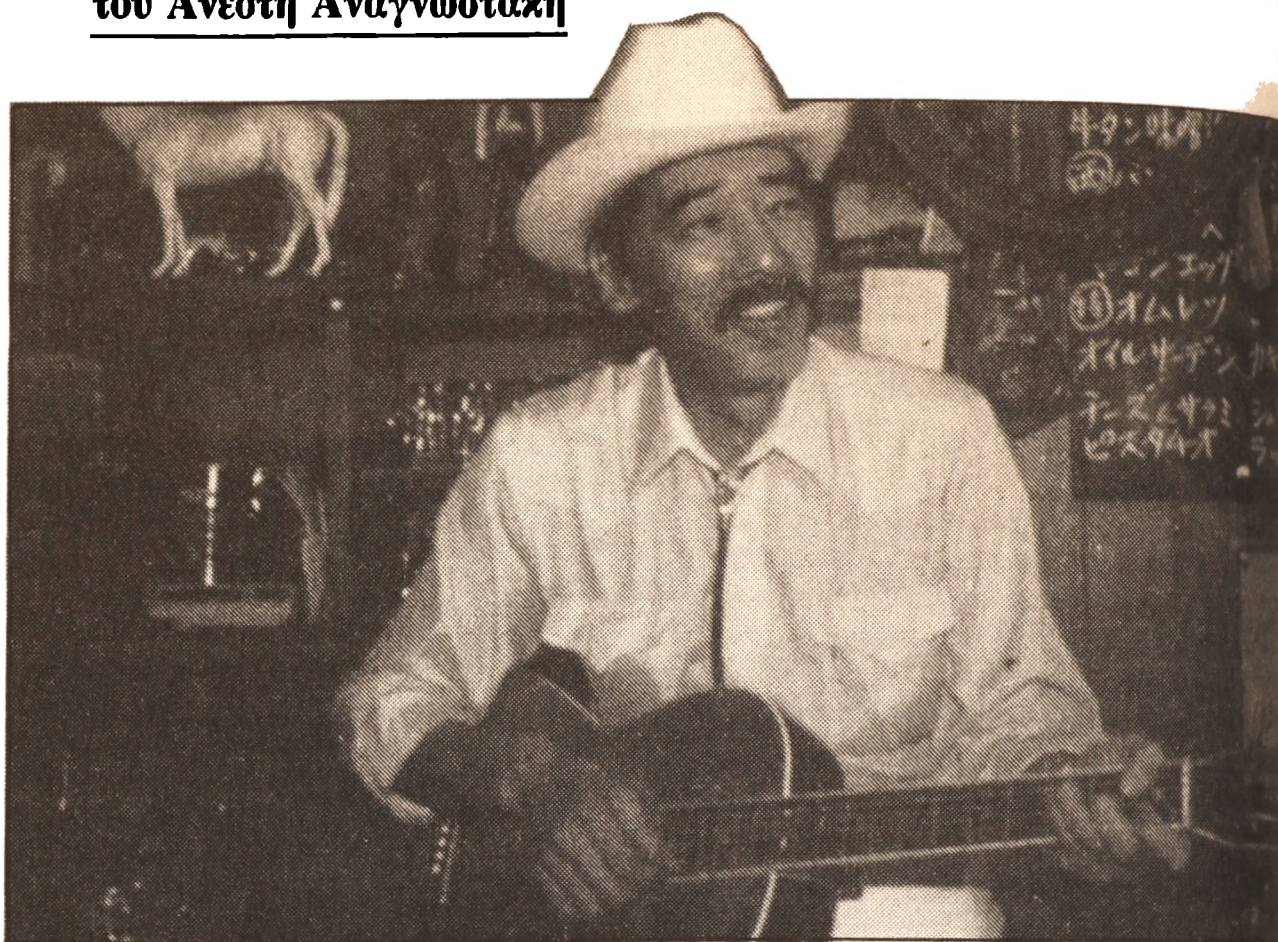
Νόαμ Τσόμσκυ
Καθηγητής Γλωσσολογίας Μ.Ι.Τ.

Όταν η ποπ συναντά την Εγγύς και την Άπω Ανατολή

του Ανέστη Αναγνωστάκη

Οι εξωευρωπαϊκοί μουσικοί πολιτισμοί αποτελούσαν από παλιά πηγή έμπνευσης για την ποπ. Στη δεκαετία του '60 κύριο σημείο αναφοράς ήταν η Ινδία (ράγκα-ροκ), ενώ από τις αρχές του '80 όλα σχεδόν τα δλέμματα στράφηκαν προς την Αφρική, γεγονός απόλυτα φυσιολογικό αν αναλογιστεί κανείς ότι η αφροαμερικάνικη μουσική παράδοση (τζαζ, μπλουζ, γκόσπελ) συνετέλεσε τα μέγιστα στη δημιουργία του ροκ. Παράλληλα όμως, έχουν γίνει έντεχνες προσεγγίσεις και στη μουσική άλλων χωρών, τόσο από την Εγγύς όσο και από την Άπω Ανατολή (αραβικές χώρες, Κίνα, Ιαπωνία). Οι επιμιξίες αυτές ποτέ δεν αποτέλεσαν ρεύμα, όπως το ράγκα-ροκ ή το αφρικανικών επιρροών ροκ. Το αποτέλεσμα είναι ένας περιορισμένος αριθμός κομματιών που, βέβαια, είναι δύσκολο να αξιολογηθούν, επειδή οι πληροφορίες για τη μουσική (έντεχνη και λαϊκή) των χωρών αυτών είναι ελάχιστες.

Στη χώρα μας ό,τι είναι γνωστό γύρω από τα αραβικά ιδιώματα προέρχεται μέσα από κάποιες απομιμήσεις τους, δηλαδή συνθέσεις οι οποίες περιέχουν ευτελή ή αποσπασματικά στοιχεία της αραβικής μουσικής. Ωστόσο, η αλήθεια είναι ότι κάποτε πραγματοποιήθηκε μια δημιουργική σύνθεση της Ανατολής με τη Δύση. Ο δυτικός Μεσαίωνας δανείστηκε πολλά από τους Άραβες και ορισμένα από τα στοιχεία αυτά διατηρούνται ακόμα σε μουσικές με παραδοσιακό χαρακτήρα. Αντίθετα, στην έντεχνη μουσική της Δύσης,

Οι επιμιξίες είναι αμφίδρομες. Η εικόνα είναι από το Τόκιο.

οι δεσμοί αυτοί διακόπηκαν τον 16ο αιώνα με την εισβολή της τονικής αρμονίας και άρχισαν να ξεπροβάλλουν δειλά - δειλά μόλις στα τέλη του 19ου αιώνα, με έργα όπως το πιανιστικό «Ισλαμέν» του Μπαλακίρεφ και η συμφωνική σουίτα «Σεχραζάτ» του Ρίμσκυ - Κόρσακοφ.

Όλα, σχεδόν, τα γνωστά όργανα του Μεσαίωνα είναι αραβικής προέλευσης. Το λαούτο είναι το αραβικό λαούντ. Το ρεμπέκ, όργανο έγχορδο με δοξάρι και από τους προδρόμους του βιολιού, προέρχεται από το ρεμπάμπ. Το ταμπόρ, ένα είδος κυλινδρικού ταμπουρλου με διπλά δέρματα, προέρχεται από το τεμπέλ. Από το κανούν του 10ου αιώνα προέρχεται το ψαλτήριο, ένα όργανο παραπλήσιο με το σαντούρι, το οποίο με τον καιρό απέκτησε κλαβιέ και αργότερα εξελίχθηκε στο τσέμπαλο. Όλα αυτά τα όργανα ήρθαν στη Δύση μέσα από τις σταυροφορίες και από την αραβική μουσουλμανική κατοχή στην Ισπανία. Ειδικά δε η τελευταία οφείλει ούκ ολίγα στους Άραβες. Αν ακούσει κανείς ισπανική μεσαιωνική μουσική θα διαπιστώσει ότι διαθέτει έντονο αραβικό χρώμα, κάτι που ισχύει άλλωστε και για το φλαμένκο, που είναι μεταγενέστερη μορφή έκφρασης.

Στην ηλεκτρική μουσική της τελευταίας

τριακονταετίας, αραβικές επιρροές εμφανίζονται για πρώτη φορά το 1967 στο ποπ τραγούδι «Kites» των Σάιμον Νταπρί εντ δε Μπιγκ Σάουντ, ενώ την επόμενη χρονιά βλέπει το φως το «Set the controls for the heart of the sun» των Πινκ Φλόουντ, ένα οργανικό κομμάτι με αυτοσχεδιαστικές διαθέσεις, που άλλωστε αποτελούν σήμα κατατεθέν της αραβικής μουσικής. Στους δύο αυτούς άξονες - ποπ τραγούδι με εξωτερικά χαρακτηριστικά της αραβικής μουσικής και οργανικό κομμάτι που υιοθετούν όχι μόνο ατμόσφαιρες αλλά και δομικά στοιχεία της - στηρίζεται σχεδόν ό,τι επακολούθησε: Το 1968 οι Ντηπ Περπλ (θυμηθείτε το Μάντρεϊν Ροντ), το 1969 οι Φάμιλυ, οι Στρομπς, οι Ήπ οφ Ήντεν και οι Θερντ Ήαρ Μπαντ, το μόνο γκρουπ που ασχολήθηκε συστηματικά με τα ισλαμικής καταγωγής ευρήματα, γράφοντας κομμάτια που προσιδιάζουν στις λόγιες μορφές της αραβικής μουσικής.

Οι τελευταίες δεκαετίες

Στη δεκαετία του '70 πιο γνωστά κομμάτια είναι το «Kashmir» των Λεντ Ζέππελιν, το «The Fez» των Στίλι Νταν και το «Yassasin» του Ντέιβιντ Μπάουι, ενώ υπάρχει και το

one flower» των Σαντάνα (που δεν είναι ή τους σύνθεση). Λιγότερο γνωστή είναι η συλλογή των Γκρέτφουλ Ντεντ, του Ντέντ-τ' Άλλεν), των Ριτέντ του φορέδερ, του ντι Μέολα, του Τζων Λορντ και των εσάνς, παρόλο που οι τελευταίοι είναι οι οι αξιολογοί από όλους, χάρις στην συμ- νική σουίτα «Song of Scheherazade», που αάποια της σημεία θυμίζει την Σεχραζάτ Ρίμσκυ - Κόρσακοφ.

Έλος, από τη δεκαετία του '80 αξίζει να ιφερθούν οι Ταξίντο Μουν, οι Μπέντζα- Λιού και Στήβεν Μπράουν, ο Ντάνιελ , ο Φρεντ Φριθ, οι Πένγκουνιν καφέ Όρ- τρα, οι ΧΤC, οι Ντεντ καν ντανς και ο τον Φίλιπς.

Όλοι σχεδόν οι προαναφερθέντες δεν ν γράφει παρά μόνο ένα κομμάτι με ιπολίτικα στοιχεία, κάτι που ισχύει και όσους γοητεύτηκαν από τη μουσική της τω Ανατολής.

Όσον αφορά στα ιαπωνικής χροιάς κομ- ια, ξεχωρίζουν ο Στήβι Γουόντερ, ο ιδιντ Μπάουι, ο Στήβ Χάκετ, η Λόρι ιτερσον και οι πανταχού παρόντες Ρινε- ς. Κομμάτια που, όσο και αν φαίνεται ιεργο, δεν συγγενεύουν καθόλου με εκεί- των γνωστών Ιαπώνων μουσικών όπως του Ριουίτσι Σακαμότο.

τα κινεζικών καταβολών κομμάτια την ράσταση κλέβει ο Βαγγέλης Παπαθανα- με το China, ένα άλμπουμ εξ ολοκλήρου α στο κλίμα της κινέζικης μουσικής. Επί- , έναν παράξενο σύνδεσμο με τα κινέζικα υμάτα έχει και ο Ρόμπερτ Φριπ (ανι- ύεται στους Κινγκ Κρίμσον, στη συνερ- ήα του με τον Άντυ Σάμερς και στην ιαρά προσωπική του δουλειά), ενώ από ς υπόλοιπους αξίζει να σημειωθούν οι ιντάου Μπαλλέ, οι Τζαπάν, οι Πινκ ύντ, ο Μπο Χάνσον, ο Μπλέιν Ράινιν- ρ και ο Πιέρο Μιλέζι.

Αφομοίωση ή τεχνητή συγκόλληση;

Δήποτε έχει προκύψει από αυτές τις επι- ίες είναι λίγο - πολύ προσαρμοσμένο στις ιγκες της δυτικής αισθητικής και, ίσως, αυτό βρίσκει κάποια απήχηση. Αντίθετα, ικολα θα άντεχε κανείς μουσική με αυθε- κά αραβικά, κινέζικα ή ιαπωνικά όργανα παραδοσιακές τεχνοτροπίες. Όταν οι ευρωπαϊκοί μουσικοί πολιτισμοί παρου- ζονται σε αμιγείς μορφές φαντάζουν ρόσιτοι για τον δυτικό ακροατή. Το εν- φέρον δημιουργείται μόνο από τη στιγμή ι τα «εξωτικά» αυτά ιδιώματα εξευρω- ζονται. Γεγονός που, φυσικά, δεν είναι ρισμού κατακριτέο, μιας και η εποχή των ιαρόδαιμων πολιτισμών έχει παρέλθει. ιακριτέο είναι μόνο στην περίπτωση που ιολιτισμοί αυτοί ενσωματώνονται στο τυ- ιποιημένο δυτικό τραγούδι ή εκεί όπου ιρχει μια απλή συγκόλληση της Ανατολής τη Δύση.

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ - ΒΙΚΕΛΑΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

*

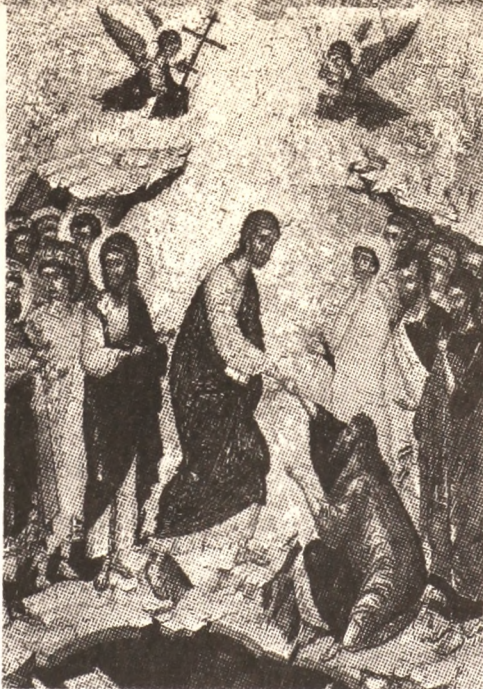
ΕΦΟΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

(ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΑΝΔΑΚΑ ΩΣ ΤΗΝ ΜΟΣΧΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΓΙΑ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ)

ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΖΩΓΡΑΦΙ- ΚΗ ΤΕΧΝΗ ΜΕ ΕΡΓΑ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΕΡΜΙΤΑΖ ΤΗΣ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ, ΤΗΝ ΠΙ- ΝΑΚΟΘΗΚΗ ΤΡΕΤΙΑΚΩΦ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΚΡΕΜΑΙΝΟΥ ΙΣΑΜΕ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΥ- ΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ, ΤΑ

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩΝ. ΜΙΑ ΜΕ- ΓΑΛΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΕΤΑΙ, ΠΡΟΣΚΑ- ΛΕΙ ΣΕ ΜΙΑ ΦΙΛΙΚΗ ΓΝΩΡΙ- ΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΟΙΓΕΙ ΤΟΝ ΔΡΟ- ΜΟ ΓΙΑ ΕΝΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΠΛΗΣΙΑΣΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΥ- ΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΑΥ- ΤΟΥ ΕΔΩ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ - ΝΑΟΣ ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

ΑΠΟ 15 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ ΕΩΣ 30 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Για την εθνολογία της μικρής πόλης της Νοτιοανατολικής Ευρώπης

του Βαγγέλη Γρ. Αυδίκου

Η ενασχόληση με την πόλη των Βαλκανίων στην περίοδο που διανύουμε, είναι ενδιαφέρουσα ενέργεια. Ζούμε την κρίση των Βαλκανιών, όπου εκδηλώνεται με δίκαιο τρόπο η σύγκρουση εθνοτικών ομάδων θρησκευτικού ή άλλου χαρακτήρα, οι οποίες ως τώρα είχαν καταφέρει να συνυπάρχουν, να συνδιαλέγονται και να συνεργάζονται στα πλαίσια της ίδιας πόλης. Τέτοιο παράδειγμα είναι το Σαράγεβο, μια κατεξοχήν πολυεθνολογικά συγκροτημένη πόλη.

Ενα σεμινάριο, λοιπόν που θέτει ως στόχο του τη μελέτη της μικρής πόλης στη νοτιοανατολική Ευρώπη, μπορεί να συμβάλει στη μελέτη της ιστορικής εμπειρίας, θετικής ή αρνητικής, ώστε να υπάρξει κατανόηση της ιδιαιτερότητας και αξιοποίηση της παράδοσης που έχουν οι κοινωνίες των Βαλκανίων στην ανοχή της ιδιαιτερότητας και την ανάπτυξη πολιτισμού πολυεπίπεδου.

Τέτοια πρόθεση και αποτελέσματα θα μπορούσε να έχει το βουλγαρο-γαλλικό σεμινάριο, που διοργανώθηκε στη Φιλιπούπολη της Βουλγαρίας από 29 Ιουνίου ως 2 Ιουλίου 1993 υπό την αιγίδα της γαλλικής πρεσβείας. Συνδιοργανωτές ήταν το Ινστιτούτο Λαογραφίας της Ακαδημίας Επιστημών της Βουλγαρίας, ο Τομέας Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Φιλιπούπολης «Paissy Hilendarski» και τελούσε υπό τη διεύθυνση του Jean Couisenier, διευθυντή ερευνών του C.N.R.S. και του περιοδικού Ethnologue.

Από την πρώτη μέρα των εργασιών τέθηκε το ερώτημα αν μπορούμε να μιλάμε γενικά για πόλη της νοτιοανατολικής Ευρώπης, όπου θα συμπεριλαμβάνεται και η γαλλική, αλλά και η ιταλική πόλη ή πρέπει να γίνει διαφοροποίηση και να παραπέμπουμε σε βαλκανική πόλη. Ο όρος αυτός δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά. Τον χρησιμοποίησε

πιο μπροστά ο Βούλγαρος N. Todorov (*Η Βαλκανική πόλη, 15-19ος αι., A+B, Θεμέλιο, Αθήνα 1986*).

Ωστόσο, το θέμα τέθηκε με διαφορετικούς όρους από τον πρότανη του Πανεπιστημίου της Φιλιπούπολης κ. Ognyan Saparev αλλά και από την εισαγωγική ομιλία του υπεύθυνου για το σεμινάριο Jean Couisenier. Ο πρώτος στο χαιρετισμό του τόνισε ότι η επιλογή της Φιλιπούπολης ως χώρου διεξαγωγής του σεμιναρίου είναι πολύ πετυχημένη για τρεις λόγους: α) Είναι το πολιτιστικό κέντρο της Βουλγαρίας. β) Αποτελεί έκφραση της πολυεθνολογικής παράδοσης των πόλεων των Βαλκανίων. γ) Εμπεριέχει όλα τα στοιχεία, που τη διαφοροποιούν από τις μεγάλες πόλεις του δυτικού κόσμου, αφού παρά το γεγονός ότι έχει πληθυσμό κοντά στο μισό εκατομμύριο, εξακολουθεί να είναι ένας χώρος με ιδιαιτερότητες και με έντονη την αίσθηση της τοπικής ιδιαιτερότητας.

Ο Couisenier σ' αυτό το πρόβλημα συμφώνησε με τον πρότανη, υπογραμμίζοντας την ύπαρξη μικρών νησίδων από εθνότητες σ' όλα τα Βαλκάνια. Σήμερα, έχει περιοριστεί η πολυεθνική πανσπερμία της βαλκανικής πόλης με τις ανταλλαγές των πληθυσμών και την υπερίσχυση των εθνικισμών και της έννοιας της καθαρότητας, ύστερα από τη συγκρότηση των εθνών κρατών. Παρόλα αυτά, τα Βαλκάνια εξακολουθούν να είναι ένας ιδιόμορφος χώρος, χωρίς υψηλό βαθμό αστικοποίησης ή με ιδιαιτερότητες στη διαδικασία αυτή. Παράλληλα, είναι ένας χώρος, όπου κρατήθηκε η εθνοτική συνείδηση (ethniete) στο ίδιο επίπεδο ή πολλές φορές υπερίσχυσε της εθνικής συνείδησης (nationalite). Πρόκειται για μια ιδιαιτερότητα, που δεν συναντάται σ' άλλες χώρες, Γαλλία ή Γερμανία, όπου οι συνθήκες ευνόησαν τη συγκρότηση ισχυρού κράτους, το οποίο φρόντισε την υπόταξη της εθνοτικής στην κρατική συνείδηση.

Η εμπειρία του Couisenier προέρχεται από τη μελέτη του Bansko, μιας μικρής πόλης 12.000 κατοίκων στη νότια Βουλγαρία, κοντά στο Blagoevgrad. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τη Mila Santova, διευθύντρια του Ινστιτούτου Λαογραφίας της Ακαδημίας Επιστημών της Σόφιας. Άξονες στην έρευνα ήταν ο οργάνωση του εσωτερικού και εξωτερικού χώρου στο σπίτι και οι τελετουργίες. Διαπίστωσε την ιδιαιτερότητα της πόλης αυτής, της οποίας οι κά-

τοικοί έχουν σχεδόν τον ίδιο τρόπο ζωής με τα χωριά. Παρατήρησε ότι τα έθιμα του γέμου διατηρούσαν την ίδια ζωηρότητα με το χωριό.

Ένα άλλο, εξάλλου, στοιχείο που διαφοροποιεί τη βαλκανική πόλη, είναι η ίδια τυπολογία της και η πολιτισμική της συμπεριφορά. Τέθηκε το ερώτημα αν μπορεί να υπάρξει τυπολογία της πόλης και ποιες θα χαρακτηριστικά γνωρίσματά της. Οι Βούλγαροι συνάδελφοι μετέφεραν την εμπειρία τους από τις βουλγαρικές πόλεις στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Έτσι, η Tzvetia Todorova, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Σόφιας (Τομέας ιστορίας - κέντρο εθνολογίας), ανέπτυξε το θέμα «Για την τυπολογία της βουλγαρικής πόλης», ενώ η Svetla Orgueva, που υπηρετεί στο κέντρο εθνολογίας του ίδιου πανεπιστημίου διαπραγματεύθηκε το θέμα «Τυπολογία και οριοθέτηση των βουλγαρικών χωρών στη Βουλγαρική και ανθρωπογεωγραφική επιστήμη (περίοδος Μεσοπολέμου)». Η πρώτη συνάδελφος παρουσίασε την τυπολογία της βουλγαρικής πόλης, που στηρίζεται στα πληθυσμιακά δεδομένα της εποχής, ενώ η δεύτερη διαπιστώνει τη δυσκολία της οριοθέτησης ανάμεσα στο χωριό και την πόλη στη Βουλγαρία και παραθέτει τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί στο θέμα αυτό, σύμφωνα με τις οποίες τα κριτήρια για τη διαμόρφωση τυπολογίας για τη βουλγαρική πόλη, είναι η εθνότητα, η θρησκεία και ο πολιτισμός.

Η πόλη, διοικητικό κέντρο

Πάνω σ' αυτό το θέμα έγινε αρκετή συζήτηση, που αφορούσε τόσο το αν πρέπει να υπάρχει τυπολογία όσο και τη λειτουργικότητά της. Ο υπογράφων μεταφέροντας και την εμπειρία από την Ελλάδα, τόνισε την ανάγκη να μην εκληφθεί η τυπολογία ως ένα άκαμπτο πλαίσιο μελέτης. Επίσης, υπογράμμισε την προσαρμογή των πληθυσμιακών δεδομένων στο βαλκανικό πλαίσιο. Ο Couisenier συμφώνησε με την άποψη αυτή και πρότεινε να υιοθετηθούν κάποια κριτήρια (πληθυσμός, οργάνωση χώρου, σύστημα αξιών, πολιτισμός). Η Γαλλίδα Sophie Chevalier θεώρησε τον τρόπο προσέγγισης της πόλης από τους Βούλγαρους συναδέλφους ως μια μέθοδο που δεν συμβιβάζεται με τους σκοπούς της εθνολογίας, που ασχολείται με

Ενα της ιστορικής βουλγαρικής κωμόπολης Κοπρίβιτσα που άνθησε τον 19ο αιώνα.

εσωτερικές λειτουργίες των κοινωνιών όχι με εξωτερικά αριθμητικά γνωρίσματα. Σ' αυτή την άποψη αντιπαρατέθηκε από υπογράφοντα ο συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής μεθοδολογίας, εξωτερικών και εσωτερικών γνωρισμάτων, μια ανάγκη πηγάζει και από τα δύσκαμπτα αριθμητικά μεγέθη της πόλης.

Η Mila Santova, στην εισήγησή της «Για καθορισμό του πολιτισμικού κώδικα της πόλης», συμφωνεί και αυτή στη δύσκολη διαφοροποίηση της πόλης από το υπόλοιπο Βαλκάνια, ιδίως το μεγάλο χωριό. Η πόλη συνήθως ξεχωρίζει ως διοικητικό κέντρο ή άλλοτε ο χαρακτηρισμός είναι ανυπολόγιστος των κατοίκων, που θεωρούν τον τόπο διαμονής τους ως πόλη ή χωριό. Παρόλα αυτά, η Santova υπογραμμίζει την ανάγκη να διαμορφώσουμε μια τυπολογία για τη βαλκανική πόλη, που οργανώθηκε στον κοινωνικό της χώρο γύρω από την εκκλησία, το σχολείο και την παρουσίαση της. Η Simira Krastanova, ερευνήτρια του Ινστιτούτου Εθνογραφίας. Το θέμα της ήταν «Ιστορία: Επαγγελματική οργάνωση ή πνευματική αδελφότητα».

Η προοπτική αυτή κινήθηκε και η αρχιτονονας Dobrina Jeleva - Martins του Ινστιτούτου για τη θεωρία και ιστορία της αρχιτεκτονικής της Ακαδημίας Επιστημών της Σόφιας. Στην ομιλία της με θέμα «Οι διαδικασίες μετανάστευσης και η αρχιτεκτονική» παρουσίασε τη λαϊκή αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια και τη μεταφορά στοιχείων μέσα από τη μετανάστευση των λαών από τόπο σε τόπο. Πίστευε, παρατήρησε ότι το σπίτι του Bansko αποτελεί στοιχεία της αρχιτεκτονικής των Βουλγάρων, ενώ σημαντικός ήταν ο ρόλος των Αλβανών και των Αρναούτσηδων ως

φορέων μεταφοράς αρχιτεκτονικών στοιχείων.

Η σύγχρονη πόλη

Ένα άλλο θέμα που απασχόλησε το σεμινάριο ήταν η σύγχρονη πόλη. Το θέμα αυτό παρουσιάστηκε κυρίως από τους μη Βούλγαρους επιστήμονες. Ο υπογράφων, λέκτορας λαογραφίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, παρουσίασε το θέμα «Πρόβλεψη: Μια μικρή ελληνική επαρχιακή πόλη στη διαδικασία της αλλαγής της». Τόνισε τις αλλαγές, που γίνονται στις μικρές πόλεις στην Ελλάδα στη μεταπολεμική Ελλάδα, στη σκιά των μεγάλων αλλαγών στις μεγάλες πόλεις. Ως παράδειγμα χρησιμοποίησα την Πρέβεζα, που μεταβάλλει το διαμορφωτικό της χαρακτήρα υπό την πίεση της απώλειας του ελέγχου της θαλάσσιας επικοινωνίας.

Ο Γάλλος Jean - Francois Gossiaux, ερευνητής στο Ecole des Hautes et Sciences Sociales, παρουσίασε την ερευνητική του εμπειρία από την πόλη Quimper (Kemper) της γαλλικής Βρετανίας. Στην εισήγησή του «Παραγωγή παράδοσης και εθνότητας. Το παράδειγμα της πόλης Quimper» ανέλυσε τον τρόπο με τον οποίο μια παραδοσιακή οικονομική δραστηριότητα (κεραμικά) σε μια εθνική κοινωνία αναδεικνύεται σε στοιχείο της ταυτότητας της πόλης. Η βιομηχανοποίηση της παραγωγής δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν στοιχεία της παράδοσης για δημιουργία νέων οικονομικών κλάδων, που χρησιμοποιούν βασικά μοτίβα, αλλά και τα προσαρμόζουν στη νέα δραστηριότητα. Παράλληλα η απεικόνιση παραδοσιακών στοιχείων σε πιάτα και κεραμικά χρησιμοποιείται

ως στοιχείο συνοχής της εθνικής συνείδησης, αφού μέσω της τουριστικής βιομηχανίας προπαγανδίζεται η πολιτισμική ιδιαιτερότητα της περιοχής. Πρόκειται για μια διαδικασία, που εντάσσεται στην κίνηση του φολκλορισμού.

Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η Ιταλίδα Christina Pappa, του Ινστιτούτου Εθνολογίας της Περούτζια. Παρουσίασε το θέμα «Ψωμί και πολιτισμός στην αντίληψη». Ελεύθερες ανακοινώσεις (κοινωνιολογικές και συμβολικές απόψεις ως προς την παραγωγή και τη χρησιμοποίηση). Οργάνωσε την έρευνά της γύρω από τη μετεξέλιξη δύο φουρνάρηδων σε βιομήχανους άρτου. Ερευνήσε τη μετάβαση από το ατομικό εργαστήριο του πατέρα στη συλλογική βιομηχανία των εργατών, που δούλευαν με τις νύφες, αλλά και το προβληματικό μέλλον της επιχείρησης, αφού οι εγγονοί δεν προσανατολίζονταν στην οικονομική αυτή δραστηριότητα. Κεντρικός άξονας της έρευνας είναι και εδώ η χρήση της παράδοσης σε μια εμπορευματοποιημένη οικονομία.

Εξάλλου, η Γαλλίδα Shophie Chevalier, του κέντρου ανθρωπολογίας του C.N.R.S. με το θέμα της «Εθνογραφική άποψη πάνω στην εσωτερική διαμόρφωση του λαϊκού αστικού περιβάλλοντος» εισχώρησε σε λαϊκές πολυκατοικίες του Παρισιού και προσπάθησε να ερευνήσει πως οργανώνει ένα δεδομένο περιβάλλον, το διαμέρισμα, ο κάτοικος μιας μεγαλούπολης. Εξέτασε τη χρήση τυποποιημένων βιομηχανικών επίπλων, όπως αυτά συνδυάζονται στους διάφορους χώρους του σπιτιού σε σχέση με τις μνήμες του τόπου καταγωγής (πρόκειται για εσωτερικούς και εξωτερικούς μετανάστες).

Με την οργάνωση της σύγχρονης πόλης ασχολήθηκε και ο Bissier Damianov, του Πανεπιστημίου της Φιλιππούπολης, ζωγράφος. Ασχολήθηκε με την κεντρική πλατεία της πόλης, όπως οργανώθηκε στα χρόνια του υπαρκτού σοσιαλισμού με τα αγάλματα, τα πανό, τα κομματικά γραφεία, τις παρελάσεις, για να προβάλλει την κυρίαρχη ιδεολογία. Ακόμη, ανίχνευσε τη μεταβολή της πλατείας με την «κατάληψή» της από τα σύμβολα της νέας τάξης πραγμάτων, την ελεύθερη αγορά, που συνεπέφερε αλλαγές και στην οργάνωση του χώρου της πλατείας με τα εμπορικά καταστήματα και τις τράπεζες, που καταλαμβάνουν κυρίαρχη θέση.

Συμπερασματικά, το σεμινάριο αυτό ήταν μια απόπειρα ανταλλαγής απόψεων σ' ένα θέμα, την πόλη, που δεν έχει προσελκύσει ακόμη το έντονο ενδιαφέρον. Εκείνο που μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι ότι στη Βουλγαρία υπάρχουν τεράστια περιθώρια μελέτης της πόλης στη φάση μετασχηματισμού της από το ένα κοινωνικό σύστημα στο άλλο. Αυτό δημιουργεί περιθώρια συνεργασίας για τα ελληνικά πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, με δεδομένο και το γεγονός της συνύπαρξης Ελλήνων και Βουλγάρων σε πόλεις της Βουλγαρίας.

Η εποχή των υγρών υπολογιστών

Του Άκη Μπογιατζή

Ίσως η εποχή που οι υπολογιστές θα περάσουν από τη στερεά στην υγρή κατάσταση να έχει ανατείλει. Η εποχή που θα κατασκευαστεί ο «μοριακός υπολογιστής», αποτελούμενος από διακόπτες, πυκνωτές και διόδους που στην πραγματικότητα είναι μόρια που έχουν συντεθεί και οργανωθεί κατάλληλα για αυτό τον σκοπό, είναι ίσως κοντά.

Η δομική μονάδα κάθε ψηφιακού ηλεκτρονικού υπολογιστή είναι ένας διακόπτης δύο καταστάσεων (on-off) αρχικά από το στοιχείο γερμάνιο, γνωστό για τις ημιαγωγικές ιδιότητές του, και σήμερα αποκλειστικά πλέον από πυρίτιο. Ο διακόπτης αυτός μας παρέχει πληροφορία όταν μεταπίπτει από μία κατάσταση στην άλλη με μία διαδικασία το οποίο στην πραγματικότητα εκτελείται από ένα ηλεκτρόνιο που μεταπηδά από μία περιοχή του ημιαγωγού (εκπομπό), σε μια άλλη (αποδέκτη). Το μεγάλο κέρδος μας με την επανάσταση που σημειώθηκε στο χώρο της μικροηλεκτρονικής και των υπολογιστών, είναι η εκτέλεση πολλών (απλούστατων) διαδικασιών ή πράξεων (που θεωρούνται παιδαριώδεις για το μυαλό μας) σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Το μεγάλο κέρδος, συνεπώς, είναι η ταχύτητα. Κομματιάζοντας μια σύνθετη διαδικασία σε πολλές απλές, μπορούμε σε ελάχιστο χρόνο να κάνουμε σύνθετες αριθμητικές πράξεις ή να κατασκευάσουμε μια στατιστική καμπύλη αμέσως, εισάγοντας μόνο τα δεδομένα μας.

Την εποχή που οι υπολογιστές δεν είχαν ακόμη μπει στη στερεά κατάσταση του πυριτίου, οι διακόπτες αποτελούνταν από διόδους ηλεκτρονικές λυχνίες, και ήταν αρκετά ακριβοί για να κατασκευαστούν, ενώ αντίθετα, τα σύρματα αποτελούσαν το φθηνό τμήμα κάθε (αναλογικού) ηλεκτρονικού υπολογιστή της εποχής εκείνης. Με την κατασκευή όμως των πρώτων τρανζίστορ από μεταλλικό οξειδίο πυριτίου (MOS) επάνω σε ένα μονωτικό υπόστρωμα επίσης από πυρίτιο, οι άνθρωποι διαπίστωσαν για πρώτη φορά ότι είναι ικανοί να κατασκευάσουν χιλιάδες και, αργότερα, εκατομμύρια μικροσκοπικούς διακόπτες από πυρίτιο, με ελάχιστο μήκος συρμάτων, κόστος και ποσότητα πρώτης ύλης. Η διαπίστωση αυτή ανέτρεψε όλες τις αντιλήψεις για τη μικροηλεκτρονι-

Η ομάδα του Stoddart πέτυχε να κατασκευάσει το πρώτο υπερμοριακό σύστημα με ικανότητα αυτο-οργάνωσης και εναλλαγής θέσεων.

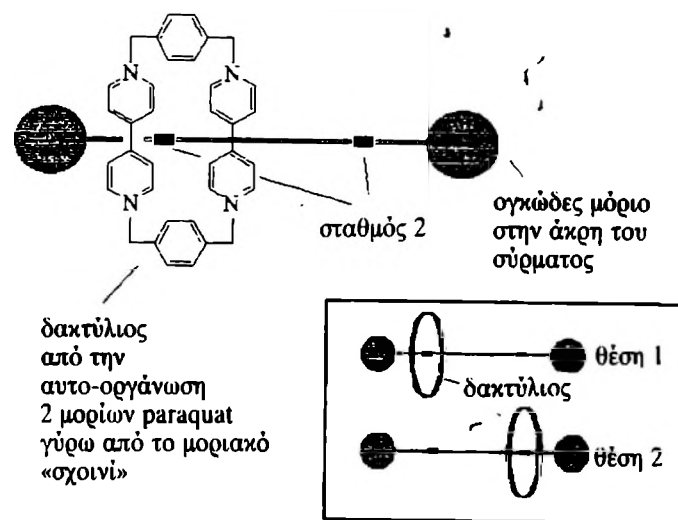
Χρησιμοποίησε απλές χημικές ενώσεις, όπως το ζιζανιοκτόνο paraquat, γνωστό και αρκετά μελετημένο (για τις ικανότητές του να δέχεται με ευκολία ηλεκτρόνια), που αφού αναγνωρίσει ένα κατάλληλο γειτονικό μόριο, οργανώνεται και συνδέεται μαζί του σχηματίζοντας έναν δακτύλιο γύρω από ένα «σχοινί» (πολυαιθέρα). Ο δακτύλιος αυτός ταλαντεύεται μεταξύ δύο διακεκριμένων θέσεων (σταθμών) επάνω στο «σχοινί», ανάλογα με τις εξωτερικές συνθήκες (ηλεκτρικό ρεύμα ή φως). Η θέση του δακτυλίου στον ένα ή τον άλλο σταθμό αντιστοιχεί σε μια πληροφορία για το υπερμοριακό σύστημα. Ο Stoddart επί του παρόντος μελετά την επίδραση των εξωτερικών συνθηκών.

κή, την αρχιτεκτονική των υπολογιστών και τη θέση που τελικά θα έπαιρνε ο υπολογιστής στη ζωή μας. Στους σημερινούς υπολογιστές τα εκατομμύρια των μικροσκοπικών διακοπών που αποθηκεύουν την πληροφορία στη δυαδική μορφή του «μηδέν» και του «ένα», συνεισφέρουν σε μηδαμινό βαθμό στο κόστος μιας μηχανής, ενώ τα σύρματα των συνδέσεων είναι πλέον αυτά που κοστίζουν περισσότερο και συνεπώς τείνει η χρήση τους να ελαχιστοποιηθεί. Το μεγαλύτερο κόστος σε μία υπολογιστική μηχανή του σήμερα το κατέχει εν μέρει η διανοητική πληροφορία που κρατά ή παρέχει και εν μέρει η γνώση και η ικανότητα αυτών που την κατασκεύασαν.

Μέσα σε δύο δεκαετίες έγινε αντιληπτό ότι η απόδοση των ηλεκτρονικών επεξεργασιών πυριτίου είναι τόσο ψηλότερη όσο το μέγεθος των τρανζίστορ και η απόσταση μεταξύ τους μικραίνει. Έτσι, κάνουμε τη σκέψη ότι αν καταφεύγαμε στη μοριακή κλίμακα των οργανικών ενώσεων, θα επιτυγχάναμε πολύ υψηλές αποδόσεις στη λειτουργία του διακόπτη.

Μοριακοί υπολογιστές

Η χρήση αλλά και η κατασκευή των υπολογι-

στών με τα σημερινά δεδομένα μόνο από τη φαντασία μπορεί να περιοριστεί. Και ένα τέτοιο προϊόν φαντασίας (αν και από τα πλέον εξωτικά) αποτελούσαν πάντοτε οι **μοριακοί υπολογιστές**. Με άλλα λόγια, το χτίσιμο μιας μικρής δομικής μονάδας από μόρια χημικών ενώσεων που θα λειτουργούν κάτω από ορισμένες συνθήκες σαν διακόπτες, ανάλογα με έναν μικροεπεξεργαστή πυριτίου. Τα μόρια αυτά θα πρέπει να παρουσιάζουν οργάνωση ικανή να συγκρατεί και να αποθηκεύει την πληροφορία. Μόνο που για μια τέτοια κατασκευή λείπουν τελείως οι «πρώτες ύλες» που σε αυτή την περίπτωση είναι οργανικές χημικές ενώσεις με την ικανότητα να οργανώνονται και στη συνέχεια να λαμβάνουν κατάλληλη διαμόρφωση, φορέα της πληροφορίας.

Για αυτό το σκοπό, ένας σχετικά νέος κλάδος, η **υπερμοριακή χημεία** χτίζει τέτοια συστήματα από πολλά διακριτά μόρια που εμείς σχεδιάζουμε και συνθέτουμε, ειδικά για τον συγκεκριμένο σκοπό. Στην εξαιρετική εκείνη περίπτωση που τα μόρια έχουν την ικανότητα αρχικά να αναγνωρίζουν άλλα μόρια ή περιοχές τους και κατόπιν να οργανώνονται, μιμούμενα σε μεγάλο βαθμό τη φύση, αρχίζει η περιπέτεια της χρήσης τους.

ΣΕΙΡΑ: ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΨΗΦΙΔΕΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΡΓΥΡΙΟΥ · ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ · ΣΤΡΑΤΗΣ ΤΣΙΡΚΑΣ · ΝΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Επτά κείμενα για το Νίκο Καββαδία. Συναγωγή άρθρων για τον ποιητή Νίκο Καββαδία.

ΔΑΝΙΗΛ Ι. ΙΑΚΩΒ

Η αρχαιογνωσία του Οδυσσέα Ελύτη. Συστηματική καταγραφή των αρχαιοελληνικών πηγών του Οδυσσέα Ελύτη.

Μ.Ζ. ΚΟΠΙΔΑΚΗΣ

«ΑΡΙΑΔΗΝΗ». Μια σπουδή στον ερωτικό Σεφέρη.

Προσπάθεια αποκρυπτογράφησης της ερωτικής ποιητικής του Γ. Σεφέρη, μέσα από την προσέγγιση του ποιήματος «Αριάδνη».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ

«ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ» ΤΟΥ Α. ΕΡΜΕΥΡΙΚΟΥ.

Ανάγνωση φιλολογική και κριτική του ποιήματος και διερεύνηση των μορφών αφήγησης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και πνευματική ζωή.

Συναγωγή κειμένων για το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΙΟΡΗΣ

Ο γλωσσικός αφελληνισμός. Πέραν του μισοξενισμού και της υποτέλειας.

Εξέταση του θέματος της συστηματικής χρήσης ξένων λέξεων, οι οποίες παραμένουν έξω από τη μορφολογία της ελληνικής γλώσσας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ

«Ο ΕΡΩΤΑΣ ΣΤΑ ΧΙΟΝΙΑ» ΤΟΥ ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Υφολογική προσέγγιση του διηγήματος «Ο έρωτας στα χιόνια».

ΑΝΤΕΙΑ ΦΡΑΝΤΖΗ

Ούτως ή άλλως: Αναγνωστάκης, Εγγονόπουλος, Καχτίσης, Χατζής.

Τέσσερις μεταπολεμικοί συγγραφείς, δυο ποιητές και δυο πεζογράφοι επιλεγμένοι παραδειγματικά αλλά και παρουσιασμένοι με υποδειγματικά διαφοροποιημένες μεθοδεύσεις.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ · ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ

ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΠΕ

ΖΑΛΟΓΓΟΥ 6 · 106 78 ΑΘΗΝΑ ·

ΤΗΛ: 3645133 · FAX: 3607878

την ακριβή γνώση της τοπολογίας των συστατικών των υπερμοριακών συστημάτων όταν αυτο-οργανώνονται. Συνεπώς, πριν κάποιος σχεδιάσει ένα υπερμόριο, θα πρέπει να έχει τις γνώσεις, ώστε να προβλέψει την ύπαρξη και τη δομή του, από τις απλές μονάδες-μόρια που το απαρτίζουν και μόνο.

Είναι μακρύς ο δρόμος

Στην ερώτηση, πόσο μακριά δρiscόμαστε από την απόκτηση ενός υπολογιστή αποτελούμενου από τέτοια υπερμόρια, η απάντηση είναι: μάλλον πολύ μακριά ακόμη. Ακόμη και εάν τελειοποιηθούν οι συνθήκες για τον μοριακό διακόπτη που περιγράψαμε πιο πάνω, υπάρχει η πολύ δύσκολη εργασία της σύνδεσης των διακεκριμένων διακοπών με «μοριακά σύρματα», με άλλα λόγια, μόρια που να παίζουν τον ρόλο των καλωδίων σύνδεσης μεταξύ των διακοπών. Ο Νομπελίστας Jean-Marie Lehn εργάζεται προς την κατεύθυνση των μοριακών συρμάτων χρησιμοποιώντας επιμήκη μόρια, όπως τα catenologens που είναι αγωγοί του ηλεκτρικού ρεύματος και που διαπερνώντας κάθετα την επιφάνεια μιας μεμβράνης (όπως αυτές των κυττάρων) έχουν την εκπληκτική ικανότητα να μεταφέρουν ένα ηλεκτρόνιο από το ένα άκρο του μορίου, έξω από τη μεμβράνη, στο άλλο άκρο του μορίου, στο εσωτερικό της. Και σε αυτή την περίπτωση, εάν επιλεγούν οι συνθήκες κατάλληλα, μπορούμε να επιτύχουμε θεαματικά αποτελέσματα, όπως, για παράδειγμα, την ικανότητα του μοριακού σύρματος να μεταφέρει το ηλεκτρόνιο προς τη μία μόνο κατεύθυνση, όπως ακριβώς κάνουν και οι ηλεκτρονικές δίοδοι.

Οι υποσχέσεις για την κατασκευή ενός «μοριακού τσιπ» ή και ενός «μοριακού υπολογιστή» πλέον υπάρχουν. Και εάν κατ'αντιστοιχία σκεφτεί κανείς πόσο ραγδαία ήταν η εξέλιξη στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές μέσα στις δύο τελευταίες δεκαετίες, δεν μπορεί παρά να είναι αισιόδοξος. Στην αισιοδοξία αυτή όμως ενυπάρχει το σοβαρό πρόβλημα ότι τα χημικά συστήματα απαιτούν επίπονες μελέτες και έρευνες για την ανάπτυξή τους, με αποτέλεσμα να εξελίσσονται πιο δύσκολα από τα αντίστοιχα ηλεκτρονικά της στερεάς κατάστασης. Επιπλέον, θα πρέπει να αναπτυχθεί μια μεγάλη αγορά, αντίστοιχη με αυτή των ηλεκτρονικών μικροεπεξεργαστών, που θα μπορεί να δώσει την απαιτούμενη ώθηση στα υπερμοριακά συστήματα και την εξέλιξή τους σε μοριακούς επεξεργαστές και, τελικά, υπολογιστές.

Βιβλιογραφία

1. Fraser Stoddart, *Chemistry in Britain*, 27, σελ. 714 (1991).
2. Jean-Marie Lehn, *Angewandte Chemie* (διεθνής έκδοση στα αγγλικά), 27, σελ. 89 (1988).
3. David Bradley, *Science*, 259, σελ. 890 (1993).

ολύτιμου μέσου αποθήκευσης της πληροφορίας. Πράγματι, η διαδικασία της μόλης αναγνώρισης είναι μια κοινότατη, και σύνθετη, διαδικασία στη φύση όπως της σύνδεσης ενός ενζύμου με το υπόμά του σε κάθε ζωντανό οργανισμό.

πατέρα της υπερμοριακής χημείας, ο Marie Lehn από το πανεπιστήμιο Louis του Στρασβούργου, άρχισε να ερευνεί ιδιότητες των υπερμορίων από τη δεκατία του 1970, και για αυτή του την εργασία τιμήθηκε με το βραβείο Nobel της Χημείας, το 1987. Τόσο ο ίδιος, όσο και άλλοι κοπόροι του κλάδου, όπως ο Fraser Stoddart, από το πανεπιστήμιο του Birbini στην Αγγλία, πιστεύουν ότι, για να νοήσουμε και τελικά να συνθέσουμε τα μόρια, πρέπει να ακολουθήσουμε το ιδείγμα της φύσης.

χρήση τέτοιων αυτο-οργανούμενων μορίων όπως οι αιθέρες - στέμματα (crown s, από το σχήμα του στέμματος που τιά το μόριό τους) έχει ήδη δώσει καρ-σε τομείς όπως τα τεχνητά ένζυμα και η ιτή φωτοσύνθεση.

σύνθεση όμως υπερμορίων που θα ν τη δυνατότητα να λειτουργούν ως δια-ες στους μοριακούς υπολογιστές του οντος έδωσε τέτοια αποτέλεσμα, που -αν άναυδους και αυτούς τους ίδιους ερευνητές. Η ομάδα του Stoddart κατά-να συνθέσει την πρώτη ύλη για τέτοιες ευνές με απλό τρόπο, μόριο προς μόριο, εθόδους μοριακής αναγνώρισης και -οργάνωσης (βλέπε πλαίσιο). Πράγμα-ι επί μέρους μόρια αναγνωρίζονται με-τους ταχύτατα και οργανώνονται όπως δακτύλιος (δύο μόρια paraquat με ένα η διαφορετικό μόριο) γύρω από ένα η (πολυαιθέρας). Όμως, η ικανότητα αυτοοργάνωσης δεν είναι το καταπλη-ότερο στοιχείο αυτού του συστήματος. ι η τάση που έχει το μόριο - δακτύλιος, ενέχεια, να κινείται από μια συγκεκρι-θέση του «σχοινιού» σε μία άλλη μερι-εκατοντάδες φορές το δευτερόλεπτο, ε η κάθε θέση θα αντιστοιχεί σε μία δική κατάσταση πληροφορίας. Αν η κί-αυτή γίνει έπειτα από μια εξωτερική η (π.χ. φως ή ρεύμα) και οι συνθήκες γούν κατάλληλα, τότε το σύστημα θα εί να χρησιμοποιηθεί ακριβώς όπως διακόπτης που κινείται από τη θέση στη θέση «off».

προσπάθειες του Stoddart είναι οι πρώ-ου στέφθηκαν από τόση επιτυχία στον ι της αυτο-οργάνωσης των μορίων. Και κιά απέχουμε πολύ ακόμη από το σημείο οβλέπουμε την ικανότητα αυτή των μορίων. Μια τέτοια πρόβλεψη που συ-ασίζεται και στη διαίσθηση του ερευ-είναι το ζητούμενο σε αυτά τα συστήμα-

ομάδα του Edwin Constable στο Cam-ge, για παράδειγμα, αντί να επαφίεται πατιστική ή την τύχη, έχει ως σκοπό της

ΚΑΝΕ ΜΙΑΝ ΕΥΧΗ

• Τα αστέρια που περιμέναμε

Διάττοντες αστέρες!

Ή αλλιώς μετεωρίτες, μετεωρόλιθοι, αερόλιθοι, ουρανοπετείς λίθοι· κοινώς, του ουρανού λιθάρια, χαλίκια ή συνηθέστατα κόκκοι αστρικής άμμου που αυταναφλέγονται καθώς εισχωρούν στην ατμόσφαιρα της Γης με πενήντα χιλιόμετρα το δευτερόλεπτο.

Στην πραγματικότητα, οι διάττοντες αστέρες δεν είναι άλλο παρά κοσμικά μπάζα, διαστρικά σκουπίδια, κομμάτια κι αποσπάσματα κομητών ή αστεροειδών, κι η ύπαρξή τους γίνεται αντιληπτή μόνο τα ελάχιστα δευτερόλεπτα που πυρακτώνονται πριν εξαερωθούν· μεσουρανούν πριν χαθούν για πάντα, σκορπίζοντας την ψιλή τους τέφρα στα εκατομμύρια των κεληνότων ανθρώπων, οι οποίοι, ως ανέκαθεν ευκόλως εντυπωσιαζόμενοι, χαζεύουν τις φωτεινές τους τροχιές κάνοντας μίαν ευχή, ίδια κι απαράλλακτη μέσα στους αιώνες: αστέρι - αστεράκι μου, φέρε μου ευτυχία, πλούτο, υγεία, δύναμη... Ως εάν τα κοσμικά λιθάρια να είχαν σπαρθεί στον νυκτερινό μας ουρανό από το χέρι του Θεού για το χατίρι μας.

Τι άλλο όμως να κάνεις μια ζεστή αυγουσιτιάτικη νύχτα στην εγκαταλελειμμένη Αθήνα, όπου έχουμε απομείνει εμείς κι εμείς; Ανεβαίνεις στην ταράτσα σου, βγάζεις τα τραπεζάκια σου έξω, τηλεφωνείς στους παραμείναντες φίλους σου, αραδιάζεις μπουκάλια, ποτήρια, παγάκια και τσιπς κι είσαι σίγουρος ότι ακόμα κι αν πέσουν έξω οι επιστήμονες και η πολλά υποσχόμενη βροχή διαττόντων αποδειχθεί απλό ψιχάλισμα, τουλάχιστον θα πεις πέντε κουδέντες με ανθρώπους αγαπημένους· θα πιεις τα ποτά σου, θα χαλαρώσεις κάτω από το φως των αστεριών, θα χαζέψεις τα πρασινοκόκκινα φώτα πορείας των αεροπλάνων και, ίσως, εκεί ψηλά στη δροσερή ταράτσα να ειπωθούν και κάποια λόγια αληθινά κι ανυστερόβουλα, λόγια ερωτικά, ίσως να αρχίσεις να ταξιδεύεις στα εσωτερικά σου στερεώματα κρατώντας το ζεστό χέρι του φίλου ή της φίλης σου σ' ένα θαυμαστό ταξίδι χωρίς κρατήσεις θέσεων και τουριστικούς πράκτορες, σ' ένα νυκτερινό ταξίδι στο μεγαλειώδες σύμπαν της ανθρώπινης ψυχής.

Κι όσο η στάθμη στο μπουκάλι κατεβαίνει, καθώς οι αστερισμοί αλλάζουν θέση στο στερέωμα, η Άρκτος, η Κασσιόπη, ο Τοξότης, τόσα περισσότερα πυριφλεγμή μετέωρα βλέπεις να σχίζουν θριαμβικά τον ουράνιο θόλο· τότε δεν σου πάει, δεν καταδέχεσαι να ευχηθείς ούτε για λεφτά ούτε για εξουσία. Μετεωρίζεσαι, απογειώνεσαι, εντάσσεις τον εαυτό σου στη χορεία των ορχουμένων ουρανίων σωμάτων και εύχεσαι να έρθει επιτέλους ο έρωτας, ως μέγας φλεγόμενος κομήτης, για να κατακάψει τις μικρόψυχες συμβάσεις της επιδίωξης, για να γίνουμε κι εμείς οι ίδιοι ουράνια φλεγόμενα σώματα, διονυσιασμένοι χορευτές του Χάους, δερβίσηδες στροβιλιζόμενοι, διαπρύσιοι πιστοί του μοναδικού κι αληθινού Θεού: της φλόγας, της Ψυχής μας.

Ας κάνουμε, λες, μίαν αληθινή, κι όχι μια ψευδεπίγραφη σαμαρική, υπέρβαση. Είναι εύκολο να το λες, είναι φυσικό να εύχεσαι τέτοια πράγματα, είναι και διασκεδαστικό για τους φίλους σου, γιατί η νύχτα είναι θεσπέσια, γιατί η ψυχή σου έχει ανθίσει στις τέσσερις τα ξημερώματα στην ταράτσα, μαζί με τα νυχτολούλουδα, τα γεράνια και τις βουκαμβίλιες. Ανοίγεις, λοιπόν, τη δεύτερη μπουκάλια

για να γιορτάσεις τη φαντασμαγορική επανεμφάνιση των Περσείδων· έχουν περάσει 131 ολόκληρα χρόνια από την τελευταία φορά που συναντήθηκαν με τη Γη κι όταν θα πυρακτωθούν και πάλι στην ατμόσφαιρα, οι αερόλιθοι, καταυγάζοντας τον ουρανό με πορτοκαλιές ή γαλαζόλεκες λάμπες, το ημερολόγιο θα δείχνει το έτος 2124! Ούτε σκόνη μας θα υπάρχει τότε... Άλλοι άνθρωποι θα κατοικούν στην Αθήνα, σε άλλα σπίτια, με άλλο πολιτισμό κι άλλο ιδίωμα.

Πόσο ξεπερασμένα θα φαντάζουν το 2124 τα τωρινά μας προβλήματα, πόσο κωμικοί θα φαίνονται τον 22ο αιώνα οι σημερινοί διάττοντες της επικαιρότητας (εστεμμένοι φιλόλοι, ξεμαλλιασμένοι μητροπολίτες, εξουσιομανή μορμολιόκεια, γραβατωμένοι πολιτικοί αλήτες), αυτά τα πυρακτωμένα κοτρώνια του 1993, πόσο γελοία θα είναι στα μάτια των απογόνων μας, οι οποίοι θα χαζεύουν τα βίντεο αρχείου με θυμηδία, πριν ανέδουν στις ταράτσες τους για να θαυμάσουν τη φαντασμαγορία των Περσείδων, πίνοντας μεθυστικά ηδύποτα και κάνοντας μίαν ευχή με κάθε πεφταστέρι: αστέρι - αστεράκι μου, φέρε μου ευτυχία, πλούτο, υγεία, δύναμη...

Παύλος Μεθενίτης

ΠΕΡΙΜΕΝΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΠΕΡΣΕΙΔΕΣ

• Αστρικό ανάγνωσμα δεύτερο

Τι πράμα κι αυτό, Θεέ μου! Δηλαδή της περασμένης Τετάρτης προς Πέμπτη το ξημέρωμα. Να πώς έγιναν με τη σειρά:

Διαγώνια το 'χα διαβάσει στην εφημερίδα, κάτι πήρε και το μάτι μου λοξά στις ειδήσεις, κάτι άκουσα σε ένα από τα τόσα δελτία ειδήσεων, καθώς οδηγούσα στην υγιή, ζεστή Αθήνα, που δεν λέει να αδειάσει με τίποτε. (Αλήθεια, πώς θα συμβιώσουμε τον φετινό χειμώνα;).

Όταν έφυγα, λίγο μετά τα μεσάνυχτα, από το φιλικό σπίτι που δείπνησα, πήγα να επισκεφτώ μια φίλη. Τη βρήκα να χαζεύει ένα αστυνομικό φιλμ στην τηλεόραση. «Έλα, βρε παιδί μου, κλείστο! Πάμε έξω να δούμε τα άστρα που πέφτουν σαν βροχή. Δεν το 'μαθες;».

«Άσε να δω το έργο. Είναι ωραίο». Και σε λίγο πρόσθεσε: «Εξάλλου, είναι και νωρίς. Στις ειδήσεις είπαν να τα δούμε μετά τις δύομισι». Ε, πώς να το κάμεις. Ήταν καλύτερα πληροφορημένη: ήξερε και την ακριβή ώρα του αστρικού ραντεβού.

«Πάμε στο Λυκαβηττό!».

Δεν υπήρξαν και πολλές πολλές αντιρρήσεις, αν και ήταν προχωρημένη η ώρα. Μπήκαμε στο αυτοκίνητο, σε δυο λεπτά βρεθήκαμε στην κορφή, στην πλατεία. Τι ήταν ετούτο! Γεμάτο το πάρκινγκ, σαν ημέρα παράστασης. Επειδή μάλιστα δεν μπορούσα να καταλάβω -και να παραδεχτώ τι συνέβαινε- προχώρησα να δω στο χώρο του θεάτρου ηθοποιούς και θεατές. Φωτισμένο αλλά άδειο το θέατρο. Ε, λοιπόν, είχαν μαζευτεί όλοι αυτοί οι μουρλάνες για τον ίδιο λόγο που είχαμε κι εμείς βρεθεί εκεί. Ο κόσμος πήρε τα βουνά να δει τη φοβερή φαντασμαγορία που απόψε ειδικά, προσφέρει γενναιόδωρα στους ανθρώπους η μητέρα-φύση. Ε, δεν είναι και λίγο. Να δεις τι ωραία που θα 'ναι! Ούτε η Μελίνα με τις φωταψίες στην Αθήνα...

πιστική Πρωτεύουσα δεν είχε καταφέρει τέτοιο θέα-

από πού θα φανούν; Ένας πληροφορημένος είπε: «Α, κάτω από την Κασσιόπη, στην άκρη της Μεγάλης του».

«Εγώ! Άρκτος!». Χρόνια μαθητικά, να ταξιδεύεις για να δίνεις μαθήματα κοσμογραφίας σε μια που πήγαινε στο νησάκι της... Ναι, λοιπόν, μέχρι Μεγάλη Άρκτος αναφέρθηκε. Και Κασσιόπη.

«Ο ουρανός υπήρχε μια θαμπάδα, λίγα σύννεφα, ήταν το αντίφωτο από τα φώτα της πόλης».

«Πόν, τι νομίζεις; Το ίδιο μάζεμα είχε γίνει και στους λόφους. Η τηλεόραση μας είπε πως θα 'ναι καλύτερο την Πάρνηθα ή τον Υμηττό. Να, όπως εδώ. Σκαρμένοι στα βραχάκια, ζευγάρια, μόνοι, παρέες. Στο κέντρο δίπλα ένας πενηντάρης, μόνος, κάθεται και περιμένει από ώρα κι αυτός. Τι περιμένεις, άνθρωπέ μου; Τι έχουμε, άνθρωποι μου;

«Λοιπόν, αυτό κι αν είναι φαινόμενο. Ξυπνήσαμε τη Νίτσα, τον Αντώνη: «Μα είστε τρελοί, τέτοια ώρα, τις βλακείες». Κι όμως, οι δύο στους τρεις ξύπνησαν, κι αυτοί και καθίσαμε να χαζεύουμε, να λέμε παλιές βρες. Καλοκαίρι στη Φολέγανδρο με πανσέληνο, είχαμε φωτιές, πίναμε. Τι ωραία που ήταν! Ε, ναι, αυτό πολύ σπουδαίο φαινόμενο. Ούτε η επέλαση στα τριάντα Ανάκτορα ούτε η πτώση του τείχους. Εδώ, μου, η ίδια η φύση σου σκορπά έναν τρελό χορό με βρυσίδες, μια φαντασμαγορία... Ούτε στην «Αθήνα - πιστική Πρωτεύουσα» δεν ήταν έτσι. Ε, όπως και να ναι, είναι το πιο σπουδαίο που μου έτυχε στη ζωή. Αστρικός χορός!

«Ακόνα του συγκεντρωμένου πλήθους με έφερε σε εποχές. Θυμήθηκα τις ημέρες με τους μεγάλους κύβους. Και τι δεν είχε γίνει τότε στις μεγάλες πολιτείες! Στε τον κόσμο που έβγαινε στους δρόμους, είχε κρύψει στις πλατείες, σε δασάκια, έκοβε δόλτες όλη στους δρόμους με τα αυτοκίνητα; Όπως τώρα. Ήταν κουδέντες, γνωριμίες νέες, παρέες νέες και ρα-βύ για μια αυριανή συνάντηση.

«Τι μην είχε άστρα να χορεύουν.

«Α, νάτο!», ακούστηκε μια φωνή. Είδαμε δύο-τρία να κόβουν το στερέωμα. Περνούσε η ώρα. Πήγε ο ένας. «Σε λίγο θα φωτίσει».

«Πάσε η ώρα. Οι παρέες άρχισαν να σκορπούν, τα κίνητα μαρσάρισαν. Φύγαμε κι εμείς. Αλλά φεύγαμε πλάι. Δεν ήταν κανένας στενοχωρημένος ή απογοη-μένος. Ήταν μια μεγάλη νύχτα. Ε, δεν είχε δέβαινα είδες να χορεύουν. Μας είχαν δουλέψει, αλλά αυτοί κλειστά τους κι εμείς τη δική μας. Ζήσαμε όλοι μια καλή, αστρική νύχτα: Τετάρτη 11 Αυγούστου 1993.

Χρήστος Νησιώτης

ΜΙΑ ΛΥΣΙΣΤΡΑΤΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΔΑΥΡΟ

Μια ελπίδα για διέξοδο από το τέλμα των Επιδαυρίων;

«Οντας μια πορεία δυόμισι περίπου χιλιάδων χρό-νων, η Λυσιστράτη του Αριστοφάνη έφτασε αυτή τη φορά μέσω Λονδίνου, όπου ήρθε σε επαφή με τους θεατρικούς φόρμες και μουσικά είδη -μουζικ

χωλ, πολιτική ρεβύ, επικό θέατρο, αριστοφανικές σκηνο-θεσίες του Κουν, τζαζ, ραπ, συρτάκι, μοτίβα αγγλικών τραγουδιών- για να κάνει τελικά πράξη τη μπρεχτική ρήση «κριτικάρουμε γελώντας».

Γοργοί, ολοζώντανοι ρυθμοί, εφευρετικότητα, εγγλέζι-κο χιούμορ και ακρίβεια, σάτιρα, παρωδία και γκαγκ, υψηλό ερμηνευτικό επίπεδο, ζωντανή μουσική, τραγούδι, χορός, μισές μάσκες και περούκες που αποχωρίζονται τα πρόσωπα μόνο στην «παράδοση», μυθική θηλυκότητα, μακρινός δικτωριανός απόηχος, κορσέδες, πληθωρικά στήθη και ψαχνά στα θεατρικότερα κοστούμια του δικού μας Διονύση Φωτόπουλου: τα πάντα συνδυάζονται ευ-φυώς στη σκηνοθεσία του Πήτερ Χωλ και γίνονται ολικό, απόλυτο θέατρο. Από την πρώτη στιγμή, όπου μέσα στα κακαρίσματα η Λυσιστράτη - Τζέραλντιν Τζέιμς σκαρφα-λωμένη σε μια σκάλα γράφει το δικό της σύνθημα PEACE στο σύγχρονο ξύλινο «τείχος» του σκηνικού (Φωτόπου-λος) ανάμεσα στα γκράφιτι υπέρ του πολέμου, ως την τελική σκηνή με τα μπαλόνια - φαλλούς, τις σερπαντίνες και τους ήχους των πολυβόλων που παράγει τώρα το συνθεσάιζερ. (Έστω κι αν κάποτε παρατονίζεται η υπεν-θύμιση «τώρα παίζουμε κωμωδία» και πλεονάζει η διακω-μώδηση. Εδώ αξίζει τον κόπο και η διαφωνία...).

Εν τέλει, τα αγαθά της ειρήνης που υπερασπίζονται μέσα στη λαίλαπα του Πελοποννησιακού πολέμου η Λυσι-στράτη και οι συντρόφισσές της «οπλισμένες» με την από-φαση για σεξουαλική αποχή δίνονται στην παράσταση του Χωλ μέσα από τη χαρά της κωμωδίας και του θεάτρου: η ειρήνη θριαμβεύει διά του θριάμβου της θεατρικής τέχνης.

Ίσως στην οικουμενικότητα των αρχαιοελληνικών δρα-ματικών κειμένων και στο ενδιαφέρον που δείχνουν για την αξιοποίησή τους οι καλλιτέχνες του θεάτρου σε όλο τον κόσμο να βρίσκεται μια ελπίδα για διέξοδο από το τέλμα των Επιδαυρίων. Μήπως είναι καιρός να ανοίξουμε ένα δημιουργικό διάλογο σε σταθερή βάση και με ξένους θιάσους που ενδιαφέρονται ουσιαστικά για τη σκηνική προσέγγιση των κλασικών κειμένων καλώντας τους στο «ωραιότερο θέατρο του κόσμου»;

Δηώ Καγκελάρη

Από την κατά
Πήτερ Χωλ
Λυσιστράτη, με
την Τζ. Τζαίμς

καὶ τὰ
ντοπιά...

Ζὺλ Λαφὸργκ

ΞΗΜΕΡΩΝΟΝΤΑΣ ΑΠΡΙΛΙΟΣ

στὸν Γιάννη Πατίλη,
δωρεὰν

Θά 'ναι μεσάνυχτα. Κοιμούνται. Κι ἄλλος δρέπει
ἄλλο ἀπ' τὸν κῆπο τῶν χλωρῶν ὀνείρων ἄνθος.
Κουράστηκα νὰ μὴν ξεχνῶ κάθε μου λάθος·
σὲ χρυσὲς ρίμες τὴν καρδιά νὰ στάξω πρέπει.

Ποιά συγχορδία στ' ὄνειρό μου νὰ ὑφέρπει!
πνοὴ τυμπάνου! καὶ ἀστόχαστα ἀπ' τὸ βάθος,
ὦ μινουέτο, ἀγνῶν καιρῶν ἐδῶ σὲ τρέπει –
καιρῶν ποὺ ἀκόμη κάτι πίστευα μὲ πάθος.

Καὶ τὸ μολύδι ἀπόθεσα. Καὶ ξεφυλλίζω
ἀθῶες ἀγάπες μιᾶς ζωῆς ποὺ δὲν ἀνθίζει.
Τὸ μέτωπό μου στὰ λευκὰ χαρτιὰ βυθίζω·

ρωτῶ τὰ πράγματα, τὴ γῇ γιατί γυρίζει.
Κι ἀκούω ἄχνὰ μέσα στὴ νύχτα νὰ πηγαίνει
ἄδεια βιττώρια καὶ φτωχή, καὶ μολυσμένη.

ΑΠΟ ΤΟΝ
ΓΙΩΡΓΟ
ΚΟΡΟΠΟΥΛΗ

Οι τόμοι του ANTI, ένας πολύτιμος σύμβουλος

Το ANTI είναι μια ζωντανή παρουσία στην πολιτική και πολιτισμική μας ζωή.

Το ANTI ήταν όμως πάντοτε μια ζωντανή παρουσία.

Το χρονικό της Ελλάδας στα τελευταία είκοσι χρόνια είναι αποτυπωμένο στους τόμους του ANTI.

Η σειρά των τόμων του περιοδικού ANTI είναι ένας πολύτιμος σύμβουλος για σας.

Οι τόμοι του ANTI διατίθενται από τα γραφεία του περιοδικού: Δημοχάρους 60, 115 21
Αθήνα, τηλ. 7232.713, 7232.819, 7249.300, 7248.240

Η Εμπορική Στηρίζει την Ανάπτυξή σας

Υπάρχουν λόγοι που κάνουν την Εμπορική να υπερέχει και στις Χρηματοδοτήσεις Επιχειρήσεων. Κι αυτοί είναι η Ευρωστία, η Αμεσότητα, η Ευελιξία και η Ευρηματικότητα της Εμπορικής.

Ευρωστία για σας. Για ν' αντλείτε από το μέγεθος και το δυναμισμό της Εμπορικής τα κεφάλαια που χρειάζεστε για τις επιχειρηματικές σας δραστηριότητες.

Αμεσότητα για σας. Για να παίρνετε από την Εμπορική τη χρηματοδότηση τη στιγμή ακριβώς που τη χρειάζεστε.

Ευελιξία για σας. Για να καθορίζετε εσείς μαζί με τα έμπειρα στελέχη της Εμπορικής τους όρους και το είδος της χρηματοδότησης που ταιριάζει στις ανάγκες της δικής σας επιχείρησης. Κι ακόμα, για να επιτυγχάνετε ευνοϊκότερους όρους αξιοποιώντας την καλή σας συνεργασία με την Εμπορική.

Ευρηματικότητα για σας. Για να κερδίζετε από τους συμφέροντες τρόπους χρηματοδότησης που αναζητούν και βρίσκουν για σας τα στελέχη της Εμπορικής.

Η Εμπορική είναι κοντά σας. Στηρίζει την ανάπτυξή σας. Με ανθρώπινο δυναμικό που εκπαιδεύεται για να σας εξυπηρετεί. Με συνέπεια από την αρχή μέχρι το τέλος. Με απόλυτο σεβασμό στις συμφωνίες που κάνει μαζί σας. Αγνοώντας το ευκαιριακό κέρδος και επιδιώκοντας μόνο τη μακροχρόνια δημιουργική συνεργασία.

Ελάτε σήμερα σ' ένα από τα 314 και πλέον καταστήματα της Εμπορικής. Μιλήστε με τα στελέχη της για τη χρηματοδότηση που σας συμφέρει. Θα σας δώσουν αμέσως λύσεις που τη διαφοροποιούν από τις άλλες Τράπεζες. Λύσεις που αποδεικνύουν για μια ακόμα φορά στην πράξη την Τέχνη να είσαι Τράπεζα.

ΕΜΠΟΡΙΚΗ
η τέχνη να είσαι Τράπεζα